

כותרת: עדיין לא נקבעה

תולדות משפחות בלומנרייך, ברנשטיין, וקומטה

Moshe Komata-Blumenreich

הקדמה

30 באוקטובר, 2011.

נודע לי שמצבו הבריאותי של סבי יוסף, בן ה-88 המתגורר בישראל, הידרדר.

מלכתחילה ליבו היה חלש, והוא גם עבר ניתוח גדול בעבר.

כאשר אמרתי שאבוא לבקרו בקרוב, סבתי חווה אמרה:

"אם אתה יכול לבוא — עדיף שתבוא מיד."

שלושה ימים לאחר מכן, עליתי על טיסה לישראל.

כאשר אמרתי לסבי, נכדו הבכור: "באתי מיפן לפגוש אותך",

הוא הביט בי, ודמעות עלו בעיניו כאילו רצה לומר משהו,

אך כבר לא היה מסוגל לדבר.

למחרת, הוא נפטר.

היה זה מזל שפגשתי את סבי בפעם האחרונה.

שמחתי שהוא בכה מרוב שמחה על פגישתנו.

ובאותו זמן, התעוררה בי דאגה אחת.

היא נגעה לאבי, יגאל, שנפטר כשהייתי בן חמש.

אני זוכר אותו במעומעם — הוא היה בן 39 במותו.

איזה מין אדם היה? איזו ילדות הייתה לו?

למה נולד בישראל והשתקע ביפן?

מה אהב? מה היה לו קשה?

מה חשב על ילדיו?

ומה עבר בראשו ברגעיו האחרונים?

יש כל כך הרבה דברים שאני עדיין לא יודע.

כעת, לאחר פטירת סבי, אם לא אתעד את הדברים כל עוד סבתי, שהכירה את אבי הכי טוב, עוד בחיים —
לא יישאר אף אחד שיוכל לספר עליו.
הרגשתי שזה יגזול מילדי וילדי אחיי, שיוולדו בעתיד, את הזכות לדעת מיהו היה סבם.
סבי כמעט ולא דיבר על עברו.
ידעתי שהוא שירת בצבא הבריטי בזמן המלחמה.
ושהכיר את סבתי בצבא.
ידעתי את זה רק בצורה מקוטעת, אך רב הדברים לא היו ידועים לי.
גם על שורשי המשפחה שלי לא ידעתי כמעט כלום.
הוא ברח מגרמניה כנער צעיר.
אם בעתיד מישהו במשפחתי ירצה לדעת על שורשיו —
יהיה זה כבר מאוחר מדי.
כבר אין אף אחד שיוכל לספר את ההיסטוריה של המשפחה.
לכן מיהרתי לראיין את סבתי כל עוד הזמן אפשר.
ביקרתי קרובי משפחה וחברים שהכירו את אבי ואת אמי —
בירושלים, אוסקה, ניגטה, טאקמאטסו.
ממה שעלה מתוך הפגישות הללו,
התגלתה דמותה של משפחה חזקה —
שגם מול מציאות קשה, תמיד תמכה זה בזה, חיפשה את האושר,
ופילסה לעצמה דרך בחיים בכוחות עצמה.
אני מקווה שכאשר ילדיהם של משפחות קומטה ובלומנרייך ימצאו עצמם מבולבלים בדרכם,
חייהם של אבותיהם — שנושאים את אותו DNA —
יוכלו להוות עבורם רמז והשראה.
ולכן אני כותב כאן את תולדות משפחתי.

הקדמה ... עמ' 3

פרק ראשון: צ'רנוביץ ... עמ' 11
עיר של אנשים וספרים / מרדכי / סאלי

פרק שני: מקס ברנשטיין ... עמ' 19
מלחמת העולם הראשונה / צ'רנוביץ תחת שלטון רומניה / משפחת ברנשטיין / קלרה / אנטישמיות ברומניה

פרק שלישי: וילהלם בלומנרייך ... עמ' 35
שלושת ה-W / גרמניה לאחר מלחמת העולם הראשונה / ליל הבדולח / עליית הנוער

פרק רביעי: קלרה ברנשטיין ... עמ' 43
רוחות המלחמה / פלישת ברית המועצות / אש המלחמה / הגטו / טרנסניסטריה / בית"ר / שובה של הצבא האדום

פרק 5: יוסף בלומנרייך ... עמ' 67

יבנה / פלשתינה של שנות ה-30 / מתנדב לצבא הבריטי / דוד / החזית האיטלקית / וולפגאנג / מה עלה בגורל משפחת בלומנרייך

פרק 6: ארץ חדשה ... עמ' 83

החלטה / יציאה לדרך / אל הנמל / אוניית המעפילים "ההגנה" / מה עלה בגורל משפחת ברנשטיין

פרק 7: יוסף וחווה ... עמ' 99

חווה / הקמת המדינה / היכרות

פרק 8: יגאל ... עמ' 115

לידה / שיתוק ילדים / ילדות / אלי / בית ספר / האוניברסיטה העברית / לימודים בחו"ל / מסע / טקמאטסו / סוכנות נסיעות

פרק 9: קאורו ... עמ' 165

ניגטה / שבעה אחים / רעידת האדמה בניגטה / עבודה / הבנק הרביעי / נגויה / מקסל / ארץ החירות / שיקגו / ניו יורק / קואורדינטור

פרק 10: יגאל וקאורו ... עמ' 239

סוקה / ישראל / חתונה / QX / משה / שכונת יאראי / WordTech / איתן / תפנית / רנאן / עננים אפלים / 18
בפברואר 1991 / ליל הלוויה / לישראל / הלוויה

פרק 11: פרידה ... עמ' 311

פרק 12: ומאז ... עמ' 351

חזרה ליפן / משפחה חד-הורית / התחשבות / אהרון

פרק 13: התחלה מחדש ... עמ' 367

תשבץ / קופלה / קונפליקטים / עתיד / הכנה / הכנות למעבר / יציאה / חיים חדשים / בית ספר יסודי "אלן" / נרות
חנוכה / שנה חדשה / אני לא טיפש / מחוץ לתמונה / עברית / אבוד / מטפל / לימוד מרחוק / בית ספר / גם אם לא
הולכים / טרור / עיתון / מותר לבכות

אחרית דבר ... עמוד 437

ביבליוגרפיה (מקורות עיון) ... עמוד 352

ציר זמן ... עמוד 355

מילון מונחים ... עמוד 356

פרק 1

צ'רנוביץ (Czernowitz / Chernivtsi)

עיר שבה נושמים אנשים וספרים

אזור גבול בין אוקראינה לרומניה. האזור הזה, השוכן בין יערות האשור (בונָה) הסבוכים של הרי הקרפטים לבין נהר הדנייסטר המתעקל בעדינות לעבר הים השחור, הוא ביתם של בעלי חיים רבים, ונחשב לעיתים "המסתורין האחרון של אירופה".

בעבר, נקרא האזור "בוקובינה" — שפירושו בסלאבית "ארץ האשור". כאשר יוצאים מהיער, נגלה לעין נוף מערב־אירופי מפואר, עם שורות של בניינים בסגנון קלאסי, הנותנים תחושה כאילו הגעת לוונייה של פעם. בוקובינה הייתה בעבר המחוז המזרחי ביותר של האימפריה האוסטרו־הונגרית, ובירתו — צ'רנוביץ — עדיין נושאת בבירור את חותמה של תקופת שלטון בית הבסבורג.

בתחילת המאה ה־20, לעיר הזו, שנקראה אז בגרמנית "צ'רנוביץ", חזר צעיר יהודי בשם מקס ברנשטיין, בן 23. הוא נדד בעולם. עבד על ספינות, חסך כסף, ויצא לטייל בכל עיר שאליה הגיע. כאשר נגמר לו הכסף, היה עולה שוב על ספינה — ועובר לעיר הבאה. זו הייתה חזרתו הראשונה אחרי כמה שנים. "העיר הזו לא השתנתה בכלל", חשב לעצמו. כשהלך לאורך הרחוב המרוצף באבנים, נגלה לפניו מבנה כיפתי עצום — מהמבנים המרשימים ביותר באירופה.

זוהי בית הכנסת הגדול בעיר, שהיה ידוע בשם "הטמפל". עם עיטורים בהשראה מוסלמית, מי שלא מכיר את היהדות עשוי לחשוב שזהו מסגד. הבניין נחנך בשנת 1879 — שמונה שנים לפני לידתו של מקס.

בצ'רנוביץ חיה אוכלוסייה יהודית נרחבת. כבר במאות ה־12 וה־13 קיימות עדויות להגעת יהודים לעיר, אך מספרם זינק במאה ה־18, כאשר גלי פוגרומים באזור גרמו ליהודים לברוח ולהתיישב בעיר.

בשנת 1775 הפכה בוקובינה לחלק רשמי מהאימפריה האוסטרו־הונגרית, והשלטון עודד פיתוח כלכלי תוך משיכת מהגרים חרוצים ושאפתניים — ובמיוחד יהודים. בתקופה זו החלה מדיניות של ביטול אפליה כלפי יהודים, והקהילה היהודית ניסתה להיטמע בתרבות הגרמנית.

ב־1900, לכן, עבור האימפריה, ששאפה לגרמניזציה של האזור, היו היהודים שותפים מועילים. בדומה לאזורים אחרים באוסטריה הרב־אתנית, גם בצ'רנוביץ חיו אוקראינים, פולנים, ארמנים ואחרים. היהודים היו כ־30% (או אולי אף מחצית?) מהתושבים, והיו לקבוצה האתנית הגדולה ביותר בעיר.

צ'רנוביץ שגשגה כמרכז יהודי. היא גידלה אינטלקטואלים ויוצרים רבים, וקיבלה את הכינוי "עיר שבה נושמים אנשים וספרים".

מבין היהודים הרבים שבלטו בעיר, צמחו בה כמה דמויות חשובות שהתפרסמו ברחבי אירופה — בהם המשורר פאול צלאן וזמר האופרה יוזף שמידט. (אם כי פריחתם האמנותית באה רק כמה עשורים מאוחר יותר.)

מורדכי

אביו של מקס, **מורדכי ברנשטיין**, הופקד על ניהול אחוזה של משפחת אצולה בעיר צ'רנוביץ. לאשתו אווה נולדו ארבעה ילדים — מקס הבכור, ועוד שלוש בנות. הוא היה גבר חסון, ואומרים שלא היה מי שיכול לנצח אותו בהיאבקות.

יום אחד, כהרגלו, יצא מורדכי לרכוב על סוסו ולבדוק את מצב האחוזה. בעודו משוחח עם הפועלים, נשמעה לפתע צעקה מאחור: "וואה!" הסוס נבהל ובתגובה מיידית השליך את מורדכי מעליו. הוא נפל ישירות על ענף חד שבלט מגדם עץ — ומת במקום.

מי שצעק היה אחד העובדים, שהתכוון רק להשתעשע ולהבהיל את מורדכי, שאפילו בהיאבקות אף אחד לא הצליח להכניע. זו הייתה תאונה טרגית אך נטולת כוונה רעה.

"להמשיך לגור בעיר שבה נפטר בעלי — היה פשוט כואב מדי."
כך חשבה אווה.

היא לקחה את שלוש בנותיה — ברטה, ברידה וקלרה — וחצתה את האוקיינוס האטלנטי.

אמריקה, רק כמאה שנים אחרי עצמאותה, כבר הייתה לארץ קולטת מהגרים מכל רחבי העולם. בניו יורק פתחה אווה חנות נעליים והתפרנסה ממנה. לא היה לה תכנון ברור, אבל הרגישה ש"היה בסדר איכשהו".

מקס, אז בן 9 בלבד, נשאר בצ'רנוביץ, וגדל אצל סבתו הדתייה, שהייתה אישה יראת שמיים.

כשהתבגר, התחיל מקס לרצות "לראות את העולם". הוא עבר מארץ לארץ, הפליג מספינה לספינה ונדד במסעות, שהובילו אותו עד להודו. באחת הפעמים, באמצע אחד ממסעותיו, חזר לביקור בצ'רנוביץ.

בעת ששוטט בעיר, עיניו נמשכו לחנות כובעים. "כנראה הגיע הזמן להחליף כובע," חשב לעצמו. באותה תקופה, כובעים היו פריט חובה — לא היה מקובל שגבר יצא מהבית בלי לחבוש כובע.

הוא נכנס לחנות.

ושם — ישבה נערה צעירה.

מבט אחד, והוא התאהב בה מיד.

שמה היה **סאלי ברגר**.

היא גדלה בצ'רנוביץ והייתה הבכורה מבין שמונה אחים (צריך לאמת). היא הייתה צעירה ממקס בחמש שנים.

בתם של וולטר (שמעון) וליזר (רחל),
ונולדה וגדלה בצ'רנוביץ.

מקס התאהב בה עד מעל לראש,
הציע לה נישואין –
והשניים עברו יחד לניו יורק, שם חיה משפחתו של מקס.

סאלי

בשנת **1912**, השנה שבה טביעת ספינת הפאר טיטאניק זעזעה את העולם, נולדה בתם הבכורה של סאלי ומקס – **מיני**.

המשפחה החדשה הייתה אמורה להיות מאושרת.

אבל עבור סאלי, שגדלה במשפחה גדולה, החיים בעיר הענקית ניו יורק לא היו קלים כלל.
היא חשה בודדה, רחוקה מאוד מהמולדת.

כאשר נכנסה להריון עם ילדם השני, התחזקה בה תחושת הגעגועים,
והיא סבלה מדי יום מהבדידות והקור.

"אני רוצה ללדת ליד ההורים שלי..."
אמרה סאלי בבכי.

מקס, שראה את מצבה, הסכים לשלוח את סאלי ההרה ואת מיני הקטנה **בחזרה לצ'רנוביץ**.

כעבור זמן מה, קיבל מקס הודעה:
"נולד בן, בריא ושלם."

בשנת **1914**, מקס הפליג חזרה לאירופה כדי להביא את אשתו, את מיני, ואת בנם הרך שנולד – וילי – בחזרה לניו יורק.

הוא תכנן לחזור איתם מייד.

אבל אז, הדרך הביתה נגדעה לפתע.
פרצה מלחמת העולם הראשונה.

פרק 2
מקס ברנשטיין

הבית של מקס וסאלי היה בית טיפוס מהמעמד הבינוני. גם משפחות יהודיות חילוניות שנהנו מאורח חיים ללא מחסור, כאשר צלו של האנטישמיות החל להעמיק — החלו לייחס חשיבות רבה לתרבות, אהבו ספרים ומוזיקה, והחלו להיות מודעות באופן חזק יותר לזהותן האתנית כיהודים.

מלחמת העולם הראשונה

מאמצע המאה ה-18, נמשך עבור יהודי האימפריה האוסטרית מה שנקרא "תור הזהב". הקיסרית מריה תרזה — הידועה גם כאמה של מרי אנטואנט — החלה להכיר בזכויותיהם של היהודים שחיו באזורים שנמסרו לאוסטריה בעקבות חלוקות פולין. בהדרגה, יכלו יהודים ללמוד באוניברסיטאות של האימפריה.

בנה, הקיסר יוזף השני, המשיך בקו של סובלנות דתית מהפכנית יחסית לתקופה. אמנם לא הבטיח חופש דת מוחלט, אך ביטל שורה של מגבלות על היהודים: הגבלות כלכליות, חינוכיות, מקצועיות, על לבוש, מיסים מיוחדים, והגבלות על הגירה.

בזכות זאת, יכלו יהודים להפוך לעורכי דין, עיתונאים, מחזאים, רופאים, בנקאים, ספורטאים ועוד, ולהשתלב בתחומים מגוונים בחברה האוסטרית. (בתחום החינוך, שירות החובה – דוגמת פרויד, אדלר, בובר, תנועת "הקווה", וינאים — שזכו באליפות אחרי 25 שנה). מאז 1866, בית הבסבורג כמעט ולא השתתף במלחמות – ונשמרה תקופה ארוכה של יציבות שנמשכה כמעט 50 שנה.

גם בצ'רנוביץ, שם חיו מקס וסאלי, פרחו התרבות היהודית. אולם השלום הארוך הגיע לסיומו הפתאומי באירוע שייזכר כ"סראייבו":

ב-28 ביוני 1914, הגיע יורש העצר האוסטרי פרנץ פרדיננד עם אשתו סופי לביקור בסרייבו לצורך מצעד צבאי. בעת שנסעו ברכב פתוח, נורה הזוג על ידי גברילו פרינציפ — לאומן סרבי בוסני.

אוסטריה הכריזה מלחמה על סרביה. רוסיה הצטרפה לצדה של סרביה, ואז גרמניה נגד רוסיה, ובריטניה וצרפת נכנסו גם הן למערכה. וכך פרצה מלחמת העולם הראשונה, ששטפה את כל אירופה.

בתחילה, האמינו כולם שהמלחמה תסתיים תוך שלושה חודשים.

אבל עד מהרה, בין 26 ביולי ל-4 באוגוסט 1914, הוכרז גיוס גם על תושבי צ'רנוביץ, וגם מקס גויס לצבא האוסטרי.

מיקומה של צ'רנוביץ – כ-30 ק"מ מהגבול – הפך אותה לזירה מרכזית בין אוסטריה לרוסיה. העיר עצמה נותרה רגועה יחסית (?), אך כפרים ועיירות מסביב סבלו ממעשי ביזה מצד הצבא הרוסי.

שנתיים לאחר פרוץ הקרבות, התרחשו שני אירועים שסיימו את הלחימה באזור בוקובינה:

האחד היה מותו של הקיסר האוסטרי פרנץ יוזף הראשון, ששלט באימפריה במשך 68 שנה (נפטר בנובמבר 1916).
והשני — המהפכה הרוסית של 1917.

שלטון שושלת רומנוב הופל, ורוסיה שקעה באי-יציבות פוליטית וכלכלית.
לנין ומפלגת הבולשביקים קראו להסכם שלום מידי, וקיבלו תמיכה רחבה, בעיקר מהחיילים בקווי החזית, שהצהירו בגלוי על תמיכתם בבולשביקים.

וכך, ב-3 במרץ 1918 נחתם **הסכם ברסט-ליטובסק**, ורוסיה פרשה ממלחמת העולם הראשונה.
הקרבות בצ'רנוביץ הסתיימו.

אך עבור מקס, ששב אל משפחתו — ציפתה טרגדיה.
בנו הבכור וילי נדבק בדיזנטריה, שנפוצה באותה תקופה — ומת זמן קצר לאחר מכן.
הוא היה בן 3 בלבד.

צ'רנוביץ תחת שלטון רומניה

מלחמת העולם הראשונה הביאה עמה לתושבי צ'רנוביץ תוצאה בלתי צפויה:
האימפריה האוסטרו-הונגרית קרסה,
ובמקומה הפכה ממלכת רומניה לשלטון החדש בעיר.
האימפריה האוסטרו-הונגרית, המולדת האהובה, נעלמה,
ובמקום זאת, רומניה שלטה כעת בעיר.

רומניה, ששמרה על נייטרליות בתחילת המלחמה,
נכנסה לפתע למלחמה בשנת 1916.
היא נחלשה שוב ושוב מול הצבא הגרמני,
ולמרות שלא השיגה הישגים משמעותיים,
נכללה בצד המנצח כבעלת ברית של מדינות ההסכמה.
האימפריה האוסטרו-הונגרית ניסתה לפתור את בעיית הלאומים שבה על ידי פדרליזציה,
אך עם קריסת קווי החזית בצד מדינות המרכז, החלו העמים השונים לפרוש בזה אחר זה.
עמים שונים הכריזו על עצמאותם:
יהודי בוקובינה, שדיברו גרמנית וחשו נאמנות לקיסר הקודם,
קיוו להישאר חלק מהאימפריה.
אולם קבוצות אתניות אחרות דרשו עצמאות.
המאבק העז ביותר נוהל על ידי רומנים ואוקראינים.
עבור הרומנים, בוקובינה הייתה חלק מדוכסות מולדובה (מדינת רומניה לשעבר)
עד שהסתפחה לאוסטריה בשנת 1775.
הצפון, המאוכלס ברובו באוקראינים,
שאף להצטרף לרפובליקה העממית האוקראינית שזה עתה הוקמה.
הקהילה הבינלאומית תמכה ברומניה,
והבטיחה לה שטחים עצומים, בהם בוקובינה, טרנסילבניה, באנאט ובסרביה.
גם בבוקובינה, שרבים מתושביה היו רומנים,
הצביעה מועצה מקומית ב-10 באוקטובר 1918 בעד סיפוח לרומניה.

לאחר חתימת הסכם שביתת הנשק בין גרמניה למדינות ההסכמה, שסיים את המלחמה ב-11 בנובמבר 1918, נכנס הצבא הרומני לבוקובינה.

בהסכמי השלום שלאחר המלחמה – הסכם ורסאי והסכם סן-ז'רמן – בוקובינה הוכרה רשמית כחלק מרומניה. בינתיים אוקראינה נכנסה לתחום ההשפעה הסובייטי, וחלומה לעצמאות נדחה בלמעלה מ-70 שנה. סוגיית הריבונות על בוקובינה אמנם הסתיימה זמנית, אך עד למלחמת העולם השנייה נמשכה מתיחות אתנית רדומה. המלחמה הביאה שינויים גדולים עבור היהודים. לקראת סופה, פרעות (פוגרומים) שגבו את חייהם של למעלה ממיליון יהודים פרצו ברחבי האימפריה הרוסית לשעבר. רבים מהם נמלטו לצ'רנוביץ. אחוז היהודים בעיר הלך ועלה, עד שהתקרב לרוב. השפה הרשמית בעיר הפכה לרומנית, ושם העיר שונה רשמית לשמה הרומני "צ'רנאוץ". אולם היהודים, שלא זנחו את שפת אמם – הגרמנית – המשיכו לקרוא לעיר בשם הישן והאהוב: צ'רנוביץ.

משפחת ברנשטיין

לאחר המלחמה הגדולה, מקס החליט להישאר בצ'רנוביץ עם משפחתו. נולדו ילדים חדשים והמשפחה גדלה, אך הסיבה המרכזית הייתה שהוא כבר התחיל בעבודה חדשה. מקס חקר חפצי אמנות עתיקים ופתח חנות עתיקות ברחוב המרכזי – רחוב הלן. על קירות החנות נתלו ציורים יקרים, והוא סחר בכל דבר – מרהיטים ותכשיטים ועד שטיחים. עם זאת, מכיוון שעבודתו העיקרית הייתה לתווך בין אצילים שרצו להיפטר מפריטים ישנים לבין קונים, לא הוצגו הרבה מוצרים בחנות עצמה. מקס, שהיה מוכשר בידיו, גם שיפץ חפצי עתיקות שנמצאו באדמות חקלאיות ומכר אותם. היו לו ביקורות מצוינות, עד כדי כך שמוזיאונים מבוקרשט, בירת רומניה, שלחו אליו בקשות. העבודה הזו התאימה יותר לאירופה מאשר לארצות הברית, משום ששם הייתה הערכה גדולה יותר לאמנות. עדיין חיו רבים מקרב האצולה שהתעניינו בעתיקות, ובשלב מסוים מקס הפך למומחה מוסמך מטעם ממשלת רומניה. הוא אף כיהן כיו"ר ועדת המומחים להערכת אמנות. כאשר מוזיאונים רצו לרכוש פריטים, אך לא היו בטוחים אם מדובר במקור או בזיוף, הם פנו לוועדה לבחינה. כאשר הדעות נחלקו, לפעמים נשלחו הפריטים למעבדות מחקר בווינה, אבל בדרך כלל חוות דעתו של מקס הייתה הנכונה והוא זכה לאמון רב.

משפחת ברנשטיין חיה חיי רווחה ללא מחסור. בזמן המשבר הכלכלי העולמי של 1929 העסק מעט נפגע,

אך התאושש במהרה.
הבית היה מקושט בריהוט מסורתי, שטיחים פרסיים, ציורים יוקרתיים, וצלחות חרסינה.
בחצר הקטנה גידל מקס יונים.
בנוסף, המשפחה גידלה תוכים וקנריות, ודגים יוקרתיים שחו בבריכה.

למקס ולסאלי נולדו לאחר המלחמה חמישה ילדים.
הבת הבכורה, מיני, נסעה לניו יורק והתקבלה לבית ספר למוזיקה בעזרת אווה,
ולכן בפועל נשארו בבית חמישה אחים.
הבת השנייה, לדי, הייתה האחראית שתפסה את מקומה של מיני ודאגה לאחיה הקטנים.
הבת השלישית, אני, הייתה ביישנית ובוכה הרבה,
הבן טומיאו, הבת הרביעית גוסטה, והבת הצעירה קלרה.

משפחת ברנשטיין אהבה מאוד מוזיקה.
מקס אהב במיוחד אופרה, והיה מעריץ גדול של אחד מטנורים המפורסמים ביותר של אותה תקופה – אנריקו קארוזו.
מקס וסאלי ניגנו בכינור, וגם הילדים ניגנו כל אחד על כלי משלו.
בסופי שבוע המשפחה הייתה מתכנסת לקרוא ספרים יחד,
ולהאזין למוזיקה ברדיו או בפונוגרף.
לעיתים ההורים יצאו יחד לבילוי.

קלרה

מתוך כל הילדים, זו שקלרה, הבת הצעירה, הייתה האהובה ביותר על מקס. היא נולדה ב-5 באוקטובר 1927.
קלרה הייתה ילדה סקרנית מאוד, ותמיד חיפשה תגליות חדשות. היא רצתה לדעת על אלוהים, על הטבע, על ההיסטוריה, ועל מדינות רחוקות שמעולם לא ראתה. למבוגרים רבים היא הייתה מטרד, אך מקס – שהיה בקיא בהכול, וקרא ספרים מהבוקר עד הלילה, אפילו תוך כדי אוכל – ענה לה בסבלנות על כל שאלה. קלרה אהבה אותו מאוד. היא במיוחד אהבה לשמוע על הרפתקאותיו כימאי – על החיים על הסיפון, על אוצרות הודו, על פערי העושר הקיצוניים. זה תמיד ריגש אותה.

גם מקס נהנה לראות את הצימאון שלה לידע. באחד הימים הוא חזר הביתה עם מכונת תפירה חדשה. בזמן שאחיותיה כלל לא התעניינו, קלרה למדה בהדרגה כיצד להשתמש בה. כאשר פירקה שמלה ישנה ותפרה אחת חדשה – מקס היה מאוד גאה בה.

באותה תקופה, זה לא היה מקובל שבנות יתעסקו במכונות. אבל קלרה גם אהבה לשחק כדורגל ושחמט, ולהתמיד בלימודים – דברים שבדרך כלל נחשבו גבריים. הסיבה לכך הייתה מה ששמעה מאחת מאחיותיה בילדותה: שאביה קיווה בכלל לבן ולא לבת. קלרה ניסתה בכל כוחה לשמח את אביה, ולכן עשתה דברים שנחשבו "של בנים".

מנגד, היחסים שלה עם אמה, סאלי, לא היו טובים. סאלי הייתה עקרת בית מסורתית, רעיה ואם טובה, שתמכה במקס שנסע הרבה לרגל העבודה. אך בזמנם, לנשים כמעט לא הייתה אפשרות ללמוד, והיא לא ידעה איך להתמודד עם ילדה משכילה כל כך. קלרה מצידה ראתה באמה אישה משעממת.

סאלי נהגה לשיר שירים עצובים, וקלרה לא אהבה את שירתה – היא גרמה לה לרצות לבכות. מאוחר יותר הבינה שקלרה שהשירים היו על ילדים שמתו – על וילי, הבן הבכור שמת. אך בילדותה, היא לא ידעה את זה.

יום אחד, קלרה הפסיקה כמעט לדבר עם אמה. מקרובי משפחה שמעה שהיא בכלל לא הייתה מתוכננת – וזה גרם לה סלידה. היא אפילו לא ניסתה להבין מיהי אמה באמת. היו ביניהן הרבה ריבים. סאלי הייתה אומרת לה שוב ושוב: "את באמת ילדה רעה." קלרה הרגישה שאמה לא מרוצה ממנה אף פעם, ולא מקשיבה לה. היא הגיבה במרדנות, למשל בכך שהביכה את אמה מול אורחים.

אחיה של קלרה היו גדולים ממנה בהרבה. גוסטה, האחות הקרובה ביותר בגיל, הייתה גדולה ממנה בשש שנים. האחיות הבוגרות העדיפו לצאת לדייטים עם חברים – במיוחד רדי, שהייתה לפני חתונה. לא היה להן זמן לשחק עם הילדה הקטנה.

האח היחיד ששיחק איתה היה טוניו. הם קראו יחד ספרים, שיחקו שחמט, קפצו בחבל, שיחקו כדורגל, ונסעו על מזחלת או החלקיק בימי חורף.

קלרה, שגדלה בין מבוגרים, התנהגה בוגרת לגילה. היא דיברה כמו מבוגרת, ורצתה לשחק משחקים של מבוגרים. הילדים בבית הספר נראו לה ילדותיים, ולא היו לה הרבה חברים. מתוך בדידות, היא המציאה סיפורי דמיון כדי לעורר עניין. היא סיפרה שיש לה בבית מכונת ומטוס, ושהיא מטיילת בעולם כמו ב"מסביב לעולם ב-80 יום". הילדים האמינו לה בעיניים נוצצות.

באותה תקופה התחזקה התנועה הלאומית להקמת בית לאומי יהודי בפלשתינה. התנועה הציונית, שהחלה בסוף המאה ה-19, הפכה לנושא חשוב עבור יהודי אירופה, וגם בצ'רנוביץ היו מספר אגודות ציוניות. גם קלרה הכירה את הנושא, כי אחת מבנות דודתה היגרה לפלשתינה. היא גם קראה בספרים על כך שבעבר התקיים שם ממלכה יהודית. אך בבית לא דיברו על פוליטיקה – בבית העריכו ספרות, שירה ומוזיקה, ולא נתנו מקום לפוליטיקה.

משפחת ברנשטיין הייתה יהודית, אך בבית כמעט לא הורגשו סממנים דתיים. מקס, שגדל אצל סבתא דתייה, בעצמו היה קרוב לאתאיזם – לא הלך לבית הכנסת, אפילו ביום כיפור לא צם. סאלי צמה, והילדים, שחשו רחמים עליה, צמו עמה.

החג היחיד שנחגג היה פסח – אז ניקו את כל הבית, קיימו סדר כהלכתו, ואכלו מצות. עבור קלרה, הכנסיות וההמונים הנוצריים היו יפים יותר מבית הכנסת.

ואז קרה משהו שגרם לה להבין לראשונה שהיא יהודייה. באותה תקופה, כל הילדים ברומניה היו חייבים להצטרף לתנועת נוער בשם סטרז'ריה (Străjeria), שהקים המלך קרול השני בהשראת תנועות הנוער של גרמניה הנאצית ואיטליה הפשיסטית. המטרה הייתה לחזק את הנאמנות למלך (ולא לברזלנים – ארגון קיצוני מתחרה).

סיסמת התנועה הייתה: "אמונה ועבודה למען המולדת והמלך" (Credință și muncă pentru Țară și Rege), וכל הילדים היו משננים אותה באסיפות.

באחת האסיפות, ילדה יהודייה התבדחה ואמרה: "אמונה ועבודה למען השטן." המורה הרומני זעם והכה אותה שוב ושוב. קלרה יכלה להבין את הכעס, אך המשפט הבא שלו זעזע אותה: "אתם, היהודים, אוכלים את הלחם של הרומנים – ובכל זאת אתם מעזים לדבר כך? בושה!"

עבור קלרה, זה היה רגע משפיל. לראשונה הבינה: ליהודים אין מדינה – ולכן הם מושפלים. הם לא יכולים לחיות בכבוד. ליהודים חייבת להיות מדינה משלהם.

רדיפת יהודים ברומניה

למרות שהיהודים היו מיעוט קטן באוכלוסייה הכללית של רומניה, רבים מהם חיו בערים – ובחלק מהערים אף היו לרוב. בעוד שרוב הרומנים עסקו בחקלאות, היהודים התבלטו בענפי המסחר, המלאכה, התעשייה, הרפואה, הפיננסים, ומקצועות חופשיים נוספים. הם היו נוכחים במיוחד בשכבות הבורגנות העירונית והמשכילה – מה שגרם לרגשות אנטי-יהודיים מצד חלקים גדלים באוכלוסייה הרומנית, במיוחד סטודנטים, אינטלקטואלים, ואנשי מעמד הביניים שהתפתחו לקראת סוף המאה ה-19.

לאחר מלחמת העולם הראשונה, במסגרת הסכמים עם מדינות ההסכמה, הכירה רומניה באזרחות של כל היהודים החיים בה. עם זאת, אוכלוסיית היהודים במדינה גדלה פי שלושה מהתקופה שלפני המלחמה. כשהמשבר הכלכלי העולמי הכה ב-1929, עלתה הפופולריות של מפלגות ימין קיצוני שתמכו באנטישמיות, ובמיוחד "משמר הברזל".

על רקע התקופה הסוערת, ניסה המלך קרול השני לבסס את שלטונו. לאחר ששהה בפריז בשל שערוריות רומנטיות ולא הורשה לרשת את הכתר, חזר במפתיע לרומניה עם מות אביו, המלך פרדיננד הראשון, ב-1930 והכריז על עצמו כמלך. הוא תמך בין מפלגות יריבות במטרה לרכז את השליטה בידיו.

בבחירות 1937 עלתה לשלטון ממשלה בראשות אוקטביאן גוגה, משורר לאומי, שכיהן כראש ממשלה רק 45 יום (28 בדצמבר 1937 – 10 בפברואר 1938). אף על פי שמפלגתו זכתה רק בכ-9% מהקולות, הוא מונה לראש ממשלה בעידודו של קרול השני, שציין ביומנו: "ברור שגוגה הטיפש לא יחזיק זמן רב. כשייכשל – סוף סוף אוכל ליישם את תוכניותי הדיקטטוריות".

אולם, עבור היהודים, ממשלת גוגה-קוזה לא הייתה עניין לצחוק. מיד עם עלייתה החלה הממשלה ליישם מדיניות אנטי-יהודית חריפה. מעל 25,000 יהודים – כשליש מהאוכלוסייה היהודית ברומניה – איבדו את אזרחותם. עיתונים בשפות יידיש ועברית נסגרו, וגם עיתונים רומניים שתמכו ביהודים נסגרו.

תומכי הממשלה בצ'רנוביץ כונו "קוזיסטים" על שם שר המדינה המרכזי, אלכסנדרו קוזה, שנחשב ל"אבי האנטישמיות הרומנית". קוזה היה מרצה לכלכלה באוניברסיטת יאש, עיר רומנית עם אוכלוסייה יהודית רבה. ב-1923 ייסד את "הליגה להגנה נוצרית-לאומית", שדגלה בסיסמת "רומניה לרומנים" וראתה ב"פתרון הבעיה היהודית" שלב הכרחי להשגת היעד.

הממשלה האנטישמית של גוגה-קוזה הותירה רושם קשה בקרב יהודי רומניה – כולל בצ'רנוביץ, שבה האנטישמיות לא הייתה בולטת קודם לכן. הסיסמאות האנטישמיות נתלו בכיכר המרכזית, ושולטים עם צלבי קרס נתלו על בניין העירייה. אזרחים רומנים כבר לא ניסו להסתיר את שנאתם, ולעגו בגלוי לשכניהם היהודים: "הסוף שלכם קרוב". לקראת סוף ינואר, התחילו שמועות על פוגרומים קרובים – והקהילה חיה בפחד יומיומי.

ב-10 בפברואר 1938 הכריז המלך קרול השני על מצב חירום כדי למנוע הידרדרות למלחמת אזרחים לקראת הבחירות. ב-30 במרץ הכריז על חוקה חדשה שהעניקה לו שלטון דיקטטורי.

ממשלת גוגה-קוזה נפלה. הצלבים הקרסיים הוסרו מבניין העירייה, והרדיפה הממשלתית כלפי יהודים פסקה – לפחות זמנית. הקהילה היהודית הרגישה הקלה וחגגה את הישרדותה. אך השקט היה זמני – צ'רנוביץ עמדה בפני תקופה סוערת אף יותר.

פרק 3

ווילהלם בלומנרייך

לגבי משפחת בלומנרייך, לא ידועים פרטים רבים. אך דבר אחד ודאי: הם הלכו באותו מסלול כמו רבים מיהודי גרמניה האלמונים – נשללו מהם זכויותיהם, הם נרדפו, ולבסוף נרצחו.

שלושת ה-W

אזור שארלוטנבורג שבמערב ברלין. סמוך לתחנת הרכבת המרכזית של ברלין של ימינו, התגוררה משפחה יהודית בת חמישה נפשות. אבי המשפחה, הוגו בלומנרייך, נולד בשנת 1891. נאמר שהיה רופא שיניים, אך אין כל עדות לכך במסמכים. אשתו, אלזה, נולדה בשנת 1896. על פי זכרונות הילדים, היא הייתה ילידת בריסל ודיברה צרפתית. היא הייתה ממשפחת אצולה בשם טרא, ולפי מה שנאמר, בן דודה היה המחזאי ארנסט טרא – שכיחן כראש ממשלת רפובליקת מועצות בוואריה, מדינה סוציאליסטית שהתקיימה לתקופה קצרה בין שתי מלחמות העולם.

להוגו ואלזה היו שלושה בנים, שכולם שמם התחיל באות W. וילהלם ווולטר היו תאומים, ונולדו בברלין בשנת 1923. וולפגנג נולד שנה לאחר מכן בעיר סווינמינדה (כיום שווינאווישק'ש'ה שבפולין), ששימשה אז כנמל חוץ של הקיסרות הגרמנית – אך לא ברור מדוע נולד דווקא שם.

כמו יהודים גרמנים רבים באותה תקופה, גם משפחת בלומנרייך הייתה משפחה חילונית. את חג החנוכה חגגו בעזרת עץ אשוח מקושט, כמנהג חג המולד. מאוחר יותר, זכרו הילדים בערגה את ריח היער ששרר בבית בתקופה זו.

ילדותם של שלושת האחים לא הייתה מאושרת. אביהם, הוגו, היה שקוע בהימורים והלך ושקע בחובות. כשהיו התאומים בני שמונה – ההורים התגרשו, ואלזה קיבלה משמורת על הילדים.

אלזה החלה לעבוד כעוזרת בית, אך גידול הילדים לבדה לא היה פשוט. היא נאלצה למסור אותם למשפחות אומנה, אך לא יכלה לשאת את המחשבה על מסירה לאימוץ – מה שהיה מבחינתה הכרה בכך שהם כבר לא ילדיה. בסופו של דבר, וילהלם ווולטר נמסרו למשפחת אומנה, בעוד וולפגנג נשאר איתה עוד שנה, ואז הועבר לבית יתומים.

משפחת האומנה של וילהלם ווולטר הייתה דתית מאוד. כאשר וולפגנג בא לבקר את אחיו ושכח שמדובר בשבת והדליק אור – האחים החווירו, פתחו את ספרי הקודש והחלו להתפלל. (סוגריים: "האזן לקולות היער" – ככל הנראה רמז לשם פרק או תת-כותרת בהמשך.)

גרמניה לאחר מלחמת העולם הראשונה

גרמניה שבה נולדו שלושת האחים לבית בלומנרייך נקראה רפובליקת ויימאר. עבור יהודי גרמניה, זו הייתה תקופה קשה שבה זכויותיהם האזרחיות נשללו בהדרגה, עד שהחלה רדיפה חמורה.

כמדינה שנחלה תבוסה במלחמת העולם הראשונה, הוטלו על גרמניה פיצויים עצומים לפי חוזה ורסאי – סכום שהוערך פי 2.5 מתקציב המדינה. אזור התעשייה המרכזי, חבל הרוהר, נכבש בידי צרפת, והאווירה הייתה קודרת. הזעם על המצב הכלכלי והחברתי הביא להתקוממויות והתפרצויות אלימות חוזרות ונשנות.

בסוף שנות ה-20 חלה התאוששות חלקית: האינפלציה נבלמה, הכלכלה התייצבה באופן יחסי, וגרמניה נקטה מדיניות פיוס עם מדינות ההסכמה ואף הצטרפה לחבר הלאומים – מה ששיפר את מעמדה בזירה הבינלאומית.

אולם, משנת 1928 שוב החלה ההידרדרות, ובשנת 1929 פרץ השפל הגדול שפגע אנושות בכלכלת גרמניה. האינפלציה הגיעה לשיאה עם היפר-אינפלציה של פי 38.4 מיליארד – מה שהפך את המארק לנייר חסר ערך. בקיץ 1932 כבר היו בגרמניה 6 מיליון מובטלים.

בתוך הרקע הזה, התחזקה אחיזתו של אדולף היטלר ותנועתו הנאצית (המפלגה הנאצית: המפלגה הנציונל-סוציאליסטית של פועלי גרמניה), שדגלה בגזענות.

בשנת 1933, עם מינויו לקנצלר, הצליח היטלר לרכוש סמכויות חירום מהחוקה ולהקים שלטון חד-מפלגתי. הוא המשיך את מדיניות תעסוקה שירש מהממשלה הקודמת, והחל בפרויקטים ציבוריים גדולים כגון בניית כבישי האוטובאן – דבר שתרם לצמיחה כלכלית. במקביל, קידם מדיניות גזע קיצונית.

ב-1935 נחקקו חוקי נירנברג, אשר שללו מהיהודים את זכויות האזרח שלהם. היהודים איבדו את אזרחותם והפכו ל"זרים" החיים בתחומי הרייך באישור בלבד. נאסר עליהם לכהן במשרות ציבוריות, להתחתן עם גרמנים, ולהיכנס למקומות ציבוריים.

אולם חוקי נירנברג היו רק הסימן המוקדם לרדיפה שבאה בהמשך. נחקקו חוקים אנטישמיים רבים, שהובילו להדרת יהודים מכל תחומי החיים. שלטים עם הכיתוב "כניסת יהודים אסורה" נתלו על חנויות רבות. הספסלים חולקו ליהודים וארים. נאסר על יהודים לנהל עסקים, רופאים יהודים הורשו לטפל רק ביהודים, ועורכי דין יהודים הושעו מעבודתם. בהדרגה, נשללה מהיהודים גם זכות הקיום עצמה.

ליל הבדולח

בתוך מציאות זו אירע מקרה סמלי שהפך לסמל לרדיפת היהודים: האירוע החל ב־7 בנובמבר 1938, כאשר צעיר יהודי התנקש בדיפלומט גרמני. הרשל גרינשפן, יהודי ממוצא פולני, ירה בעובד שגרירות גרמניה בפריז. משפחתו של גרינשפן גורשה מגרמניה בכפייה. בחקירתו במשטרה הצרפתית העיד:

"שמעתי שמשפחתי עברה התעללות קשה מצד המשטרה הגרמנית. רציתי למחות – ולפנות אל העולם בשם היהודים הנרדפים. ניסיתי לנקום בשמם."

בליל 9 בנובמבר ועד לבוקר ה־10 בנובמבר פרצו בכל רחבי גרמניה מהומות אנטישמיות. בתי כנסת, בתי מגורים ועסקים של יהודים, וכן בתי קברות, בתי חולים, בתי ספר ורכוש יהודי נוסף – נהרסו. בברלין עצמה, מתוך 12 בתי כנסת, 9 הועלו באש. התרחשו מקרי ביזה רבים – ראש משטרת הביטחון, ריינהרד היידריך, דיווח להרמן גרינג על 800 מקרים כאלה.

במהלך המהומות הוכו יהודים, הושפלו, וחלקם אף נרצחו. לפחות 96 יהודים נרצחו. האירוע זכה לשם "ליל הבדולח" (בגרמנית: Kristallnacht) – על שם שברי הזכוכית מחלונות הראווה שנשברו ופוזרו ברחובות, שנצצו כאילו היו גבישי בדולח באור הירח.

באופן אבסורדי, רבים מהיהודים – שהיו הקורבנות – נעצרו. כ-30,000 מהם נשלחו למחנות ריכוז כמו דכאו. גם הורי האומנה של וילהלם ווולטר נעצרו. משפחתם פנתה לרשויות והצליחה לשחררם, אך מצבם הבריאותי היה ירוד.

כולם חשו שהסכנה ממשיית וקרבה. אך מכיוון שהוגו (אביהם) בזבז את כל הונו על הימורים, לא נותר מספיק כסף לממן את נסיעת כל בני המשפחה.

לכן הוחלט: "לפחות שהילדים ינצלו".
וכך, רק וילהלם ווולטר היגרו לפלשתינה.

הגירה של צעירים

באותה תקופה, מאות אלפי יהודים גרמנים ברחו מגרמניה. רבים מהם, כולל אישים מפורסמים כמו הפיזיקאי אלברט איינשטיין, היגרו לארצות הברית ולמערב אירופה. אך כ-90,000 מהם היגרו לפלשתינה. בין הבולטים שבהם הייתה קבוצת "הנוער העולה".

ב-30 בינואר 1933, ביום שבו עלה היטלר לשלטון, הוקמה תנועת "הנוער העולה" – ארגון שנועד להגן על צעירים יהודים מגרמניה ולהעבירם לפלשתינה. במסגרת הארגון הוכשרו בני הנוער בשפה העברית ובעבודות חקלאות, כהכנה לחיים בקיבוצים. היוזמה הועלתה על ידי לאה פרייאר, אשת רב ומחנכת, במטרה להגן על צעירים שפוטרו ממקומות לימודיהם רק בשל היותם יהודים. ההסתדרות הציונית העולמית תמכה בפרויקט.

עד סוף אוגוסט 1939, כ-5,000 צעירים היגרו לפלשתינה דרך התוכנית הזו. גם וילהלם ווולטר היו ביניהם. לא היה כסף לשלם גם על הנסיעה של וולפגנג.

השניים הגיעו לקיבוץ יבנה שבמרכז פלשתינה – מקום שקיבל בברכה צעירים דתיים, למרות שהציונות החילונית הייתה הדומיננטית. זמן קצר לאחר הגעתם, הם קיבלו מכתב מאמם, אלזה:
"אני שמחה מאוד לשמוע שהגעתם בשלום לפלשתינה. אני דואגת רק לוולפגנג שנשאר באירופה."
חותמת הדואר הייתה מברלין.
זה היה המכתב האחרון שקיבלו מאימם.

פרק 4

קלרה ברנשטיין

קלרה ידעה לדבר בשפות רבות. לא מפני שאהבה ללמוד במיוחד, אלא משום שהמדינות ששלטו באזור השתנו פעמים רבות, והנסיבות ההיסטוריות חייבו אותה לכך. בבית דיברו גרמנית של האימפריה האוסטרו-הונגרית, ולאחר מלחמת העולם הראשונה השתמשו בבית הספר ברומנית. עם תחילתה של מלחמה חדשה, היא נאלצה ללמוד שוב שפה חדשה.

רוחות המלחמה

בחודש שלאחר נפילתו של שלטון גוגה-קוזה, הוכה הקהילה היהודית בצ'רנוביץ' בתדהמה. במרץ 1938 סופחה אוסטריה, מולדתם, לגרמניה – ונעלמה מהמפה. לרבים היו קרובי משפחה באוסטריה, כולל הדוד של קלרה, שחי בווינה, ממנו נמסר כי נשלח למחנה ריכוז.

התגובה של הקהילה הבינלאומית הייתה איטית וחלשה. הנאצים, ששאפו להתרחב מזרחה, דרשו את אזור הסודטים מצ'כוסלובקיה. במהלך ועידת מינכן, שבה השתתפו ראשי בריטניה, צרפת, איטליה וגרמניה, הסכימו כולם לדרישותיו של היטלר בתמורה לכך שיבטיח לא לדרוש עוד שטחים. "ראש ממשלת בריטניה צ'מברלין נכנע להיטלר" – כך הרגישו גם יהודי צ'רנוביץ', שאיבדו את האמון בבריטניה ובצרפת.

לעומת זאת, התקווה החדשה הייתה ברית המועצות. הרדיו הסובייטי העביר מידע על גרמניה ואוסטריה, ותעמולת הסוציאליזם קסמה לרבים. יהודים רבים האמינו שהצבא הסובייטי יגיע ויציל אותם.

קלרה, שידעה שכנראה לא תקבל מענה, שלחה מכתב ליוסף סטלין, מנהיג ברית המועצות: "תודה על שידורי הרדיו הנהדרים. דוד שלי סובל בווינה. בבקשה תגידו לגרמניה לעזור לו."

כעבור זמן מה הגיעה תשובה בכתב קירילי. אחותה גוסטה חשבה שזה מכתב מהאהוב הפולני שנמלט מהעיר, אך למעשה זו הייתה תשובה מסטלין (ככל הנראה נכתבה על ידי מזכירו). המכתב כלל תודה על הפנייה, והתנצלות על כך שברית המועצות אינה יכולה להתערב בענייניהן של מדינות אחרות.

למרות הבטחות ועידת מינכן, גרמניה לא עצרה את התוקפנות. באביב 1939 פלשה לפראג, וב-1 בספטמבר פלשה לפולין – ובכך פרצה מלחמת העולם השנייה. שמועות החלו להגיע על כך שיהודים רבים נרצחים.

פליטים יהודים רבים מפולין הגיעו לצ'רנוביץ'. אחד מהם, בחור בשם מאיר נוימן, ביקר בבית משפחת ברנשטיין וסיפר את שראה: חיילים גרמנים פרצו לביתו, רצחו את הוריו ואת ארוסתו, והוא עצמו הצליח להימלט. הוא סיפר כיצד החיילים שיחקו בבעיטות בתינוקות. בני משפחת קלרה לא יכלו להאמין – לא ייתכן שדברים שטניים כאלה נעשים בידי בני אדם.

למרות התחושה שהמצב מחמיר, יהודים מעטים מצ'רנוביץ' ניסו לברוח. ממלכת רומניה הייתה נייטרלית, ורבים האמינו שהרע ייגמר במהרה. מאוחר יותר הם הבינו – אלו שנשארו בעיר בשלב זה כבר לא יכלו להימלט. כל הדרכים כבר היו חסומות.

הפלישה הסובייטית

ב-28 ביוני 1940 השתנתה לחלוטין שגרת חייהם של תושבי צ'רנוביץ. טנקים סובייטיים חצו את נהר הפרוט ופלשו לעיר. חיילי הצבא הרומני השליכו את סמלי הדרגות שלהם ונמלטו ללא קרב. רומניה לא התנגדה, שכן יומיים קודם לכן קיבלה אולטימטום סופי מהברית המועצות לסגת מבסרביה וצפון בוקובינה. הסובייטים לא ירו אף כדור אחד.

הפלישה הוצדקה בטענה כי בצפון בוקובינה חיים רבים מבני המיעוט האוקראיני. מאז שהאזור עבר לשלטון רומניה, הפעילות הלאומית האוקראינית דעכה, אך עדיין פעלו אגודות סטודנטים, אגודות ספורט, מפלגות ועיתונות באוקראינית. כך הפכה צ'רנוביץ לחלק מהרפובליקה הסובייטית הסוציאליסטית של אוקראינה.

הסיבה לתזמון הפלישה הייתה נעוצה במצב הפוליטי באירופה. כאשר נחתם הסכם אי-התקפה בין גרמניה לברית המועצות (23 באוגוסט 1939), הביעה ברית המועצות את כוונתה לשלוט באזור זה. גרמניה לא סיפרה זאת לרומניה, אך הסכימה בשתיקה. בנוסף, צרפת – שהייתה אמורה להגן על רומניה מפני ברית המועצות – נכבשה ימים ספורים קודם לכן בידי גרמניה. לא נותר אף כוח שיכול היה לעצור את הסובייטים.

תושבים רבים, שתלו תקוות רבות בברית המועצות, קיבלו את הצבא האדום בברכה. הפרחים והשלטים קישטו את הרחובות, הילדים שמחו מהסוכריות שחילקו החיילים וטיפסו על הטנקים בשמחה. אך בתוך לילה אחד, הצבא האדום ריסק את התקוות וההערכה של היהודים כלפי הסובייטים.

המוסדות החינוכיים והתרבותיים של הקהילה היהודית נסגרו. התנועה הציונית נאסרה. רבים ממנהיגי הקהילה, אנשי התרבות ובעלי העסקים סומנו כ"אויבי העם" והוגלו לסיביר. הבתים של המגורשים נתפסו בידי פקידים סובייטים. בתי תפילה נסגרו, ובית הכנסת הגדול "הטמפל" הולאם.

הכלכלה שולבה במערכת הסובייטית, והחיים הפכו קשים. עסקים קטנים ובינוניים נסגרו, ובמקומם נפתחו עסקים ממשלתיים (לביגוד, נעליים, סופרמרקטים וכו') אך סבלו ממחסור חמור. החנויות היו ריקות. במיוחד בחורף, המזון והלבוש לא הספיקו. תושבים נאלצו לשלם פי חמישה בשוק השחור ולהשלים הכנסה בעבודות צדדיות חשאיות.

דיוקנו של סטלין התנוסס בכל משרד, כיתה, אולם ספורט, ובכל פינה בעיר. הפחד מהמשטרה החשאית היה יומיומי. אי אפשר היה לבטוח אפילו בקרובי משפחה או חברים, מחשש שיודיעו לשלטונות.

קלרה חשה זעם כלפי ברית המועצות. דווקא בשל הציפיות הגבוהות, שנאתה לברית המועצות הייתה אף גדולה מזו כלפי גרמניה. בבית הספר שפת ההוראה שונתה מרומנית לאוקראינית ורוסית, אך היא סירבה להמשיך ללמוד. למרות שהייתה תלמידה מצטיינת, היא נאלצה לחזור על שנת לימודים.

★ לחיים תחת השלטון הסובייטי ראו מאמר של יאבץ, עמוד 130.

אש המלחמה

ב-22 ביוני 1941 הפרה גרמניה את הסכם אי-ההתקפה עם ברית המועצות ופתחה במתקפת פתע. רומניה הצטרפה למלחמה לצידה של גרמניה במסגרת מדינות הציר, ויחד פלשו כוחות גרמניים-רומניים לצ'רנוביץ.

תוך שנה השתנתה מאוד הסיטואציה של רומניה: לאחר שנאלצה לסגת מבוקובינה ובסרביה תחת לחץ סובייטי, היא גם ויתרה על צפון טרנסילבניה להונגריה, ועל אזור דוברוג'ה לבולגריה. אובדן של כשליש מהשטח הלאומי

גרם לכעס רב כלפי המלך קרול השני, ובמדינה פרצו הפגנות שקראו לו להתפטר. חלק מהציבור האשים את היהודים במצב, ובעקבות זאת התרחשו פוגרומים.

כדי להרגיע את דעת הקהל, מינה המלך את יריבו, הגנרל יון אנטונסקו, לעמוד בראש הממשלה, והעביר את המלוכה לבנו מיכאי. המלך נמלט לפורטוגל. אנטונסקו, שהפך למנהיג המדינה לאחר משאל עם, קידם מדיניות פרו-נאצית. שלטונו כלל שיתוף פעולה עם "הלגיון הברזל", תנועה אנטישמית קיצונית שהתפתחה בשנות ה-20, והונהגה בידי אנטונסקו.

בהשפעת גרמניה, שיתפה רומניה פעולה עם העברת כ-40,000 יהודים למחנות ריכוז, ובכך לקחה חלק פעיל בשואה. תחת שלטונו של אנטונסקו נרצחו או מתו במחנות כ-270,000 יהודים ממוצא רומני ואוקראיני.

ב-5 ביולי פתחה רומניה במהלך לכיבוש מחדש של בוקובינה ובסרביה. הצבא הרומני קיבל הוראה בשם "טיהור השטח" (Curățirea Terenului), שהמשמעות שלה הייתה גירוש אכזרי של קומוניסטים ויהודים. בישיבת ממשלה ב-8 ביולי אמר אנטונסקו:
"תהיו חסרי רחמים. אין צורך בהומניזם ריק מתוכן. יש לגרש את היהודים מבסרביה ובוקובינה. השתמשו במקלעים אם יש צורך. החוק חסר משמעות."

הוראות אלו בוצעו בקפדנות. בתוך ימים אחדים נשדדו, הוכו ונרצחו יהודים רבים. ב-24 השעות הראשונות נרצחו כ-2,000 יהודים, ובתוך שבוע כ-100,000. שלושה קברי אחים הוכנו לקבורת ההרוגים. הפקודות הגיעו ממטה הגסטאפו וה-SS שהתמקם במלון המפואר "שווארצה אדלר" בעיר. גם חיילים וגם אזרחים רומנים שיתפו פעולה בשמחה.

תושבים רבים רוכזו בבניין מרכזי בעיר, שם הוצבה המשטרה הרומנית (ז'נדמריה). בני משפחות שוחררו ביום שלמחרת, אך טוניו נשאר, ורק לאחר תשלום ערבות שוחרר. אסירים הובלו לחפור בורות, ולאחר שסיימו – נורו ונקברו במקום. ביום הבא הובאו אחרים, והתהליך חזר על עצמו.

ב-9 ביולי הוצתה בית הכנסת המרכזי "הטמפל". הרב הראשי של העיר, אברהם יעקב מרק, נלקח יומיים קודם לכן. הוא עבר חקירה קשה והוכה שוב ושוב כדי שימסור שמות של יהודים עשירים, אך סירב לשתף פעולה. האס-אס גרר אותו לגג המלון והכריח אותו לצפות בבית הכנסת עולה באש, ולאחר מכן ירו בו למוות.

רבים בעיר ראו את השריפה – גם קלרה ראתה את הלהבות מחלון ביתה. למחרת זרחה שמש בוקר יפהפייה, מה שגרם לקלרה לחשוב:
"אלוהים אינו מתבייש להעלות שמש כה יפה, יום לאחר מה שקרה אתמול?"

לאחר מכן, החלו הגבלות על חיי היהודים. חלה חובה לענוד טלאי צהוב בצורת מגן דוד בזמן יציאה מהבית. הוטל עוצר – אחרי שעות הערב נאסר לצאת. בבקרים נלקחו יהודים לעבודות כפייה, כמו שיקום הגשרים שנהרסו על ידי הסובייטים בעת נסיגתם. לאחר שעות העבודה (עד כ-16:00) נדרשו למהר הביתה – מי שלא חזר עד 17:00, נורה במקום.

עבור קלרה, ההגבלות היו עלבון קשה מנשוא. אובדן הכבוד והכבוד העצמי היה בעיניה קשה אף יותר מהמוות. היא חשבה שרבים חשים כך.

החזקת רדיו נאסרה, ולכן התושבים הסתמכו רק על עיתונים רומניים מצונזרים. קשה היה להבין את המצב האמיתי. גם כשסיכנו את חייהם כדי להאזין לשידורי הבי-בי-סי בגרמנית, כל ששמעו היה על ניצחונות הנאצים.

כאשר חיילים גרמנים היו בקרבת מקום, היהודים נמנעו מלדבר גרמנית. אך הדור המבוגר לא שלט ברומנית, ולכן כאשר יצאו כמשפחה, קלרה והילדים דיברו ברומנית, וההורים ענו רק "דא" (כן) ו"נו" (לא), בתקווה לטשטש את זהותם.

גטו

באותה תקופה נולדה תקווה יחידה ליהודי צ'רנוביץ: ב-1 באוגוסט 1941 מונה עורך הדין טראיאן פופוביץ' לראש עיריית צ'רנוביץ — מינוי שישפיע על גורלם של יהודים רבים.

מיד לאחר מינויו, הוזמן פופוביץ' למושל מחוז בוקובינה, אלכסנדר ליושנו, אשר הורה לו להקים גטו בעיר. גרמניה הנאצית הקימה רבעים יהודיים בכל המדינות שכבשה במזרח אירופה, ורומניה הלכה בעקבותיה (ייתכן שגם הייתה נתונה ללחץ גרמני).

פופוביץ', בנו של כומר וליברל בדעותיו, התנגד: הוא טען שהקפת אזור מרכזי של העיר בגדר אינה ישימה טכנית. למעשה, בתחילה הוא אף סירב למינוי בשל סלידתו מהמשטר הפשיסטי, אך לבסוף השתכנע לאחר שחבריו הפצירו בו — מתוך אמונה שנדרש ראש עיר הומניסט. המושל ליושנו הסתייג, אך בעקבות התנגדות פופוביץ', בניית הגטו נדחתה.

אולם ההתרחשויות השתנו במהירות: ליושנו, שתמך בדחייה, מת במפתיע ב-30 באוגוסט עקב כישלון ניתוח. מחליפו, קורנליו קרוטסקו, היה אנטישמי קיצוני והחל ליישם את מדיניות הטיהור של אנטונסקו באופן נחרץ.

ליהודים נאסרה עבודת רופאים עבור לא-יהודים, בתי ספר ובתי כנסת נסגרו, תפילה ציבורית נאסרה, והיציאה מהבית הוגבלה לשלוש שעות ביום. נאסר על משיכת כספים מחשבונות בנק, ונוספו הגבלות רבות, כולל עבודות כפייה לשיקום גשרים שנהרסו על ידי הסובייטים.

בתוך כך, קלרה ובני משפחתה ראו כרוזים נתלים ברחבי העיר ובהם נכתב: "בהוראתו של המנהיג הלאומי של העם הרומני, המרשל יון אנטונסקו, מצווה הגנרל קורנליו קרוטסקו על כל התושבים היהודים לעבור עד היום, 11 באוקטובר 1941, בשעה 18:00, לשכונת הבאות..." לאחר מכן הופיעה רשימת רחובות שבהם מותר ליהודים להתגורר.

הכרוז כלל גם הוראות מפורטות לגבי המעבר לגטו:

- היהודים לא יורשו לחזור לבתיהם, ולכן עליהם לקחת בגדים חמים וכמה שיותר מזון.
- על ראש המשפחה להכין רשימת רכוש שיישאר בבית.
- עליהם לקחת איתם את מפתחות הבית.
- יש להכניס את רשימת הרכוש והמפתחות למעטפה ולהעבירה עם הכניסה לגטו.
- כל מי שיימצא מחוץ לגטו לאחר השעה 18:00 — יירו בו.

- כל ניסיון מרד או בריחה — יוביל לירי.

- כל יהודי בגטו חייב לאפשר ליהודים נוספים להתגורר בביתו.

משמעות ההוראה הייתה: 50,000 יהודים נדחסים ל-4,000 בתים קטנים. חיילים רומנים עברו בין הבתים היהודיים ופקדו להתחיל מיד באריזת החפצים. העיר הוקפה כדי למנוע בריחה.

קלרה ובני משפחתה העמיסו עגלת סוסים בסדינים, בגדי חורף וכל מה שיכלו לשאת. הכול קרה במהירות מסחררת. היו בהלם — לא יכלו לחשוב, לא הבינו מה יקרה, וייתכן שגם לא רצו לדעת.

בגטו:

– משפחות של 21 נפשות חלקו אותו בית

– כינים

– נותק זרם החשמל (לפי עדות מ"יד ושם")

– נדרשו להפקיד את רכושם בבנק הרומני

– כעבור מספר ימים, הוקף הגטו בגדר בגובה 3 מטרים

ובכל זאת, מצבה של משפחת ברנשטיין היה יחסית טוב. היו משפחות שנאלצו לישון בחוץ בקור, לקראת החורף הקרב, כיוון שלא נמצא להן מקום בבית.

טרנסניסטריה

ב-12 באוקטובר, ראש העיר פופוביץ' נפגש עם המושל קרוטסקו ומחה על הקמת הגטו. הוא טען שתושבי רומניה בצ'רנוביץ' ידועים בגישתם ההומניסטית ובחשיפתם לתרבויות שונות, ושבידוד היהודים לא יפתור את "הבעיה היהודית". הוא גם ציין שהעלויות של ניהול הגטו ופיקוח על תושביו גבוהות מאוד, ושהדבר יפגע במאבק נגד הקומוניזם שהוביל אנטונסקו. אך למרות שעות של שכנוע – ההחלטה לא השתנתה.

(יתכן שה-12 היה גם תאריך ישיבת תיאום בין הרשויות על העברה לגטו.)

באותה פגישה הורה המושל הוראה חדשה, שזעזעה את פופוביץ': גירוש כל יהודי העיר אל טרנסניסטריה – אזור שבשליטת גרמניה, שבו הוקמו מחנות השמדה. חציית נהר הבוג משמעותה הייתה מוות.

פופוביץ' זעם:

"טרנספר היהודים הוא פשע נגד האנושות וכתם על רומניה. גם במהפכה הצרפתית נהרגו רק 11,800. כאן מדברים על חיהם של 50,000. מי יישא באחריות ההיסטורית?"

הקולונל אלכסנדר פטרסקו, שישב בפגישה, גיחך:

"ומי בדיוק יכתוב את ההיסטוריה הזו? היהודון? אנחנו פשוט מנקים את הגינה שלך מהעשבים שוטים. למה זה מפריע לך?"

פופוביץ' ענה:

"עם כל הכבוד, אני מטפל בגינה שלי בעצמי. ההיסטוריה לא תיכתב רק על ידי היהודים – היא תיכתב על ידי היסטוריונים בכל העולם, גם מרומניה. ואת הפרק שאתה עומד להוסיף – אתה לא תרצה לקרוא."

למחרת, הוזמן פופוביץ' שוב אל המושל, שהודיע לו סופית על הגירוש. ראש העיר, שלא ויתר, הציע להשאיר בעיר את מי שעוסק בתעשייה, רפואה, הנדסה, משפטים ועוד. המושל הסכים להשאיר רק 200 יהודים "שימושיים" ודרש להכין רשימה. אבל עדיין – עשרות אלפים היו מיועדים למוות.

ב-15 באוקטובר הצליח פופוביץ' להיפגש ישירות עם אנטונסקו, ראש הממשלה, כדי לנסות לעצור את הגירוש. הוא הסביר כי היהודים חיוניים לכלכלה המקומית, ואם יגורשו – העיר תקרוס. אנטונסקו השיב: "לא חשבתי על זה כך", והכיר בחשיבות הדברים. כתוצאה מכך הוענקו 20,000 אישורי שהייה ליהודים.

(פופוביץ' אף הסתיר יהודים בביתו.)

ואילו גורלם של אלו שלא קיבלו אישור היה נורא:

- ב-13 באוקטובר החל הגירוש
- בכל יום הועברו כ-2,000 יהודים
- רבים מתו ברכבות, או לאחר צעידה של מאות קילומטרים לנהר הדנייסטר
- מי שלא עמד בקצב – נורה, או מת מרעב ומחלות
- עד סוף נובמבר הועברו לטרנסניסטריה 28,000 יהודים, רובם לא שרדו

על פופוביץ' הוטלה אחריות על תכולת אישורי שהייה:

- ביוני 1942 הוא פוטר, בטענה שנתן אישורים גם ל"יהודים לא חיוניים"
- לאחר פיטוריו, לא נותר מגן ליהודים
- ביוני 5,000 יהודים נוספים גורשו, ורבים מהם נרצחו

משפחת ברנשטיין קיבלה אישור שהייה בזכות פופוביץ', ושהתה בגטו שישה שבועות. משפחתו של מקס הייתה כבר ברשימת הגירוש, אך יום לפני – הגיע הקונסול הגרמני פריץ גבהרט שרלהורן, שהיה גם לקוח וגם חבר של מקס. כשהקונסול שב לצ'רנוביץ' וראה את בית המשפחה מסומן כ"רכוש המדינה", הבין שגורשו. הוא מיהר, הוציא אישורי שהייה לכל בני המשפחה, והסיע אותם ברכבו החוצה מהגטו.

שרלהורן...

במקביל, התרבו מקרי ההונאה: היו מי שדרשו כסף רב עבור אישור שהייה – אך לא סיפקו דבר.

ב-15 בנובמבר 1941 החליט אנטונסקו לעצור את הגירוש מצ'רנוביץ'. ייתכן שהלחץ בא מהגרמנים, שטענו כי הדבר מכביד עליהם באוקראינה, או אולי הבינו שמדובר באוכלוסייה חיונית לשיקום העיר. עד אז גורשו מעל 28,000 יהודים, ונותרו בעיר 19,000 (אך צריך לבדוק – הגירושים התחדשו שוב ושוב).

במהלך הגירושים הרומנים החרימו בתים, מפעלים ורכוש:

- יותר מ-2,000 בתים
- 245 מפעלים
- הניצולים לא הורשו לעבוד ונאלצו למכור את רכושם כדי לשרוד

באוקטובר 1943 הוסרו ההגבלות על ענידת הטלאי הצהוב והגבלות התנועה.

בית"ר

משפחתה של קלרה יצאה מהגטו, אך לא הורשתה לשוב לביתה הקודם. נאמר שיהיה זה מופרז לאפשר ליהודים לגור במרכז העיר או בבתי "מפוארים מדי".

היהודים נאסרו מלהשתתף בלימודים בבתי הספר. אך בכל זאת נמצאו דרכים להמשיך ללמוד. באותה תקופה, רבים מהמרצים באוניברסיטאות באזור היו יהודים, וגם הם — כמו הסטודנטים — סולקו ממוסדות הלימוד. צעירים יהודים ממעמד הביניים, שלא יכלו ללמוד בבתי ספר, שילמו שכר לימוד ולמדו אצל המרצים שפוטרו כדי להתכונן לבחינות הסיום האקדמיות. כך, באופן אירוני, בניגוד לרצון המשטר הנאצי והממשלה הרומנית — חלק מהצעירים היהודים זכו להשכלה גבוהה יותר מזו שהייתה להם לפני המלחמה.

המרצים, שהיו מוכרים בציבור, לא יכלו להסתובב בחוץ, ולכן התלמידים הם אלה שהיו מגיעים אליהם הביתה.

תנועות ציוניות פעלו באותה תקופה...

לאחר שיצאה מהגטו, קלרה החליטה להצטרף לתנועה ציונית. היו לה שתי אפשרויות: "הציונים הכלליים" — גישה מתונה בנושא ביטחון, ו"תנועת בית"ר", שהמשיכה את דרכה של הציונות הרוויזיוניסטית והייתה לוחמנית יותר. לאחר שניסתה את שתיהן, החליטה להצטרף לבית"ר. היא האמינה שאין טעם בדיפלומטיה — חייבים להילחם.

גם חוויות המלחמה השפיעו עליה. היא האמינה שהיהודים חייבים להיאבק בגורל שנכפה עליהם. אסור היה להמשיך להישחט מבלי להתנגד.

פרט לאחיה טוניו, שפנה לקומוניזם, קלרה הייתה היחידה מבין האחים והאחיות שהתעניינה בפוליטיקה. ייתכן שגם פער הגילים השפיע: אחיותיה הספיקו להתאהב ולהתלבש יפה לפני המלחמה. לקלרה לא הייתה ילדות רגילה כלל.

מאחר שחל איסור לצאת מהבית, התקיימו מפגשי הקבוצה במחתרת. הם למדו על ההיסטוריה היהודית ודנו בשאלה מה נדרש כדי להשיג מדינה. הם כתבו שירים ודיברו על עתידם.

נסיגת הנאצים

בפברואר 1944 נסוג הצבא הרומני מהעיר, וצ'רנוביץ עברה לשליטה ישירה של גרמניה. בתחילה הייתה גרמניה בעמדת התקפה, אך בהדרגה נאלצה לסגת מול התקדמות הצבא הסובייטי. לקראת נסיגתה, תכננו הנאצים לחסל את היהודים שנותרו בעיר.

שני ימים לפני הנסיגה, הגיעו חיילים נאצים לבית משפחת ברנשטיין וחיפשו יהודים שנותרו בצ'רנוביץ. בני המשפחה הסתתרו בעליית הגג. המשרתת פתחה את הדלת ואמרה: "אין כאן יהודים, כולם ברחו."

המשפחה הבינה שלא יוכלו להסתתר עוד זמן רב, וירדו מהעלייה. לפתע נשמעו דפיקות חזקות מהעלייה – נדמה היה שהנאצים עלו. כולם קפאו. אבל אז נשמע קולה של סאלי: "איפה הטבחית?"

במשפחת ברנשטיין הועסקה טבחית זקנה וכבדת שמיעה, שדיברה תמיד בקול רם. כשהעירו לה על הרעשים, הייתה משיבה: "אתם תמיד שומעים יריות. אתם לא נורמליים." אותה טבחית עלתה לעליית הגג כי חשבה שהתרנגולת הטילה ביצים שם. מבלי שידעו, ננעלה שם. היא החלה לצעוק בקול רם שישחררו אותה.

החיילים ששמעו את הצעקות עלו לקומה השנייה. בני המשפחה חשבו שזה הסוף.

אבל אז, אנה, האחות השלישית שקלרה חשבה תמיד לפחדנית, צעדה קדימה אל מול החיילים, צעקה עליהם ברומנית: "מה אתם חושבים שאתם עושים?!"

המשרתת תרגמה לגרמנית. החיילים ענו: "אנחנו מחפשים יהודים."

"פה אין יהודים! אני אלמנתי של חייל רומני שנהרג בקרב. תכבדו אותי – וצאו מיד!"

שררה דממה, ואז החיילים עזבו את הבית. כולם נשמו לרווחה.

למחרת בלילה, הגיעה שמועה שיהודים הותקפו סמוך לשרידי בית הכנסת שהוצת בעבר. קלרה דאגה לסבתה, שגרה בקרבת מקום. היא הסירה את הטלאי הצהוב, שחררה את הצמות ורצה לבדה לבית סבתה – מבלי לספר לאיש.

כשהגיעה לכיכר המרכזית, שמעה גרמנית: "ילדה קטנה, לאן את הולכת?"

מאחוריה עמדו שני חיילים גרמנים. קלרה היססה – מי שמדבר גרמנית בעיר הזו, בדרך כלל יהודי. אם תענה, תיחשף. אבל אם לא תענה – יחשדו בה. היא משכה בכתפיה ועשתה את עצמה כאילו לא הבינה, ורצה משם.

כשהגיעה לבית סבתה, התברר שזו בריאה ושלמה – והתקיפה הייתה רק שמועה. הסבתא נדהמה לראותה: "מה את עושה כאן?!"

קלרה סיפרה את כל הסיפור, אך הסבתא הייתה מודאגת: "אני לא יכולה לתת לך לחזור לבד. תישארי ללון כאן."

אבל קלרה לא רצתה להדאיג את משפחתה. אם יגלו שהיא נעדרת באמצע הלילה, הוריה ישתגעו מדאגה. היא סירבה, ברחה מהבית והחלה לרוץ חזרה.

כשחזרה לכיכר, אותם חיילים עדיין עמדו שם. "ילדה, אולי נלווה אותך הביתה?"

קלרה הבינה שאין ברירה. היא ענתה בגרמנית בקצרה: "לא צריך. תודה."

ורצה לביתה. למזלה, החיילים לא רדפו אחריה.

עם נסיגת הנאצים הסתיים שלב השואה בצ'רנוביץ. עד שנת 1943 נרצחו כ-270,000 יהודים בטרנסניסטריה, מהם 25,000 תושבי צ'רנוביץ. האוכלוסייה היהודית בעיר הצטמצמה מ-50,000 לפחות מ-20,000.

שובו של הצבא האדום

במרץ 1944 גורשו הגרמנים מצ'רנוביץ, והצבא האדום פלש שוב לעיר – בדיוק יום לפני המועד שבו תוכנן ביצוע תוכנית החיסול של היהודים על ידי הגרמנים.

במהלך ארבע שנות שלטון גרמני-רומני, נאסר על יהודים לעבוד, והמשפחה התקיימה מכספי החסכונות של מקס. גם לאחר שובו של הצבא האדום, המצב לא השתפר. אם קודם נאסר עליהם לעבוד כי היו יהודים, כעת – תחת השלטון הסובייטי – נחשבו "קפיטליסטים" ולכן שוב לא יכלו לעבוד. בהדרגה נאלצו למכור פריטי עתיקות מהבית כדי לשרוד.

הגברים גויסו בכפייה לצבא האדום...

שלא כמו בפעם הקודמת, הפעם לא תלו היהודים תקוות בברית המועצות. להפך – הסובייטים הפכו למקור פחד. אזרחים נהרגו ללא סיבה. גם דוד של קלרה היה בין הקורבנות.

ב-18 בספטמבר 1944, ראש השנה, היה הדוד לבדו בבית. אשתו הלכה לבית הכנסת להתפלל לבנם שגויס לצבא האדום. הדוד סירב להצטרף: "אין לי חליפה ראויה". נשמעו דפיקות בדלת. כשפתח, עמד שם חייל סובייטי, שיכור לחלוטין וריח אלכוהול נידף ממנו. החייל ירה בו למוות. כשהדודה חזרה – הוא כבר לא היה בין החיים.

אין לדעת מה החייל רצה – אולי לחפש רכוש, אולי לשדוד. אבל זו הייתה המציאות היומיומית בצ'רנוביץ לקראת סוף המלחמה.

נשים חשו איום מיוחד. חיילים סובייטים נהגו לאנוס נשים באקראי, ורבות נשלחו לעבודות כפייה בשדות הפחם של דונבאס, מזרח אוקראינה. עם זאת, הרוסים כיבדו את התרבות, ולכן לא נגעו בנערות שלמדו בלט, תיאטרון או התעמלות. גם קלרה נשלחה ללמוד בלט מסיבה זו.

אבל הייתה עוד דמות מגוננת – אחיה, טוניו. עוד לפני המלחמה היה קומוניסט נלהב. לאחר נסיגת הנאצים, אסף ספרים מהעיר והקים ספרייה. המושל החדש שמונה על ידי הסובייטים חיבב אותו, וטוניו היה מקבל ממנו אזהרות מראש על סכנות מתקרבות. כאשר פשטו חיילים סובייטים על העיר בחיפוש אחר נשים – הייתה המשפחה מתחבאת בספרייה עד שהסכנה חלפה.

פרק 5

יוסף בלומנרייך

צעירים יהודים ממוצא גרמני, שהיגרו לפלשתינה, חזרו לאירופה כשחיילים לשדות הקרב. המולדת שווילהלם ראה – הייתה לעיי חורבות.

יבנה

בסביבות השנים 1938–1939 החלו וילהלם וולטר את חייהם בקיבוץ יבנה, במרכז ארץ ישראל. עם עלייתם, שינו את שמותיהם לשמות עבריים: וילהלם הפך ליוסף, וולטר – לדוד.

באותה תקופה, בעקבות המצב באירופה, ובעיקר בשל רדיפת היהודים בגרמניה, נרשמה עלייה משמעותית של מהגרים מגרמניה. עבור יוצאי פולין ורוסיה, שהיו עד אז הרוב בקרב יהודי הארץ, היו העולים מגרמניה שונים בתכלית – רבים מהם היו אנשי מקצוע חופשיים: מדענים, מוזיקאים, אדריכלים, רופאים ומשפטנים. הם תרמו רבות לפיתוח התרבות היהודית בארץ ישראל, במיוחד בתחומי המדע והמוזיקה.

התפתחות המוזיקה בלטה במיוחד: רבים ממייסדי התזמורת הארץ-ישראלית (שלימים הפכה לפילהרמונית הישראלית), שהוקמה ב-1936, היו יוצאי גרמניה.

העולים מגרמניה היו לרוב בעלי השכלה גבוהה, והצעירים שבהם – שקדנים מאוד. גם יוסף (וילהלם) היה כזה: הוא למד עברית בלהט רב. בכל פעם שלקח ספר ליד, העתיק את כולו מילה במילה. כל מילה שלא הכיר – חיפש מיד. כך העתיק עשרות ספרים, שוב ושוב, עד שלא נותרה מילה שלא הבין.

(בהמשך הסיפור על קבוצות נוער עולים: למדו עברית וחקלאות וכו')

פלשתינה בשנות ה-1930

הנה תרגום הטקסט לעברית:

בשנת 1936, אוכלוסיית היהודים בפלשתינה הגיעה ל-370,000. זהו יותר מכפול בהשוואה לתחילת שנות ה-30, ומשמעות הדבר היא שחלקם של היהודים בכלל האוכלוסייה עלה מ-17% ל-27%. השינויים הללו עוררו תחושת איום בקרב הערבים, שהובילה למרד רחב-היקף. מרד זה נמשך עד שנת 1939, ובמהלכו נהרגו 300 יהודים ו-5,000 ערבים. הבעיה היהודית-ערבית בפלשתינה הפכה לעניין הידוע בעולם. ועדת פיל הבריטית הכירה בכך שבפלשתינה חיים עמים עם תודעה לאומית שונה, והציעה לסיים את שלטון המנדט הבריטי ולחלק את הארץ לשתי מדינות. בריטניה התנגדה לכך, ונוצר עימות בין היהודים לבין הממלכה הבריטית.

ב-17 במאי 1939, שר המושבות הבריטי מלקולם מקדונלד פרסם את "הספר הלבן" בנוגע למצב בפלשתינה. המסמך כלל תוכנית להקמת מדינה רב-לאומית שתכלול יהודים וערבים בתוך עשר שנים. מה שזעזע את היהודים היה החלטת הממשלה הבריטית להגביל את מספר המהגרים היהודים ל-75,000 בלבד במהלך חמש השנים הבאות.

היהודים מחו על כך, בטענה שזו הפרת הצהרת בלפור.
גם הערבים מחו בפני בריטניה, ודרשו להפסיק כליל את העלייה היהודית.

מתנדב לצבא הבריטי

הנה תרגום מלא של הטקסט לעברית:

בתוך כל זה, פרצה מלחמת העולם השנייה.
בשנת 1940, ממשלת בריטניה אישרה לתושבים היהודים והערבים בארץ ישראל (שהייתה אז תחת מנדט בריטי) להתגייס לצבא הבריטי.
יוסף, שהיה בן 17, התגייס מיד. דוד נשאר בקיבוץ.

באותה תקופה, הנהגת היישוב היהודי בארץ ישראל ניצבה בפני דילמה. מצד אחד, היא נאבקה בבריטים כדי להשיג עצמאות; מצד שני, הייתה משמעות מוסרית ברורה להילחם בגרמניה שדיכאה את אחיהם היהודים באירופה.

הסוכנות היהודית, שייצגה את היהודים בארץ, פרסמה את עמדתה:
"ספר הלבן של מאי 1939 גרם לנו לפגיעה קשה. בעתיד הקרוב נדרוש את זכויותינו הלאומיות במלואן. אך המלחמה שבריטניה נתונה בה כעת – היא גם מלחמתנו. נעשה ככל יכולתנו כדי לתמוך בצבא הבריטי ובעם הבריטי."

דוד בן-גוריון, לימים ראש הממשלה הראשון, ניסח זאת כך:
"יש להילחם לצד הצבא הבריטי כאילו אין ספר לבן, ולהיאבק נגד הספר הלבן כאילו אין מלחמה."

גם לבריטניה עצמה הייתה דילמה:
לספק נשק ליהודים ששואפים לעצמאות היה עלול להתגלות כמסוכן לבריטניה. בנוסף, תמיכה כזו עלולה הייתה להרוס את יחסיה עם הערבים ולהשפיע לרעה על המלחמה מול גרמניה.
גרמניה הנאצית הפיצה תעמולה לפיה "המלחמה פרצה בגלל היהודים", והקמת יחידות יהודיות בצבא הבריטי הייתה עלולה לחזק טענה זו.

בהתחלה, היהודים בצבא שובצו לתפקידים מוגבלים – שמירה, ליווי שיירות וכדומה. ההכשרה הייתה מוגבלת, והנשק שניתן להם היה ישן עוד ממלחמת העולם הראשונה.
עם הזמן, הצבא הבריטי החל לסבול ממחסור בכוח אדם.
בדצמבר 1941, כשפרצה המלחמה עם יפן, נאלצה בריטניה להעביר כוחות מהמזרח התיכון לאסיה והפסיפיק.

גם בחברה היהודית בארץ התגברה המוטיבציה להתגייס לצבא הבריטי.
ביוני 1940, לאחר שצרפת נכנעה לגרמניה, עברו מושבותיה לשליטת ממשלת וישי הפרו-נאצית.
עלה חשש שגרמניה תפלוש מארצות כמו סוריה ולבנון.
ביולי 1941, לאחר שהצבא הבריטי כבש את סוריה, הוסר האיום מצפון – אך מיד הופיע איום חדש:
הצבא הגרמני בפיקודו של רומל החל להצליח בצפון אפריקה, והתקרב לתעלת סואץ.
עלה החשש שיפלוש לארץ ישראל.

כתוצאה מכך, ההנהגה היהודית בארץ החלה לדרוש יותר בתוקף לאפשר גיוס המוני של יהודים לצבא הבריטי. גם בריטניה החלה לבחון ברצינות הקמה של יחידות יהודיות עצמאיות כדי להתמודד עם המחסור בכוח אדם.

ב-5 באוגוסט 1942, ממשלת בריטניה קיבלה החלטה רשמית לאפשר ליהודים מארץ ישראל להשתתף במלחמה במסגרת רגימנט עצמאי.

כך, בספטמבר 1942 הוקם "הרגימנט הארץ-ישראלי", שכלל שלושה גדודים יהודיים, שהתבססו על יחידות קודמות.

יוסף שובץ לגדוד השני.

בתחילה הוצב הגדוד באזור חיפה, ושימש לשמירה על הנמל, בתי הזיקוק ומתקנים צבאיים. אולם עבור החיילים שגויסו כדי להילחם בגרמנים, התקופה הייתה מלאה תסכול – הם ציפו לפעולה, אך נותרו בשגרה מונוטונית.

דוד

הנה תרגום הטקסט לעברית:

בעת שיוסף המשיך בשירותו בצבא הבריטי, הגיעה מפלשתינה ידיעה טראגית. זה קרה באחד מימי השבת בערב בשנת 1942.

אחיו התאום, דוד, נפגע בזמן שהלך ברחוב – נדרס על ידי רכב של הצבא הבריטי ששלט אז בפלשתינה. החיילים לא הגישו עזרה – הם נמלטו מהמקום, ודוד מת מאובדן דם רב. הוא היה בן 19.

לעומת יוסף, שהיה מופנם, עצוב, ונשא עמו תחושת צל, דוד היה בחור עליז וחברותי. בעוד שיוסף התקשה להסתגל לחיים החדשים, דוד השתלב במהירות לאחר ההגירה. הוא היה, במידה רבה, צעיר שנהנה מהחיים בכל ליבו.

יוסף חש רגשות מורכבים כלפי הדת.

הוא גדל אצל משפחה דתית אומנת, חבש כיפה.

אין תיעוד ברור של הרגע המדויק, אך סביב גיל 20, ניתק את קשריו עם הדת. מות אחיו, והעקבות שנותרו ממשפחתו באירופה, גרמו לו לאבד את אמונתו באל. למרות שהיה לו קול תפילה יפה, הוא לא שמר שבת, ואכל לחם בפסח. לאחר מותו של יגאל, אמר: "אני שונא את אלוהים".

יהודים שעברו את השואה חוו גם הם רגשות סותרים כלפי הדת. יש שהתחזקו באמונתם מתוך תחושת תודה על הישרדותם.

אבל רבים אחרים חידדו דווקא את הזהות היהודית – אך שאלו: "אם אלוהים באמת קיים – מדוע הרשה לסבל כזה להתרחש? למה הוא לקח מאיתנו כל כך הרבה משפחות וחברים?"

החזית האיטלקית

הנה תרגום מלא של הקטע לעברית:

ביולי 1943, ניתנה ליוסף וליחידתו משימה חדשה – יציאה ללוב. מכיוון שהקרבות בצפון אפריקה כבר הסתיימו, היו גם מחאות, אך בסופו של דבר ההחלטה התקבלה. הגדוד השני הוצב בלוב. ביולי 1943 התקיים בירושלים טקס פרידה לפני היציאה. בסיום הטקס, שרו החיילים את ההמנון הלאומי היהודי – "התקווה". קציני הצבא הבריטי עזבו את המקום במחאה. למחרת, מפקד היחידה נזף בחיילים – אך הם ענו לו בשירה. בטקס נוסף, שנערך לכבוד מסירת ספר תורה, הושמע גם ההמנון הבריטי וגם "התקווה" – וכל הנוכחים עמדו.

ב-6 ביולי עלו החיילים על רכבת ללוב (באותה תקופה הייתה מסילה מחוברת). מהחלונות נופפו בדגלים עם סיסמאות: "נחזור בלא כשל – ונביא חירות למולדת בידינו".

בלוב, הוצב הגדוד בבסיס ליד בנגאזי. למרות שנה שלמה של שירות, החיילים חוו אכזבה – תפקידיהם הסתכמו בשמירה. הם החלו במחאות. כדי למשוך את תשומת הלב של הפיקוד בקהיר, ערכו פעולות בעלות אופי לאומי.

באוקטובר 1943, החיילים חגגו את ראש השנה היהודי והניפו את דגל מגן דוד. המפקד הורה להוריד את הדגל, והמשטרה הצבאית הסירה אותו. מקרים דומים חזרו מספר פעמים – כעונש בוטלו חופשות ונלקחו מהם כלי הנשק. אחרי משא ומתן, הנשק הוחזר והוחלט להתחיל באימונים קרביים. החיילים עברו אימונים אינטנסיביים כהכנה לקרבות.

בקיץ 1944, החלו מגעים בין הנהגת היישוב היהודי בארץ ישראל לממשלת בריטניה להקמת "הבריגדה היהודית".

לחיילים היהודים נאמר להימנע מכל תקרית שעלולה לפגוע במשא ומתן. גם נציגי ההגנה נהגו בזהירות רבה.

ב-18 בספטמבר 1944, הוכרז רשמית על הקמת "הבריגדה היהודית" בצבא הבריטי – יחידת חי"ר המורכבת מיהודים בלבד.

שלושת הגדודים שימשו בסיס להקמה.

החיילים רוכזו בבסיס בורג' אל-ערב ליד אלכסנדריה שבמצרים, שם אורגנה היחידה מחדש. לאחר שני חודשי אימון, נשלחו לאיטליה (ונקלטו תחת הדיוויזיה השמינית של חיל הרגלים הבריטי).

איטליה נכנעה לבעלות הברית בשנת 1943, אך נכבשה על ידי גרמניה. בעוד שבעלות הברית הדפו את הגרמנים מהדרום ומהמרכז, בצפון המשיכה גרמניה להילחם בהתנגדות עזה. הבריגדה היהודית נשלחה לצפון איטליה, להשתתף בשחרור המדינה.

השתתפות במלחמת העולם השנייה הייתה שאיפה רבת שנים של הבריגדה היהודית.

בתוך המצב המתוח, שלח יוסף מכתב לקיבוץ יבנה ב-2 במרץ 1945: "האם אתם זוכרים את המילים שאמרתי לפני שעזבתי לאיטליה? היום שחיכו לו חיילי ישראל סוף סוף הגיע."

אני בטוח שאתם מבינים איזו משמעות יש לזה עבורי. לכן מצב הרוח שלי טוב מאוד [...]
מחכה לנו משימה חשובה ואחראית. אני לא מהכותבים, אני מעדיף מעשים על פני מילים –
אבל יש לי בקשה אחת: כתבו לי כמה שיותר מכתבים וספרו לי מה חדש. זה הדבר היחיד שנותן לי כוח עכשיו."

לאחר אימונים בכפר פיוג'י ליד רומא, ב-4 במרץ 1945 המשיך דרך רבנה ונשלח לכפר בשם וילנטבה (?).
בקו החזית באלפון צ'ינה, השתתף לראשונה בלחימה, שמטרתה הייתה למנוע מעבר כוחות גרמנים לצרפת.
רוב הקרבות נערכו באזור הביצות בקצה עמק קאמצ'יו.
במהלך יומיים נהרגו חיילים ראשונים ונפצעו אחרים, אך הצליחו להתקדם בקו החזית.

ב-19–20 לחודש, תוכננו שני קרבות נוספים.
הכוח עבר לאזור הררי ממולכד במוקשים, סמוך לנהר סניו.
שם פגשו בכוחות עילית גרמניים – הדיוויזיה ה-4 של צנחני הלופטוואפה.
הכוח הגרמני היה צעיר ונחוש.
ב-9 באפריל 1945 החל הקרב הסופי.
הבריגדה היהודית חצתה את נהר הסניו והופקדה על פעולת הסחה.
הגדוד השני, של יוסף, הוביל את ההתקפה.
במהלך 54 ימי לחימה – עד 25 באפריל – נהרגו 30 חיילים ונפצעו 70.

בשיאה, מנתה הבריגדה היהודית כ-5,000 חיילים.
היחידה נשארה בצפון איטליה עוד זמן מה.

יוסף, שפניו היו ילדותיות, זכה מהאוכלוסייה המקומית לכינוי "**Bambini soldato**" – "חייל ילד".
חבריו ליחידה קראו לו "**במבי**", וזה הפך לכינוי הקבוע – גם בשנות חייו המאוחרות קראו לו כך בני משפחה
וחברים.

יוסף היה עד לכך שמוסוליני, הרוזן האיטלקי, הוצא להורג והושלך ברחוב במילאנו.
עוברי אורח ירקו על גופתו, שהייתה תלויה – סופו של דיקטטור שבעבר היה נערץ.

וולפגנג

הנה תרגום מלא של הקטע לעברית:

במאי 1945 נכנעה גרמניה הנאצית, והקרבות באירופה הסתיימו.
לבריגדה היהודית הוטלה משימה חדשה: באירופה נותרו כ-1.5 מיליון ניצולי שואה.
החיילים היהודים פעלו להשגת מקומות מגורים, מזון, בגדים ותרופות עבורם, וכן דאגו לאפשר לילדים ללמוד.
הם לימדו עברית, סיפקו הכשרה מקצועית, והכינו את הניצולים לחיים בארץ ישראל – למרות התנגדות בריטית.

יוסף, שפעל להצלת ניצולים, הגיע לצרפת – ושם, בבית החולים סן-פטריק בפריז, התאחד מחדש עם אחיו,
וולפגנג.

וולפגנג חי תחילה בבית יתומים בגרמניה, אך בעקבות ליל הבדולח הועבר עם שאר היתומים לצרפת.

בתחילה היה בפרז, אך עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, ילדים פונו מהערים – ונשלח לכפר שאבאן שבחבל קרוז, כפר מבודד בן כ-300 תושבים.

בית היתומים היה בטיירה מקומית, "שאטו דה שאבאן".

למרות היותו כפר עני, לא הייתה בו קהילה יהודית – אך התושבים קיבלו את הילדים באהבה. הם שיחקו עם ילדי האזור והשתלבו.

בין 1939 ל-1943 הוסתרו שם מעל 400 ילדים יהודים, בעיקר מגרמניה ואוסטריה (וגם מפולין וצרפת). רובם נשלחו על ידי הוריהם כדי להינצל – אך רובם לא זכו לראותם שוב. הם היו בגילאי שנתיים עד 17. וולפגנג, שהיה גבוה ואתלטי, בלט בבית היתומים.

המנהל, פליקס שבריייה, קירב את הילדים לתושבי הכפר ודאג שילמדו בבית ספר מקומי.

בכל פעם שנחקקו חוקים מפלים, או כשפיטרו מורים שתמכו בילדים – שלח מכתבי מחאה חריפים לשלטונות. הוא היה עלול להיעצר, אך התעקש: "לפני שהם יהודים – הם ילדים".

ביולי 1940 נכנעה צרפת לגרמניה.

המדינה חולקה: הצפון נשלט ישירות ע"י הנאצים ("צרפת הכבושה"), והדרום נוהל ע"י ממשלת וישי ("צרפת החופשית") – שבפועל שיתפה פעולה עם הנאצים.

ממשלת וישי חוקקה כ-400 חוקים אנטי-יהודיים ושלחה 76,000 יהודים למחנות ריכוז – מהם 11,000 ילדים.

בקיץ 1942 המצב החריף. ממשלת וישי נדרשה לאסוף אלפי יהודים זרים.

מחוז קרוז קיבל מכסה של 90 איש.

ב-26 באוגוסט, בשעה 4 לפנות בוקר, הגיע אוטובוס משטרה גדול לבית היתומים.

חיילים של צרפת החופשית פרצו לבית המגורים של הבנים ולקחו 12 ילדים ושני מורים.

שישה ילדים ושני מורים שוחררו בהתערבות המנהל שבריייה, אך ששת הילדים האחרים – ובהם וולפגנג – כבר נשלחו ולא ניצלו.

בהתחלה הועברו למחנה דרנסי שבצפון-מזרח פריז, וממנו למחנות ריכוז ברחבי אירופה: אמברק, ברלחאמר, בוכנוואלד, גוגולין, לאנדסהוט, מאוטהאוזן, דכאו ועוד – בסך הכול 13 מחנות.

וולפגנג אולץ לבצע עבודות כפייה כל עוד גופו יכל לשאת.

התחנה האחרונה הייתה אושוויץ – מחנה השמדה, לא עבודה.

בכל יום נערכו בו סלקציות – "מי ראוי לחיות" ומי "חסר ערך".

מי שנמצא חסר ערך נשלח למוות בגז.

ההערכות הן שמתו שם כ-1.5 מיליון איש, ברעב, מחלות, וגז.

וולפגנג, שקועקע על זרועו המספר 17600, הסתתר בשירותים בתוך הצואה בכל פעם שנערכה סלקציה – כך שרד 13 פעמים.

כאשר שוחרר על ידי הצבא האדום ב-27 בינואר 1945, גובהו היה 170 ס"מ, אך משקלו רק 38 ק"ג.

לאחר הפגישה מחדש, יוסף ניסה להביא את וולפגנג לארץ ישראל.

הוא תכנן להשתמש בחופשתו למען המטרה, אך מפקדו עצר אותו.

בסופו של דבר, וולפגנג הועלה לארץ עם שאר ניצולים.

הבריגדה היהודית, שבה שירת יוסף, פורקה בקיץ 1946.

הידע והניסיון שצברו החיילים היהודים בצבא הבריטי שימשו מאוחר יותר כבסיס חשוב להקמת צה"ל.

רבים מאנשי הבריגדה הפכו לדמויות מפתח בצה"ל, והניסיון שצברו היה אחד הגורמים לניצחון על צבאות ערב במלחמת העצמאות.

המפקד הישיר של יוסף, חיים לסקוב, הפך לימים לרמטכ"ל החמישי של מדינת ישראל.

מה עלה בגורלה של משפחת בלומנרייך לאחר מכן

הנה תרגום הטקסט לעברית:

המשפחה שנשארה בגרמניה לא שרדה.

אב המשפחה, הוגו, גורש מברלין ב-3 באוקטובר 1942, ונרצח בטאלין שבאסטוניה. אמו של יוסף, אלזה, מתה במחנה הריכוז טרזיינשטט שבצ'כיה. אחותו של הוגו, רוזה, שרדה את השואה – אך עקב חלוקתה של גרמניה לאחר המלחמה, נותרה בצד המזרחי הסוציאליסטי, והקשר עמה נותק. אחות נוספת, שארלוטה (?), נספתה גם היא במחנה טרזיינשטט.

וולפגנג, לאחר שהתאחד עם יוסף, עלה לארץ ישראל בשנת 1946 באוניית המעפילים "ביליה". האונייה נתפסה על ידי הבריטים, והוא הוכנס למחנה המעצר בעתלית. בהמשך שינה את שמו ל"זאב", שפירושו בגרמנית "וולפגנג".

הוא השתקע בקריית ביאליק שבצפון, ועבד כנהג מונית. נישא למרים, ונולדו להם שלושה ילדים: דורית, אבי ונעמה.

פרק 6

עולם חדש

החלטה נחושה

משפחת ברנשטיין עזבה בשנת 1944 את העיר צ'רנוביץ, שבה חייתה שנים רבות, כדי להימלט מהצבא הסובייטי (לאחר שקלרה סיימה את מבחני הכניסה לאוניברסיטה).

מקס שכר בית בפרברי בוקרשט, בירת רומניה.

אולם גם רומניה הייתה תחת לחץ סובייטי, ולא ניתן היה לנהל שם אורח חיים נוח או מפנק.

בבית היו ארבעה חדרים, אך אחד מהם הוקצה לדודתה של קלרה ובנה, וחדר נוסף הופקע על ידי הצבא.

כך נאלצה המשפחה בת שמונה הנפשות לחיות בשני חדרים בלבד.

קלרה סיימה את מבחני הכניסה לאוניברסיטה לאחר שהצליחה להימלט מהצבא הסובייטי.

אבל בשנת 1946, היא קיבלה החלטה לעזוב את אירופה.

במהלך מלחמת העולם השנייה, נרצחו יהודים רבים.

היא הרגישה שכל מקום שבו דרכה – כאילו היא הולכת על דם של מישהו.

היא חשה שאינה יכולה עוד להישאר באירופה.

אז חזרה למחשבה שליוותה אותה עוד מגיל שמונה –

העם היהודי חייב שתהיה לו מדינה משלו.

קלרה החליטה לעלות לפלשתינה, שם התקדמה הקמת מדינה יהודית.

יציאה לדרך

קלרה פנתה לקרוב משפחה שעסק בתיאום עלייה והביעה בפניו את רצונה לנסוע לפלשתינה.

באותה תקופה, בריטניה שלטה בפלשתינה והגבילה מאוד את העלייה היהודית.

לא היה קל להיכנס לשם. יהודים רבים, רובם ניצולי שואה, חדרו אל הארץ באופן בלתי חוקי תוך התחמקות מהפיקוח הבריטי.

כמה ימים לאחר מכן, בשעות הצהריים, קיבלה קלרה שיחת טלפון מקרוב המשפחה:

"אנחנו יוצאים היום בשעה חמש אחר הצהריים. מישהי ויתרה על מקומה, ונוצר מקום אחד פנוי. תשתמשי בשמה ובמסמכים שלה."

זו הייתה החלטה פתאומית. לא נותר זמן רב.

קלרה מיהרה להיפרד מקרוביה שגרו בבוקרשט.

היא חזרה הביתה אחר הצהריים.

ובזמן ארוחת הצהריים, סיפרה לראשונה למשפחתה:

"היום בחמש – אני נוסעת לפלשתינה."

מקס השתנק מרוב תדהמה. סאלי החלה לבכות.

"איך תסתדרי שם? את לא יודעת את השפה, אין לך שום קשרים, אין לך אפילו ניסיון בעבודה."

אבל ההחלטה של קלרה הייתה נחושה: "כבר החלטתי."

מקס היה כה מזועזע, שלא אמר דבר.

הפרידה הייתה לו קשה – והוא לא הגיע אפילו להיפרד.

מקום המפגש שנקבע היה בבית יתומים.
סביב השעה 16:30, קלרה הגיעה לשם עם סאלי ודודתה.
השמש כבר החלה לשקוע.
אך אף אחד לא היה שם.
נאמר לה שיש מדריך שיקבל את פני הבאים – אך לא היה איש.
גם לא נראו אנשים שעומדים לצאת למסע.
רק ילדים יתומים שיחקו בחצר.

קלרה שאלה את הילדים: "מכאן יוצאים לפלשתינה?"

"פלשתינה? על מה את מדברת?" – ענו הילדים וצחקו.
הם נראו חסרי מושג, ולא היה כל סימן אחר להתרחשות כלשהי.

זה היה שונה מכל מה שקלרה דמיינה.

אמה סאלי אמרה: "את רואה? כנראה רימו אותך. אף אחד לא נוסע לפלשתינה. קדימה, נחזור הביתה."

"אני לא חוזרת," התעקשה קלרה.

ואז, בדיוק בשעה חמש, הופיע צעיר בשנות ה-20 לחייו:
"קדימה, מהר! יוצאים עכשיו!"
אנשים עם מזוודות החלו לצאת מכל פינה.
"קולטים רכבת! מהר! מהר!"

קלרה ראתה את סאלי בפעם האחרונה.
"להתראות."

סאלי בכתה בקול רם. עד רגע העלייה לרכבת ביקשה שוב ושוב:
"אל תלכי."

אבל כשראתה שהבת שלה נחושה, היא חדלה לשכנע.
ולבסוף, בקול חלש שכמעט לא נשמע, אמרה:
"תשמרי על עצמך."

הרכבת החלה לנוע בשקט.

אל הנמל

הרכבת הייתה מלאה עד אפס מקום.
נוסעים רומנים, רוסים ואנשים ממדינות שונות מילאו את הקרונות.
בתוך כל זה, קבוצתה של קלרה הייתה קטנה.
לא היה לה זמן להתגעגע למשפחתה – לידה עמד גבר גבוה ושמן כל כך, שהיא כמעט נמחצה תחתיו.
הדבר היחיד שחשבה עליו היה איך לגרום לו לזוז.

שנים לאחר מכן, כשהיא נזכרת בזה, אמרה בצחוק:
"יכולתי להזיז קיר – אבל את האיש הזה לא."

קלרה וקבוצתה הגיעו תחילה לעיר טימישוארה, שבמערב רומניה.
זו הייתה נקודת מעבר חשובה של התנועה הציונית בחבל טרנסילבניה.
ארגון ההגנה אסף שם יהודים בדרכם לפלשתינה – זו הייתה תחנת ביניים לעלייה.

בחצר של אחד ממקומות המנוחה, קלרה ראתה מישהי שוכבת על מיטה – זו הייתה הדודה-רבתיא שלה.
כילדה, הייתה מבקרת אצל הרבה וזוכרת את העוגות הטעימות שהכינה.

משפחתה של הדודה-רבתיא נשלחה לטרנסילבניה (או טרנסניסטריה?) בזמן הפלישה הגרמנית – אך שרדו.
אולם בנה, שהיה בשביל קלרה כמו אח גדול נערץ (שבע שנים מבוגר ממנה), נלקח כשהצבא הסובייטי פלש –
גויס ישירות ממחנה הריכוז לשורות הצבא האדום – ומעולם לא שב.
עדי ראייה סיפרו שנפל בקרב, אך האם עדיין לא ידעה.

גם בעלה של הדודה-רבתיא נהרג בידי חיילים סובייטים.
בראש השנה, הלכה הדודה-רבתיא לבית הכנסת להתפלל לשובו של הבן.
הבעל לא הצטרף – אמר שאין לו חליפה ראויה.
בזמן הזה הגיע חייל סובייטי שיכור לביתם – כנראה חיפש כסף קטן.
הבעל נורה למוות ברגע שפתח את הדלת.

הדודה-רבתיא נראתה מותשת לגמרי. היה קשה לראות אותה כך.
קלרה חשבה לעצמה:
"עד כמה החיים שלמים יכולים להיהרס בגלל אדם מטורף אחד?"

ובכל זאת, הפגישה המחודשת הייתה מרגשת – הן התחבקו ובכו תחת השמיים הפתוחים.
הדודה-רבתיא סיפרה שהיא עוזרת שם בהכנת הארוחות וחלוקתן לממתינים.

לאחר לילה בטימישוארה, המשיכו לקראת יוגוסלביה.
בית ספר מקומי שימש כמחנה מעבר.
תושבי המקום קיבלו את הפליטים היהודים בחום – חילקו שמיכות ואוכל.

המנהיג יוסיפ ברוז טיטו היה אנטי-בריטי והזדהה עם מאבקם של היהודים להקמת מדינה – ולכן סייע רבות
למאמצי ההעפלה (וגם רצה להיפטר מהפליטים במהירות).

בית הספר היה מלא עד אפס מקום – בקושי היה היכן לדרוך.
קלרה הצליחה בקושי למצוא מקום לישון – בפעם הראשונה בחייה ישנה על גרם מדרגות.

באותו לילה, שיחזרה בראשה את הימים האחרונים.
הכול נראה לה מדהים.
היא הייתה בטוחה – ההחלטה לעזוב את הבית הייתה נכונה.

אוניית המעפילים "ההגנה"

הקבוצה הגיעה לעיר הנמל טריאסטה שבאיטליה. לאחר מלחמת העולם השנייה, טריאסטה הפכה לזמן קצר ל"טריטוריה החופשית של טריאסטה", וחולקה לשטח בשליטת צבאות ארה"ב ובריטניה, ושטח בשליטת הצבא היוגוסלבי.

בנמל שבשליטת הצבא היוגוסלבי המתינה אוניית המעפילים "ההגנה" – ספינה שהוסבה מאוניית ליווי של חיל הים הקנדי (קורבט), ושופצה בקרואטיה (בעיר באקאר). במהלך המלחמה שימשה האונייה במאבק בצוללות הגרמניות באוקיינוס האטלנטי.

לאונייה באורך 63 מטר ניסו לעלות אלפי יהודים. קלרה ראתה בקצה הנמל קבוצה של אנשים רזים מאוד. בעוד היא הגיעה עם תיק אחד בלבד, הם נשאו רהיטים, מכונות תפירה וחפצים מכל ביתם. זה נראה לה מוזר – למה הביאו חפצים שאי אפשר להעלות לספינה?

בהמשך התברר שהיו אלה יהודים ממוצא הונגרי ששרדו את מחנות הריכוז. למי שנלקח ממנו הכול, אובדן נוסף של רכוש – אפילו חפץ קטן – היה בלתי נסבל. זו תחושת השפלה שרק ניצולי שואה יכלו להבין.

צוות הספינה יצא ונתן הוראות: "אין מקום. תלבשו כמה שיותר בגדים – את השאר תשאירו כאן."

קלרה הניחה את מטלטליה בלי היסוס. לא היו לה קרובים, ולא הרגישה צורך להיאחז בדברים.

מאחוריה נשמעו צעקות: "נָם! נָם!" – שפירושן "לא!" בהונגרית. אולם הצוות לא הבין את ההונגרית – ובידיש, המילה "נעם" (נעם) נשמעה כמו "לקחת". נוצר בלבול – אנשי הצוות לא הבינו מה הם אמורים לקחת, והוויכוח נמשך זמן מה.

בסוף הבינו הפליטים ההונגרים שהם לא יוכלו לקחת את החפצים, ונכנסו לספינה בלית ברירה.

האונייה "הגנה" הפליגה ב-25 ביולי 1946. היו בה 2,678 נוסעים – על ספינה שתוכננה ל-1,800 איש. זו הייתה אוניית המעפילים הגדולה ביותר עד אז.

קלרה ישבה בתחתית הספינה, שהייתה בת שתי קומות. מיד עם היציאה לדרך, החל מחלת ים קשה – רבים הקיאו מסביבה. אבל דווקא סביבה היה קצת מרווח – כי במקרה היה שם בן דוד שלה, שישב ואכל כרגיל, כאילו כלום. זה רק החריף את ההרגשה של האחרים, והם התרחקו ממנו.

באמצע ההפלגה, זיהו אותם מטוסים בריטיים – שלא התקרבו, אך חגו מעל הספינה. זה קרה כשהיו בין כרתים לקפריסין. בהמשך הופיע קפטן הספינה – **אריה פרידמן**, בחור אמריקאי נאה – והודיע לנוסעים שנמצאה תקלה בספינה, ויש לשדר אות SOS לצי הבריטי.

הלילה היה חשוך לחלוטין – פרט לאות ה-SOS לא נראו אורות.
הבריטים ענו – אך הסבירו שהם לא יכולים לעזור, משום שהספינה לא נמצאת במים טריטוריאליים של בריטניה.
לפי החוק הבינלאומי, זו הייתה הפרת חובה – אך כך נמנע מהבריטים להשתלט על הספינה.

הנוסעים החלו לפרק את קירות הספינה כדי להתחמם, ובסופו של דבר הצליחו להגיע לקרבת חופי פלשתינה, אל המים הטריטוריאליים של בריטניה.
אז הופיעה אוניית מלחמה בריטית.

פרידמן הקפטן הופיע שוב ואמר:
"הגענו. מכאן אנחנו זרים זה לזה – אנחנו לא מכירים זה את זה, ברור?"
לאחר מכן זרק את כובעו באוויר.
קול תרועה פרץ, וההמון פרץ בשירה אדירה – "**התקווה**", לימים ההמנון הלאומי של ישראל:

כל עוד בלבב פנימה
נפש יהודי הומיה,
ולפאתי מזרח קדימה
עין לציון צופיה —
עוד לא אבדה תקוותנו
התקווה בת שנות אלפיים
להיות עם חופשי בארצנו
ארץ ציון וירושלים

הרגע המרשים ביותר היה כשהם ראו את נמל חיפה.

הספינה נתפסה על ידי הבריטים.
כשהתקרבו לנמל חיפה, עלו עליה סוכנים מהסוכנות היהודית ו"ההגנה", והביאו אוכל.
לאחר ארבעה ימי הקאות – זו הייתה הארוחה הראשונה.
קלרה ברחה למצוא מקום להסתתר.
היא לא יכלה להביט ביהודים מתנפלים על האוכל, בעוד חיילים בריטים עומדים וצוחקים.
היא הרגישה בושה.

אבל מאוחר יותר הבינה – אסור לשפוט אותם.
במהלך המלחמה, משפחתה דאגה לה שתמיד יהיה לה לפחות מעט אוכל.
אבל האנשים שזינקו לאוכל – היו אלה ששרדו את מחנות הריכוז.

הסוכנים מהסוכנות החליפו בגדים ותעודות עם המעפילים, כדי לבלבל את הבריטים.
הבריטים לא הצליחו להבחין מי מהם פליט ומי מהם יהודי מהארץ.

הספינה עוכבה בנמל שלושה ימים – עם הנוסעים עליה.
הנוסעים לא ידעו מה מתרחש, אבל בזמן הזה נוהלו מגעים בחוף.

הבריטים תכננו לשלוח את הספינה לקפריסין – אך התפתחו הפגנות בתוך נמל חיפה.
המפגינים ניסו למנוע מהבריטים לגרש את המעפילים.

זו הייתה הפעם הראשונה שהבריטים ירו על ההמון – ובאירוע זה נרצחה צעירה בת 18. בעקבות כך הוחלט כי כל אוניות המעפילים שיגיעו לאחר מכן – יישלחו לעתלית ולא לקפריסין. גם "ההגנה" וספינה נוספת שישבה בנמל חיפה נשלחו לעתלית.

זה היה הרגע שבו קלרה פרצה בבכי – לראשונה מאז הכל התחיל. כשנעצרו – הובלו אל נמל חיפה.

מה עלה בגורלה של משפחת ברנשטיין לאחר מכן

גם משפחתה של קלרה עזבה את רומניה וכל אחד הלך בדרכו.

אביה, מקס, ואמה, סאלי, עברו בשנת 1947 לארצות הברית דרך צרפת. מכיוון שאחת הבנות נולדה בארצות הברית, אושרה להם העלייה בעדיפות.

במהלך ארבע שנות המלחמה, מקס לא היה יכול לעבוד, והמשפחה חיה רק מהחסכונות שלה – שכבר אזלו עד שעלה לארצות הברית. למרות שהיה בן יותר מ-60, נאלץ מקס לחזור ולעבוד.

בניו יורק מצא מקס מפעל לבובות. הוא לא ידע דבר על לבובות, אך ניגש לראיון עבודה. המראיין הביט בו – גבר מבוגר – ואמר: "מצטער, אנחנו מחפשים מישהו צעיר יותר."

מקס השיב: "אני לא מבקש שכר. תן לי לעבוד שבועיים. אם לא תהיה מרוצה – תפטר אותי. אבל אם כן – קח אותי לעבודה."

המראיין התרשם ממנו, ומקס התקבל באותו רגע. תוך חודשיים קודם לתפקיד מנהל. הוא עבד במפעל עד גיל 70.

מקס נפטר בשנת 1967, בגיל 80. סאלי האריכה ימים ונפטרה בשנת 1981, בגיל 89. השניים נקברו בבית הקברות היהודי בלונג איילנד, ניו יורק (שם מדויק לא נמסר).

הבת הבכורה, **מיני**, הייתה בעלת קול שירה יפה. בגיל 16 עברה לניו יורק, שם התגוררה סבתה אווה, כדי ללמוד בבית ספר למוזיקה. בשל המלחמה, לא יכלה לשוב לאירופה, ונשארה בארצות הברית לכל חייה. היא עבדה כתופרת, נישאה למקס רינגר, ולא נולדו להם ילדים.

הבת השנייה, **לדי**, עלתה לישראל בשנת 1950 וחייתה תקופה קצרה בירושלים. מאחר שהתגעגעה להוריה, עברה למונטריאול, קנדה, כדי להיות קרובה יותר. בעלה הראשון, מוריס, נלקח על ידי הצבא הסובייטי עשרה חודשים לאחר הנישואין – ומאז נעלמו עקבותיו. לדי חיכתה לו עשר שנים, ולאחר מכן נישאה בשנית ליהודה ציברל. היא עבדה כחייטת וגידלה את בתם, פני. פני נולדה עם לקות ראייה, אך הפכה לעיתונאית מובילה עבור אנשים עם מוגבלות ראייה בארצות הברית.

הבת השלישית, **אנני**, עלתה גם היא לישראל ב-1950 יחד עם לדי, וחייתה בירושלים עד מותה. בעלה הראשון, גרישה שניידר, נהרג במלחמה, אך לפני כן נולד להם בן – מוטי. לאחר מכן נישאה ליוסף, ונולדה להם בת – איטה. מוטי הפך לטכנאי רנטגן ונישא לאיריס, שהייתה מורה. נולדו להם שני ילדים – ענת ואודד. איטה נישאה לצבי, ונולדו להם שני ילדים – ריטל ואורי.

הבן השני, **טוניו**, ברח מרומניה לאוסטריה, וב-1948 עלה לישראל. הוא נישא לעדי ליפשיץ, פתח סופרמרקט, אך מכיוון שהיה נדיב עם עולים עניים שלא יכלו לשלם – העסק פשט את הרגל.

לאחר מכן הצטרף למפלגת העבודה וכיהן כסגן ראש עיר (לא צוינה איזו עיר). במהלך מלחמת המפרץ, בשנת 1991, עבר לארצות הברית והצטרף לבנו אביב (ויזי), שכבר התגורר שם.

הבת הרביעית, **גוסטה**, ברחה יחד עם טוניו לאוסטריה, אך נשארה שם זמן מה לפני שעלתה לארצות הברית בשנת 1949. היא נישאה לנתן הלפריך, ונולד להם בן בשם סמי.

(הטקסט מסתיים באזכור לשולי הסיפור: מה עלה בגורלה של העיר צ'רנוביץ, ראש העיר פופוביץ', והקונסול שלהלורן – אך לא ניתנים פרטים נוספים.)

פרק 7

יוסף וחווה

חוה

כאשר קלרה הגיעה לפלשתינה, היא נשלחה למחנה המעצר בעתלית, מדרום לחיפה. היה זה מתקן שהוקם כדי לכלוא פליטים יהודים שנכנסו לפלשתינה באופן בלתי חוקי. בכניסה, הפליטים עברו חיטוי באמצעות חומר ה-DDT. במתחם היו מקומות כליאה לכ-4,000 איש, אך כשמספר הפליטים עלה, השתמשו גם באוהלים צבאיים. המחנה נפתח בשנת 1940, ועד הקמת המדינה עברו בו כ-40,000 מעפילים. תנאי החיים במחנה לא היו גרועים – היה מחסה מגשם ורוח, סופקו ארוחות, והנוכחים יכלו לנוע בחופשיות בתוך המתחם.

בשנת 1946 חלה עלייה דרמטית בהעפלה הבלתי-לגאלית, ובחודש יולי כבר לא נותר מקום במחנה. לכן, באוגוסט, החלו לשלוח את העצורים למחנות בקפריסין.

קלרה שהתה בעתלית שלושה חודשים. בתעודת הזהות שלה נכתב שהיא בת 17 – ולכן, בהיותה "קטינה", שוחררה מוקדם. אבל בפועל היא הייתה בת 19.

משם עברה ללמוד בבית ספר חקלאי במגדיל שבאזור המרכז. בזמן הקבלה ללימודים, נאמר לה: "אם את הולכת לחיות כאן – בארץ ישראל – כדאי שתהיה לך שם עברי".

שאלו אותה:

"מה שמך?"

"קלרה".

"קלרה – זה שם שמשמעותו 'חיים'. אם כך, מה דעתך על 'חוה'? השם של האישה הראשונה בתנ"ך, אם כל חי."

וכך קלרה שינתה את שמה ל**חוה**.

מאוחר יותר חשבה על כך – השם "קלרה" משמעותו "טהורה" או "בהירה", ואין לו קשר ישיר ל"חיים". אבל באופן מפתיע, חוה היה גם שמה העברי של סבתה אווה, שעלתה לניו יורק מצ'רנוביץ בסוף המאה ה-19.

חוה לא נשארה זמן רב בבית הספר החקלאי – לא היה לה כל עניין בחקלאות, ולא היה לה ניסיון בעבודת אדמה. היא עברה לחיפה – העיר הגדולה בצפון, שבה חיו כ-80,000 יהודים.

היא התחילה לעבוד ב**משק בית** (כנראה "מֶשֶׁק בֵּית" – מעין עבודה בבית משפחה), אך פוטרה כבר ביום הראשון. אמרו לה: "יש לך חינוך טוב מדי בשביל העבודה הזאת."

לאחר מכן ניסתה לעבוד בחנות נעליים – וגם שם פוטרה לאחר זמן קצר. היא אמרה ללקוח: "הנעל הזו לא כל כך טובה, כדאי לך לקחת את השנייה." בעל החנות אמר לה: "נראה לי שכדאי שתישארי בבית במקום לעבוד."

אבל הייתה משפחה אחת שקיבלה את חוה – משפחת גרוס.

היא התחילה לעבוד אצלם כמטפלת עם לינה בבית.

אשת גרוס הייתה בהיריון, וביקשה ממנה לטפל בבנה בן ה-9: ללמד אותו אנגלית, לשחק איתו, לדאוג שיילך לבית ספר ויחליף בגדים.

כעבור שנה, אמרה לה אשת גרוס:
"אני מצטערת שהשכר נמוך – אבל אני יכולה להמליץ עלייך למשפחות נוספות."
חוה שמחה על כך – היה עליה לשלוח כסף הביתה.
כך קרה שהחלה לטפל בעוד שני ילדים בשעות אחר הצהריים.

בבית הספר החקלאי היא החלה ללמוד עברית, אבל את השפה רכשה באמת דרך העבודה –
הילדים לימדו אותה המון מילים.
היא הייתה צעירה – ולכן למדה מהר.

הקמת המדינה

במהלך תקופה זו, המצב בפלשתינה השתנה באופן דרמטי.
בזמן מלחמת העולם השנייה, הארגונים היהודיים בארץ נמנעו ממאבק גלוי נגד השלטון הבריטי, מתוך התמקדות
במאבק מול גרמניה הנאצית.
אך לאחר המלחמה, חידשו את פעילותם המזוינת נגד הבריטים.

ב-22 ביולי 1946, ארגון האצ"ל פוצץ את מלון המלך דוד בירושלים, שבו שכנו משרדי ממשלת המנדט הבריטי
ומטה הצבא – 91 בני אדם נהרגו.

אירועים מסוג זה גרמו לכך שיותר ויותר אזרחים בריטים החלו לראות את שלטונם בפלשתינה כנטל.
ממשלת בריטניה החליטה לסיים את המנדט הבריטי ולסגת מהארץ.
עתידיה של פלשתינה הועבר להכרעת האו"ם.

ב-29 בנובמבר 1947 נערכה הצבעה היסטורית באסיפת האו"ם שבפארק פלאשינג מדוז בניו יורק.
ההצעה הייתה לחלק את פלשתינה לשתי מדינות – יהודית וערבית – ולהפוך את ירושלים לעיר בינלאומית.
עבור העם היהודי, זו הייתה הגשמת חלום של מאות שנים.

"בנוגע לאפגניסטן – נגד. ארגנטינה – נמנעת. אוסטרליה – בעד..."
שמות המדינות נקראו לפי סדר אלפביתי, והתוצאה שודרה בשידור חי ברדיו.
היישוב היהודי בארץ האזין בנשימה עצורה.

התוצאה:

33 מדינות בעד, 13 נגד, 10 נמנעו.
מאחר שנדרש רוב של שני שלישים – ההצעה התקבלה.

יהודים יצאו לרחובות לחגוג את ההצבעה.
הם רקדו, שרו. גם חוה...

כצפוי, כבר למחרת היום פרצו מהומות קשות.
ערבים שהתנגדו להחלטה תקפו יישובים יהודיים, העלו מבנים באש, וגרמו לאובדן חיים.
היהודים הגיבו בהגנה חמושה.
הצבא הבריטי כבר לא היה מסוגל לשלוט במצב, והארץ שקעה למעשה למצב של מלחמת אזרחים.

ב-14 במאי 1948, יום לפני עזיבת הבריטים, הכריז דוד בן-גוריון, בשם היישוב היהודי, על הקמת מדינה:

"אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל – היא מדינת ישראל."

למחרת, פלשו צבאות ערב: לבנון, סוריה, עבר הירדן, עיראק ומצרים.
פרצה מלחמת העצמאות.

בתחילת המלחמה, היו לצבאות ערב כ-150,000 חיילים.
לעומת זאת, היישוב היהודי מנה כוח של כ-30,000 לוחמים בלבד.
למרות הפער, ישראל נלחמה בעוז והחזיקה מעמד.

ב-26 במאי הוקם באופן רשמי צה"ל – צבא ההגנה לישראל – על בסיס ארגון ההגנה שהיה פעיל לפני כן.
גם חוה הצטרפה מיד.

היא עברה טירונות בת 15 יום – למדה להשתמש בתת-מקלע "סטן", רימוני יד, ועוד ידע בסיסי לקרב.
אבל חוה הייתה כמו הדמות מהסאטירה "החייל האמיץ שווייק" – מפזרת, מבולבלת, אבל עם לב.

כשהשליכה כדור ברזל כאילו היה רימון, הוא עף לאחור.
המפקד צעק: "אם זה היה אמיתי – היינו מתים כולנו!"

לאחר הטירונות, נערך ריאיון שיבוץ.
שאלו אותה למה היא שואפת – והיא ענתה מיד:
"אני רוצה להיות אחות."

היא גרה בחיפה ואהבה את העיר.
תל אביב לא משכה אותה – היא רצתה להישאר קרוב.
שמעה שאפשר להתקבל כאחות באזור חיפה בלי בעיה.
"יש לך ניסיון?" שאלו.

כמובן שלא היה. אבל היא ענתה מיד:
"כן." (בסך הכול חשבה על לחבוש פצעים – זה נחשב?)

היא התקבלה – אך שובצה דווקא לבית החולים בבסיס צריפין ליד תל אביב (אז: סרפנד).
שם למדה מעמיתותיה האחיות איך לבצע את התפקיד.

תנאי העבודה היו הרבה מעבר למה שדמינה.
היא חשבה שתשים פלסטרים – ובפועל טיפלה בחיילים קטועי גפיים, מדממים, במצב קשה מאוד.

כשהייתה צריכה לעזור באחד הטיפולים – ולחייל היה צורך להסיר את בגדיו – חוה נבהלה וברחה מהחדר.
לא ראתה גבר עירום מימיה.

החיילים צחקו:

"חוה, תביאי את זה!"

"חוה, גם פה תעזרי!"

הם קראו לה כל הזמן, אך חוה התקשתה להתמודד.

לבסוף פרצה בבכי:
"אני לא יכולה לראות דם יותר..."

המדריכה אמרה:
"אני מבינה אותך. גם אני הרגשתי כך בהתחלה. אבל בואי תעשי דבר אחד בשבילי – רואה את החייל היפה שם ליד החלון?"

"חייל יפה?"
"כן, הוא איבד את שתי רגליו בקרב. הוא בהלם. לא אוכל, לא שותה. כלום לא עוזר."

המדריכה הביטה בה ברצינות:
"תנסי לדבר איתו, בשבילי."

חוה הסכימה – בתנאי שלא תצטרך לראות דם.
ניגשה אליו עם מגש:
"שלום."

הוא שתק.
"מה, לא תגיד אפילו שלום?"
בסוף מלמל: "שלום."
"אז אולי תטעם משהו?"
"לא רוצה!" – וכיסה את פניו.

חוה לא ויתרה.
"אתה לא רוצה? מה תועיל בגישה הזו? תתחיל להילחם, לפחות בעצמך!"

"מה אני יכול לעשות?! אין לי רגליים!"
"אני יודעת. אבל זה לא הופך אותך לפחות אדם."
"את היית מתחתנת עם מישהו כמוני?"

חוה הופתעה מהשאלה – אך חשבה מהר:

"שומע? אין מצב שאני אתחתן איתך!"
"מה?!"

"אני לא מכירה אותך בכלל! אם תמצא חן בעיניי – לא יהיה אכפת לי שאין לך רגליים. אבל רק בגלל שאין רגליים? זה לא סיבה."

המילים פשוט יצאו ממנה.
החייל הביט בה, ואז – חיך.
והתחיל לאכול.

"מה את חושבת שאני צריך לעשות?"
"תפסיק לרחם על עצמך. יש עולם יפה בחוץ. גם בלי רגליים, אתה יכול להתקדם."

הוא הנהן.
זו הייתה המשימה האחרונה שלה כאחות.

לאחר מכן הועברה לחיפה – אך תפקידה כאחות הסתיים.
המפקדת ביקשה שתישאר:
"נספק לך כל תנאי שתבקשי – רק אל תעזבי."

אבל חוה רצתה לחזור צפונה – וסירבה בנימוס.

בחיפה שירתה בשמירה על מחנה הנשים, ובהמשך במחנה הגדוד.
היא מאסה בעמידה חסרת מעש, ורצתה לעבוד במוקד הקשר (Call Center).
לא קיבלו אותה – אך היא ניסתה שוב ושוב – עד שהתקבלה.

בתקופה זו הסתיימה מלחמת העצמאות (1949), לאחר שתי הפסקות אש.
ישראל יצאה מהמלחמה עם שטח גדול יותר מהחלטת האו"ם, והוכרה כמדינה עצמאית.
הגבולות שסוכמו בהסכמי שביתת הנשק נחשבים עד היום לגבולות הלגיטימיים של ישראל.

עם זאת, הגדה המערבית עברה לידי ירדן, ורצועת עזה נכבשה על ידי מצרים.
הקמת המדינה הפלסטינית נדחתה – ורבים מהפלסטינים הפכו לפליטים במדינות הסמוכות.
כך נוצר שורש הסכסוך הפלסטיני – בעיה שממשיכה עד היום.

מפגש

בצה"ל שירתה חוה בחיל התקשורת, כשהתקשורת הייתה לחלוטין – אין שידור בגלים חשמליים.
חוה עבדה כמתאמת טלפונים בבסיס בהרי כנן, ממערב לים הכינרת.

יום אחד נכנס לחדר המבצעים מפקד מחלקה בלונדיני עם פני ילד – שמו יוסף ברומנרייך. שמעה שהוא דובר
גרמנית. כששאלה אזרחים בעבודה – נאמר לה שהוא ממוצא ברלינאי שבגרמניה.
יוסף חזר מפלשתינה (אליה גוייס בצבא הבריטי) והשתחרר, פתח מסעדה בחיפה עם חברים גרמני והונגרי –
העסק לא הצליח, אך לאחר מכן נמכר וסרף בעליו עושר; מסעדנו "קפה נורדאו" קיימת עד היום.

גם בצה"ל היו רבים מבוגרי הבריגדה היהודית, לחמו בבריטי במלחמת העולם השנייה.
חוה צמאה לשוחח בגרמנית, ורצתה לדבר עם יוסף שמציג שיחה בגרמנית. כדי להצחיק אותו עשתה מאמץ
וניגשה אליו בדיאלקט גרמני מגוחך:
"Deutsch du sprichst?"

יוסף חיך – חשב שיש פה מישהי שמנסה לדבר איתו ברצינות. לזמן מה חשב בטעות.
מאז בכל פעם פנתה אליו באופן כזה, והוא אהב את זה.

יום אחד, הוא הופתע כשפתאום דיברה אליו בגרמנית מדוברת ותקנית – הוא שאל:
"נו? את מדברת גרמנית?"

וכך התחילה מערכת היחסים ביניהם.

חוה הייתה מחליפת שיחות שלו והזדמנויות לשוחח עם יוסף בכל פעם. שניהם אהבו לדבר על תרבות, ספרות,
מוסיקה – הוא אהב מוסיקה, היא אהבה ספרים – והם מצאו שיח משותף.
לא הטיפה או הבטיח אהבה על רקע רגשות – רק שיחות, וזה דווקא הרגיש מיוחד.

זאת נמשכה כחצי שנה. אף אחד לא ידע עדיין על אהבתם, על אף שכולם היו בבסיס. חוה הייתה מוקפת חברים, והתכתבה עד השעות הקטנות. יוסף, לעומת זאת, מעולם לא נכנס לחדרה כשהיו אנשים אחרים. זה הציק לה.

יום אחד קפטן שלה שאל אותה:
"יש לי הכרזה בשבילך – רוצה שאכיר אותך למישהו?"
חוה השיבה: "אין צורך, יש לי קשר."
הוא התעניין: "וואו, מי?"
היא השיבה: "זה סוד."

שוב באותו הערב, יוסף הגיע – רק אחרי שכולם יצאו. חוה תהתה כמה זמן הם יכולים להמשיך כך. היא חשבה שאולי כדאי לסיים – וביקשה לדבר.
"אני מתעייפת מזה – למה אתה תמיד מגיע רק כשהכל שקט? אני רוצה להיות איתך."
יוסף הבהיר:
"אני פשוט לא אוהב רעש. אני רוצה להיות איתך, אבל רק במקום שקט."

שוחחו שעות. יוסף אמר:
"כרגע אין לנו כלום – אין בית, אין כסף. אבל תמתיני קצת."
זה היה כמעט הצעת נישואין.
חוה ענתה:
"אנחנו צעירים – נסתדר יחד, נבנה בית."
נשקו והבטיחו העתיד.

למחרת, הקפטן אמר ליוסף שמועה:
"שמעתי שחוה הייתה כל הלילה בחברת מישהו – הם רעשים עד השנייה שלי השתבשה."
יוסף ענה עם קור רוח:
"אה, מעניין. אחפש לבד."
כשחוה שמעה את זה – התרגזה.
"מדוע לא אמרת דבר?"
"מה היה לי להגיד?"
"זה סתם השמצה בטח."

חוה החליטה להסתער על הקפטן:
"מי זה אותו 'חבר' שטורח לבלבל אותך?"
הקפטן ענה במלגלות:
"נשמע שכבר יצאת עם מישהו בלילה."
חוה הגיבה: "היינו שנינו."
הקפטן נדהם: "מה? יוסף?!"
חוה קבעה: "כן. אני והשקט. לא ממהרים."

למחרת – כל הבסיס ידע. רבים האמינו זו טעות – הוא שקט ומופנם, היא חיונית ותוססת. חברים הזהירו אותם:
"חוה, הוא לא מתאים לך."
"כבר תפסתי אותו – אל תעשה טעות."
אבל ההבדלים ביניהם הם מה שמשך אותם – כמו קוטביות חשמלית.

חתונתם נערכה ב-5 ביולי 1949 בבית משפחה בה חוה עזרה בילדים בחיפה. הייתה חוויה קטנה, אך השמחה הייתה גדולה – חוה תיארה זאת כ"החתונה הכי יפה שראיתי בחיי".
32 לוחמים הגיעו מאותו חיל; קרוב משפחה אחד – אחיו זאב. רב צעיר ערך את הטקס. המשפחה הכינה אוכל.

יוסף לבש את חליפת לונדון היקרה שהביא מהשירות – לבש אותה כל השנים.
חוה לבשה שמלה קצרה עם זר פרחים. היא חשה שזו שמלה לאירוע אחד והייתה פשוטה – עם כך נראתה ממש יפה בעיניה.

הם יצאו לחופשה בנחאליה – זה היה ירח הדבש.

Delegate Summary: (תקציר שמייצג ונותן את עיקר הסיפור)

חוה שירתה בצה"ל בחיל התקשורת ומתאמת טלפונים. הכירה שם את יוסף ברומנרייך, קומנדר מחלקה לשעבר מהבריגדה היהודית, שהגיע אליה כשהוא מדבר גרמנית.
היא שחקה על שפתיה ושאלה אותו בצורה מבית-ספר גרמנית מחוספסת – והוא חייך. בהמשך דיברו בגרמנית תקנית – וזה התחיל את מערכת היחסים שלהם.
הם נהנו לשוחח, וגילו שיחות על תרבות, ספרות ומוסיקה.
יחסים התפתחו בחשאי, אך חוה רצתה קבלה גלויה, בעוד יוסף נמנע מהבזקים תקשורתיים.
סוף-סוף, כשיא הציגה אותו כבן זוג, ידעו כולם – חברים לא אהבו את הזוג – אך היא ראתה את הקוטביות ביניהם כמושכת.
התחתנו ב-5.7.1949 בחיפה בטקס צנוע אך מרגש, לבושים ופשוטים, עם ליווי צנוע של חברי קבע.
ירח הדבש חל בנחאליה – הרפתקת אהבה חדשה.

פרק 8

יגאל

לידתו של יגאל

לאחר נישואיהם, השתחררה חווה מהצבא. יוסף התבקש להישאר בשירות, אך גם הוא החליט להשתחרר בשנה שלאחר מכן. אף שיכול היה לבנות קריירה צבאית מזהירה, חווה רצתה להתגורר ליד אחיותיה, לדי ואני. כך, בשנת 1950, עזבו השניים את חיפה ועברו לגור בירושלים.

דרך קשרים של יוסף מתקופת הצבא, חווה החלה לעבוד כמוקדנית במשטרה. יכולתה להבין מייד מה מבקש הדובר מהצד השני של הקו, והרגישות שלה לבעיות שעמיתיה נטו לפספס – הפכו אותה לעובדת מוערכת. לעומת זאת, יוסף עדיין לא מצא עבודה, והשניים גרו בבית של אני, עד שתתייצב פרנסתם.

כעבור מספר חודשים, התברר שחווה בהריון. עבור רבות, זהו רגע של שמחה, אך עבורה – זו הייתה בשורה קשה. חוויותיה הקשות כילדה בתקופת השואה גרמו לה להחליט שלא להביא ילדים לעולם, כדי שלא יעברו סבל דומה.

גם יוסף היה נסער מאוד. הוריו התגרשו והוא גדל ללא אב, ולכן חשש שלא יוכל להיות אבא טוב בעצמו. בנוסף, השניים עדיין לא מצאו דירה קבועה, והעתיד הכלכלי שלהם היה לא ברור. רק כמה חודשים לאחר מכן התקבל יוסף לעבודה במשרד התחבורה. עד אז, הוא היה כורע תחת תחושת האחריות.

בבוקר יום שבת, ה-23 ביוני בשנה שלאחר מכן, חווה – שהייתה בחודש התשיעי – הלכה לבקר את אחותה לדי בבית החולים שערי צדק בירושלים. לדי ילדה בת שלושה ימים קודם לכן – בת בשם פני, שנולדה עם לקות ראייה חמורה, אך הייתה נחושה לגדלה כמו כל ילד אחר.

בעודה משוחחת עם אחותה, חוותה חווה כאבים פתאומיים, ובאותו יום ילדה בן.

למחרת, היא החזיקה את בנה הבריא בזרועותיה – ילד בעל שיער בלונדיני ועיניים כחולות גדולות, בדיוק כמו יוסף. התחושות הקשות התפוגגו באחת. היה זה אחד הימים המאושרים בחייה.

אמרו לה:

"את מתנהגת כאילו התאהבת בבן."

וכך היה באמת – תחושת אהבה עזה.

יוסף הגיע מייד לבית החולים.

"נולד לכם בן בריא!"

"זה לא חשוב!" – השיב בזעם – "מה עם אשתי?!"

התגובה הזאת הצחיקה את חווה. יוסף אף פעם לא הסתגל בקלות לשינויים, והיא הבינה שגם כעת ייקח לו זמן להתרגל לנוכחות היצור החדש הזה שהצטרף לפתע לחייהם.

הם קראו לבן: **דוד-אברהם-יגאל**.

- **דוד** – על שם אחיו התאום של יוסף, שמת בתאונת פגע-וברח כששירת בצבא הבריטי.
- **אברהם** – על שם דוד של חווה, לבקשת בן דוד שביקש להנציח את שמו של אביו.
- **יגאל** – שפירושו בעברית "המציל", לפי בקשתו של יוסף – כסמל לתקווה ופרק חדש בחייהם.

מתוך שלושת השמות, השם האהוב והמזוהה ביותר היה דווקא השם האמצעי – **יגאל**.

כעבור שנתיים, החל יוסף לעבוד במשרד מבקר המדינה – גוף חשוב לדמוקרטיה, שמפקח על התנהלות הכספים בשלטון. חייהם סוף-סוף התייצבו, הם רכשו דירה, ויוסף – שבעת המלחמה לא זכה להשכלה סדירה – הצליח לעלות בדרגות בזכות הידע שצבר בכוחות עצמו והיושר יוצא הדופן שלו. לימים, הוא אף שימש כמנהל מחלקת משאבי אנוש – אך זה כבר היה בשלב מאוחר יותר של חייו.

פוליו

לפני שעברו לדירה הקבועה, המשפחה עזבה את ביתה של אני וגרה זמנית במלון. יום אחד, כשיוסף הלך לאסוף את יגאל מהגן, הוא שמ לב שנראה כאילו יגאל מצונן קלות. המטפלת נראתה מודאגת:

"בעצם, היה לנו בגן ילד עם פוליו, ואנחנו חוששים שאולי גם הוא נדבק."

באותה תקופה, מחלת הפוליו (שיתוק ילדים) הייתה במגמת התפרצות קשה בישראל. בין השנים 1950–1954 אובחנו כ-4700 מקרים ו-470 מתים. חיסון הפוליו הוכנס לשימוש רק בשנת 1957, ועד אז לא היה טיפול ממשי למחלה.

יוסף וחווה הזמינו רופא לבדוק את יגאל.

"זה רק צינון קל, אין מה לדאוג," אמר הרופא.

אבל חווה הרגישה שמהו אינו כשורה – רגלו הימנית של התינוק הגיבה פחות טוב מהרגל השמאלית.

"בבקשה תבדוק אותו שוב, כמו שצריך."

"אם את מתעקשת כל כך, נבדוק שוב."

לאחר הבדיקה, הרופא אמר:

"אכן, הוא נדבק בשיתוק ילדים."

"אל תגיד לי שהוא נדבק. תעשה משהו!"

"אין לי מה לעשות. אין טיפול."

המצב הידרדר במהירות. יגאל סבל מחום גבוה, ולאחר שבוע איבד את היכולת להזיז את גופו. חווה האכילה והשקתה אותו בכוחות עצמה.

הרופא הרגיע:

"אל תדאגו. אולי תישאר פגיעה קלה ברגל ימין, אבל שאר הגוף יתאושש."

כעבור שבוע, בדיוק ביום הולדתו השני, הוא הצליח שוב לשבת. גופו חזר לתפקוד, אך החולשה ברגל ימין נותרה.

הרגל הימנית נטתה מעט פנימה, אך זה לא היה נראה לעין. יגאל קיבל טיפולי פיזיותרפיה (גם לאחר שחוזה נסעה לארה"ב ושבה). באחת מהבדיקות הומלץ לעבור ניתוח. ב־1956 עבר ניתוח, אך גופו לא הגיב אליו טוב – ניסו לעצור את גדילתה של הרגל הבריאה כדי להשוות את האורך, אך זה לא הצליח. כתוצאה מכך, יגאל סבל מכאבים ונאלץ לעבור ניתוחים נוספים עד גיל 20.

גם מציאת נעליים מותאמות הייתה קשה מאוד. לא היה קל למצוא מומחים לבעיה הזו, או סנדלר שידע לייצר נעל שמתאימה לרגל בצורה מדויקת.

מלבד זאת, הוא היה בריא. בטיולים תמיד צעד בראש, אך ריצה או עלייה במדרגות היו קושי שנשאר עימו כל חייו.

ילדותו של יגאל

יגאל היה ילד חכם מאוד. הוא קרא עיתונים ואסף מהם ידע, ואהב את צ'רניחובסקי. חווה ראתה בו את דמותו של מקס: "הכישרון לעשות הכול, עומק הידע — הוא היה הכי דומה לו", סיפרה לימים.

הוא התקבל לבית הספר היסודי קצנלסון בירושלים. אבל בעבור יגאל, השיעורים היו משעממים — את כל מה שהמורים אמרו הוא כבר קרא בספרים, והמתנה לכך ששאר התלמידים יבינו תסכלה אותו.

יגאל התחיל להשתעשע ולהציק למורים. פעם אחת שיחק בגפרורים בכיתה, וכמעט הצית בטעות את שיערה של הילדה שישבה לפניו.

חווה נקראה שוב ושוב לבית הספר, עד שנמאס לה. מאותו שלב, יוסף הוא זה שהתחיל ללכת במקומה. המורה אמר לו: "אני מוכן לעשות הכול — רק תקחו את יגאל מכאן".

אבל כמה שלא השתובב, לא יכלו להרחיק את יגאל מבית הספר, כי הוא כבר ידע את כל מה שהיה צריך ללמוד. הוא גם הקשיב לכל מה שהמורים אמרו, גם כשנראה שהוא לא מקשיב. פעם אחת, כשהיה נראה שהוא לא מרוכז, שאל אותו המורה: "תחזור על מה שאמרתי עכשיו", ויגאל חזר מילה במילה. למורה לא נותר מה להגיד. הוא פנה ליוסף ואמר: "הבן שלך גאון". יוסף חייך וענה: "אני יודע".

יגאל וחווה היו קרובים מאוד. הוא סמך על חווה יותר מכל אחד אחר. גם כשהתנהג בצורה קיצונית או בלתי צפויה, חווה לא נזפה בו ולא השתמשה בביטויים כמו "אתה חייב" או "למה לא עשית".

יוסף, לעומת זאת, לא אהב את הקריאות החוזרות לבית הספר. הוא האמין שצריך תמיד לפעול לפי הכללים, ודרש את אותו הדבר גם מבני משפחתו. ובכל זאת, את נושא החינוך השאיר בעיקר בידי חווה, ולא כעס על יגאל סתם כך.

כשיגאל הגיע לשכבות הגבוהות בבית הספר היסודי, היחסים בינו לבין יוסף השתפרו. כשהתבגר מעט, הם יכלו לדבר על תחומי עניין משותפים — במיוחד מוזיקה, ששניהם אהבו. הם גם הלכו יחד לעיתים קרובות לקונצרטים. ירושלים של זהב.

יגאל גם ניגן יפה בפסנתר... ועל קירות הבית נתלו ציורים שצייר.

השאלה

“מה היה הקשר בין סבתא (חוה) לאבא (יוסף)?”

התרגום

מאז ועד היום, קשה להגיד במדויק—כי זה היה קשר מאוד מוזר. התחושה שלי הייתה שהם באמת אהבו אחד את השני, אבל זה היה לאורך שנים מאוד, מאוד רבות.

אבא (יוסף) היה אדם מיוחד מאוד. היום, נדמה לי שמתחילתי להבין למה הוא התפתח כך—כי למעשה הוא כמעט ולא חווה ילדות. כשהיה קטן, הוריו התגרשו, אם אני זוכרת נכון, כשהיה בן עשר. לאחר הגירושים, הוא עבר בין מוסדות וחי בבית אומנה. בגיל 16 עלה לישראל, וב-17 התגייס בצבא הבריטי — אין ספק שלעולם הוא לא באמת חווה משפחה יציבה. תקופת הילדות שהייתה אמורה להיות לו פשוט לא הייתה שם.

לכן, הוא לא ממש ידע מה זה משפחה. לא ידע שאבא הולך לעבודה ומביא שתייה, לוקח אותנו מהגן — הוא הרגיש כבר כמה שנים שזה מה שקורה, אבל לא יצר איתו חיבור אמיתי. עד גיל 30 בערך, לא הייתה ביניהם מערכת שעליה אפשר לדבר כקשר. לפני כן, הוא היה מאוד קשור לאמא—ותמיד דאג לה ולילדים. הם היו קרובים מאוד.

אבל לגבי אבא... נכון, קשה לומר אם זה בדיוק כך, לפחות לי היה הרושם שהוא אהב את יגאל יותר—אולי מפני שהיה איתו שיחות, תחומי עניין משותפים. כשיגאל היה קטן, הוא ודודו דיברו על מוזיקה קלאסית, אמנות ודברים שעניינו את יוסף, ולא איתי.

היה נדמה לו שבמשך שנים, סבא אהב בעיקר את יגאל, ולא אותי—למרות שזה כנראה לא היה נכון, אלא התחושה שרוב הקשר היה בעיקר עם הורש.

עוד על יוסף

הוא היה אדם חביב מאוד—למרות שהייתה בו תמיסיות רבה. אנשים ברחוב פשוט אהבו אותו. הוא לא ידע לפעמים להסוות מחשבות פוגעניות, אבל תמיד הייתה בו פרישות ויושר. גם כשהפיל מילה קשה—כמו כשאמר לילדה שעסקה ביזמות שהוא לא מבין בזה—זה לא היה מתוך קול מזלזל, אלא דאגה אמיתית שהדברים אולי יפגעו בה.

ועוד משהו שיובהר על דואו הזה – הסבתא (חוה) ואבא (יוסף):

הם באמת היו צוות מנצח, אבל לפעמים כאילו הם נפרדו תפקידים—היא הייתה רגישה, פתוחה, מארגנת את המשפחה, דאגה לפרטים. הוא — טיפוס מסודר, מופנם, חושש מלקיחת סיכונים, לא ידע להתכלל בחינוך, לא הביע רגשות.

היא דאגה, הוא הדאיג—היא אהבה, הוא חשש, אבל הם בהחלט אוהבים—בעצם, זה היה כמו ריקוד בין קוטביות (כמו חתול ועכבר), שלא היה תמיד ברור מה הקצב—אבל חשובה שם זהות האהבה והחמלה.

שאלה:

כלומר, האם אפשר לומר שסבא לא היה אב מודרני?

הוא היה שונה מאוד... אני חושבת שהוא האמין בזה בכל לבו – שתפקידו הוא לפרנס את המשפחה, להביא כסף הביתה ולדאוג לצרכיה. זה מזכיר במשהו את הדמות המסורתית של אב יפני מדורות קודמים. במובן הזה, הוא היה דומה לאב יפני – כאילו תפקידו הוא רק לצאת לדאוג למחייה, וכל שאר הדברים... זה כבר תפקידה של סבתא.

איזה מין אמא הייתה סבתא?

סבתא הייתה האמא הכי נפלאה בעולם. היא הייתה חמה מאוד ונתנה המון אהבה. היה לה גם צד מאוד חזק של פסיכולוגית – היא תמיד שמה לב מיד אם היה משהו לא בסדר אצל אחד הילדים, העלתה את זה בשיחה, עזרה, ופתרה את הבעיה. היא תמיד הייתה עירנית, שמה לב גם לשגיאות הקטנות ביותר. היא אהבה לתת מכל הלב – לא רק למשפחה, אלא גם לאנשים זרים. הלב שלה היה תמיד פתוח. היא תמיד אירחה, תמיד הזמינה, ודאגה שכל המשפחה תתכנס – אפילו בימי שבת וחגים, זה לא היה יום מנוחה אלא יום של ביחד.

הבית שלנו, שהיה רק 50 מ"ר, איכשהו היה יכול לארח 20 איש. היא בישלה הכול, הכינה הכול, באמת הייתה אישה מיוחדת. ואני חושבת שהיא הייתה גם אישה מאוד אמיצה. למה אני אומרת את זה? בגלל כל הרקע שלה – אחרי השואה, בגיל 19, היא עלתה לישראל לבד, בלי אף אחד. היא סבלה מחרדות חמורות, ממש הפרעת חרדה אמיתית, וטופלה תרופתית במשך שנים. רבים מהניצולים סבלו מהפרעות דומות, וזה התבטא בכך שהם נטו לשלוט ולהגביל את הילדים – לא לתת להם עצמאות או חופש.

אבל במקרה שלנו – ובמיוחד אני יודעת את זה על עצמי וגם על איגאל – היא נתנה לנו חופש מוחלט. אפשר לדמיין אותה לא ישנה בלילה מפחד, אבל כלפי חוץ היא לא הראתה כלום. מגיל 6 הלכתי לבית ספר רחוק, חציתי לבד כביש מסוכן, נסעתי באוטובוס לבד, והיא רק לימדה אותי איך לעשות את זה. לא הגבילה אותי בכלל. כשהיו מסיבות בכיתה – הלכתי לבד ברגל שעה-שעה וחצי, לפעמים חזרתי הביתה ב-1 בלילה, והיא אף פעם לא אמרה מילה.

כשהתבגרתי – גם אז, אם הייתי חוזר ב-2 בלילה, היא לא הגבילה. רציתי לנסוע עם חברים לטיול בגליל – נסעתי לבד, והיא לא עצרה אותי. היום אני יודע כמה היא דאגה. לא היו אז טלפונים ניידים, והיא לא שמעה ממני 3 ימים – ובכל זאת לא הגבילה. היא באמת הייתה אישה אמיצה.

עוד דבר – לא סבא ולא סבתא ידעו לנהל כסף. סבא קיבל משכורת יפה, וידע איך לפרנס, אבל היה מאוד פחדן. הוא לא הסכים לקחת הלוואה אפילו של שקל אחד. כל הדור שלו כבר עשה את זה, אבל הוא לא. וסבתא? היא פשוט הסתדרה עם זה. היא יצאה לעבוד, ניסתה להביא עוד קצת כסף. הוא היה מטפל ביסודות, והיא הייתה דואגת לעוד קצת מעבר. אבל הוא תמיד היה בחרדה – "מה יקרה? לא יהיה לנו כסף", והיא תמיד הרגיעה: "אל תדאג, נעבור את זה." היא הייתה מאוד מאוד אמיצה.

ואם זה לא מספיק – רק בגיל 55 היא החליטה שהיא חייבת ללמוד נהיגה. היא עשתה את זה לבד – מצאה מורה, למדה, קיבלה רישיון. זה רק מראה כמה היא הייתה אמיצה, למרות כל הפחדים.

אלי

בגיל 9, יום אחד שאל יגאל את חוה:

"אמא, על מה את בעצם חושבת?"

"מה קרה, יגאל?"

"בכיתה לכולם יש אחים, רק לי אין. למה את מחכה?"

חוה חשבה על כך. ואכן, זה נראה לה עצוב לגדול בלי אחים. וכך, בשנת 1960, נולד אלי (אליעזר).

בהתחלה, יגאל קינא. עד אז, היה בן יחיד וכל תשומת הלב של ההורים הייתה מרוכזת בו. אבל מאז שנולד לו אח, קרה שלא תמיד התייחסו אליו. חוה ראתה את יגאל כך ואמרה:
"מה קרה? אתה רוצה שיתנהגו אליך כמו לתינוק?"

היא הושיבה את יגאל על הספה והתחילה לדגדג אותו כאילו היה תינוק.
יגאל צחק ואמר:
"זה באמת מוזר."

מאז הוא הפסיק לקנא.

כשהגיע לתיכון, אפילו אם אחיו הפריע לו, לא כעס. הוא היה מורה מלידה, עם כישרון טבעי ללמד. במובנים מסוימים, היה כמו אבא. הוא לימד אותו דברים רבים – על פרחים, על מדינות זרות, על איסוף בולים. הוא למד ממנו על חיות, על דמויות היסטוריות. גם כשבאו חברים, והוא הפריע להם, לא כעס. כשהגיעו חברים לבקר, קפץ עליהם כאילו היו חברים שלו.

הקשר הזה היה פשוט פשוט נפלא. היינו מאוד מאוד קרובים. כילדים, כמובן שראיתי את הדברים אחרת, אבל הוא באמת היה כמו אבא בשבילי. הקשר היה מאוד מאוד אינטימי. אני זוכרת שתמיד התחבקנו, ותמיד היינו ביחד.

הוא גם היה מאוד מאוד טיפוס של מורה. זה היה מאוד טבעי לו באופי, ולכן הוא תמיד לימד אותי כל כך הרבה דברים. תמיד הוא לימד אותי על פרחים, על טבע, על אדמה. אני זוכרת שהוא זה שהמליץ לי להתחיל לאסוף בולים. ובאמת, דרך הבולים אפשר ללמוד הרבה דברים. על מדינות, על עמים, על מסלולים – זה באמת היה נפלא. באמת. קשר מאוד מאוד מיוחד.

כשאני מסתכלת על זה עכשיו, בתור מבוגרת, אני מבינה שבסופו של דבר, אחרי 9 שנים – בעצם, עברתי לא מעט הצקות. כשהחברים שלו היו באים אלינו, הייתי קופצת עליהם כאילו הם חברים שלי, ולא נתתי להם פרטיות. גם היה לנו בית מאוד קטן. לא היו חדרים. אז זה באמת בטח היה די מציק. הייתי נדחפת אליהם. כמובן, גם בתור אחים, היו בינינו הרבה מריבות. ממש כמו מאבקי כוח. אולי זה היה בצחוק, אבל הייתי קטנה – ומה כבר אפשר לעשות עם פער של תשע שנים? אז הייתי צועקת: "אמא, אמא! הוא הרביץ לי!"

ובכל זאת, היה בינינו הרבה הרבה אהבה. ממש. במשך כל השנים מגיל צעיר עד שהוא עזב את הבית, זה היה מובן מאליו. אבל אחר כך – כבר היה הרבה יותר קשה. בעיקר מבחינת ההתמודדות.

האם הוא עזב את הבית כשהתחיל ללמוד?

לא, הוא לא עזב את הבית כשהתחיל ללמוד.
הוא עזב בתקופות שונות. אני לא זוכרת בדיוק, אבל הייתה לו חברה בשם איירין.
אני הייתי בערך בן 14 או 15, והם גרו יחד.
אחר כך הוא נסע ליפן – אני חושבת שזה היה בשנת 1980 – אז הוא היה בן 29, והוא עזב לצמיתות.

בתקופה מסוימת, הבן הזה חי חצי בבית ההורים וחצי בדירה שכורה.

הוא היה מאוד מאוד סבלני כלפייך?

וואו, היום אני באמת מבינה כמה הוא היה אדם סבלני. תחשוב על זה – זה לא פשוט כשיצור קטן-קטן כל הזמן מטפל בך, נדבק אליך, ושואל מיליון שאלות. אני חושבת שבטח צרחתי לפעמים. אבל הוא תמיד היה מאוד מאוד סבלני.

אני גם זוכרת שכשהייתי בת 17, הוא לימד אותי לנהוג. כמובן שזה היה לא חוקי, אבל הוא לקח אותי למקומות שלא היו בהם אנשים, ולימד אותי. קיבלתי רישיון בגיל 17 וחצי, והוא באמת נתן לי להשתמש הרבה ברכב – לא כל אחד היה עושה את זה.

אני זוכרת שכשהייתי בת 12, והתחלתי ממש לעבוד כבר בגיל 10. מצד אחד, לא היה חסר לנו כלום בבית. אבל מצד שני, ידענו שההורים לא יוכלו לתת לנו הרבה מעבר. אז אם רצינו דברים נוספים – היינו צריכים למצוא דרך לפרנס את עצמנו.

אני זוכרת שכשעוד הייתי בת 10, הייתה לי הבית חנות עופות. ניגשתי לאישה שם ושאלתי לשמה. היא צחקה, ושאלה: "מה את יודעת לעשות?" עניתי לה – "הכול." אז היא אמרה, טוב – בסדר.

היא הייתה נותנת לנמרוד נוצות של תרנגולים וכל מיני כאלה – זו הייתה העבודה הראשונה שלי. אחר כך הייתי מנקה באופן קבוע מדרגות וחדרים במבנה של העירייה – והייתי מקבלת על זה שכר.

וכשנהייתי בת 12, יגאל כבר היה באוניברסיטה, והייתה לו עבודה של ניקוי אולמות לימוד כסטודנט. אז מה שהוא עשה זה – הוא קיבל תוספת עבודה, וחילק אותה איתי. הוא היה מנקה חצי, ואני חצי – והוא שילם לי. הוא עזר לי בזה.

ובגיל 17 הוא כבר התחיל עסק לגגות של בתים. הוא גם היה הולך לגן ילדים, מביא משם צמחים, מרבה אותם, שותל בעציצים – ומוכר. לפעמים גם הייתי פותחת דוכן ברחוב ומוכרת.

גם בזה הוא עזר לי – וגם בנהיגה, כי הייתי צריכה להסיע את הדברים.

אז היינו תמיד, תמיד מאוד מאוד קרובים.

משה: נשמע שהיה לכם קשר טוב.

מאוד מאוד.

כשהוא עזב – זה היה לי קשה מאוד. אלה היו שנים ממש קשות בשבילי. הרגשתי מאוד לבד בלעדיו. למעשה, אני יודעת – הוא אמר לי שגם הוא מתגעגע אליי מאוד מאוד.

החלום שלו היה שאני אגיע ליפן. ובשנת 1982 הוא אפילו סידר לי עבודה בשביל זה – במשתלת בונסאי. הכול כבר היה מתואם ומוכן. אבל ממש לפני הנסיעה, הרגשתי לא טוב – וכל התוכנית בוטלה.

כמה שנים אחר כך, הוא הציע לי לבוא – הוא אמר שהוא ילמד אותי מחשבים. גם כשאני הייתי בישראל והוא היה ביפן – הצלחנו לעבוד יחד על דברים.

אז למעשה, הקשר בינינו תמיד נשאר מאוד קרוב.

בית-ספר

איגאל המשיך כהרגלו לעשות תעלולים, אך מעולם לא סולק מהלימודים. אחת הסיבות לכך הייתה שהמנהל אהב אותו – הוא חשב שאיגאל ילד מעניין.

אבל בכיתה ז' (אז בתי הספר היסודיים היו בני 8 שנים), כשצריך היה לבחור לאן ממשיכים – המנהל התחלף. המנהל החדש ראה באיגאל רק "ילד בעייתי".

איגאל התנגד לו נחרצות – והוא פשוט איבד עניין בלימודים. כתוצאה מכך, הוא לא הצליח להשיג את הציונים הדרושים ולא התקבל לתיכון טוב.

באותה תקופה היו לו חברים טובים – יעקב חבצקי ויעקב גרופר. הם המשיכו ללמוד בתיכון "בית חינוך" בירושלים. הרמה של בית הספר הזה לא הייתה גבוהה במיוחד. בתיכון, איגאל כבר לא הפריע בשיעורים – אבל אם שיעור לא עניין אותו, הוא פשוט לא היה מגיע.

המורים ניסו לשכנע אותו לפחות להיות נוכח, אך הוא לא בא. זה לא שהיה לו אנטי ללימודים – ההפך. הוא מאוד רצה ללמוד. אבל השיעורים בבית הספר לא סיפקו אותו. הוא לא ראה טעם לשמוע שוב דברים שהוא כבר ידע. הוא רצה לדעת פי כמה וכמה יותר ממה שמלמדים בבית הספר.

יום אחד נבנה בבית הספר מעבדה חדשנית ומאובזרת. זה גרם לו להתרגש מאוד – הוא התחיל לדמיין את כל הניסויים שהוא יכול לעשות שם. אבל המנהל לא הסכים לפתוח את הדלת למעבדה. הוא פחד שהתלמידים יהרסו את הציוד החדש.

איגאל יזם שביתת תלמידים. הם לא יחזרו לשיעורים – עד שיאפשרו להם להשתמש במעבדה.

הוא אמר למנהל: "מה הטעם במעבדה הזאת? היא רק לקישוט? להראות לאורחים? האם הציוד הזה לא נועד בשביל התלמידים?"

המנהל כעס – אבל בלי תלמידים, אין שיעורים. לא הייתה לו ברירה אלא להסכים שהתלמידים ישתמשו במעבדה.

מעריך של אלביס פרסלי

מזה זמן רב ישראל והמדינות הערביות היו בעימות, ומסביבות שנת 1965 נמשכו התקפות חוצות גבול מצד לוחמים פלסטינים נגד ישראל. בתגובה, ישראל החריפה את פעולות התגמול שלה, והמתח עם המדינות הערביות התעצם.

בשנת 1967 החלו התנגשויות בין צה"ל לצבא סוריה. בתגובה לכך, סוריה כרתה ברית צבאית עם מצרים. במאי אותה שנה דרשה מצרים את נסיגת כוחות החירום של האו"ם מחצי האי סיני, ובמקביל חסמה את מפרץ עקבה בפני ישראל. המצב באזור הפך למתוח מאוד.

בתוך כך, ב-5 ביוני פתחה ישראל במתקפת פתע אווירית על מצרים, סוריה וירדן – והשמדה את חילות האוויר שלהן. במקביל, פתחה במתקפה קרקעית והביסה את שלוש המדינות בתוך שישה ימים. היא כבשה לא רק את מזרח ירושלים, הגדה המערבית ורצועת עזה – אלא גם את סיני מידי מצרים ורמת הגולן מידי סוריה.

המלחמה הסתיימה בניצחון מוחץ של ישראל, ובאומנם הופסקה לפי החלטת הפסקת אש של האו"ם – אך שטחים נרחבים נותרו תחת כיבוש ישראלי. בעקבות התבוסה הקשה, המדינות הערביות נאלצו לבחון מחדש את מדיניותן כלפי ישראל.

כך, ביוני 1967, פרצה מלחמת ששת הימים – ישראל הביסה את מצרים וסוריה, והעיר העתיקה של ירושלים עברה לשליטה ישראלית. "ירושלים של זהב."

באותה תקופה, איגאל נבחן לבחינות הכניסה לאוניברסיטה. לפני הבגרות, חוה רצתה לאפשר לו להתמודד לבד. הוא נכנס לתקופה של דיכאון. הוא היה בלחץ גדול מהאפשרות שייכשל בבחינות. עברו כמה ימים, והיא ראתה שזה לא עובד. יום אחד הוא יצא מהבית – ולא חזר.

משה: אני מבין שלסבתא היה קשר מאוד מיוחד עם אבא. כן, כן. הם היו מאוד מאוד קרובים. בנוגע לזה, היא חילקה את אהבתה בצורה שווה לגמרי. גם עם איגאל וגם איתי – היה לה קשר מאוד אינטימי, ותמיד ידענו שאפשר לדבר איתה על הכול ולהתייעץ איתה על כל דבר.

כשהוא היה מדוכא, היא באה לקחת אותו שוב ושוב. היא תמיד ידעה איך להגיע אליו.

מתי הוא היה בדאון כשהיה צעיר?

003550

תראה, מה שאני תמיד חושבת זה שלא נשכח שלריגל גם הייתה חיים מאוד מאוד קשים. בגיל בערך שנתיים הוא חלה בפוליו. במשך זמן רב מאוד הוא עבר ניתוחים כל פעם מחדש. הוא עבר הרבה ניתוחים. גם היום ניתוחים הם מאוד מאוד כואבים. היו לו בעיות, אבל הוא לא הראה את זה כלפי חוץ, והוא התגבר על זה בצורה מרשימה. הוא עשה דברים בלתי נתפסים, כמו לטפס עד לפסגת הר פוג'. למה? כי הייתי הרבה איתו, וכשהיינו הולכים, אפילו אם היו אבנים קטנות או חצץ קטן, כשהוא היה דורך עליהם, הרגל שלו הייתה מתעקמת מיד, והוא היה מקבל נקע חמור. היו לו הרבה בעיות, אבל הוא לא ויתר. הוא לא ויתר על עצמו. הוא תמיד רצה לעשות את מה שאחרים עושים. תמיד היינו נאבקים. למשל, בשיעורי התעמלות בבית הספר, הוא היה מתעקש לעשות כמו כולם. גם בגדנסקי,

הוא יצא החוצה כמו כולם, גם בטיולים הוא היה יוצא כמו כולם. אבל מצד שני, כל הבעיות שהיו לו... מצד שני, הוא היה מאוד חכם. בדרך כלל הרבה מעל רמת הכיתה, ולצד, אולי גם הרבה מעל רמת המורים, ולכן היו לו הרבה בעיות בבית הספר. ומצד שני, היו חלקים שאני לא הבנתי. אולי הייתה לו גם חוסר ביטחון, ואולי לפעמים גם בעיות שגרמו לו להיות בדאון. אני הייתי קטנה, אז אני לא יודעת מתי זה התחיל בדיוק, אבל אני בטוחה שלאחר גיל 18, היו תקופות שהוא היה בדאון והיה צריך עזרה, אפילו להרים אותו.

כשהוא היה במקום נמוך (רגשית), האם שיתפתם את זה?

0044212

לא, אני חושבת שיש איזשהו פגם במשפחה שלנו. גם אני כזאת. מקבלים את זה, ולא משתפים. אבל סבתא הייתה עם חוש מאוד חד, אז ברגע שהיה משהו לא בסדר – היא מיד שמה לב. וכשמשו היה לא תקין, היא גם מיד הבינה שזה לא נכון פשוט להוציא אותך החוצה (מהמצב) ככה. גם אבא וגם אני.

בזמנים כאלה, סבתא הייתה עוזרת הרבה?

003914

מאוד מאוד. בדרך כלל, כששהה עם סבתא זמן מה, היא הצליחה להוציא אותו מהמצב הזה.

איך היא הייתה עושה את זה?

0003937

המון שיחות. סבתא הייתה אדם שמדבר הרבה. אני לא יודעת אם אתה זוכר, אבל גם איתך היא דיברה הרבה. גם איתך וגם עם הילדים שלי. בדרך כלל, היא עזרה לאנשים דרך שיחה.

האוניברסיטה העברית

אחרי שסיים את לימודיו בתיכון, יגאל המשיך ללימודים באוניברסיטה העברית בירושלים. בישראל קיימת חובת גיוס כללית, ובדרך כלל מתגייסים בגיל 18. גם יגאל רצה להתגייס כמו חבריו בני גילו. אך באותה תקופה, צה"ל לא קיבל לשורותיו צעירים שחלו בעבר בפוליו. בתחילה הוא היה מדוכדך מכך, אך כאשר התחילו הלימודים, הדכדוך נעלם.

מה שהביא לשינוי הגדול הייתה הפגישה עם דקאנית הפקולטה לבוטניקה, קלרה הן. האוניברסיטה הייתה עבור יגאל מקום חלומי. בניגוד לתיכון, היו שם כל הספרים שהוא רצה לקרוא, ואם הייתה לו מוטיבציה – הוא יכל ללמוד כל דבר כמה שירצה. כמו דג במים.

יגאל נמשך באופן טבעי לכל התחומים המדעיים: פיזיקה, ביולוגיה, מדעי המחשב – ובסופו של דבר סיים עם שישה תארים. שאר הסטודנטים היו מגיעים אחרי הצבא, כך שהוא היה צעיר מהם.

יגאל אהב צמחים מאז ומתמיד. הוא בחר בבוטניקה, בין היתר בזכות משפט שאמר לו אביו המאמץ, יוסף: "הקשב לקולו של היער".

בלימודי התואר השני, יגאל החל לעבוד תחת פרופ' עוזי פריטמן, מומחה לצמחי בר. הוא חקר את הלופין – צמח ממשפחת הקטניות שנקרא בעברית "תורמס". בעונות האביב והקיץ, הוא פורח באשכולות מרשימים בצבעים כמו כחול-סגול, אדום וצהוב. בעת העתיקה השתמשו בו למאכל, למספוא ולייצור סבון.

יש מעל 200 מיני לופין באזורים שונים סביב הים התיכון, אמריקה הצפונית והדרומית. באזור ארץ ישראל נפוצים 7 מינים. מטרת מחקרו של יגאל הייתה לנתח את האיזומים (אנזימים) של המינים בארץ ישראל ולהבחין בינם לבין מינים מאזורים אחרים מבחינה גנטית.

במהלך המחקר, המחשב שיחק תפקיד חשוב. באותה תקופה רק התחילו להכניס מחשבים לתחומים מדעיים, אך הם שימשו לניהול וניתוח כמויות עצומות של מידע שהיה קשה לטפל בהן ידנית. עבור חוקרים צעירים, זו הייתה טכנולוגיה חלומית.

יגאל המשיך את מחקרו כעוזר של עוזי. אחד התחומים שבהם הצטיין במיוחד היה ציור בוטני – תמיד ביקשו ממנו להכין איורים למאמרים.

השובבות האופיינית לו לא נעלמה גם באוניברסיטה. יום אחד, עוזי רצה להראות לסטודנטים צמח טורף, וביקש מיגאל להכין את צמח הונוס (*Dionaea muscipula*). אך יגאל, לפני השיעור, תחב עפרונות לתוך כל המלכודות של הצמח וגרם להן להיסגר. הצמח היה זקוק לזמן כדי להיפתח מחדש – ולכן לא ניתן היה להראות אותו בזמן השיעור.

לנוכח החיוך החביב של יגאל, גם עוזי שכח את כעסו – וכל שנותר לו היה להיאנח בתדהמה.

לימודי חוץ

אחרי שקיבל את התואר השני בשלום, המשיך יגאל ללימודי דוקטורט. בעוד שבדרך כלל מסלול זה נמשך כחמש שנים, נאמר לו שיוכל לסיים תוך שלוש, ובסופו של דבר יוכל לקבל מעבדה משלו באוניברסיטה העברית. בשנת 1980, כשנשארה לו שנה אחת לסיום, עוזי עצר אותו פתאום ושאל: "מה דעתך לצאת ללימודים ביפן?"

"מה קרה פתאום?" שאל יגאל.

"לאחרונה, כשהייתי בכנס בארצות הברית, פגשתי מרצה יפני שאני מכיר, ודיברנו על כך שיש מלגות שממשלת יפן מעניקה."

"אה... כן?"

"המלגה מכסה עד שנתיים באופן מלא, והמחקר הנוכחי שלך יכול להמתין עד שתחזור. אולי כדאי לך לחוות חו"ל כל עוד אתה צעיר. אותו פרופסור נמצא באי שנקרא שיקוקו – ואם תרצה, אשמח לקשר ביניכם."

"יפן, הא...? אני כמעט לא יודע עליה כלום. תן לי קצת זמן לחשוב על זה."

"כמובן. אני בטוח שזה יהיה מעניין עבורך."

יגאל הלך לספרייה והשאיל ספרים על יפן. ציורי דיו, איקבנה (סידור פרחים), קימונו, סומו... כשהפך את הדפים, עיניו נעצרו על תמונה אחת. בתוך עציץ קטן צמח עץ זעיר, מסודר בקפידה – כמו עץ יער מוקטן שהועתק כפי שהוא, או נוף יער שצולם ונשמר כך. יגאל נדהם מהיופי.

"מה זה הדבר הזה...?"

מעל התמונה הופיעה הכותרת "בונסאי", ולצידה הסבר:
"אמנות מסורתית יפנית של גידול ועיצוב עצים מיניאטוריים בעציצים לצורכי נוי. באמצעות ייצוג מציאותי של הטבע, מושגת אסתטיקה מעודנת גם במרחב מצומצם."

יגאל התרגש.

"איך העציץ הזה פועל? האם התאים שלו זהים לאלה של עץ רגיל בטבע?"

הוא הרגיש דחף עז לנסוע ליפן ולנסות ליצור אחד בעצמו. כשהמשיך לקרוא, גילה שהאי שיקוקו, שבו נמצא הפרופסור שהכיר עוזי, נחשב גם למוקד מרכזי של אמנות הבונסאי. כך החליט יגאל בנחישות לשאוף ללימודים ביפן.

איך אבא דיבר עם המשפחה על הנסיעה ליפן?

004530

כולנו היינו מאוד קרובים, ולכן זה היה קשה מאוד עבורנו. אני חושבת שזה היה קשה מאוד עבור כולנו. זה לא שאנחנו ניסינו לעצור אותו, אבל זה לא היה קל בשבילנו.

איך הוא דיבר על זה, לפי איך שזה נראה?

004619

הוא דיבר בהתלהבות רבה. תראה, יגאל היה מאוד הרפתקן וסקרן, והוא התרגש מדברים אקזוטיים ומיוחדים כאלה. הוא היה אדם שהבין מאוד באנשים ובתרבויות, וכבר מזמן היו לו חברים נהדרים. למשל, עוד לפני שיהודי אתיופיה עלו לישראל, כבר היה לו חבר אתיופי – לא יהודי – שפשוט מצא אותו איכשהו. יגאל עבד כמאבטח לילה, והיה שם סטודנט אתיופי נוצרי במסגרת חילופי סטודנטים שגם עבד כמאבטח, והם נהיו חברים טובים. בכל מקום שבו נסע, הוא היה יוצר קשרים במהירות עם אנשים מתרבויות אחרות, ותמיד הביע סקרנות רבה.

יפן נראתה לו שונה לגמרי – הוא כינה אותה "כוכב לכת אחר".

גם לפי המכתבים ששלח, אפשר היה להבין כמה הוא היה נלהב ונשבה בקסם של התרבות והחיים שם.

אבל מצד שני, אנחנו יודעים שהוא גם סבל מאוד.

במובנים מסוימים, הוא היה אדם מאוד עצמאי, ולכן קשה היה לנו להבין אותו באמת. במידה מסוימת הוא היה גם מרדן – לא אנרכיסט, אבל כן בעל גישה נגד הממסד. כלומר, הוא לא היה מאלה שאומרים "אם זה החוק – אז בסדר". הוא היה צריך שהחוק יהיה הגיוני. ואם לא – הוא או היה מתנגד לו, או מוצא דרך לעקוף אותו.

לא מדובר בגניבה או משהו כזה – אלא, לדוגמה, איך זה בא לידי ביטוי באוניברסיטה ביפן:

שם, המורה הוא כמו עץ אלון – לא שואלים שאלות, לא מבקרים את המורה. זה היה מנוגד לגמרי לאישיות שלו, ולכן הוא התקשה מאוד שם.

הוא כתב לנו על הרבה מהחוויות האלה, ובדרך כלל התמודד איתן באמצעות הומור. הוא היה מספר דברים בצורה מצחיקה מאוד – היה לו כישרון נהדר גם בכתיבה וגם בסיפור, ויצר סיפורים נפלאים. למשל, איך הוא שלח חבילות בדואר ומה הקשיים שבהם נתקל כשקיבל אותן – אם התקן היה 14 ס"מ והחבילה שלו הייתה 13.5 ס"מ, לא היו מוכנים לקבל אותה, כי הכל היה כל כך לא גמיש.

אבל מאחורי ההומור, הוא באמת סבל מהדברים האלה. ומהבחינה הזו – לא הצלחנו להבין אותו. הוא נמשך ליפן בצורה כל כך חזקה, אבל מה שמשך אותו – היה בעצם כל מה שהיה מנוגד לאישיות שלו. הכל ביפן היה חוקים, מסגרות, קווים ישרים. חברה עם כללים נוקשים. ולא הבנו – למה מישו עם אופי כזה נמשך למקום כזה?

אני מבינה למה נמשכים ליפן – יש בה דברים מדהימים, ואני עצמי מתעניינת בה. אבל לגור ביפן ולבקר שם זה דבר אחר לגמרי. לגור שם זה לא פשוט בכלל.

דוגמה אחרת: אבא בתור "סלרימן" (עובד משרד) – לא הבין למה צריך להישאר בעבודה עד שהבוס הולך, גם אם כבר סיים הכל. מבחינתו, זה לא היה הגיוני – ולכן הוא לא היה יכול להיות "סלרימן". זה פשוט לא התאים לו.

אז הוא חיפש דרכים לעבוד בצורה עצמאית. לדעתי, גם כעובד שכיר – הוא היה יכול להגיע רחוק, אבל זה לא מה שהוא רצה.

וזוהו.

למען האמת, שאלתי אותו לא פעם למה בחר דווקא ביפן – אבל הוא אף פעם לא נתן תשובה ברורה. לא הייתה תשובה.

זה היה כאילו הבחירה ביפן לא הסתדרה בכלל עם האישיות שלו, עם חוסר הסבלנות שלו למסגרות נוקשות – וזה הפך את הכל לבלתי מובן.

ואולי, כמו במקרה של הטאטאמה ביפו – היה בזה משהו הפוך. אולי הוא הרגיש שהוא חייב "להעמיד פנים" שהוא חי ביפן, אבל זה פשוט לא התאים לו. הוא מעולם לא היה יכול להיות באמת שייך לשם.

מלגת משרד החינוך של יפן (מונבוקגשו) הייתה תחרותית מאוד – מעל 100 סטודנטים ישראלים הגישו מועמדות, אך רק 4 מהם זכו לבסוף לנסוע ללמוד ביפן מדי שנה.

השלב הראשון היה סינון מסמכים, ולאחריו עברו 20–30 מועמדים לשלב ראיונות אישיים שנערכו בשגרירות יפן בתל אביב.

המראיינים היו פרופסורים מומחים ליפן ונציגים תרבותיים מהשגרירות. הם שאלו:

- האם אתה יודע יפנית?
- מה אתה יודע על יפן?
- מה ברצונך ללמוד ביפן?
- מהי תכנית המחקר שלך?

הוועדה המליצה על שמונה סטודנטים למשרד החינוך היפני, שמתוכם ארבעה בלבד התקבלו. באפריל 1981 נבחרו יגאל וסטודנט נוסף לאדריכלות בשם אריה קוז, שהיה מיועד ללמוד בטוקיו, באוניברסיטה הטכנולוגית של יפן. שני סטודנטים נוספים היו אמורים לצאת ליפן באוקטובר.

המידע על יפן היה מועט מאוד, וכמעט לא היו יפנים בישראל שאפשר היה לשאול. אחת מהסטודנטיות היפניות הבודדות באוניברסיטה העברית הייתה מְצִי אֶקִי־אֶמָה שלמדה סוציולוגיה – והיא לימדה את יגאל רבות על יפן. היא אף ביקרה בביתו ובישלה עבורם אוכל יפני. המאכל שהמשפחה הכי אהבה היה "גיוזה" – כיסונים ממולאים בבשר עטופים בבצק דק, שדמו לפלימני הרוסיים.

מקום הלימודים שנבחר היה הפקולטה לחקלאות של אוניברסיטת קאגוואה, שם לימד פרופ' קִירָה יֶמֶמוטו – חברו של עוזי. הם התכתבו מספר פעמים על נושאי המחקר, ואפילו נפגשו בכנס מדעי בישראל. פרופ' ימאמוטו הדריך את יגאל באוניברסיטה, אירח אותו בביתו, והתגלה כאדם מעט מוזר – האנגלית שלו במכתבים הייתה קשה להבנה, וכשדיבר – זה היה אפילו פחות ברור.

למרות החששות לגבי התקשורת ביפן, זה נראה ליגאל כמו עניין שולי מול ההתרגשות מהחווייה כולה. וכך, הגיע הזמן לצאת לדרך. משך הלימודים המתוכנן היה שנתיים. יגאל עזב את ישראל מתוך כוונה לחזור, להשלים את עבודת הדוקטורט ולקבל מעבדה באוניברסיטה העברית – כפי שהובטח לו.

מסע

ב־8 באפריל המריא יגאל מנמל התעופה בן-גוריון. הוריו ועמיתתו אילנה האס באו ללוות אותו. יגאל היה נרגש מאוד, חייך מאוזן לאוזן, עלה במדרגות המטוס במהירות מבלי להביט לאחור. כשהתיישב במקומו, לפתע נזכר: "שכחתי להיפרד מאמא. אצטרך להתנצל במכתב אחר כך."

לא הייתה טיסה ישירה ליפן, ולכן היה עליו לעבור דרך כמה תחנות ביניים. באתונה, הטיסה הבאה יצאה מנמל תעופה אחר. המזוודה כבר נשלחה ליעד הסופי, והיה לו זמן, אז הוא טייל בעיר. זקנה יוונייה מקומית הדריכה אותו, למרות שלא הייתה הבנה מילולית – הצליחו לתקשר באמצעות תנועות ידיים פשוטות. הוא שוטט בסמטאות, ערך קניות, וחזר לנמל התעופה.

תחנת הביניים הבאה הייתה בנגקוק. בדרך, דרך חלון המטוס, ראה את שדות הנפט של איראן בלילה. אינספור אורות נפרשו לאורך המדבר, ויצרו צורות גיאומטריות מגוונות. היה משהו מוזר במראה הזה – כוכבים מעל, ומתחת ברזל ענק שטס דרך האוויר. איראן הייתה בעבר בקשרים טובים עם ישראל, אך מאז המהפכה האיסלאמית שנתיים קודם לכן, נותקו היחסים. לצפות על ארץ אויב מהשמיים – היה בזה משהו מיוחד.

בנגקוק הייתה לוהטת בצורה בלתי נסבלת. חצי שעה לפני ההמראה הועלה למטוס הבא, וכל גופו היה מכוסה זיעה. הדיילות, לבושות במדים סגולים עם סחלב בשערן, הגישו לו מיצים קרים – תפוזים ועגבניות – בחיוך רחב. המנה שהוגשה לו בטיסה גרמה לו להבין שהוא אכן במזרח הרחוק: בצלחת היו יצורים לא מזוהים – לא ברור אם בשר או ירק, ודג שהוא לא ראה מימיו. גם האורז היה שונה לגמרי, פרט לצורתו.

כאשר הגיע לתחנת הביניים הבאה – הונג קונג – ראה את הדיילות סוחטות מגבות חמות מתוך סלסילה. כשלקח אחת, נבהל – היא הייתה כל כך חמה, שכמעט גרמה לו לכוויה.

אך כששם לב שהאסייתים סביבו מנגבים את פניהם וצווארם במגבות, חיקה אותם – וחש הפתעה: התחושה הייתה רעננה ונעימה.

במטוס ישבו גם עמיתו למלגה, אריה קוץ, ואשתו רוני. אריה למד אדריכלות, והיה בדרכו לטוקיו, לאוניברסיטה הטכנולוגית של יפן. שניהם היו מותשים מהנסיעה הארוכה, וישבו מעולפים לאורך הדרך.

הונג קונג, בניגוד לבנגקוק, הייתה קרירה ונעימה. יגאל האזין ל"אגם הברבורים" של צ'ייקובסקי דרך אוזניות, ואז התיישב לידו נוסע סיני בשם לי. השיחה ביניהם זרמה, וכך עבר הזמן עד הגעתם לשדה התעופה הבינלאומי באוסקה, לאחר עצירה בטאייפה. הטיסה איחרה בכמה שעות, והם נחתו בלילה של ה-9 באפריל.

בשדה התעופה חיכו להם מספר אנשים. יגאל לא ממש הבין מי זה מי, אך אחד מהם אמר: "למעשה, גם פרופסור ימאמוטו בא לקבל את פניך." "באמת? כל הדרך מקגאוה?" "כן, במיוחד. אבל בגלל העיכוב והחושך, הוא אמר שהוא לא יכול לנהוג בחושך – אז הוא חזר קודם."

הופתע מכך שהוא בכלל טרח לבוא – אבל לא הבין למה הוא עזב קודם (איך בכלל הוא חזר?).

אוסקה, כך שמע, היא העיר השנייה בגודלה ביפן – אך בפועל הייתה הרבה יותר גדולה ממה שדמיין. כבישים פרושים כמו קני נמלים חצו את שטיח האורות שנפרש עד קצה האופק. הכול היה מהיר, והוא הרגיש כאילו נכנס לסרט ישן בשחור-לבן.

כשהגיע סוף-סוף למעונות הסטודנטים – יגאל התמוטט על המיטה.

אוניברסיטת השפות הזרות של אוסקה

"מר איגאל, יש לך שיחת טלפון. אנא גש למשרד."

ביום שלאחר הגעתו ליפן, איגאל התעורר מהכרזה דרך מערכת השמע של המעונות.

"ברוך הבא ליפן. איך הייתה הטיסה?"

מהעבר השני של השפופרת נשמע קולו של פרופסור ימאמוטו. האנגלית שלו הייתה די עילגת, אך נראה שהוא נרגש יותר מאיגאל שזה עתה נחת ביפן.

"שלום. למזלי, לא היו תקלות, והגעתי בשלום."

"זה נהדר. החדר נוח לך?"

"כן, אם כי הוא בסגנון מערבי, אז אין בו מחצלת טטאמי."

"חה חה חה, אז אין טטאמי."

"כן, יש רק מיטה."

"חה חה חה, רק מיטה, אה? באמת, באמת."

איגאל לא הבין מה בדיוק מצחיק בזה, אבל הפרופסור נשמע נהנה.

"איגאל, בכל מקרה, חשוב שתשלוט היטב ביפנית. זה יהיה דבר חשוב עבורך."

"כן, אני מתכוון לכך. אה, פרופסור, ההורים שלי ביקשו למסור לך ד"ש."

"הבנתי. באמת, באמת. בכל מקרה, אם תצטרך משהו, תוכל להתקשר אליי הביתה או למעבדה."

כשניתק את השיחה ופתח את הווילון, נגלה לפניו נוף שונה לחלוטין מזה של העיר שראה אתמול – יער רחב השתרע מולו.

על פי הכללים, מקבלי מלגה של משרד החינוך היפני למדו במשך חצי שנה יפנית ותרבות יפן באוניברסיטת אוסקה ללימודים זרים (שכיום היא הפקולטה ללימודים זרים של אוניברסיטת אוסקה), לפני שהמשיכו לאוניברסיטאות הייעודיות שלהם. הקמפוס היה ממוקם כ-17 קילומטרים צפונית לתחנת אוסקה, בלב ההרים של עיר מינוה, לאחר שעבר לשם לפני שנתיים מהרובע טנגוג'י שבאוסקה.

בדרך לאוניברסיטה, היה שלט באנגלית שכתוב עליו "זהירות נחשים רעילים – מאמושי", אך לא הייתה הסבר מה זה מאמושי, וכל אחד מהסטודנטים דמיין לעצמו משהו, וזה הפך לבדיחה משותפת. בלילות האביב, כשהם חזרו לאוניברסיטה, לעיתים נראו המוני אנשים מתחת לעצי הסאקורה, כאילו עדיין נערכה חגיגת צפייה בפריחה – אף על פי שכבר לא נראו פרחים. איגאל תהה למה היפנים חוגגים בשעה כזו מאוחרת, אך כשהביט היטב, ראה שמדובר בכלל בלהקת קופים – מראה שלא היה רגיל לראות בישראל. גם האוניברסיטה וגם המעונות הסמוכים היו ממוקמים באזור כה כפרי.

מבנה האוניברסיטה היה בן שתי קומות, הכיתות היו בקומה השנייה, והקפטריה בקומה הראשונה שימשה כמרכז חברתי.

כמעט 100 סטודנטים מחו"ל מ-26 מדינות חיו ולמדו יחד, ושררה ביניהם אווירה חברית מאוד. בכל הזדמנות פנויה, הם שיתפו זה את זה בחוויות היפניות החדשות שלהם – מקומות שביקרו בהם, דברים שאכלו, קנו, ראו ושמעו.

החבר הכי קרוב של איגאל היה אנטוניו מירונה, איטלקי שהועמד ללמוד באוניברסיטת טוקיו. אנטוניו לא שלט באנגלית, ולכן היפנית שימשה שפה משותפת ביניהם.

"איגאל, אין טעם ללמוד רק בבית הספר. אם אתה באמת רוצה ללמוד יפנית, צא החוצה ודבר עם אנשים."

אולי בעקבות הדברים האלה, ובשל אופיו החברותי, ההומוריסטי והסקרן, הפך איגאל למקור מידע חשוב גם עבור שאר הסטודנטים. עבורו, שלא למד לימודים על אסיה או יפן, כל דבר ביפן היה חדש. הוא קנה אופנוע ונסע לכל מקום שרצה, יצר קשרים בכל מקום, ואף התארח אצל משפחות של חברים חדשים. כל שאר הסטודנטים היו מרותקים לסיפוריו.

התחושה הייתה כאילו הוא תינוק – שעושה כל דבר בפעם הראשונה: מדבר, לומד לאכול – עולם חדש שלם.

הסטודנטים באו מכל העולם – אמריקה, אירופה המערבית והצפונית – אך במיוחד מעניינות היו האינטראקציות עם סטודנטים ממזרח אירופה וסין, מדינות שלא קיימו יחסים דיפלומטיים עם ישראל.

באחת הפעמים, צמח גוש (גנגליון עצבי) בגודל חצי כדור טניס על פרק ידו של איגאל. סטודנט סיני שהתמחה ברפואה ראה זאת, ואמר לו שיבוא לחדרו אחר הצהריים – הוא ירפא אותו.

"יש רפואה מערבית שמבצעת ניתוח, ויש רפואה מזרחית שמגבירה את כוחות הריפוי הטבעיים. מה אתה מעדיף?"
"אני חושב שכדאי לנסות את השיטה המזרחית."
"הבנתי."

הסטודנט הסיני אמר לאיגאל להניח את כף ידו על השולחן, וכמעט מבלי לתת לו זמן לחשוב, חבט בה בעזרת מילון עבה.
הכאב היה כה חד עד שעניו החשיכו והוא הרגיש כאילו הוא רואה כוכבים, אך כשהביט בידו – להפתעתו, הגוש העצבי נעלם.

גם עם הסטודנטים ממדינות מוסלמיות שררו יחסים טובים.
מוחמד, שהגיע ממצרים (שכוננה יחסים דיפלומטיים עם ישראל שנתיים קודם לכן) כדי לחקור חקלאות, שיבח את ההישגים של החקלאות הישראלית.
זכריה, שהגיע מפקיסטן כדי לחקור מחשבים, שיחק לעיתים עם איגאל בפינג פונג.
כאשר הגיעו ליפן, שניהם חיפשו את כיוון מכה לצורך התפילה, ושאלו על כך יפנים – דבר שגרר תגובות מופתעות.
בסופו של דבר, נראה כי הצליחו למצוא את הכיוון, והם נהגו להתפלל מספר פעמים ביום בפינה ליד מכונת השתייה.

ישראלים היו נדירים. מלבד בני הזוג אריה, שהיו באותה שנה כמותו, היה גם זוג ישראלי נוסף – בני הזוג יואש, שעסקו במחקר ביולוגי בקיוטו.
הם נהגו לקחת אותו לטיולים בקיוטו ובסביבת אגם ביווה, ובחג הפסח אף הזמינו אותו לחגוג איתם.

איגאל למד רבות מהסטודנטים הוותיקים – לא רק על המלגה, אלא גם על חיי היומיום.
כשהיה צפוי לעבור לשיקוקו, סיפרו לו שיהיה לו נוח יותר אם יקנה רכב קטן.
אמרו לו שמחיר של רכב משומש ביפן דומה למחיר של סוללה בישראל.

את העמדה היפנית כלפי הסכסוך הישראלי-ערבי קשה היה להבין.
כשהגיע ליפן, נדמה היה שעיתוני יפן נוטים מאוד לטובת הערבים, אך בהמשך התברר שאין להם עמדה עקבית – לעיתים באותו גיליון אחד המאמרים נוטה לטובת צד אחד, ואחר – לטובת הצד השני.
נראה היה שיפן פשוט לא רוצה להסתבך עם אף אחד.

כאשר חל יום חג באחת המדינות, זה היה מתפרסם בכתבות.
למחרת יום העצמאות של ישראל, הרבה סטודנטים בירכו אותו ואמרו לו "מזל טוב".

רוב היפנים כלל לא ידעו היכן נמצאת ישראל, והיו בטוחים שהיא ממוקמת באירופה או באמריקה.
חוץ מהתפיסה שיהודים הם חכמים – לא הייתה להם כל ידיעה אחרת.

האוכל לא היה יקר במיוחד, והיו אוכלים הרבה אורז ואטריות.
הלחם והפירות לא היו טעימים במיוחד, וקשה היה למצוא מוצרי חלב טובים.
יום אחד הופיעה גבינה לבנה שנראתה טעימה בקפטריה – אך כשהוא קנה אותה, גילה שזו בכלל לא גבינה אלא

מאכל חסר טעם.
סטודנט אחר הסביר לו שזהו טופו – מאכל מסויה – ויש לתבל אותו ברוטב סויה וג'ינג'ר כדי שיקבל טעם.

מאכלים יפנים משונים נוספים:
– צלופח (うなぎ)
– תמנון (たこ)
– משחה ירוקה שנאמר לו כי היא חרדל יפני – מרח אותה בנדיבות על סנדוויץ' עם חזיר, וגילה שהיא חריפה הרבה יותר מהפלפלים החריפים שבישראל.
– אבטיח עם מלח; החלק הלבן – נאכל עם סויה.
– פירות – כל כך נקיים עד שממש נראים סטריליים, אך מחירים גבוהים בצורה מפחידה.
ייתכן שצרכנים יפנים הם המפונקים ביותר בעולם.
– סשימי, שרימפסים מתוקים (26 ביולי).

היה מהנה גם לצאת לעיר ולהציץ בחיי היומיום של האנשים.
כאשר עלה על הרכבת, ראה שכל הצעירים עם אוזניות באוזניים, מנענעים את ראשיהם לפי הקצב.
הכבל של האוזניות השתלשל לכיס או לתיק, ומשם היה מחובר למכשיר קטן בשם "ווקמן" – נגן מוזיקה נייד.
זהו נגן חדשני שהושק לפני שנתיים על ידי סוני, יצרנית האלקטרוניקה הבינלאומית, ואיפשר להאזין למוזיקה מתי שרוצים, מבלי לסחוב מערכת סטריאו גדולה.
המכשיר זכה לפופולריות עצומה.
גם איגאל קנה לעצמו אחד, והשתמש בו כדי ללמוד יפנית ולהאזין למוזיקה בחדרו.

מאז שהגיע ליפן, נאמר לו ש"אם לא שותים סאקה יחד, אי אפשר להבין באמת את היפנים".
יום אחד, לאחר שפתח חשבון בנק, פגש לאחר זמן מה את הפקיד שטיפל בו – ליד תחנת האוטובוס.
אותו גבר פנה אליו ואמר: "אני מזמין – בוא נצא לשתות".

הבר אליו הוזמן היה אפלולי, ובמרכזו ניצב מיקרופון על סטנד.
כשהתיישבו, האיש פנה למלצרית, ולאחר זמן קצר הוגשו לשולחן ארבע כוסות בירה גדולות והמון נשנושים: בוטנים, שקדים, עוף מטוגן, ואפילו דבר לא מזוהה שנקרא איקה (דיונון).

כשהאלכוהול החל להשפיע, האיש קם ממקומו ואמר:
"אני אשיר לכבוד ההיכרות שלי עם איגאל!"

הוא הקיש מספר כלשהו במכונה, נעמד מול המיקרופון, והמוזיקה התחילה להתנגן.
האיש עשה תנועות הצגה לכיוון איגאל, הקהל מחא כפיים בקצב, והוא פצח בשירה בקול גדול.
המילים הוקרנו על מסך, והוא שר יחד איתן.

איגאל שמע שזו מערכת בידור פופולרית ביפן, שנקראת "קריוקי" – קיצור של "תזמורת ריקה".

כיוון שכבר לא הצליח לשתות יותר, ניצל את הזמן שהאיש שר בו כדי להעביר את הבירה שלו לכוס ריקה אחרת. אבל אז הגיעה המלצרית, ומילאה לו שוב את הכוס. הגבר היה מרוצה מאוד והמשיך לצחוק בקול רם.

איגאל תהה – האם כל היפנים הופכים לכאלה כשהם משתכרים? זה היה שונה לגמרי מההתנהגות הרצינית שלהם ביומיום – הוא הרגיש שהוא מגלה צד אחר שלהם, לא צפוי.

כשסיפר על המפגש המוזר הזה לאנטוניו, התברר שגם הוא פגש את אותו גבר, וגם אותו הזמינו לשתות. אנטוניו סיפר ששתה איתו יין, סאקה, וסוגים שונים של אלכוהול עד שעה מאוחרת – ובחזרה הביתה, שתויים לגמרי, הלכו ברחוב כשהם מחובקים.

ילדי השכונה קראו לו לא "גייג'ין" (זר), אלא "האיש מהאנגלית".

השוק בטננג'י שבאוסקה הזכיר לו את השוק בירושלים. התמקחות על מחירים (26 במאי, 1981) טיול לפוקואוקה (28 במאי, 1981) מפעל טויוטה, כפר מייג'י (28 במאי, 1981) פסטיבל. יום הילד.

יוקר המחיה היה גם הוא אחת התעלומות של יפן. פחית מיץ תפוזים עלתה 100 ין, בעוד שתפוז אחד עלה לעיתים 50 ין, ולעיתים אפילו 200 ין – והמחיר הזה היה עבור יחידה אחת, לא לפי קילוגרם. דוגמה נוספת: שלוש קערות חרסינה עלו 160 ין, ואילו כוס פלסטיק אחת עלתה בין 200 ל-300 ין. לא היה לו מושג איך נקבעים המחירים ביפן.

אם רק היה יודע איפה לקנות כשיש סייל או ביום חג...

שלושה שבועות עברו מאז שנכנס למעונות, וכשעצים החלו להתכסם בירוק – החלו הקורסים באוניברסיטה. היו מגוון קורסים לבחירה: תרבות יפנית, גיאוגרפיה, כלכלה, קריאה וכתביה, דקדוק, שיחה, וקאנג'י. המרצים היו מצוינים, ובמעבדות היו מתקנים חדישים. הלימודים התקיימו כולם ביפנית, אך הדרישות היו מעטות. נדרש היה להשלים 12 שעות לימוד בשבוע, והציון הסופי התבסס כמעט לחלוטין על נוכחות. כלומר, כל עוד הגיע לשיעורים – היה אפשר לסיים את הלימודים ללא קושי.

אך הוא שמע גם מסטודנטים ותיקים, שזו כנראה ההזדמנות האחרונה ללמוד יפנית באופן כל כך מרוכז, ושברגע שיעבור לשיקוקו – חייו יתנהלו כמעט רק ביפנית.

קצת מחוץ לאוניברסיטה היו לא מעט מקומות בילוי: מוזיאונים, אתרי תיירות, וזמן כיפי עם חברים מכל העולם – כך שהפיתויים היו רבים. אבל הזהירו אותו – אם לא ילמד עכשיו, הוא עוד יתחרט על כך בהמשך.

איגאל החליט שאת אוצר המילים הוא יוכל להרחיב בהמשך, ולכן התמקד בלימוד אינטנסיבי של דקדוק ושיחה. היו גם קורסים ייעודיים לפי תחום התמחות, והוא בחר בקורס שבו למד מונחים חקלאיים שימשו אותו במעבדה בשיקוקו.

היפנית הייתה מלאה כללים ייחודיים, והלמידה לא הייתה קלה. החלק שהכי בלבל אותו היה שיטות הספירה: לחפצים דקים – משתמשים בספירת **"מאי"**, לחפצים ארוכים – **"הון"**, למכונות – **"דאי"**, לספרים ומגזינים – **"סאצו"**. היה עליו לזכור המון סוגים שונים של מונים. ואפילו כשמדובר באנשים – במקום פשוט להוסיף **"נין"**, המספרים 1 ו-2 נאמרים באופן שונה: אדם אחד – **"היטורי"**, שניים – **"פוטארי"**.

המספרים עצמם היו די סדירים והיה קל להבין אותם, אבל בניגוד לעברית או לשפות מערביות שבהן סופרים בקבוצות של 3 ספרות, ביפנית יש גם את היחידה **"מאן"** (10,000), וכשמדובר במספרים גדולים – המעבר בין יחידות דרך הסתגלות.

הדקדוק וההגייה לא היו קשים במיוחד, אבל היו המון כללים קטנים. לפעמים משפט שנשמע כמו חיובי – היה בעצם שלילי לגמרי. הוא תהה איך בכלל היפנים מצליחים לתקשר כך. (רשומה מה-21 ביולי 1981)

המילה **"סומימאסן"** – בעלת משמעויות רבות. (28 ביולי)

שפע של אונומטופיאות: בארה-בארה, בירי-בירי, פארה-פארה, דורות-דורות. חזרה על צלילים: מארו-מארו, מוטו-מוטו, דאי-דאי, מא-מא, קוצי-קוצי, היטו-ביטו, טוקי-דוקי. (28 באוגוסט)

מהגדול לקטן (20 בספטמבר)

עונת הגשמים – שונה לגמרי מירושלים. הגשם לא מפסיק – כאילו דלי נשפך מהשמיים. וכשהסתיימה עונת הגשמים – הגיע קיץ של גיהנום. יום אחר יום נמדדו 35 מעלות, ולעיתים עברו גם את 40. כשמדברים בישראל על לחות – חושבים על תל אביב שליד הים, אבל ביפן זה היה פי שניים או שלושה יותר קשה. אחרי השיעורים היה רץ לחדר ומוריד את כל בגדיו – פשוט אי אפשר היה לסבול את זה.

ממחטה הייתה הופכת למטלית תוך 15 דקות – חסרת שימוש.
אפילו בצל.

הוא חשב שכשהוא יבוא ליפן, הוא יתעורר לציוץ ציפורים.
במקום זאת – הרעש היה מחריש אוזניים: צרצרים ענקיים בשם סְמִי.
הם שידרו תחושת כבדות, ובכל זאת – צרחו בקולי קולות.
למרבה הפלא, הילדים אהבו אותם – היו תופסים סְמִי ביד אחת ודוחפים אותם לכלוב עם גמל שלמה ביד השנייה, ואז ממשיכים לחפש את הטרף הבא.
("האיש מהאנגלית")

אבל – זה היה גם סימן לתחילת חופשת הקיץ של 40 יום.
אז לא הכול היה רע.

איגאל רכש אופנוע ימהה 50 סמ"ק.
למרות שהיה מוגדר "יד שנייה" – היה כמעט חדש.
בהתחלה פחד לנהוג בצד שמאל של הכביש, אבל בסופו של דבר התרגל.
יכול היה לנסוע גם בדרכים צרות, לא היה צריך לדאוג לחניה, וזה היה זול יותר מכל תחבורה אחרת – כך שיכול היה להגיע למרחקים ארוכים.
והכי חשוב – על האופנוע לא מרגישים את החום.
(2 באוגוסט)

פסטיבל גיון (21 ביולי 1981)
הוקאידו
טויאמה, טקיאמה (26–28 ביולי)
קנאזאווה (28 ביולי)
טיול באופנוע (2 באוגוסט)
נארה, טאקראזוקה, קיוטו (8 באוגוסט) – סימנים ראשונים לסתיו
קיוטו, טוקיו, ריקוד אווה בטוקושימה (13 באוגוסט)
קיוטו שוב – גם בפעם המי יודע כמה, זה היה מרשים (14 באוגוסט)

לקראת סיום חופשת הקיץ, הרוח נעשתה נעימה יותר.
הלימודים התקרבו לסופם, וכעבור שבוע של מבחנים בנושאים כמו קריאה וכתביה, אוצר מילים, דקדוק, תרבות והיסטוריה יפנית –
התקיים ב-12 בספטמבר מבחן הגמר, שסיכם את חצי שנת הלימודים.

איגאל הצליח היטב בכל התחומים, אך את ההתקדמות המשמעותית ביותר הרגיש ביכולת השיחה.
במהלך הטיולים שערך ברחבי יפן, ניהל שיחות עם תושבים מקומיים, והיו לו הרבה הזדמנויות לקרוא שלטי דלת ביפנית.

גם נוכחותו של אנטוניו הייתה חיונית לשיפור ביפנית.
בין אם באמת לא ידע אנגלית ובין אם רק העמיד פנים – הוא לא הסכים לדבר אלא ביפנית.
וכך, איגאל נאלץ להשתמש ביפנית בכל הזדמנות, וסטודנטים אחרים התחילו לחקות אותו.
אנטוניו גם השאיר את הרדיו היפני דולק כל הזמן, כך ששפתו נקלטה באוזניו באופן מתמיד.
כשאיגאל חיקה את ההרגל הזה – הוא התחיל להבין שיחות פשוטות בקלות.

כך, כשסיימה חצי שנת הלימודים באוניברסיטת השפות הזרות, איגאל כבר שלט ביפנית ברמה שהספיקה לחיים היומיומיים.

הוא הצליח להבין את משמעותן הכללית של כותרות עיתונים, ויכול היה לנהל שיחה בטלפון עם פרופ' יאממוטו – הפעם, ביפנית – מה שנתן לו תחושת ביטחון.

ב-22 בספטמבר התקיים טקס הסיום באוניברסיטה.

הסטודנטים קיבלו תעודות סיום, ומאותו רגע התפזרו לאוניברסיטאות ברחבי יפן. באווירה של שפע אוכל, הם החליפו כתובות, צילמו תמונות למזכרת, ונפרדו בצער מהחיים המשותפים.

הפרידה הייתה עצובה, אך עצם זה שיצר חברויות עם אנשים ממדינות רבות היה מקור לשמחה. והעובדה שיש לו עכשיו מכרים בכל רחבי יפן – הייתה סיבה טובה לבקר בעתיד גם במקומות שעדיין לא הכיר.

טאקאמאטסו

ב-28 בספטמבר, עזב יגאל את אוסקה בדרכו לאוניברסיטת קאגאוה. הוא נסע באופנוע לנמל קובה, ומשם עלה על מעבורת לכיוון טאקאמאטסו.

ים סטו הפנימי היה שקט מאוד, וכאשר הספינה התקדמה באיטיות, פני המים בגוון ירקן ריחפו בעדינות. בשמיים הכחולים ריחפו עננים לבנים ורכים, ונשמעו קולות של ציפורי ים. באופק פוזרו איים קטנים וגדולים, שצבעם התחיל להיצבע בגוני סתיו, ומאות סירות דיג חלפו זו לצד זו.

אין דרך להגיע לשיקוקו מלבד בספינה. נאמר שכשגשר סטו שיחבר את האי להונשו יושלם, ניתן יהיה לעבור ברכב – אך לסיום הבנייה נדרשות עוד כשש שנים.

על סיפון הספינה, עמדה קבוצת אנשים לבושים בלבן, כשלושים במספר, וזרקו משהו לעבר הים. הם חבשו כובעי קש שטוחים בצורת חרוט, והחזיקו בידיהם מקלות עץ ארוכים. ממותניהם השתלשלו פעמונים, שפיזרו צליל נעים של "רין-רין" בכל צעד.

אנשים כאלה נקראים "אהנרו", והם היו במסע עלייה לרגל.

באיי שיקוקו ישנם 88 מקדשים בודהיסטיים חשובים, והעולים לרגל פוסעים מרחקים ארוכים כדי לבקר בכולם. היו ביניהם גם זקנים מופלגים.

טאקאמאטסו היא עיירת נמל מוקפת הרים, בדומה לחיפה.

באותו יום, יגאל לן בבית שלום – מתקן אירוח שמנוהל על ידי כת פרוטסטנטית פרו-ישראלית, שנמצא בקרבת ביתו של פרופסור יאממוטו.

למחרת, לצורך סידורים, הלך יגאל למשרד האוניברסיטה שבתחומי העיר טאקאמאטסו.

הפקיד ניסה לדבר באנגלית במאמץ, אך כשהבין שיגאל מדבר יפנית, הוא נראה נרגש ורגוע יותר. תוך כדי שתיית תה יפני ושיחת חולין, נכנס לחדר פרופסור יאממוטו כשהוא לבוש בחליפה.

פתאום אמר: "אחר כך אנחנו הולכים לברך את נשיא האוניברסיטה".
באוניברסיטת קאגאוה, סטודנטים זרים עדיין היו נדירים.
יגאל נבהל. באותו יום הוא לבש חולצת טי-שירט וג'ינס, נעל נעלי טיפוס שקנה באוסקה, והחזיק ביד קסדה.
החליפה שלו עדיין הייתה בקרטוני ההובלה, שטרם הגיעו לביתו החדש.

להופיע כך ביפן, שבה הכל מסודר ומוקפד... הוא חשב להסביר את המצב לפרופסור ימאמוטו ולסרב.

אולם מבחינת פרופסור ימאמוטו, הפגישה כבר תואמה מראש, ולא ניתן היה לבטל אותה כעת.
הוא לקח את יגאל לחדר הנשיא כמעט בכפייה.
בבית הספר לשפות לימדו אותם ש"ביפן, לכל סיטואציה יש ברכה או נימוס ייחודי המתאים לרגע הנתון."
יגאל נזכר בדברים שלמד, והצליח איכשהו לעבור את הפגישה.
לאחר מכן, המשיכו במונית לקמפוס שבו שוכנת הפקולטה לחקלאות.
מאחרון הפקידים ועד הדקאן – כל היום הוקדש רק לאמירת שלום והיכרות.

גם כשנסע למשרד המועצה של מחוז קידה כדי לשנות את כתובת המגורים בתעודת התושב, חווה סיטואציה דומה.

נדיר שזר מגיע למחוז קידה, אפילו בטאקאמטסו, ולכן אנשים רבים התקבצו לראותו.
הוא קיבל כרטיסי ביקור מאנשים שונים, והציעו לו תה.

תהליך הדפסת הטפסים היה מעניין.
הוא תהה כיצד מדפיסים ביפנית, שכוללת אלפי תווים, בעזרת מכונת כתיבה.
בכל פעם שהיה צורך בתו מסוים, שלפו את התו הדרוש מהסט של תווי המתכת, והכניסו אותו למכונה.
התווי השכיחים הונחו מראש במגירה, אך עבור אחרים היה צריך לפתוח פנקס, לבדוק היכן התו נמצא, ולשלוף אותו מהאחסון הפנימי.
התהליך הזה חזר על עצמו שוב ושוב, ולכתיבת מסמך אחד נדרשו כ-15 דקות.

כשהתהליך כולו הסתיים, נפרדו ממנו באמירת "סליחה, שהתעכבנו".
זה הפתיע אותו — מדוע הם מתנצלים?
כנראה הייתה זו דרך יפנית לומר: "מצטערים שגזלנו מזמנך היקר."

כך או כך, ענייני הבירוקרטיה והטפסים המדוקדקים ביפן גרמו לו לא מעט כאב ראש.
פעם אחת, קרא לו פרופסור ימאמוטו.
מסתבר שכאשר בדקו באוניברסיטה מסמכים קודמים, מצאו שהשם שלו הופיע לעיתים כ-IGAL ולעיתים כ-YGAL, וביקשו שיחליט איזה מהם נכון.
מבחינת יגאל, הוא מעולם לא הקדיש לכך מחשבה מיוחדת, וכל צורה הייתה בסדר מבחינתו – שיעשו מה שנוח להם.

אבל באוניברסיטה זה לא עבד כך.
לבסוף בחרו באופציה IGAL, והוא חשב שכאן תם העניין —
אבל מיד התחילה בעיה אחרת: האם לרשום את שמו כ-Igal David Blumenreich, או David Igal

Blumenreich D. Igal, או אולי **Blumenreich D. Igal**?

הוויכוח על כך נמשך כשעה שלמה.

שלטון הכללים המחמיר – גם בעניינים כמו דיוור (20 באוגוסט) – היה פשוט חריג.

קמפוס הפקולטה לחקלאות היה ממוקם בעיירה מיקי, במחוז קידה, במרחק של כחצי שעה נסיעה ברכבת ממטה האוניברסיטה. שטח מישורי המוקף הרים. ההרים לא היו גבוהים במיוחד, אך הם היו תלולים ובעלי צורות מעניינות. המישור חולק לשדות אורז שנמשכו עד אינסוף, ויצרו נוף של עיירה כפרית יפהייה. שיבולי האורז היו באותו הגובה בכל מקום. הדרכים שבין השדות היו צרות מאוד, וכשמביטים מרחוק, נדמה היה שאנשים ומכוניות עומדים בין השיבולים. שורות הילדים החוזרים מבית הספר נראו כאילו כובעי השמש הצהובים שלהם שוחים מעל שדות האורז. בעוד שבועיים או שלושה תתחיל קציר האורז, ומראה זה יעלה – והמחשבה על כך הפכה אותי מעט עצוב.

הייתי אמור לגור בדירה ליד הקמפוס. דירת "טאדאסו" הייתה בניין בן שתי קומות, ובו חיו כ-20 סטודנטים. בתחילה, הדירה שהוצעה לי על ידי המרצה, פרופסור ימאמוטו, הייתה דירה יקרה בצורה מפתיעה, במרכז העיר טקמאצו – כנראה בשל אי-הבנה.

– "לאנשים מהמערב קשה לישון על פוטון שמונח על מחצלת טטאמי, נכון? לכן ניסיתי לחפש דירה עם חדר מקלחת, אבל ליד קמפוס הפקולטה לחקלאות קשה למצוא כזאת."

– "פרופסור ימאמוטו, מבחינתי זה לא משנה – בין אם זה טטאמי ובין אם זה פוטון."

– "אבל להתרחץ באמבטיה זה קשה, לא?"

"אני אוהב אמבטיות."

"אה, באמת?"

"ובכלל, איפה שאר הסטודנטים הזרים גרים?"

"אה, יש סטודנט בשם צ'ן שהגיע מטייוואן, והוא גר בדירה קרובה. אם אני זוכר נכון, הוא אמר שיש חדר אחד פנוי."

"אנא הפנה אותי לשם."

מיד הלכתי לראות את הדירה. החלטתי לעבור לשם במקום. בכניסה חלצתי נעליים, וכשנכנסתי פנימה, היו שם שישה משטחי רצפה עשויים מטאטאמי – מחצלות קלועות מצמח האיגוסה שיובש ונשזר בצפיפות. היה ריח נעים, והליכה יחפה עליהם הרגישה נהדר. בלילה, שלפתי מהחלל שבקיר פוטון – כלי מיטה רך – ופרשתי אותו על הטאטאמי כדי לישון. בבוקר, החזרתי אותו לחלל בקיר. זו הייתה שיטת מגורים יעילה.

הדירה הייתה קרובה לקמפוס. שכר הדירה היה סביר – כעשירית מגובה המלגה החודשית. היו בה כלי מטבח ומכונת כביסה. האמבטיה הייתה משותפת, בסגנון יפני, אך נמצאה בתוך הבניין – כך שלא היה צורך ללכת לבתי מרחץ ציבוריים שנקראים סֶטוּ. איגאל החליט במקום לעבור לגור שם.

מהסטודנט הטייוואני צ'ן וִנְג'וֹן, שעמד לסיים את לימודיו בקרוב ולחזור לארצו, איגאל למד הרבה. הוא היה מומחה לבונסאי. מכיוון שהחורף התקרר, הוא נתן לאיגאל קוטאטסו – מכשיר חימום בדמות שולחן נמוך מעט מהברכיים, שבחלקו התחתון מותקן גוף חימום. כשנעשה קר, מכניסים את הרגליים מתחת לשולחן – וכך שורדים את החורף.

הייתה מקלחת משותפת שיכלו להיכנס אליה שניים-שלושה אנשים בו זמנית. הרצפה הייתה מרוצפת במוזאיקה. ה"מקלחת" ביפן הייתה שונה מאוד מזו שב ישראל. ביפן, לא מתרחצים בתוך האמבטיה עצמה – אלא שוטפים את הגוף לפני שנכנסים למים החמים. ליד האמבטיה הייתה מונחת כיסא קטן, ומולו ברז שממנו ממלאים דלי מים ושופכים על הגוף – כך זה עובד. בספרים שקראתי על יפן היה כתוב: "האמבטיה (אופורו) היא XXX", ואכן, היא באמת מרגיעה ומסירה את עייפות היום.

לא שטפתי. הפעם לא שטפתי.

אהבתם של היפנים לאמבטיה הורגשה כבר כשהייתי באוסקה. באחת הפעמים נכנסתי ל"סֶנטו", מרחץ ציבורי. (26 במאי, 1981)
בבתים יפניים רבים אין אמבטיה פרטית, ולכן אנשים הולכים לסֶנטו.

(20 בספטמבר)

זמן קצר לאחר שהגעתי לשיקגו, התקיים פסטיבל סתיו מקומי ליד הדירה שלי. האנשים תופפו בתופים, קשרו מטפחות ראש לרקותיהם, רקדו, ונשאו על כתפיהם מקדשים קטנים כשהם צועדים ברחוב. זה לא היה חג מלא הוד והדר כמו שראיתי בקיוטו, ולא הייתה בו תחושת תיירות – אלא חג חם ונעים. מבלי לשים לב, גם איגאל שתה, אכל, ונהנה יחד עם תושבי המקום. בשונה מהעיר, כאן קיבלו כל אחד. הסבירו לו את משמעות הפסטיבל, שלא הבין עד אז, ואפשרו לו להיכנס למקומות מקודשים שלא הורשה להיכנס אליהם קודם. זקני הכפר, שיכורים, גררו אותו בהתלהבות לראות את טקסי השינטו שנוהלו על ידי הכהן. ישב על ברכיו שעות ארוכות – עד שלא הצליח לקום.

שני דרקונים, חמישה קוסמים. אווירה מיוחדת.

לאחר חצי שנת לימודים, מספר הסטודנטים הזרים ביפן עמד אז על כ-10,000 בלבד בכל המדינה. במיוחד באזורים כפריים, הם היו נדירים עוד יותר.

ב-6 באוקטובר, כשהייתי בדירה וצפיתי יחד עם צ'ן בסרט "מזרח עדן" המבוסס על ספרו של ג'ון סטיינבק, השידור הופסק לפתע והחלו שידורי חדשות. דווח כי נשיא מצרים אנואר סאדאת נרצח במהלך מצעד צבאי. סאדאת, שהיה המנהיג הערבי הראשון שהסכים לחתום על הסכם שלום עם ישראל, עורר תקווה – ומותו העלה דאגה לגבי עתיד המזרח התיכון. למרות זאת, ידענו שמוקדם או מאוחר, יגיע יום שבו סאדאת יפרוש. ההסכם בין ישראל למצרים עמד כעת במבחן הראשון שלו.

ובכל זאת, אופן ההתייחסות ביפן לנעשה במזרח התיכון היה מבלבל... רוב המידע הגיע מ-*Time* ו-*Newsweek*, ברקע היה חרם ערבי...

ב-10 באוקטובר צוין ביפן "יום הספורט" – חג לאומי שנוסד בעקבות אולימפיאדת טוקיו לפני 17 שנה. באותו יום, צ'ן הכיר לי את פרופ' יאנאגה מהפקולטה לחקלאות – איש עליז, שחובב להכיר זרים. כששמע שאני מ ישראל, שמח מאוד לקבל מטבע ישראלי והדביק אותו באלבום האוסף שלו, אותו הציג לי בגאווה.

באותו יום הוזמנו, אני, צ'ן, והסטודנט הסיני צ'יאן ג'אנג-פה, לביקור במקדש קונפירא-סאן ליד טאקמאצו. מההר שבתחום המקדש נפרש נוף יפהפה – השדות הזהובים נראו אינסופיים כמו ים, ביניהם עצי אפרסמון עמוסים פרי ובתים קטנים, וברקע רכסי הרים אינסופיים. באופק, בים הפנימי של סטו, צפו איים קטנים רבים. (בדרך עברנו ב"שדה בונסאי") (מעניין לציין שאף אחד לא נגע באפרסמונים, למרות שלא הייתה גדר).

ביתו של פרופ' יאנאגה היה בית יפני מסורתי. ארוחת הערב הוגשה על שולחן נמוך, מתחתיו שקע ברצפה שאפשר לשבת בנוחות עם רגליים פשוטות. בחורף, כך הסבירו, מכסים את השולחן בשמיכה ומחממים את השקע שמתחתיו – קוטאטסו. ישבנו שתינו וראינו תמונות שצילמתי בישראל וביפן.

אקיטו?? מי זה?? טיול לאימבארי (25 באוקטובר 1981)

בדצמבר, אפילו באקלים החמים של שיקוקו, החלו להיערם פתיתי שלג דקים על ההרים, ורוחות קרות נשבו מדי פעם. בתוך הקור הזה, הוזמנתי כנציג הסטודנטים הזרים לתחרות טעימות סאקה, בה השתתפו 30 איש. התחרות התקיימה מול סיקור תקשורת רחב. כל משתתף דירג סוגי סאקה לפי טעמו. המקום הראשון והשני קיבלו כרטיס טיסה לטוקיו ממבשלת הסאקה – אני זכיתי רק במקום השלישי. קיבלתי 8000 ין, 1.5 ק"ג אורז, 2.5 ליטר סאקה, ותעודת הצטיינות.

גן ריטסורין (栗林公園)
שמיכת חשמל מתוצרת TOSHI
אם יהיה זמן – לימוד קאנג'י.

היחסים שלי עם פרופ' יאממוטו היו מורכבים. הוא לקח אותי לראות בונסאים. הקשר איתו לא היה בהכרח חיובי.
(17.12.1982 – תעודת שמי מאוניברסיטת העברית)
יאממוטו הפציר בי ללמוד יפנית במהירות.

גם כשביקרתי לראשונה בטאקמאצו – נאמר לי לנסוע מאוסקה לאוקאיאמה ברכבת שינקנסן, ומשם לקחת מעברות. אבל לפי לוחות הזמנים והמחירים, היה ברור שדרך קובה זה חצי מחיר – ובכל זאת הוא התעקש שאסע דרך אוקאיאמה.
(9 במאי 1981)

משפחת יאמאגוצ'י – בונסאי / הירומי – ירשה את משתלת הבונסאי מאביה
היא חובבת שפות, פגשה את אריקה בבית ספר לשפות, והציעה ללמד אותי בונסאי מההתחלה.
רכבת מקומית נסעה לאיטה בין שדות האורז, בקצב של 40 קמ"ש, אך בדיוק בזמן – גם בכפר.
משתלת הבונסאי של משפחת יאממוטו הייתה עולם קסום. הרגשתי כמו גוליבר בארץ הגמדים.
הדור הקודם, שכבר פרש, עיצב את העצים הקטנים ברוגע ושלווה. מזכרתי באבי יוסף, שדאג איך ייראו חייו לאחר הפרישה.

אוקיאמה – מר איציאמה – עציצים מעורבים

כפר אייאקאמי

יאממוטו אמר: "ברגע שיש תחרות – זה כבר לא טוב."

ירדתי בכניסה נמוכה של הצריף ועליתי במדרגות תלולות, שם עבדו שלושה אומנים. מר אקיאמה אמר לי:
"תתבונן היטב. תחשוב. תרגיש את הנוף."

איגאל צפה בעבודת האומנים זמן רב. בתוך צלחת שטוחה עיצבו עצים, הרים, סלעים, ראשים – יצרו נוף זעיר ממש. במרכז החדר בערה קמין מסורתית (אירוֹרִי), וענפי עצים פיצחו עם כל התפרצות חום.

מר אקיאמה הביא בונסאי לא גמור ואמר: "אחי התחיל את זה. הרעיון הכללי קיים. תנסה אתה להשלים את הפרטים."

האומנים הסתכלו בסקרנות, ואיגאל ניגש בריכוז לעבודה.

"כן, יש לך כישרון. אתה מבין את העקרונות. רק ניסיון חסר לך. בפעם הבאה – תתחיל מאפס. תשתמש בחומרים שיש סביבך."

איגאל הופתע, אך הקדיש זמן לדמיין את הנוף בתוך הקערה, התקדם בעיצובו לאט ובזהירות – וחש התרגשות. זו הייתה חוויה שחיברה בוטניקה, גינון, עיצוב ואמנות גם יחד. נאמר לו שהאורן הזה בן כ-12. הבונסאי הזה יכול להימכר בסביבות 25,000–35,000 ין. עד שקיעת השמש – סיים את העיצוב.

מסיבת סוף שנה של מועדון הליונס

היפנים נעשים שמחים ופטפונים כשהם שותים.
"האורח מישראל!"

מסיבת חג מולד של מועדון TMC. רשימת עשרת הסיפורים הגדולים של השנה. חילופי מתנות.

איגאל קיבל תחתית לצלחת בונסאי.

כל אחד קיבל מיקרופון לספר על שלושת האירועים האישיים הגדולים של השנה.

צ'ן מטייוואן דיבר על הביקור שלו בבית.

צ'יאן הסיני לא ממש הבין את הרעיון.

הגיע תורו של איגאל.

זו הייתה הפעם הראשונה שנשא נאום מאז שהגיע ליפן.

"ערב טוב לכולם. אני איגאל, הגעתי מישראל. לקח לי כ-30 שעות להגיע ליפן. כשהגעתי לאוסקה, הכל סביבי היה קאנג'י, קאנג'י, קאנג'י. לא ידעתי מה לעשות. אמנם ידעתי לשאול 'איפה נמצא משהו?', אבל לא הבנתי בכלל את התשובות. כל מה שיכולתי לומר היה 'תודה רבה', אבל בעצמי לא הבנתי כלום."

הקהל פרץ בצחוק. איגאל המשיך:

"אני חושב שיפן היא מקום מאוד מעניין. ואני באמת מרגיש שכולם פה אנשים טובים. תודה על ההקשבה."

הנאום הסתיים לרגע, אך איגאל חזר וביקש שוב את המיקרופון:

"אני מגיע מארץ שבה מדברים עברית. הייתי רוצה ללמד אתכם שיר בעברית."

פרץ של מחיאות כפיים נשמע.

"אני אכתוב את מילות השיר על הלוח בהיראגאנה. 'הנה מה טוב ומה נעים'. זה אומר: כמה נפלא כשכולנו נאספים יחד."

בסיום השירה, התקיימו משחקים שונים.

בדרך חזרה באופנוע, שמי החורף היו זרועים כוכבים. מאחור, אפשר היה להבחין בברכות בהר שמאחורי דירת טאדאסו. אורות הפנסים חתכו את אוויר הלילה הקר והאירו במקצת את שדות האורז המשתרעים עד אין קץ. ניתן היה לראות כיצד שיבולי האורז הקצרות נשתלו שוב בצורה מדויקת. הבתים הנמוכים מעץ עמדו בשקט. הדרך הכפרית נראתה לאיגאל יפה ומחממת לב. תקופת הלימודים שלו ביפן הלכה והתקרבה לסופה.
(שתילת האורז בקגאוה מתבצעת כנראה במאי? במרץ השדות מרוקנים ממים ונראים כעשב יבש.)

מחירי המוצרים ביפן היו תעלומה: ארבעה תפוזים יפים עלו 390 ין, בעוד עשרה קילוגרמים של תפוזים קטנים ומכוערים עלו רק 490 ין. איגאל קנה כמות גדולה וחילק ממנה לסטודנט הסיני צ'יאן. צ'יאן שמח והזמין אותו להכין

איתו גיזזה. הוא דיבר סינית ורוסית, אך לא יפנית או אנגלית. ובכל זאת, הצליח לתקשר עם איגאל דרך הקאנג'י. הם הכינו יחד גיזזה ופלאפל, וכנראה חישוב לא נכון את הכמויות – יצאו להם כ-90 כיסונים, שלא הצליחו לסיים.

בסוף השנה, האווירה ביפן הייתה קדחתנית. אנשים ניקו את בתיהם ומשרדיהם, מיהרו לשלוח גלויות ברכה שיגיעו בדיוק בראש השנה. התחנות והנמלים התמלאו באנשים שחוזרים הביתה לחג. מזוודות, אנשים, מכוניות – ובין לבין, גם מגלשי סקי. כנראה נסעו גם לחופשות.

איגאל נשאר לבדו בטאדאסו, אך לא הרגיש בודד. להפך – נהנה מהשקט ומהחופש מהמתח והקונפליקטים היומיומיים. פרופ' יאממוטו חזר לביתו שבצפון, אזור מושלג לחוף ים יפן. איגאל ביקר יותר אצל אמנים כמו מר אקיאמה ולמד בונסאי. יחסיו עם פרופ' יאנאגה ומר מורישיטה השתפרו. הוא הכיר יותר אנשים, ונראה שחופשת החורף צופנת בחובה אירועים מהנים.

במרץ 1983, תקופת הלימודים הגיעה לסיומה. לפי התכנון, היה עליו לחזור לישראל ולהמשיך לדוקטורט באוניברסיטה העברית. מסלולו האקדמי היה בטוח. אך איגאל התחיל לחוש רצון חדש:

"אני רוצה להישאר ולנסות לעשות עסקים."

יפן נראתה לו מדינת צריכה עצומה. ברגע שמשהו נהיה מעט ישן, זרקו אותו וקנו חדש. במזבלות היו טלוויזיות צבעוניות חדשות, רדיו, אופניים, רהיטים – הכל. סטודנטים זרים רבים הצליחו להרכיב לעצמם חיים נוחים מכל מה שנזרק.

נוסף לכך, ביפן היה ריכוז של מחשבים אישיים מהמתקדמים בעולם – אך אף אחד כמעט לא ידע להשתמש בהם. איגאל ראה בכך פוטנציאל עצום. ללמוד תמיד אפשר – עכשיו הזמן לנסות משהו חדש. הוא ביטל את חזרתו והחליט להישאר ביפן.

לפני סיום שהותו, איגאל כתב חיבור לעלון של אוניברסיטת קאגאוה:

"מה שחשתי ביפן – סטודנט זר" IGAL D. BLUMENREICH

לפני שבאתי ליפן, התרשמתי ממה ששמעתי על שעוני סייקו, מכונית סובארו של בן-דודי, ומערכת האודיו של נשיונל ששמעתי עליה מחבר. אך מה שמשך אותי באמת היה האמנות היפנית.

אני זוכר שפעם ראיתי במקרה בספריה ספר על ציור יפני. התרשמתי עמוקות. ציור שהשתמש בקווים בודדים בלבד – עלה, ענף, פרח אחד – ובכל זאת הצליח להביע **פשטות והרמוניה**. לא הכרתי דרך ביטוי כזו בשום תרבות אחרת.

ככל שקראתי יותר על יפן, התפלאתי לגלות שגם אמנויות אחרות – כמו **איקבנה ובונסאי** – מביעות פשטות, איזון, ומיניאטורה של טבע.

לפני שנסעתי ליפן, תהיתי רבות מה באמת מסתתר שם מעבר לים. באתי ליפן רק על סמך מה שראיתי וקראתי.

כשהגעתי, ראיתי מראות שלא אשכח: ילדים בבגדים כהים בדרכם לבית הספר על שבילי שדות קפואים בשחר חורפי, גגות בכובעים צהובים חוצים את

שבילי השדות בקיץ, אלפי אנשים בחליפות בתחנת אוסקה בשעת שיא, נהר האנשים בתחתית טוקיו, חקלאים מעבדים את שדותיהם מדי יום, דייגים נלחמים בגלי הקרח בצפון הוקאידו – כל אלו המחישו לי את **הפעילות, האנרגיה, המשמעת והנחישות של העם היפני**.

במשך שנתיים, עסקתי בגנטיקה של צמחים בקמפוס החקלאות של אוניברסיטת קאגאוה במיקי – אזור כפרי שקט. זכיתי להכיר אנשים רבים וללמוד את אורח החיים היפני.

מאוד השתדלתי ללמוד את השפה היפנית ואת מנהגי התרבות, ועדיין אני שואף להבין עוד על האמנות היפנית, החשיבה היפנית, והחיים ביפן.

כל בני האדם רוצים לתקשר עם סביבתם. אבל צורת ההבעה שונה בכל תרבות – בתנועות, בהבעות פנים. כדי להבין את התרבות היפנית השורשית, לא מספיק רק ללמוד את השפה.

היפנית קשה במיוחד: יש בה הרבה קאנג'י, ולכל אחת כמה קריאות. נוסף על כך, היפנים מאוד רגישים ל"נימוס", ולכן בחירת המילים, מי אומר למי, באיזו סיטואציה – כל אלו הופכים את הדיבור לקשה.

למשל, הביטוי "かぞうで?" ביפנית אינו תמיד שאלה – אלא דרך להראות עניין וכבוד לשומע. יש לו גם גרסאות רבות, כמו "かようでございますか?" (צורת כבוד גבוהה), או בניב המקומי "かぞで" או "あ、ほんな". לא ניתן ללמוד את כל זה רק מספרי לימוד.

שוחחתי על כך עם חבר קנדי – והוא מיד הבין. אבל כשתיארתי את זה ליפנים – אף אחד מהם לא באמת הבין למה אני מתכוון.

היפני בלבוש אירופי בבנייני שינוגוקו בטוקיו, והכפרי ששותל אורז עם כובע קש – שניהם בעיניי מייצגים את אותה מסורת עתיקה. זהו עם שמרן, משפחתי, נטול אינדיבידואליזם, וממושע מאוד.

רק דרך חוויה יומיומית עמוקה, אפשר להבין באמת כמה יפן שונה. לאורך כל לימודי, ליוותה אותי מחשבה אחת:

"כמה קשה להבין תרבות זרה."

סוכנות נסיעות

איגאל עזב את מחוז קאגאוה ועבר לגור בטוקיו. אף על פי שהחליט להישאר ביפן, היה עליו לדאוג לאשרות שהייה – ולשם כך היה צורך בסיבה רשמית. הוא שוחח עם בן-דודו אביב שנמצא בישראל, וסיכם איתו שהוא ייחשב כנציג של חברת נסיעות ישראלית שהאביב מפעיל – וכך יקבל מעמד של סוכן נסיעות שנשלח ליפן.

"חשבתי שאחזור תוך שנתיים", הוא אמר. "אבל בסוף החלטתי להישאר ביפן."

איך המשפחה הגיבה?

— "תראה, אני לא זוכרת תגובה מיוחדת. תמיד תמכנו במה שהוא רצה לעשות. כמו שאמרתי קודם, הסבתא שלנו תמיד העניקה לנו עצמאות מלאה. וגם אם זה היה הסבא – בסך הכל, כיבדנו את ההחלטה שלו. אמנם כאב לנו שהוא לא איתנו, אבל כיבדנו את זה מאוד."

למרות זאת, עבודות שקשורות לנסיעות היו נדירות — אולי הזמנה אחת כל כמה חודשים. וגם את העבודה שבאמת רצה — בתחום המחשבים — הוא לא ידע למי לפנות כדי להשיג. אלו היו ימים של תסכול. גם אמו, שנשארה בישראל, דאגה — היא חשבה שאיגאל במהותו הוא חוקר, ולא מתאים לעולם העסקים. (אגב, הוא פעם עזר לבעלים של מכבסה לתכנת מערכת פשוטה).

כדי לעשות עסקים "כמו שצריך", איגאל הבין שהוא צריך לרשום חברה — ולשם כך צריך כתובת מגורים. חיפוש דירה הפך לדחוף.

בתקופה הזו, איגאל היה נפגש הרבה עם קבוצת סטודנטים ישראלים שגרו במתחם מגורים בשם מאטסובארה דאנצ'י בעיר סוקה שבמחוז סאיטאמה. ישראלים היו נדירים ביפן — רק ארבעה זכו בכל שנה למלגת לימודים ממשרד החינוך היפני. ובאותו זמן, מתוך שמונה ישראלים בלבד — שלושה חיו יחד באותו בניין.

בעל הבית של הבניין היה חובב הוראת אנגלית, וחיפש חבר שיחה לבנו. הוא תלה מודעות ברחבי אוניברסיטאות בטוקיו. מי שזיהה את ההזדמנות היה לאו שולמן — ישראלי ממוצא רוסי שלמד באוניברסיטת צוקובה. הוא פנה לאופר פלדמן, שלמד פוליטיקה יפנית באוניברסיטת טוקיו, וכך התחיל שיתוף מגורים. אליהם הצטרף גם חיים חוסן, שלמד פוליטיקה בינלאומית באוניברסיטת קיאיו.

הראשון שאיגאל פגש היה לאו. הוא יצר איתו קשר כסטודנט צעיר יותר שרצה לשמוע ממנו על החיים ביפן. הם שמרו על קשר קבוע. כעבור כמה שנים, כשהתחתן לאו בטוקיו, איגאל הגיע כל הדרך מקאגאוה לחתונה. שם גם פגש את שאר הסטודנטים, והתחבר איתם.

שנתיים עברו מאז הגיע ליפן. חברים מהארץ היו עבורו נכס יקר. אז לא הייתה דרך קלה ליצור קשר עם ישראל — רק מכתבים, או לעיתים נדירות שיחה קצרה ויקרה בטלפון בינלאומי. כשההכנסה כמעט אפסית — גם זה לא תמיד היה אפשרי. הקשרים האלה הקלו על תחושת הבדידות.

מתוך החבורה, אופר היה שקוע בפרויקט מחקר שכלל הזנת כמויות עצומות של מידע למחשב. איגאל, שהיה בקיא, עזר לו רבות.

יום אחד שוחחו על נושא הדירה.

איגאל שאל: "אתה מכיר אולי מישהו שיכול לעזור לי למצוא מקום לגור בו?"

אופר השיב:

"יש מישהי יפנית שגרה בשכונה שלי — אולי היא יודעת משהו."

"מי זו?"

"קוראים לה קאורו. אני לא יודע עליה הרבה, אבל היא עובדת בתחום הסחר, ויש לה קשרים עם זרים. אולי היא תוכל לעזור."

"כן, תוכל להכיר לי אותה?"

וכך, איגאל מצא את עצמו הולך עם חבריו הישראלים לבקר בבית של אותה אישה, שגרה בצדו השני של התחנה. זה היה בניין דירות בן שתי קומות. הם עלו במדרגות ברזל, ולחצו על הפעמון.

— "היי!"

קול עליז נשמע, והדלת נפתחה. ריח מפתה של תבשיל חם מילא את האוויר.

פרק 9

קאורו

ניגאטה

תלמידי בית ספר יסודי, לבושים במעילי חורף (אנורקים), צעדו בשורות בשבילי בית הספר שהתכסו בלבן. לצדי הדרך נותר שלג שגובהו הגיע עד למותניים. אף על פי שמחוז ניאגטה נחשב לאזור מוכה שלגים, בעיר ניאגטה עצמה – ובמיוחד באזורים הקרובים לחוף – לא נערם בדרך כלל שלג רב. זאת מפני שאין הרים שמעוררים היווצרות ענני גשם, וטמפרטורת האוויר אינה יורדת בגלל חום מי הים ורוחות הים. יש שאומרים שהאי סאדו חוסם את הרוחות.

אולם, בשנת שְׁנֹה 38 (1963), כבר ביום הראשון של השנה, הצטבר שלג בגובה 40 סנטימטרים בבת אחת. 20 מפלסי שלג יצאו לפעולה דחופה כדי לפנות את הדרכים, אך גם רכבות וגם אוטובוסים סבלו משיבושים קשים בלוחות הזמנים, והתחבורה נכנסה לכאוס. בשל משקל השלג, נקרעו קווי חשמל, ושליש מהעיר נותק זמנית מהזרם.

כשיורד שלג, עד הבוקר קשה לזהות היכן שדות האורז או תעלות המים – הכל מתכסה בלבן. ההורים היו יוצאים באפלה, נועלים נעלי קש, ודורכים את השלג כדי לפלס לילדים שביל מעבר. לעיתים השלג החל לרדת שוב. התלמידים הגדולים יותר הלכו ראשונים ודחסו את השלג כך שהצעירים יוכלו ללכת אחריהם. כל דריכה יצרה תחושת "זֶקוּ זֶקוּ" חזקה מתחת לסוליות מגפי הגומי. פינוי שלג היה חלק מהשגרה.

כך או כך, ביום הראשון של הסמסטר השלישי, נשמעו מכל עבר ברכות שמחה של הילדים:

– "כל הכבוד!"

– "בוקר טוב!"

– "או!"

גם קאורו פְּרֹמָאטה, תלמידת כיתה ו', שמחה לפגוש שוב את חבריה. היא למדה בבית הספר היסודי "אוצ'ינו" מאז כיתה ד', בדיוק בזמן שבו מחוז נישקמבֶּארה סופח לעיר ניאגטה, ושם בית הספר שונה ל"בית הספר היסודי העירוני ניאגטה אוצ'ינו". לפני כן למדה אצל מורה שהגיע מטוקיו.

בית הספר נמצא על גבעה, במרחק 4 ק"מ מהבית. כדי להגיע בזמן, היה עליה לצאת מוקדם בבוקר. העלייה לגבעה ברגל דרשה מאמץ לא קטן לילדה – אך מאחר שזה היה עניין יומיומי, היא ראתה בזה דבר טבעי. (המשקפיים שלה התאדו? אולי בפתיחה.) האור היחיד היה התחושה שהאביב מתקרב – והמשמעות היא: עלייה לחטיבת הביניים. קאורו ציפתה לכך בהתרגשות. בבית ספר חדש – תפגוש חברים חדשים. היו ילדים שלא רצו להיפרד מהחברים הקודמים, אך היא הרגישה ההפך – לא הייתה בה שום חרדה. היא קינאה באלה שעברו בית ספר – כי זו הזדמנות חדשה להתגר. למי תזכה להכיר הפעם? היא רק חיכתה לזה.

במהלך טקס הסיום של הסמסטר השלישי בשנת שְׁנֹה 38, שנערך באולם הספורט, קראו: – "נשיא ועד ההורים והמורים, מר פְּרֹמָאטה נִיִּיצִי, בבקשה לשאת דברים."

גבר קירח עלה לבמה, הביט בתלמידים וחייך.

– "שנה טובה לכולם. גם כשקר, והייתם צריכים לנשוף על כפות הידיים כדי להתחמם, המשכתם להגיע לבית הספר. מהיום – סמסטר שלישי מתחיל. תלמידי כיתה ו' – בקרוב תהיו תלמידי חטיבת ביניים."

אביה של קאורו נולד בראש השנה, ולכן קראו לו "נִיִּיצִי" (1-1). בתקופת שלטון הכיבוש האמריקאי, משרד החינוך היפני הנהיג הקמת ועדי הורים לפי מודל אמריקאי – והוועד בבית הספר אוצ'ינו נוסד בשנת 1947. שנתיים לאחר מכן, נִיִּיצִי התמנה ליושב הראש, וכיהן בתפקיד במשך 14 שנה – לאורך כל תקופת לימודם של שבעת ילדיו בבית הספר.

דבריו היו חמימים, פשוטים ומובנים לילדים. הודות לשנות כהונתו הרבות, היה מוכר אף יותר מהמנהלים עצמם. הוא פעל ליצור סביבה טובה לילדים, תוך שיתוף פעולה עם המורים והמנהלים.

כאשר קאורו שבה הביתה לאחר הליכה נוספת של 4 ק"מ, ראתה אור דולק בצריף הצמוד לבית. אחיה הבכור נֶרְיָא, שלמד לקראת בחינות כניסה לאוניברסיטה בטוקיו, היה שקוע בלימודיו. המשפחה התגוררה באוצ'ינוגמישין, והשיבה הביתה הייתה מסע ארוך נוסף.

משפחת פְּרֹמָאטָה הייתה חקלאית, ובנוסף לגידול אבטיחים וצנוניות, גידלו גם פקעות צבעונים. ההיסטוריה של גידול צבעונים בניהגטה החלה עוד בתקופת טאישו, כשחקלאי בשם קִיֶּה־יִטָּה אֹדָה ייבא כמות אדירה של פקעות מהולנד. מאחר שהרווח מגידול צבעונים היה פי 25 מגידול אורז, המודל התפשט במהירות. פקעות מאזור ניהגטה גודלו היטב בזכות האדמה שהביאה עמה נהר שינאנגאוה – והן אף יוצאו לחו"ל.

במלחמת העולם השנייה, הופסק הגידול – כי הפקעות שימשו להכנת עמילן או כתחליף מזון. אך בזכות מאמציהם של חקלאים פרטיים ששמרו על פקעות, החלה ההתאוששות לאחר המלחמה, והיצוא חזר. כך הפכה ניהגטה למעצמת צבעונים, ובשנות ה-30 לשוֹנָה, מחצית משטח הגידול הלאומי היה במחוז ניהגטה.

נִיֶּצִ'י ואשתו קִיֹּו היו עסוקים בעבודת השדה, ולעיתים קרובות חזרו הביתה באיחור. הילדים דנו ביניהם מה יוכלו לעשות כדי לעזור: חימום האמבט, בישול באח, ניקוי החצר – תמיד חשבו איך לשמח את אמא. עד שעזב לעבודה בנאגויה, היה זה האח יוֹשִׁימִי שתיאם בין הילדים, ומאז נֶרְיָא לקח את המושכות.

כשקִיֹּו חזרה הביתה בערב, הודתה על כך שילדיה עשו את עבודות הבית מבלי שהתבקשה: – "תודה, תודה רבה. ילדים של אחרים בטח הולכים לשחק, אבל הילדים שלי באמת נפלאים."

עבור הילדים, הרצון לראות את אמא שמחה היה חזק יותר מהרצון לשחק. הם למדו זאת מהוריהם – שהיו אנשים שחיפשו כיצד לגרום לאחרים לשמוח.

המשפחה לא הייתה עשירה, אבל לקראת סוף השנה קנו ארגזי תפוזים והניחו אותם בכניסות של בתים קשי"יִים. כשהאנשים ניסו לומר משהו – האם פשוט השתחוותה ושתקה. לעיתים קרובות גם אירחו זקנים שגרו לבד. הילדים היו הולכים להביא אותם. למרות קשיי השמיעה, שוחחו ארוכות ושמחו.

כך זכו נִיֶּצִ'י וקִיֹּו לאהבתם של השכנים. הם לימדו את ילדיהם שערך האושר לא נמדד בכסף או רכוש – אלא בשמחה של האחר.

נִיֶּצִ'י היה גם מאמין אדוק בבודהיזם של זרם שִׁין, ולימד אנשים כיצד עליהם לחיות ואיזה לב עליהם לפתח. בסופי שבוע היה מזמין שכנים, מדבר, ומקריא סוטרות. (הוא היה טוב בקריאה, וכמה נזירים צעירים באו ללמוד ממנו.)

לצד רוך זה, הייתה בו גם נוקשות. קאורו, שהייתה עקשנית, פעם ענתה בחוצפה בזמן הארוחה. נִיֶּצִ'י הרים אותה, פתח את החלון והניח אותה בשלג – ואז סגר את החלון. אמנם היא יכלה להיכנס מהדלת, אך ההכרה שטעתה גרמה לה להישאר במקום. כעבור זמן, הוא פתח שוב את החלון:

– "הבנת?"

– "הבנתי."

– "לא תעשי את זה שוב?"

– "לא אעשה."

קאורו חזרה לשולחן בדמעות.

השלג שהחל בראש השנה הפך לסופה כבדה בסוף החודש – מהגדולות בהיסטוריה. גם בתחנת ניאגטה, אנשים נתקעו והתחבורה שובשה לחלוטין.

ולבסוף, הגיע האביב – קאורו עלתה לחטיבת הביניים.

שבעה אחים ואחיות

קאורו נולדה ב־3 באוקטובר 1950 (שנת שׁוֹנָה 25). מאחר שנולדה בעונת פריחת החרציות, קיבלה את השם "קאורו" (שמשמעו "ריח"). היא הייתה הילדה הצעירה במשפחה של שבעה ילדים – והבת היחידה. לעיתים קרובות אמרו עליה ש"היא כמו שבעת אלי המזל (שיצ'יפוקוג'ין)". כבר מבית הספר היסודי סבלה מקוצר ראייה חמור ולבשה משקפיים עבים.

הדבר שהכי שימח אותה היה כינוס כל האחים יחד בחגים – בפסטיבל אובון ובשנה החדשה. כאשר עלתה לחטיבת הביניים והגיעה חופשת הקיץ הראשונה, אחיה הבכור טאקויה ומשפחתו התגוררו בבית המשפחה. טאקויה עבד ב־(שם חסר). מאחר שכל האחים היו בנים, האישה של טאקויה, מוצו, הייתה ה"אחות" הראשונה של קאורו – וכאשר נישואיהם נקבעו, קאורו שמחה מאוד.

כאשר הייתה קאורו בת 10, נולדה אחייניתה יוקו, שנהגה ללכת אחריה לכל מקום. בשביל קאורו, שהייתה בת הזקונים, יוקו הייתה כמו אחות קטנה אהובה.

האח השני, מסאקי, סיים את לימודיו באוניברסיטת ניהון בטוקיו, ועבד בחברת התחבורה הגדולה ניאגטה קוֹצו. הוא עמד להתחתן עם שותפתו לעבודה סטסוקו, ובמהלך הדייטים שלהם השתמשו לעיתים קרובות בקאורו כתירוץ (הזכרה שליוחות לאוצ'ינו – מקום מגוריהם חסר).

האח השלישי, אָצוּשִׁי, עלה לטוקיו לאחר שסיים תיכון, ועבד בחברת בנייה. היה תלמיד מצטיין, והמורה שלו מהתיכון הגיע להוריו בבקשה שישלחו אותו לאוניברסיטה. אך באותו זמן האח הבכור כבר למד באוניברסיטה, ולא הייתה למשפחה יכולת כלכלית לממן שני בנים בו זמנית. בצער רב נאלצו לוותר על החלום.

האח הרביעי, יוֹשִׁימִי, עבד בחברת רכבים משומשים בנאגויה. בעוד כל האחים הלכו לטוקיו ללימודים או עבודה, הוא בחר דווקא בעיר שאף אחד עוד לא הלך אליה – נאגויה. בשנת 1963 (שׁוֹנָה 38) נחנכה לראשונה ביפן האוטוסטרדה מִיִּשִׁין, ובזמן צמיחה כלכלית מהירה – מספר המכוניות הפרטיות ביפן הוכפל כל שנה. עסקי מכוניות משומשות נחשבו לחדשניים. יוֹשִׁימִי, מתוך הכרה במאמץ הרב של אמו לכבס בגדי שבעה ילדים, קנה לה מכונת כביסה במשכורת הראשונה שלו.

האח החמישי, נוֹרִיאֹו, היה תלמיד כיתה י"ב וקפטן נבחרת ההתעמלות. עמד לגשת לבחינות כניסה לאוניברסיטת צ'וּאִו בטוקיו, ולמד בחדר נפרד בבית.

האח השישי, מִיִּצ'ִירו, הצטרף לנבחרת ההיאבקות בתיכון. עבור קאורו היה אח רך-לב: כאשר יצאו יחד לאסוף עלי יוֹמוֹגִי (צמח מאכל), נהג להעביר בסתר מחצית מהכמות של קאורו לסל שלו כדי להקל עליה.

איך ביליתם את ימי אובון?

כאשר כולם התכנסו, ישבו סביב ההורים – נִיִּצ'ִי וקִיִּו – ושוחחו. אפשר לחשוב שאין על מה לדבר כל כך הרבה,

אבל בפועל השיחות לא פסקו עד הבוקר. העובדה שגדלו שבעה אחים הפכה לחוויית ילדות מאושרת. לא היה זה בית עשיר או שופע מבחינה חומרית, אך הלב היה תמיד מלא. בני המשפחה נהגו לומר: "ז'ונבי שיטטה" – ביטוי דיאלקטי שמשמעותו: "חיינו ברווחה ושמחה" – כאילו היו בלב גן העדן.

למרות שלשניהם – נייצ'י וקין – הייתה השכלה של בית ספר יסודי בלבד, הם הבינו עד כמה חינוך חשוב. בכפר כמעט לא היו אנשים שלמדו באוניברסיטה, אך למרות מחסור בכסף, התאמצו למצוא דרכים לשלוח את ילדיהם ללימודים גבוהים.

הם נהגו לומר: – "לא נוכל לקנות בגדים אופנתיים, אבל אם צריך מחברת או עיפרון ללימודים – לזה תמיד יהיה כסף."

גם הילדים עצמם לא הרגישו תסכול בגלל העוני, כי היו מוקפים במשפחה חמה ותומכת.

ההורים גם תרמו לקהילה, למשל על ידי פתיחת חוג חשבון (סורובאן) לילדי האזור.

בעיקר האם, קין, הייתה מתקדמת במחשבתה באופן יוצא דופן לתקופה ההיא. היא עודדה את ילדיה לנסות כל דבר חדש. בזמן שרוב ההורים רצו שילדיהם יישארו קרוב לבית, קין דווקא רצתה שילדיה יצאו מהכפר, ירחיבו אופקים ויחזרו עם ידע חדש.

– "כשתחזרו, תספרו לי מה למדתם" – כך נהגה לומר.

קין נולדה ב-10 ביוני 1913 (שנת טאישו 2), בתו של ראש ועד מקומי. באה ממשפחה אמידה. בילדותה חלמה לסיים את בית הספר ולעבור לטוקיו כדי לפתוח עסק עצמאי. היא אפילו כבר ארזה מזוודות, מוכנה לצאת למחרת. אך ברגע האחרון ויתרה – כשראתה את אחיה מתעמרים בהוריהם. למשל, בחורף הוציאו את הפקק מהאמבטיה כדי למנוע מהם להתרחץ. הדבר נגע לליבה – והיא החליטה לא לנטוש את הוריה. בצער רב, פתחה את המזוודה, ונתרה בכפר. לבסוף נישאה לבן כיתתה נייצ'י.

היא לא מנעה מילדיה לעשות שום דבר שחשקו בו – ולכן גם הם למדו לא לפחד מאתגרים. ניסוי בדברים חדשים לא הפחיד אותם.

קין לימדה אותם: לא לוותר בטענה ש"אין כסף", אלא לשאול: איך כן אפשר?

הייתה לה גם תבונת מסחר יוצאת דופן, והייתה שותפה טבעית להקניית ערכים עסקיים: – "תעשה את מה שאחרים לא רוצים לעשות. אולי בטווח הקצר מי שלא עשה ירוויח, אבל בטווח הארוך – הוא רק הפסיד ניסיון." – "תמצא את שמחתך בשמחת אחרים." – "תעשה פי שניים מאחרים – לא תטעה." – "מים זורמים לא מסריחים. תתמיד – ותתחזק."

קין נהגה לקחת את הילדים למכור אבטיחים. החוף של ניאגטה ידוע בגידול אבטיחים על דיונות חול – אדמה שמתנקזת היטב, עם שמש חזקה, בריזת ים נעימה, והפרשי טמפרטורות בין יום ללילה – כל אלה הפכו את האבטיחים המקומיים למתוקים במיוחד. בעונות השיא, יצאו אף "רכבות אבטיחים" לטוקיו.

גם קאורו נלקחה לשם – עד מדרגות הבנק הגדול בהאקוסאן. "אני אחזור מהר" – אמרו לה. אך לפעמים לא חזרו.

בזמן הזה למדה לא לפחד מקונים שניסו "לרמות" אותה כי הייתה ילדה. אמה אמרה לה: – "אם מישו קנה אחד – אולי אפשר לשכנע אותו לקנות גם שניים. תנסי, גם אם לא ילך – מה הפסדת?"

וכך, קיבלה קאורו חינוך טבעי למלאכת המסחר.

רעידת האדמה של ניאגטה

בחטיבת הביניים למדו יותר מאלף תלמידים. יושבת ראש מועצת התלמידים הייתה ('יאמדה טאקאקו?'), ולצידה שני סגנים ושלושה מזכירים. קאורו הייתה חלק ממועצת התלמידים הזאת. בית הספר היה מקום מהנה עם חברים טובים – ועד היום היא בקשר עם אותם חברים, שהיו גם כאלה שלמדו ברצינות.

כשהייתה בכיתה ח' (שנה שנייה), הלכה במסדרון בבית הספר ופתאום חשה סחרחורת, עד שלא הצליחה לעמוד. כשהביטה החוצה, ראתה את מי הבריכה גועשים בגלים עזים. באותו יום – 16 ביוני 1964 (שנת שוֹוֶה 39) – רעידת אדמה בעוצמה של 7.5 בסולם ריכטר הכתה בניאגטה וגרמה לנזקים חמורים, במיוחד באזור קֶאָצוּ (צפון מחוז ניאגטה).

רק חמישה ימים קודם לכן, התקיים באצטדיון הלאומי טקס הסיום של משחקי האביב, שהגביר את ההתרגשות לקראת אולימפיאדת טוקיו שתיערך בעוד מספר חודשים. בעקבות רעידת האדמה נבקעו סדקים ונוצרו שקיעות באדמה, מי תהום פרצו החוצה, ומרכז העיר הוצף. אוטובוסים כבו בעקבות שיבושי מנוע, ורבים מהתושבים נאלצו לחזור לביתם כשהם צועדים בתוך מים עד הברכיים.

במרכז העיר, גשר שוֹוֶה החדש, שזה עתה הושלם, התמוטט באכזריות וצנח לתוך נהר שינאנגאוה שעלה על גדותיו בשל גלי הצונאמי. הדליקה שפרצה בבתי הזיקוק לנפט הייתה מהקטלניות באירוע – 143 מיכלי אחסון עלו באש, ועשן שחור כבד כיסה את השמיים. השריפה נמשכה 12 ימים, ועד קילומטרים רבים ניתן היה להרגיש את גלי החום.

באזורי מגורים ותעשייה ניכרה תופעת *נזילות הקרקע* (liquefaction) – האדמה התנהגה כמו נוזל: בניינים שלמים נעקרו מן היסוד, חלקם שקעו בקומה הראשונה, חלקם נטו הצידה, חלקם נחשפו מבפנים לחלוטין.

(בספטמבר?) הועברה הלפיד האולימפי של טוקיו. קאורו צפתה בטלוויזיה באתלטים מרחבי העולם – באולימפיאדה של טוקיו 1964.

כניסה לשוק העבודה

באביב של שנת שוֹוֶה 41 (1966), קאורו התקבלה לתיכון לנערות בעיר – תיכון צ'וֹאִי (מרכז). זמן קצר לאחר תחילת הלימודים התקיים ראיון אישי ראשון. המורה אמר לקיו (אמה): – "קאורו מאוד משתדלת!"

בהתחלה, קיו לא הבינה למה הכוונה, אבל התברר כי ציוניה של קאורו בבחינות הכניסה היו מהנמוכים בכיתה, והניחו שהיא תצטרך להתאמץ מאוד. אך כשהגיע מועד הראיון, ציוניה כבר היו בחציון העליון של הכיתה.

באותה תקופה חלו מספר שינויים בבית משפחת פֶּרומאטה.
האח הבכור טאקויה הביא לעולם בן – יוסֶּקָה – בשנה הקודמת. עבור קאורו, שלאחרונה קיבלה את יוקו (אחינית) בתור "אחות קטנה", עכשיו קיבלה גם "אח קטן" מתוק.

האח השני מסאקי התחתן עם בת זוגו לעבודה, סטסוקו. עוד מתקופת החיזור, קאורו שימשה פעמים רבות כתירוץ ליציאה לדייטים. הם גרו לא רחוק, בבית שהיה שייך בעבר למורה הוותיק סאטו – שלימד את שני ההורים, נִיֶּצִ'י וקִיֶּן, בבית הספר היסודי. הבית היה מרווח, אך בדידותה של סטסוקו הייתה ניכרת – קאורו נהגה לבקר שם הרבה. (המורה של מסאקי? כשהוא חזר לטוקיו, קנה מתנה לסבא.)

האח החמישי, נֶוֶרִיאֶו, התקבל לפני שנתיים לאוניברסיטת צ'ואו בטוקיו. מאחר שלא רצה להכביד על משפחתו, עבד בלי הפסקה כדי לממן שכר לימוד ומחייה. באולימפיאדת טוקיו עבד בעיתון הוֹצֶ'י, ונקלע לעומס מטורף. כל זאת בשעה שהעיר טוקיו השתנתה ללא היכר תחת תנופת הצמיחה הכלכלית.

האח השישי, מִיצֶ'ירו...

בשנת שְׁנֹה 43 (1968), מועד הסיום התקרב. תיכון צ'ואו נחשב לבית ספר שמכין את תלמידיו ללימודים אקדמיים, ולמעלה מ-80% מהבוגרים המשיכו לאוניברסיטה. קאורו לא רצתה שהוריה יממנו לה את הלימודים. גם שני אחיה שלמדו באוניברסיטה מימנו בעצמם את לימודיהם. היא לא הייתה בטוחה שתוכל לשלב עבודה ולימודים, והחליטה שתעבוד שנתיים-שלוש קודם, תחסוך כסף – ואז תוכל ללמוד.

אבל לא היה לה מקצוע מסוים שחלמה לעסוק בו. גיסתה מוצא סיפרה לה שאחותה היא ספרית, וקאורו חשבה לעצמה:

– "עבודה חופשית, בלי הגבלות... אולי זה לא רע להיות ספרית."
אבל היא לא ידעה בכלל איך מתחילים. היא רק ידעה שהלימודים עומדים להסתיים.

יום אחד, קראה לה המורה לייעוץ תעסוקתי, וביקשה ממנה:
– "בבקשה, נסי להתקבל לאיזו עבודה. כל בית הספר סומך על זה."
תיכון צ'ואו היה נחשב, קיבל שפע של הצעות עבודה, ובדרך כלל כל תלמיד שהלך לראיון – התקבל מייד. לשחרר בוגרת בלי מסלול ברור נחשב בושה לבית הספר.
– "עד היום לא הייתה אף תלמידה שלא המשיכה ללימודים או עבודה."

הציעו לה לגשת לחברת הבנייה הענקית אובאיאשי גומי – חברה ותיקה שנוסדה כבר בתקופת מייג'י. קאורו ניגשה למיונים, עברה את המבחן העיוני והגיעה לראיון הסופי.

– "את יודעת סורובאן (חשבון ביפנית)?"
– "לא למדתי."
– "אם תתאמני בעבודה, תוכלי ללמוד?"
– "אני חושבת שלא."

קאורו ענתה בכנות.
כעבור זמן מה הגיע מכתב דחייה. הסיקו ממנה שהיא לא משתדלת מספיק.

– "טוב, לא באמת ציפיתי להתקבל..."

אבל אז שוב קראה לה המורה לייעוץ:
– "הפעם זה בטוח, אני מבטיחה!"

והגישה לה רשימת הצעות עבודה חדשות. אבל כבר היה מרץ – והזמן היה מאוחר. בשלב הזה, גם תלמידים שנכשלו בבחינות לאוניברסיטאות ציבוריות התחילו לחפש עבודה – והתחרות התעצמה.

המורה המליצה לה על חברה מכובדת במיוחד: **הבנק הרביעי של ניאגטה** – אחד המוסדות המובילים במחוז. קאורו ניגשה, למרות שהייתה בטוחה שאין לה סיכוי.

במהלך הראיון שוב נשאלה:

– "את יודעת סורובאן?"

– "לא."

– "אם תתאמני אחרי שתתחילי לעבוד – תצליחי ללמוד?"

– "לא נראה לי."

שוב ענתה אותו דבר – אבל הפעם התשובה הפתיעה:

– "היום כבר יש מחשבונים, זה בסדר. את תוכלי גם לגשת לבחינות הסמכה תוך כדי עבודה."

מתוך עשרות מועמדים, נבחרו רק שניים: היא ועוד בוגר אוניברסיטה אחד.

וכיוון שהתקבלה – לא יכלה לסרב.

קאורו השלימה עם הגורל – **והחליטה להתחיל לעבוד.**

הבנק הרביעי

בנק רביעי (第四銀行) – כיום מוכר כבנק הרביעי-הוקואטסו – הוא הבנק הקיים בעל ההיסטוריה הארוכה ביותר ביפן, והוא נקרא כך משום שקיבל את האישור להקמה הרביעי במדינה. קאורו שובצה למחלקת המכירות בסניף הראשי ברחוב טוהורי שבמרכז העיר. בשנת 1969, היה נדיר לראות נשים במחלקה כזו, והיא זכתה ליחס חם וקראו לה "קומה-צ'אן".

עבודתה בבנק הייתה מלאה בהתנסויות חדשות וטעויות רבות. למשל, תפקיד הקליטה לטלפון הוטל עליה כעובדת חדשה, אך היא לא ידעה מה לומר מעבר ל"שלום, הבנק הרביעי". היא התחילה לחקות את חבריה ולומדה לומר "תודה על שיחתך".

היא התקשתה להתרגל לנעלי העקב ולחליפה המחויטת, ולמרות שניסתה למהר כדי לא לאחר, המנהל ביקש ממנה שלא לרוץ עם עקבים. גם כאשר ניסתה לזרז עבודה כמו החתמת אלף קבלות, היא נאלצה לחזור עליהן מהתחלה כי החתימות לא היו מושלמות – כל חותמת הייתה צריכה להיות שלמה לגמרי, בלי חסר בקצה.

גם השימוש במחשבון שהובטח בראיון התגלה כהבטחה ריקה – הבנק עדיין עבד עם חשבונייה (סורובאן). קאורו הייתה איטית, ולא הספיקה להשלים אפילו חישוב אחד כשאחרים כבר סיימו שניים. היא העמידה פנים שבדקה פעמיים, כשלמעשה בדקה רק פעם אחת.

באותה תקופה, גם המעבר למחשבים בבנקים היה בתחילתו, והקלטת הנתונים בוצעה עם מלקחי לחיצה (כמו פנצ'ים). טעויות כמו להפוך 63 ל-36 היו תכופות, והיא הפכה לבעלת כמות הטפסים המתוקנים הגבוהה ביותר בארץ. עם זאת, העובדה שנשים לא הורשו להישאר בעבודה אחרי 8 בלילה לפי חוק העבודה, הביאה לכך

שעובדים גברים נאלצו לתקן את טעויותיה – מה שהכאיב לה מאוד. מתוך תחושת אשמה, היא עבדה לשיפור ומספר הטעויות שלה ירד באופן ניכר תוך חצי שנה.

לאחר תקופה, היא שובצה לסניף נאקאדורי, ושם הבינה שבניגוד למה שחשבה – לא סולקו אותה, אלא קודמה כחלק מצוות ההקמה של הסניף החדש.

בבנק היא למדה את יסודות העבודה: איך לכתוב מספרים, איך לנהל פנקסים, איך לענות לטלפון – ובעיקר, את האחריות של "לא לטעות", שזה נכס לחיים.

אולם אחרי שנתיים של עבודה שגרתית, התעורר בה חשש: "האם זו באמת הדרך לחיות?" בבית חיכתה לה תמיד ארוחה חמה ומקלחת מוכנה – אולי החיים שלה הפכו לרכים מדי?

היא החליטה: "אני חייבת לעזוב את הבית".

כדי לעשות זאת, הייתה צריכה תירוץ רשמי. היא שמה עינה על נאגויה, שם גר אחד מאחיה. היא פנתה למנהל הסניף האהוב עליה:

– "אתה יכול להעביר אותי לסניף בנאגויה?"

– "את באמת רוצה לעבור?"

– "כן. אני רוצה להתנסות בעבודה מחוץ לבית."

המנהל שאל אם שוחחה עם הוריה – היא שיקרה ואמרה שכן. המנהל הסכים, אבל ביקש לפגוש את אביה קודם.

כאן התחילו הסיבוכים – היא סיפרה למשפחתה שמדובר ב'העברה מטעם החברה'. כשאביה הגיע לפגישה בסניף, היא ניסתה לתזמן את המפגש כך שלא יחשפו השקרים – והיא ליוותה כל אחד מהם עד שהפגישה נגמרה בשלום.

בסיום, עמיתיה ערכו לה מסיבת פרידה. אחד מהם נתן לה מתנת פרידה במעטפה – כשפתחה וראתה שיש בפנים רק 500 יו, הבינה כמה לא העריכו אותה באמת. אף על פי כן, רבים הגיעו ללוות אותה בתחנה, ביניהם גם שכנה קרובה בשם יושיקו, שליוותה אותה לכל מקום, כמו צל.

נאגויה

ב־שנת נשׁוּה-46 (1971), שנתיים לפני מלאת 100 שנים להיווסדו של **הבנק הרביעי**, קאורו הועברה לסניף **נגויה**. האווירה שם הייתה שונה מאוד מזו של ניאגטה. בשעה חמש אחר הצהריים, רוב העובדות נעלמו מהסניף – החברים שלהן חיכו להן מחוץ לבניין, והן רצו להספיק לצאת. הן היו מבקשות מקאורו לעשות את העבודה עבורן:

"קומאצ'אן, אפשר לבקש ממך את זה? החבר שלי מחכה לי בחוץ."

"גם את זה..."

קאורו עשתה הכול, נשארה עד סוף היום, ורק כשהביטה סביבה גילתה שהיא לבדה.

אחד מהמנהלים שם העיר לה:

"בנות נגויה, לא ממש עובדות, אה?"

רוב העובדים היו גברים מניאגטה. המנהל הישיר שלה, שהיה מבריק במיוחד, הבחין במסירות של קאורו, ונתן לה יד חופשית לפעול.

באחת הפעמים, כששאלה אותו האם לבחור מוצר מסוים כמתנה ללקוחות שפותחים חשבון, הוא ענה:

"קומאצ'אן, את באמת חושבת שזה מתאים?"

קאורו נהגה לבחור מתנות יקרות גם ללקוחות עם הפקדות קטנות – מתוך תחושת כבוד ללקוח – והוא, אף שידע שזה בזבז, נתן לה לעשות כרצונה.

היא גרה בדירה קטנה בנגויה, ככל הנראה יחד עם אחיה יואמי. זו הייתה הפעם הראשונה שהיא חיה הרחק מהוריה. היא הופתעה לגלות שאנשים משלמים שכר דירה, שהמכונה כביסה נמצאת מחוץ לבית, ושהיא צריכה ללכת לבית מרחץ ציבורי. היא הרגישה עד כמה החיים בכפר שלה היו מפנקים.

אבל החיים היו גם מהנים. יואמי, שעבד בחברת מכונות יד שנייה, היה עליז ונדיב:

"היי, הולכים לאונסן!"

"בואי נאכל סטייק טעים היום."

האח נוריו, שסיים את לימודיו באוניברסיטת צ'ואו בטוקיו, עבד אז בחברת אוטוסוקה שעסקה במכירת מכונות צילום. באותה תקופה, אביהם נ'איצ'י היה שקוע בחובות של כ-30 מיליון יין. נוריו רצה לעזור למשפחה ולכן שקל לעזוב את החברה ולהקים עסק חדש עם יואמי.

אבל יואמי היה יד ימינו של נשיא החברה שלו ולא הצליח להתפטר. הרעיון של העסק המשותף ירד מהפרק. גם האח מנשירו, שעבד בבנייה בטוקיו בתנאים קשים, הובא לנגויה כדי לעזור.

כעבור כשנתיים, נוריו ויתר על רעיון עסק מכונות יד שנייה, שכן בלי יואמי לא היה לו את הידע הנדרש. הוא העדיף להשתמש בניסיונו באוטוסוקה כדי למכור "מוצרי רעיונות", וחזר לטוקיו. קאורו החליטה להצטרף אליו. כשהצטרפה לבנק, היא הבטיחה לעצמה לעבוד ארבע שנים. שנתיים עברו בנייאגטה, שנתיים בנגויה – והגיע הזמן.

היא ניגשה לבנק וסיפרה סיפור שקרי:

"אחי פתח עסק, והוא זקוק לעזרתי. אני חייבת לעזוב."

וכך עזבה את עבודתה בבנק.

מקסל

בטוקיו, הם הקימו את המשרד באוקאצ'ימאצ'י. המקום היה בית הוריו של סגן הנשיא (או תפקיד דומה) שבו עבד נוראו כשהיה באוטסוקה שוקאיי. אמו של הממונה אמרה: "אם זה עבור משפחת קומאטה, אפשר להשכיר להם את הבית", ולכן הרשו להם להשתמש בו.

החברה נקראה "מקסל". למה? למה מכירה בדואר? כי זו הייתה חברת מכירה של מוצרים רעיוניים (アイデア商品).

קאורו שכרה דירה בנישיניפפורי, ועברה לגור עם מינורו, אחיה, שהגיע איתה מנגויה. נוראו נישא ליאיוי, בת של שותף עסקי מנגויה, וחי איתה בנפרד. גם האח השלישי, אטסושי, שהגיע לטוקיו בזמן האולימפיאדה והועסק בחברת בנייה, הצטרף לעסק החדש.

כך התחילו ארבעת האחים לעסוק יחד בעסקי מסחר. המוצר הראשון שהם מכרו היה גרביונים (パンスト), כנראה גרביים או גרביונים חדשים באותה תקופה. הם מכרו אותם ישירות. הם עברו בין חברות שונות, עד שמצאו גרביים מאוד איכותיים – לא זולים באיכות ירודה, אלא איכותיים מאוד.

הם חשבו – מי לובש גרביונים? ואז הבינו שהאחיות בבתי חולים לובשות גרביונים לבנים. כך התחילו לעבור מבית חולים לבית חולים. קאורו לבדה הלכה יום אחד לבית החולים הלאומי באזור אוג'י שבצפון טוקיו.

היא ניסתה למצוא מישהו שיקשיב לה:

– "אני רוצה למכור את המוצר הזה, יש מישהו שיכול לעזור?"

אבל שלחו אותה מאדם לאדם. בדיוק כשהתעייפה, מישהו אמר לה:

– "אולי תשאלי את האיש הזה."

הם הפנו אותה לגבר מבוגר. בזמן שקאורו הסבירה בהתלהבות על המוצר, הוא חייך כל הזמן. היא לא הייתה בטוחה אם הוא מקשיב בכלל, אבל המשיכה לדבר. בסיום אמרה:

– "תודה, אשמח אם תשקלו את זה."

כשהיא כבר עמדה לעזוב, הוא קרא לה:

– "ילדה, את לא באת רק למכור כמה זוגות, נכון? את רוצה למכור הרבה?"

– "כן, אם אפשר – אני רוצה למכור הרבה."

– "אז תשתמשי בשם שלי. אין בית חולים ממשלתי שלא מכיר אותי."

הוא כתב לה מכתב המלצה, חתם עליו, ונתן לה גם רשימת כתובות של כל בתי החולים הממשלתיים.

כאשר חזרה למשרד, הראתה את המכתב לאחיה. הם היו ספקנים, אבל שלחו דואר ישיר לכל הכתובות שברשימה.

כעבור כשבוע-עשרה ימים נשמע צליל כבד – ערימה עבה של מכתבים הגיעה. כולם היו טופסי הזמנות. חלקם הזמינו ב-10,000 ין, אחרים ב-30,000 ין. הזמנות מכל רחבי המדינה.

קאורו מיד התקשרה לאחיה, והם ארזו כל הלילה כדי לשלוח את המוצרים בזמן. זה הסתכם במאות אלפי ין.

מסתבר שהאיש ההוא היה טוקונסוקה אוגאנקן (大金徳之助), יו"ר ועד העובדים של בית החולים וממונה על אספקת מזון לחולים. קאורו בכלל לא ידעה את זה כשפנתה אליו. אבל הוא הקשיב לה בחיוך, ועזר לה באמת מכל הלב.

אחר כך היא הזמינה אותו לארוחת סושי בטסוקיג'י, כהוקרה.

ההצלחה עם הגרביונים הפכה לאבן היסוד. הם הרחיבו את המוצרים – למשל, נייר מיוחד לאחסון קימונו שלא סופג לחות ומונע עובש (תתו-גאמי).

כעבור כמה שנים, הרווחים גדלו, והם הצליחו להחזיר את כל ההלוואות שנוראו לקח ממשפחת אשתו כשייסד את החברה. מספר העובדים גדל לכ-30. המשרד באוקאצ'ימאצ'י הפך קטן מדי, והם עברו למחסן גדול בעיר סוקה, במחוז סאיטאמה.

בזמן שהאחים היו עסוקים בטוקיו, אביהם בנייאטה, נִי־אִיצ'י (一), חלה בסרטן הלב.

מותו של נִי־אִיצ'י (בערך בשנת 1974) היה כתוצאה מסרטן לבלב. המשפחה לא סיפרה לו על האבחנה. אם היו מספרים... אולי היה יכול להכין את עצמו נפשית לפני שנכנס לחדר האשפוז.

האם באמת מוכרחים לחזור הביתה עכשיו? – שאלה שהתעוררה אז.

לקראת הסוף הוא כבר לא הצליח לדבר. הוא שאל בכתב: "מה השעה עכשיו?"

(בזמן ההלוויה, הגיעו אנשים רבים מאוד.)

ארץ החופש

שנתיים לאחר שהגיעה לטוקיו, בשנת שֶׁוֹהַ 50 (1975), קאורו הרגישה שהיא רוצה להתחיל משהו חדש. כשחושבים אחורה, מיד לאחר שהצטרפה לבנק הרביעי, אפולו 11 נחת על הירח. באותו רגע היסטורי, ששודר בשידור חי לכל העולם, המתורגמנית נשיאמה סֶן עשתה תרגום סימולטני מאנגלית ליפנית. "האם יש באמת עבודה כזאת?" — כך חשבה לעצמה. מאז, קינן בה הרצון לצאת לחו"ל ולעבוד בעבודה שדורשת אנגלית.

היה לה מספיק כסף. היא שלחה כל חודש 50,000 ין לאמה, ועדיין נשאר לה עודף. פעם חשבה לחסוך וללכת ללמוד באוניברסיטה, אך כיום יכולה להרשות לעצמה לקנות כל ספר שתרצה — וללמוד גם בלי אוניברסיטה. יותר מזה, היא רצתה לראות את העולם במו עיניה.

"אני אלך פשוט לארצות הברית. כולם אומרים שארה"ב מדהימה — אבל אני רוצה לבדוק בעצמי מה באמת מדהים שם."

היא ביקשה חופשה מפראניה, אחיה, ששימש כמנכ"ל. הוא השיב: "יאללה, סעי!"

היא מעולם לא נסעה לחו"ל, ולא ידעה איך להוציא דרכון או להגיש בקשה לויזה. אבל היא החליטה פשוט לנסות.

היא קיבלה עזרה מחברים וסוכנות נסיעות, עבדה עד יום לפני הטיסה — ואז עלתה למטוס לארה"ב. (היה בלגן עם קבלת הוויזה.)

העיר הראשונה שאליה הגיעה הייתה לוס אנג'לס.
היא הוכתה בהלם מהגודל של כל דבר באמריקה.

הדבר שהכי הדהים אותה: תפוח.
פעם אחת יצאה מהמלון מבלי לאכול, קנתה תפוח ברחוב — אך היססה אם לאכול.
ביפן זה היה לא מנומס לאכול ברחוב. אולי יסתכלו עליה בעין עקומה.
אבל לא היה לה זמן להתעכב.

"אה, נו, יאללה כבר!"
היא נגסה בתפוח. האנשים ברחוב לא שמו לב בכלל — והמשיכו ללכת.
היא הרגישה את הרוח החופשית והפתיחות של אמריקה.

"אני אחזור לפה."
כך חשבה, בטיסה חזרה, לאחר שסיירה כמה חודשים ברחבי ארה"ב.
"לא סתם לבקר — אלא להתפטר ולעבור לגור שם. רק כשחיים שם באמת מבינים מהי אמריקה."

כשהיא חזרה ליפן, היא שיתפה את פראניה בהחלטתה.
"אני רוצה לצאת לחו"ל וללמוד."
"אני מבין. סעי!" — הוא ענה מיד.

פראניה, כמו אימם ק'יו, מעולם לא כבל את האחרים, תמיד עודד יוזמות חדשות, תמיד תמך.
בתור אחותו, היא הרגישה ביטחון.

היא התכוננה במשך שלוש שנים, והעבירה את כל הידע בניהול החשבונות לעובדים אחרים.
(כנראה נסעה לשיקגו ב-1979, אם אכן הייתה אז ראשת עיר.)

אבל לאן לנסוע?
כולם בוחרים בניו יורק או לוס אנג'לס, אבל מה הטעם להידחק למקום עם כל כך הרבה יפנים?
הרי היא באה ללמוד אנגלית. מצד שני, עיירות קטנות מקשות על תנועה ופעולה, בעיקר למי שבא לזמן מוגבל.

המקום שהיא שמה עליו עין היה: **שיקגו**.
העיר השלישית בגודלה בארה"ב אחרי ניו יורק ולוס אנג'לס.
יש בה את מגדל סירס, שהיה אז הגבוה בעולם.
עיר בסדר גודל כזה תאפשר חיים נוחים.

היא לא חשבה לעומק, רק ידעה שהיא רוצה לעשות **הומסטי** לכחצי שנה — ופשוט לקפוץ למים.

שיקגו

באוגוסט 1978 (שנת שְׁנֹה 53), קאורו נחתה בנמל התעופה הבינלאומי אוהייור. הייתה זו שעת בוקר מוקדמת –
בערך חמש. עיפות מהמסע הארוך, הניחה את המזוודה ככרית ונרדמה ישירות על רצפת שדה התעופה. כעבור

זמן מה, כשהתעוררה, ראתה כמה אנשים מציצים בפניה. (ייתכן שהביקור לשיקגו היה דווקא ב-1979, אם ראש העיר הייתה אז אישה).

"אה? איפה אני? מה אני עושה פה בכלל?"
לקח לה זמן להבין את המצב.
המתבוננים הלכו, אך אחת מהם פנתה אליה.
"לאן את רוצה ללכת?" – כך נראה היה שהיא שואלת.

"Downtown, downtown".
קאורו כבר בדקה ביפן על הוסטל של YMCA שנמצא בדאוונטאון, ורשמה לעצמה את הכתובת. היא ניסתה להסביר שרוצה להגיע לשם.
הנערה שהציגה את עצמה בשם לי, הייתה עובדת שדה התעופה, ואמרה שהיא גרה ממש ליד ה-YMCA.
"אני עוברת שם – בא לך לשתף רכב שכור?"
קאורו הבינה את ההצעה והחליטה להצטרף אליה.
כשהגיעו להוסטל, לי נתנה לה פתק עם פרטי קשר והלכה.
קאורו נכנסה לחדר ונרדמה מיד.

היא לא יודעת כמה זמן עבר, אך התעוררה מצפירה עזה של ניידת משטרה. עדיין היה חשוך, האורות המהבהבים בחוץ לא הפסיקו.
"אה... נכון, זה לא יפן..."
כשפתחה בזהירות את הדלת, ראתה אישה אפרו-אמריקאית עומדת שם, מביטה בה ישירות.
"כנראה אני היחידה כאן", חשבה.

כדי למצוא מקום לינה, רצתה לקנות עיתון – אך לא ידעה איפה.
"?Newspaper? Newspaper"
נראה היה שהאישה אמרה: "לא מוכרים פה. תצאי ותחפשי בחוץ".
קאורו קנתה עיתון בדוכן – והייתה בשוק.
גילתה שעברו יומיים מאז שהגיעה לשיקגו – היא פשוט ישנה כל הזמן.
וגם – מה זה גודל העיתון הזה? כפול מהעיתון היפני.
"אני לא צריכה כל-כך הרבה..."
המוכר רק הביט בה בפליאה.

היא חזרה לחדר עם העיתון, ניסתה לקרוא – אך הכול היה שמות של מדינות וערים לא מוכרות, בלי מפה.
הרגישה שזה חסר סיכוי.
ואז נזכרה בלי משדה התעופה.
התקשרה, שאלה אנשים ברחוב – ולבסוף מצאה את הכתובת שקיבלה.
לי הופתעה כשקאורו באמת הגיעה.
היא נכנסה לביתה עם נעלי עקב, בלי להוריד נעליים.
"אין כניסה יפנית?" תהתה קאורו.

ובכל זאת, נכנסה אחריה.
"אני מחפשת הומסטי... יש מקום שאפשר לישון בו?"
היא ניסתה להסביר.
לי חשבה לרגע: "הממ... חכי שנייה."

ירדה לקומת הקרקע, בדקה מודעות, רשמה משהו, עלתה חזרה והתקשרה.
"אוקיי, בואי נצא."

הן הלכו – והגיעו לאחוזת ענקית.
דפקו בדלת – יצא זוג מבוגר. לי הסבירה משהו.
קאורו ניסתה גם היא: "הומסטיי! הומסטיי!"
"לא נשאיר את הילדה הזו לבד. בבקשה, תעזרו לה."
הזוג ענה: "הבננו. נקבל אותה."
לי נפרדה.

קאורו נכנסה לבית – אחוזה עם **13 חדרים**.
עלתה לקומה השלישית עם המזוודה.
"זה החדר שלך," אמרה הגברת.
שני מיטות סמי-דאבל.

"את יכולה לשים את המזוודות בארון כאן."
קאורו שאלה: "טוב... אבל מה אני עושה עכשיו?"
"מה הכוונה?"
"כלומר... כמה אני צריכה לשלם?"
היא חשבה שזו לינה בתשלום, כמו *שקשוקו* ביפן.
"אין צורך לשלם! למה שתשלמי?"

בקומת הקרקע – המטבח.
"תאכלי כל מה שיש פה, חופשי."
זה הרגיש לה מוזר.
בערב – ארוחת ערב ענקית.
כוסות ענק עם חלב, קינוח – עוגה בגודל פי שלוש מיפן.
המבוגרים שתו יין וצחקו.

חוץ מהזוג – הייתה גם נערה בגיל חטיבת ביניים,
וסבא וסבתא מהשכונה שבאו לבקר.
(היא תהתה אם זו משפחה נוצרית, אולי עם משרתת?)

"איך קוראים לך? תגידי שוב בבקשה."
"שמי קאורו."
"קרול?"
"לא, קאורו."
"קארל?"
"אממ... קשה לבטא את זה, אז תקראי לי קומה."

כעבור כעשרה ימים, לפתע נאמר לה:
"קומה, אני צריכה שתעזבי."

"מה? למה? אמרתי שאני מוכנה לשלם."

"לא, לא."

האישה ניסתה לומר משהו, אבל קאורו לא הצליחה להבין. בלית ברירה, היא התחילה לארוז.

"אין צורך לארוז, תשאירי את הכול."

עצרו אותה בבהילות. היא לא הבינה כלל מה קורה.

העלו אותה לרכב, ולקחו אותה לדירה רחוקה.

שם חיכתה אישה יפנית, כנראה בת 80.

"תישארי פה שבוע."

קאורו לא הבינה בדיוק מה קורה, אבל האישה שמחה, ואמרה שאין צורך לשלם ושיש אוכל חופשי.

היא הרגישה כאילו היא חולמת.

בלי משהו לעשות, מצאה את עצמה מנקה ועוזרת בבית. אחרת הרגישה אי נוחות.

כעבור כמה ימים, היא שאלה את עצמה: "מה ישמח את הסבתא?"

בין החפצים מצאה דפי אוריגמי ישנים. היא נזכרה איך הייתה מקפלת כשהייתה ילדה, וקיפלה כמה עגורים.

כשהביאה אותם לסבתא, היא פרצה בבכי:

"תודה רבה. תודה, תודה..."

רק על קיפול עגור – כזו התרגשות.

כנראה הסבתא חיה עשרות שנים בארה"ב. מה שעבר עליה – קשה להבין.

כך או כך, היה נראה שהיא חיבבה מאוד את קאורו.

"יכול להיות שאני פשוט אמשיך לחיות פה?"

אבל אז הגיעו בני הזוג מהאחוזה.

הסבתא נראתה עצובה, וזה היה המפגש האחרון ביניהן.

חזרה לאחוזה, ניסתה שוב לשאול על תשלום עבור מגוריה – אך לא קיבלה תשובה ברורה.

"יכול להיות שאני שואלת לא נכון?"

הכינה את השאלות מראש, ולמחרת שאלה שוב. גם אז לא הבינה.

ביקשה שיכתבו לה את התשובה, ועם מילון, סוף סוף הבינה:

בבית יש ילדה בת 13, בשם **קים**, והיא – קאורו – למעשה נשכרה להיות בייביסיטר שלה.

בני הזוג יוצאים הרבה בערבים, ורצו שמישהו ישגיח על קים.

בגלל שתכננו טיול של שבוע, והייתה זו שומרת חדשה – הם חששו להשאיר אותה עם קים לבדה,

ולכן חיפשו מישהי יפנית שתוכל לתקשר עם קאורו – והביאו אותה אל הסבתא.

כעת, כשהכול נראה בסדר – ביקשו שתדאג לקים בהמשך.

קים, כשההורים בבית – הייתה ילדה נהדרת.

אבל ברגע שההורים לא היו – התנהגה אחרת לגמרי.

הייתה מתקשרת לבית, נותנת לקאורו לענות ואז מנתקת וצוחקת.

באחד הימים, כשההורים נסעו והשאירו את שתיהן לבד:

"קומה, בואי!"

והובילה אותה לכל מיני מקומות בבית.

"אכנס איתך לחדר של ההורים!"

קאורו כעסה:

"אסור להיכנס כשבעל החדר לא נמצא."
"יאללה, נו, יש שם איפור של אמא. בואי ננסה!"
"לא מצחיק. אי אפשר. אסור."
קים ניסתה למשוך אותה בכוח.
"שתקי, באקאמון!"
קאורו צעקה ביפנית – בפעם הראשונה מאז שהגיעה.
קים נבהלה. מאותו רגע – התחילה להתנהג בצורה שקטה יותר.

קאורו הגיעה לשיקגו כדי ללמוד אנגלית.
בכל יום חשבה לעצמה: "מה אדבר היום?"
אבל בני הבית דיברו במהירות מסחררת – לעיתים שכחו בכלל שהיא שם.
בעיקר האישה – שדיברה מהר מאוד.
כשהבינה שקאורו לא מבינה, אמרה:
"סליחה, לדבר לאט?"
"לא! דברי רגיל. אני צריכה להתרגל למהירות הזאת."

קאורו התחילה להסתובב עם דף ועט, וכל מילה שלא הבינה – שאלה איך מאייתים,
ואז בלילה בדקה במילון.
"אז ככה... לזה הם התכוונו."
המחברת הלכה והתמללה.
היא כבר התחילה להבין שיחות – אבל עדיין חשבה בשפה היפנית.

לכן החליטה: לא משתמשת יותר ביפנית.
את כל הספרים והמסמכים היפניים – שמה בתיק נפרד.
החליטה לחשוב אך ורק באנגלית.

כעבור חודש, החליטה למצוא בית ספר לאנגלית.
שמעה שבעירייה אפשר להירשם – והלכה לשם.
היו תורים ארוכים. כשסוף סוף הגיעה, הגישה את המסמכים.
הפקיד עבר עליהם אחד-אחד:
"אוקיי... אוקיי... אוקיי... אה... את לא יכולה להתקבל."
"למה?"
"כי אין לך את הזכאות הדרושה."

היו עוד אנשים בתור – לא יכלה לשאול יותר מדי.
אז ניסתה להירשם במקום אחר – שוב נדחתה.

"שום דרך?"
ניסתה כמה פעמים – תמיד אותה תשובה.
לא רצתה לחזור ליפן כך.
הסתובבה בעירייה הענקית, מחפשת מישהו שיקשיב.
לפתע – קול:
"Hello."
"אה... שלום..."
"תלכי לאדם ההוא – תתייעצי איתו."

קאורו הלכה לחדרו של האיש שהופנתה אליו.

"אני פשוט רוצה ללמוד אנגלית."

היא ניסתה להעביר את זה בכל כוחה, אבל לא ידעה להסביר יותר מזה.

האדם שמולה כנראה ניסה להסביר לה למה היא לא יכולה להתקבל ללימודים, אבל קאורו לא הצליחה להבין, והאיש פשוט הרים ידיים.

היא הבינה שהיא לא יכולה להתקבל, אבל מבחינתה – זה לא משנה. היא לא מבינה – ולכן רק לחזור שוב ושוב על כך שהיא רוצה ללמוד.

"התקבלי." "אי אפשר." – ויכוח חסר תוחלת שנמשך זמן מה, עד שלבסוף הגישו לה טלפון.

"שלום?"

זו הייתה שיחה ביפנית.

"אני מנציגות הקונסוליה."

"כן..."

"אני לא בטוחה היכן את נמצאת, אבל נאמר לי להסביר לך שאת לא עומדת בתנאים להתקבל לבית הספר הזה, ולכן בקשתך נדחתה. מתבקשת לעזוב את המקום."

"כן..."

בשלב הזה לא נותר לה מה לומר. נאלצה לעזוב את החדר.

ועדיין, לא ויתרה. נשארה בבניין העירייה. ואז פנו אליה שוב:

"ראיתי אותך קודם. את רוצה ללמוד בבית ספר, נכון?"

"כן..."

"אז לך ישירות לבית הספר. הנה הכתובת."

"תודה רבה."

"יכול להיות שיהיה לך יותר סיכוי מאשר דרך העירייה. בהצלחה!"

למחרת הלכה לכתובת.

בהתחלה שוב סורבה, אבל כששידרה עקשנות ונחישות, נעתרו לה – ואפשרו לה להשתתף בשיעורים כ"מסתננת" (לא רשמית).

זה היה בית ספר שלימד אנגלית למהגרים, רובם ממזרח אירופה.

רבים מהם היו פליטים ממדינותיהם, ולעיתים היו בעברם עורכי דין, רופאים, מהנדסים – אנשים עם רקע מקצועי מרשים.

חלקם הותירו משפחות מאחור, וכל אחד סחב סיפור אישי מורכב.

בחור מפולין סיפר שהוא עבד פעם ב-1940, וכיום הוא עוזר ניקיון, אבל ממשיך להשקיע.

קאורו, שהגיעה מיפן השלווה, הרגישה מעט לא שייכת, אבל יתר התלמידים ראו בה אחת מהם.

הזמינו אותה לבתיהם, התקרבו אליה. היא רצתה להבין אותם – אז למדה ביתר שאת.

המבחנים בכתב בבית הספר היו ברמה של חטיבת ביניים ביפן.

קאורו אמנם התקשתה בדיבור, אבל קריאה וכתביה למדה היטב – וקיבלה ציונים מושלמים.

המשפחה שאצלה גרה הייתה בהלם.
"חשבנו שהיא לא מדברת אנגלית בכלל – והיא מביאה מאה במבחנים? את גאון!"
ההגזמות הביכו אותה.

הם התחילו להסתכל עליה אחרת.
קאורו הרגישה רע על כך שהיא אוכלת בחינם, אז התחילה לעזור בבית – ניקתה, השקתה צמחים, שטפה כלים, סידרה את המטבח.
הייתה להם משרתת, כך שלא הייתה לה חובה, אבל היא לא יכלה לשבת בחיבוק ידיים.

"קומה, מה קרה לכיור?"
בני המשפחה חזרו מטיול ושמו לב.
"אני ניקיתי."
"והצמחים – גם את?"
"כן."

קאורו הייתה כנה מאוד – לא גנבה, לא רימתה.
התחילו לסמוך עליה.
לקחו אותה איתם לבילויים – למשל לאכול פיצה או לביקורים.

במיוחד אהב אותה הסב, שהיה בן קרוב ל-80.
בחג ההודיה, כשכל המשפחה התכנסה, הוא חילק את תרנגול ההודו – ונתן לה את הנתח הכי גדול.
לקח אותה איתו גם לבנקים שהכיר מיפן, או למקומות עם זיקה ליפן.

פעם אחת, הוזמנה לאירוע משפחתי חגיגי. כולם היו בלבוש אלגנטי – אבל קאורו, בלי בגדים יפים, באה בג'ינס.
האירוע היה לזכר עיתונאי – בעלה לשעבר של אחת הנשים במשפחה – שזכה לשבח מאת ראש עיריית שיקגו
ג'יין ביירן (כנראה סביב שנת 1979).

לאישה הזו היה בן זוג חדש – ולא ברור מדוע, אבל נאמר לקאורו ללכת איתו הביתה.
כשהם יצאו, הוא הסביר:
"הם הולכים לבית הכנסת. אני קתולי, ואת לא יהודייה – אז נפרדים כאן."
"בית כנסת? יהדות? מה זה?"
מושגים שלא שמעה מעולם.
"מה, את גרה איתם ולא יודעת? פשוט – דת שונה."

היא נזכרה: הסב תמיד חבש כיפה.
הבינה שדתות שונות מובילות לפיצול גם במשפחה. זה היה מוזר ומורכב בעיניה.

זמן קצר לאחר מכן ראתה בטלוויזיה את נשיא מצרים סאדאת.
"מכירה אותו?"
"לא ממש."
"הוא מאוד חכם. מדבר אנגלית מעולה."
"אוקיי..."
"כשהוא חתם על הסכם שלום עם ישראל, בכיתי. את יודעת מה זה ישראל?"
"מדינה במזרח התיכון?"
"כן – של העם היהודי. הם נלחמו המון שנים. אולי עכשיו סוף סוף יהיה שלום."

קאורו הרגישה אבודה מול כל המידע הזה.
לא הכירה דתות, ובטח לא את הפוליטיקה הבינלאומית. הכול הסתבך לה בראש.

כבר עברו שלושה חודשים מאז שהגיעה לשיקגו.
עד כה הקפידה לא לדבר יפנית ולא לחשוב על יפן.
אבל אז חשבה: אולי כדאי ליידע את המשפחה מה שלומי.

"אפשר להתקשר למשפחה שלי?"
"מה, למשפחה ביפן?"
"כן..."

האישה נבהלה. שיחות בינלאומיות יקרות מאוד.
"אבל בבקשה – רק בשיחה על חשבון המקבל."
חזרה על זה עשר פעמים לפחות.

קאורו התקשרה לפראנאו.
"שלום?"
"זה קאורו."

"וואו, מזמן! איפה את ומה את עושה?"

הייתה זו שיחת יפנית ראשונה זה זמן רב.
בהתחלה התבלבלה, אבל אז – כמו סקר שנפרץ – הכול יצא.
כשסיימה, הסתובבה – וראתה את משפחת המארחים מביטים בה המומים.

"קרה משהו?"
"קומה... את דיברת!"
"מה?"

הם חשבו שהיא בקושי מבינה אנגלית.
לא ציפו שתוכל לדבר כל כך רהוט בשפת אם.
באמריקה, מי שלא מדבר נחשב לפעמים טיפש.
האירוע הזה גרם להם להבין – היא פשוט בחורה רגילה, אינטליגנטית.

כבר היה נובמבר. עברו שלושה חודשים.
הגיע הזמן לשוב ליפן.
לא ידעה אם הייתה בייביסיטר מוצלחת, אולי רק עלתה כסף למשפחה.
חשבה לשלם על האירוח. גם חסכה לשם כך.

חיפשה מילים במילון, וניסתה לומר הכול בצורה מכובדת.
אבל שוב – המשפחה סירבה לקבל כסף.

"אולי לפחות אוכל לפנק אתכם באוכל יפני?"
"מה?! מה פתאום... אוכל יפני – זה קצת..."

זה לא היה בדיוק מתוך איפוק – אלא יותר מתוך תחושת אי־נוחות.
לפני שהטרנד של אוכל יפני הגיע לאמריקה, האוכל היפני היה עבור האמריקאים משהו מוזר ובלתי־מובן.

"אני אכין את זה טעים, אני מבטיחה."
כך הצליחה קאורו לשכנע אותם לאפשר לה לבשל.

"יכול להיות שיש להם רתיעה מדגים, אבל בשר בטח יעבור."
היא החליטה להכין סוקיאקי.
אבל בשר פרוס דק כמו שיש ביפן לא היה זמין, אז היא חיפשה במקומות שונים עד שמצאה חנות מתמחה שחתכה לה במיוחד.

כמו תמיד, הגיעו לארוחת הערב הסבא, הסבתא והבן.
הם הסתכלו בחשדנות על הצבע הכהה של המנה, אבל אז משכה אותם הריח – והם טעמו.

"מה זה? זה ממש טעים!"
"רוטב שחור כזה – מה זה?"
"זו סויה."
"סויה? זה מה שנותן את הטעם? מדהים!"
המאכל היפני שנראה מוזר הפתיע אותם לטובה.
לבסוף, הם ביקשו ממנה להכין את זה שוב – כדי להזמין גם את השכנים.

קאורו חשבה לעצמה: "כמה בשר אצטרך? זה לא זול..."
אבל היא שמחה שכולם נהנו.

הסוקיאקי זכה להצלחה גם אצל השכנים, שהתלהבו, צילמו והתרגשו לטעום אוכל יפני בפעם הראשונה.

אחרי שהאורחים הלכו, פנה אליה הסבא:
"האוכל היה נהדר. תודה רבה."
"אני שמחה שנהניתם."

"חשבתי שאת לא ממש מסוגלת לעשות הרבה, אבל כנראה שטעיתי. במה את עוסקת ביפן?"
"אני עובדת עם אחי בחברה שפתחנו יחד."
"הוא זה שדיברת איתו בטלפון? איזו חברה זו?"
"אנחנו עושים דואר-בהזמנה (Mail order)."
"אה, הבנתי..."

הסבא שתק לרגע, ואז פתח בדברים:

"תקשיבי לי רגע. אם את רוצה להישאר פה יותר – אני מוכן להיות הערב שלך (sponsor)."
הגישה שלו השתנתה לגמרי מאז שהגיעה.

"לא, לא, אני הבטחתי לחזור לעבודה, אז אני חייבת לחזור."
"איך בדיוק עובדת מערכת הדואר שלכם?"
קאורו לא הבינה למה הוא שואל כל כך לעומק, אבל הסבירה לו את המבנה של העסק.

ואז הוא אמר:
"תקשיבי. אני בעלים של חברה בשם סירס-רובאק. אולי נוכל לשתף פעולה: למכור מוצרים יפניים באמריקה, או אמריקאיים ביפן.
אם זה מעניין אותך – אני פתוח להצעה. אולי תשקלי לדבר עם אחיך?"

קאורו החווירה. זו הייתה חברת הדואר הגדולה בעולם.
חברת מקסל הקטנה שלהם, שהוקמה לא מזמן, לא הייתה מסוגלת להתמודד עם ענק כזה.
הסבתא הייתה אחותו של הו"ר או משהו דומה – אבל עדיין, לא יכלה לדמיין שיתוף פעולה כזה.

"לא, לא, ממש לא. אני חוזרת ליפן – יש לי עבודה."

כמה ימים לאחר מכן הגיע יום החזרה. בחוץ ירד שלג כבד.
הסבא והגברת הסיעו אותה לשדה התעופה.

"טוב, זה הפרידה שלנו. חיפשנו בייביסיטר בשביל קים, וקיבלנו ילדה יוצאת דופן."
הוא צחק.

"יכול להיות שאני זו שהייתה צריכה יותר טיפול... תודה רבה על הכול."
הגברת אמרה:
"סליחה שלא הבנתי אותך כל הזמן הזה, הרי באת ללמוד אנגלית."

הסבא לא ויתר על רעיון העבודה:
"קומה, תחשבי על זה שוב. זו לא הצעה רעה."
אבל קאורו לא שינתה את דעתה.

הגיעה שעת הפרידה.
"עכשיו אני הולכת פנימה, אבל בבקשה – אל תסתכלו כשאני הולכת. אני עלולה לבכות, אז אני נפרדת כאן."
"אני מבין. בהצלחה."

קאורו התחילה ללכת לעבר השער.
פתאום עלו בה כל הזיכרונות מהשלושה חודשים האחרונים.
היא הסתובבה ורצה אליהם – וחיבקה אותם.

הדמעות לא הפסיקו לזרום.

במטוס, בדרך חזרה, חשבה קאורו:
הייתי בשיקגו רק חצי שנה – וזה לא הספיק כדי להבין את אמריקה.

אני עוד אחזור.
אבל לא דרך הומסטיי.
בפעם הבאה אשכור דירה, אצור לעצמי סביבת חיים חופשית.
אעזוב את העבודה ביפן, ואחזור בלי תאריך חזרה.

כך היא החליטה.
(בשלב הזה כבר התרגלה לדיבור המהיר של שיקגו, ואנגלית שלה השתפרה מאוד.)

בשדה התעופה חיכה לה אחיה, מצרו (満), אך הוא חלף על פניה מבלי לזהות אותה. לא פלא – במהלך חייה בארה"ב, קאורו אכלה בלי סוף ועלתה עשרה קילוגרמים.

היא סיפרה לאחיה נוריו (範雄) שבכוונתה לעזוב את העבודה בעוד חצי שנה ולעבור לניו יורק. היא רצתה לנסות לגור בעיר הגדולה שכולם מתלהבים ממנה. היא העבירה את כל תפקידה בעבודה למחליף, ובאוגוסט 1980, חזרה לארה"ב.

תחנה ראשונה הייתה מרכז קהילתי סמוך לשגרירות (משהו בשם JE...), שם שאלה: "אני רוצה לשכור דירה. איך אפשר לעשות את זה?"

הפנו אותה ללוח מודעות עם מידע על דירות להשכרה. היא התקשרה לאחד המספרים, והוזמנה לראות את הדירה.

פתאום פנה אליה גבר יפני: "אני מכיר את האזור טוב. רוצה שאבוא איתך?"

הוא נראה יפני, אבל היה משהו חשוד. "לא תודה," היא ענתה – אך הוא המשיך לעקוב אחריה.

"אוקיי," אני ממשיכה לבד מכאן," אמרה לו – אך כשהגיעה לתחנה, הוא היה שם. נראה שראה את הכתובת – והוא המשיך לעקוב אחריה גם כשהלכה רגלית בשכונה.

כשהתבלבלה בדרך, פנתה לאישה ברחוב:

"סליחה, אני מחפשת את הכתובת הזו."

"כן, אני יודעת איפה זה. אבל למה את הולכת לשם?"

"אני רוצה לשכור דירה."

"באמת? את מחפשת דירה?"

"כן..."

"אז בואי רגע. את יודעת מה? רוצה לשכור את הדירה שלי?"

התברר שהאישה – מריה – השכירה את הדירה לאמריקאית, אך רצתה שתעזוב. "אם תגידי שאת רוצה לשכור – עוד חודש – אני אפנה אותה. אני אתקשר אלייך."

קאורו לא ידעה אם אפשר לסמוך עליה, אבל התנאים היו טובים. לקחה את פרטיה והמשיכה – כל הזמן הגבר ההוא המשיך לעקוב. היא החליטה: תחכה חודש, ואם לא – תחפש דירה אחרת.

שבועיים לפני המועד – הגיעה שיחת טלפון ממריה:

"האיש ההוא מהפעם הקודמת בא ואמר שאת כבר לא צריכה את הדירה. ביקש לשכור אותה בעצמו."

קאורו נדהמה.

"שום קשר! אני אפילו לא מכירה אותו. ואם הדירה פנויה – אני מאוד אשמח לשכור אותה."

מריה האמינה לה – והבטיחה לסרב לאותו גבר אם יתקשר שוב.
כעבור שבועיים – התקשרה שוב, והדירה הייתה שלה.

מריה עזרה לה עם הכול – ריהוט, כלי בית, טלפון – ואפילו השכירה לה בזול.
מריה הייתה במקור מיוגוסלביה, שעבדה כמלצרית קשה יום, רכשה שני נכסים – אחד למגורים, אחד להשכרה.

קאורו באה לניו יורק בלי כוונה לעבוד.
היו הצעות לעבוד במסעדות יפניות, אך היא רצתה חופשה אמיתית.
היה לה כסף – ורצתה לחוות זמן "מבזבז".

היא טיילה יומית לאורך מנהטן – מהרחוב הראשון ועד 65.
עשתה סיבוב בפארק סנטרל, חזרה – והבינה שהעיר האגדית הזו די קטנה.

היא קנתה כרטיס מוזל למחזמר "**סיפור הפרברים**" והתרשמה עמוקות.
צפתה ב"חלף עם הרוח" וב"צלילי המוסיקה" – והתרגשה.
היא חיה כל יום לפי הלב.

יום אחד, כותרת בעיתון תפסה את עינה: שם יפני – "יוקו אונו".
היא התקשרה לחברה לשאול:
"תגידי, מי זו יוקו אונו?"
"מה?! את לא יודעת? זו אשתו של ג'ון לנון."
"הביטלס... קרה משהו?"
"ג'ון לנון נרצח אתמול."

זה היה ב־8 בדצמבר 1980.
ג'ון לנון נורה בכניסה לדירתו (בניין 'דקוטה') ליד סנטרל פארק.
הוא פונה לבית חולים – ונפטר.

קאורו נזכרה שהייתה רואה שם "שוג'י" – מחיצות יפניות.
"חשבתי שגרים שם יפנים. אז ככה זה."

למחרת הלכה לסנטרל פארק – המקום התמלא באנשים שבאו לחלוק כבוד.

באותו זמן, אחיה מֶצְרוּ הודיע לה שהוא מתחתן עם נוריקו – אישה מאותו אזור.
קאורו חזרה זמנית ליפן.

לפני שחזרה לניו יורק, הציעו לה לבקר באירופה.
"יש לנו קרובי משפחה באיטליה – תרצי שאקשר ביניכם?"

אחרי החתונה – טיילה חודשיים באירופה: גרמניה, יוגוסלביה, לונדון.
בלונדון חיפשה כרטיס זול לאמריקה – ראתה כתבה על כרטיס זול, ניסתה להשיגו – ואיש זר מהתור אמר לה
איפה ניתן לקנות.

היא רכשה כרטיס לניו יורק ב־20,000 ין – זול מאוד, ללא אוכל – טיסת לואו קוסט עוד לפני שהמושג הפך
פופולרי.

אבל הכסף הלך ואזל.
"היה לי חופש, נהניתי – הגיע הזמן לחזור ליפן."
וכך, ביוני 1981 (שואווה 56), קאורו חזרה ליפן.

קואורדינטורית

"להשתמש באנגלית שלמדתי באמריקה כדי לחיות את חיי"

קאורו לא חיכתה. היא התפטרה ממאקסל, החברה שהקימה עם אחיה, ופרסמה מודעה בעיתון Japan Times:

"אני קואורדינטורית עצמאית. יודעת אנגלית. מבקשת עבודה."

כ-10 פניות הגיעו מיד. היא עברה את כל הראיונות, אך התברר שהעבודות היו מול יפנים בלבד, עבור חברות זרות שאין בהן דוברי יפנית. קאורו רצתה תפקיד עם תקשורת באנגלית. בדיוק אז הגיעה שיחת טלפון:

– "הלו, זו גברת פֶרוֹמָאטָה קאורו?"

– "כן..."

– "אני צ'אנדלר אדוואני."

האנגלית שלו נשמעה בהודית כבדה.

– "ראיתי את המודעה שלך בג'אפאן טיימס. מחר תבואי לתחנת ●● בשעה ●●. מישוה בשם M יחכה לך ברכב."

– "סליחה, לשם מה?"

– "אל תדאגי, נסביר לך הכול כשתגיעי."

השיחה נותקה. לא היה איך לסרב.

למחרת היא הגיעה. M, מזכירו של צ'אנדלר, הסביר שמדובר במפעל לשבבים (IC), פרויקט יפני-הודי משותף, בו מהנדסים הודיים הגיעו ליפן, אך לא הייתה תקשורת עם המקומיים. האנגלית והיפנית לא זרמו – ושום דבר לא התקדם. קאורו התבקשה לתווך.

"צ'אנדלר שולט ביפנית, לא?" שאלה.

"כן, אבל היפנים דרשו מתווך יפני. הם לא סומכים על הודים. זה עצוב, אבל זו המציאות."

כשהגיעה למפעל, שני מהנדסים הודים עטו עליה בהתלהבות. סוף-סוף מישוה שמבין אותם. הם הביאו לה ממתקים הודיים, חריפים בטירוף.

"זה חריף!"

"מה!? אז נסי את זה."

"עוד יותר חריף!"

"נו, אל תגידי ככה – אשתי הכינה את זה!"

מהיום למחר קאורו הפכה למתורגמנית יומיומית במפעלי השבבים. היא נסעה ממפעל למפעל, מגשרת בין המהנדסים.

המהימנות, הידע העסקי שלה, והכנות – הרשימו את צ'אנדלר. הוא החל להזרים לה עבודות באופן קבוע. היא כמעט הפכה לקואורדינטורית קבועה שלו.

צ'אנדלר אדוואני הגיע ליפן לראשונה ב-1952, מיד לאחר כינון הקשרים הדיפלומטיים בין יפן להודו. משפחתו עברה מהאזור שהפך לפקיסטן לאחר החלוקה – כדי להינצל מהעימותים הדתיים בין הינדו למוסלמים. סבו הגיע כבר ב-1917, וחווה את רעידת האדמה הגדולה של קנטו.

צ'אנדלר הקים את Nephuse International ביוקוהמה, חברה לייצוא מוצרי חשמל מיפן להודו. במקביל, פעל רבות למען קהילת הזרים ביוקוהמה – מהסכמים עם מומבאי, ועד תרגום מדריכי עירייה לאנגלית.

כל עבודה שקיבלה מצ'אנדלר הייתה מלווה בהוראה פשוטה:

"שם יחכה לך מישהו. תעבדי איתו."

ואז –

"חודש הבא יבוא מישהו אחר. תמשיכי."

למרות שלא היה לה ניסיון פרילנסרי, קאורו נגררה אחר הקצב הפרוע של צ'אנדלר, ולעיתים אחיה נהיה מודאג מכך.

"— כמה את מקבלת על העבודה?"

"אני לא יודעת."

"לא ייתכן שלא תדעי."

"כי אף פעם לא אמרו לי מראש כמה אקבל."

"את הרי עובדת מהבוקר עד הלילה. את דורשת שכר כמו שצריך?"

"אני לא ביקשתי כלום מצידי."

"אם לוקחים בחשבון את כמות העבודה, את אמורה לקבל סכום לא מבוטל. כדאי שתעלי את הנושא."

בעקבות שיחה כזו, קאורו החליטה לשאול את צ'אנדלר ישירות:

"אם לא יהיה לי ברור כמה אני מקבלת, לא אוכל להמשיך בעבודה."

צ'אנדלר נלחץ – לא יכול להרשות לעצמו לאבד אותה.

"אוקיי, רגע, כמה את רוצה?"

"אני לא יודעת, מה הטווח המקובל?"

"אבל כמה את רוצה?"

בסוף הוסכם על שכר יומי של כ-10,000 ין. רק מאוחר יותר התברר לה שהשכר המקובל גבוה יותר – היא גילתה את זה כשעבדה בתיווך בין חברות אמריקאיות ויפניות בהסכם שיתוף פעולה בתחום הפקסים. שם קיבלה 30,000 ין ליום, כולל סעודת אונאגי מפוארת.

"מצטערים שזה שכר נמוך..." אמרו לה – והיא הבינה כמה נמוך באמת היה השכר הקודם. אולי בהודו ובאמריקה השיקולים שונים, חשבה.

יום אחד קיבלה שיחה מ-M, אותו מזכיר שהוביל אותה בהתחלה למפעל:

"לגבי העבודה הנוכחית – אני מקבל עוד המון פניות. רוצה לעבוד איתי ישירות מהפעם הבאה?"

"מה פירוש?"

"יהיה קל יותר בלי שצ'אנדלר יתערב. את קואורדינטורית מעולה, ואם נעבוד יחד זה מאוד יעזור."
"אבל אין לי ניסיון בתפקידים של מזכירה. זה לא פשוט בשבילי."
"אני אלמד אותך הכול מאפס."

קאורו לא הרגישה בנוח.
"האם צ'אנדלר בכלל יודע על ההצעה הזו?"
"לא, עוד לא דיברתי איתו."
"אני קיבלתי את כל העבודות שלי עד היום ממנו. אם אקבל את ההצעה הזו, אשתמש במידע עסקי שסיפר לי – זה לא הוגן."
"אם תסכימי, אני אספר לו."
"אני מעדיפה לעשות דברים בגלוי וביושר, עם צ'אנדלר, לא מאחורי הגב."
"אני יכול להציע לך סכום שיפתור את כל הדאגות הכספיות שלך."
"אני מצטערת. כסף אפשר להרוויח, אבל מערכות יחסים אי אפשר לבנות מחדש בקלות. אם מדובר בהתנהלות מאחורי הגב – אני לא מעוניינת."

M לא פנה אליה שוב – כנראה ההצעה לא הצליחה.
בין אם צ'אנדלר ידע על זה ובין אם לא – העבודה ממנו המשיכה לזרום ברצף.

בהמשך, קאורו קיבלה עבודה מתערוכת רהיטים בין-לאומית שהתקיימה ב... (ככל הנראה הארומי בטוקיו). זו הייתה תערוכה עולמית שהחלה ב-1979, והתמחתה בריהוט ואביזרי פנים. השתתפו בה מדינות כמו תאילנד, הודו, פקיסטן ועוד.

קאורו לא יכלה לטפל בכל בעצמה, אז היא גייסה מתורגמנים.
בין אלה שעבדו איתה היה צעיר בשם **אימאי איסאו**.

יום אחד, פרסומת באנגלית במהדורה של *יומיו* תפסה את עינה:
"תושב סאיטאמה מחפש שותף להחלפת שפות."

הרעיון היה ללמד יפנית בתמורה לשיחה באנגלית. מאז חזרתה מאמריקה, קאורו ניסתה לשמר את האנגלית שלה דרך הזדמנויות כאלה.
דרך המודעה היא הכירה את *עופר*, סטודנט ישראלי שלמד באוניברסיטת טוקיו וגר בסביבתה.

כעבור זמן, עופר פנה אליה:
"מחר יבוא אליי חבר ישראלי מאוד חכם. אפשר להביא אותו אלייך?"
"בטח, למה לא? אני גם אזמין משהו שהכרתי בעבודה – הוא אמר שהיה פעם בישראל."
"אני גם אביא את השותפים הישראליים שלי לדירה."

הגיע יום המפגש. בערב קאורו הכינה נאָכָה (תבשיל יפני חם), והמתינה.
כשהדלת נפתחה, עמדו מולה כמה ישראלים. מאחור עמד בחור בלונדיני עם עיניים כחולות – וחייך אליה.

פרק 10

יגאל וקאורו

סוקה

קאורו חיה בדירה בשיכון מאטסובארה שבעיר סוקה, מחוז סאיטאמה, מאז ששבה מניו יורק. בעת הכניסה לדירה, אחיה אצ'י שימש כערב. היה זה בניין דירות בן שתי קומות, שבקומתו התחתונה ניהל בעל הבית חנות וילונות. (למה דווקא סוקה?)

בעל הבית היה טוב לב כלפי קאורו, אך לעיתים גם קשה-יום, ולעיתים הדבר גרם לה לקשיים.

"קאורו-סן, יש לי בקשה קטנה, פנה אליה."

"מה קרה?"

"אני רוצה שתקראי לי את תוכן המכתב הזה."

"איזה מכתב זה?"

"ביתי התחילה עם איזה בחור, והוא שלח לה מכתב."

"אוקיי..."

"אני לא יכולה לפתוח אותו, אז תקראי לי אותו במקומי."

"לא, לא, אין מצב שאני עושה דבר כזה."

קאורו מיהרה להתרחק מהמצב.

קבוצה של ישראלים באה לדירה זמן מה לאחר מכן. בעת שישבו יחד לארוחה, גבר בשם יגאל, שישב שקט וחייכני מאחור, פתח לפתע את פיו. מששמעו את סיפורו, הסתבר שהוא מחפש דירה.

"דירה, הא... קאורו חשבה לרגע ונזכרה שאחיה מיץ קנה דירה מעל חנות של סבן אילבן, שטרם נפתחה ולא היה מי שיגור בה."

"אחי קנה דירה שאיש עדיין לא גר בה. אולי עד שתמצא מקום אחר, תוכל לגור שם לשבוע בערך. לשאול אותו?"

"באמת? אשמח מאוד."

קאורו התקשרה למיץ, שקיבל זאת בשמחה.

"אח שלי אמר שכן. רוצה לבוא איתי עכשיו לראות את הדירה?"

"לא, אני אחזור מחר בבוקר."

"למה?"

"כשרואים דירה בלילה, אי אפשר לדעת אם היא מוארת. עדיף ביום."

קאורו הופתעה. הציעה לו לגור שם חיים, והוא עוד עושה סלקציה.

יגאל אכן חזר למחרת בעשר בבוקר, ראה את הדירה והחל לגור בה.

"נו, תוך שבוע הוא בטח ימצא מקום, חשבה קאורו."

אבל עברו שבועיים והוא לא זז.

"תגיד, מה עם הדירה שלך?"

"עוד לא מצאתי."

"אתה מחפש בכלל?"

"בערך... אני אמצא משהו."

קאורו החלה להרגיש אי-נוחות. לא ידעה אם יגאל בכלל מסוגל לשלם, אבל לא נעים היה לה שיגור בחינם.

"אם אתה רוצה להישאר עוד, אולי תשלם משהו קטן — אפילו 500, 1000 או 10,000 ין. סתם, בשביל

ההרגשה."

"אה... כן..."

"אח שלי לא מבקש כלום, אבל זה יותר נעים אם אתה יוזם את זה."

"אז... כמה בערך?"

"אני לא יודעת כלום על מצבך. תחליט בעצמך."

פתאום שאל יגאל:

"מה את חושבת שאני עושה פה ביפן?"

"לא יודעת."

אז סיפר לה שהוא בא ליפן כסטודנט מלגאי, שקיבל ויזה דרך סוכנות נסיעות של בן-דודו, שהוא לא כאן בניגוד לחוק, אבל אין לו מושג מה לעשות.

הוא מכר לפעמים כרטיסים, אבל הסוכנות בהפסד.

"אתה רוצה להיות סוכן נסיעות?"

"לא, ממש לא."

"מה אתה כן רוצה?"

"אני רוצה לעשות ביזנס ביפן. בשביל זה צריך לפתוח חברה, אבל אני לא יודע איך." קאורו לא יכלה להתעלם — והחליטה לעזור.

לקחה אותו למשרד ממשלתי, הסבירה לו על הון התחלתי ורשמה את החברה.

30,000 ין.

בתחום: מחשבים ותחומים עתידיים נוספים.

"איך תקרא לחברה?"

QX."

"QX?"

"קיצור של Quality Excellent — איכות מעולה."

מתחת לשם של יגאל כמנכ"ל הופיע שמה של קאורו.

"למה השם שלי כאן?"

"אפשר רק להשתמש בשם שלך?"

"אממ... נו, בסדר..."

"ואיך נחלק את המניות?"

"אני לא צריכה מניות."

"אז חצי-חצי."

הוא החליט לבד, בלי לשאול.

החברה הוקמה, אבל עבודה לא הייתה.

בינתיים קאורו עזרה לו, לקחה אותו לפגוש את צ'אנדלר.

הוא גם היה בא לבקר סתם, גם כשלא היה עבודה.

הוא גם התיידד עם אמא של קאורו, קיו.

קיו הייתה באה הרבה לטוקיו לבקר את אחותה, ותוך כדי באה לקאורו.

יגאל, שהיה סקרן לגבי המנהגים ביפן, שאל שאלות:

"למה מניחים את הצ'ופסטיקס לרוחב?"

"כי יושבים זה מול זה, ולא מנומס להפנות את הקצה החד לאדם ממול."

"ומה זה 'איטאדאקיםאסו'?"

"זה תודה על חיי המזון שאתה אוכל. תודה גם לחקלאים, וגם למי שבישל. כל גרגר אורז מבטא את המאמץ שלהם."

יום אחד צלצל הטלפון בדירה:

"הלו?"

קול נשי נמוך במיוחד.

"מי זאת?"

"איפה יגאל?"

"יגאל? הוא לא כאן."

"מתי הוא חוזר?"
"זה לא הבית שלו... אפשר להעביר לו הודעה?"
"תאמרי לו שלא ידאג לגבי אחיו. תודה."
קליק

למחרת יגאל בא שוב, וקאורו סיפרה לו.
"אה, זו אמא שלי."
"אמא שלך?"
"כן. אח שלי עבר ניתוח סרטן, והיא בטח התקשרה לומר שזה הצליח."
"טוב לשמוע. אבל תגיד, למה נתת לה את המספר שלי בלי לשאול?"

"כי אין לי טלפון," אמר יגאל בחיוך.
זמן קצר לאחר מכן, קאורו יצאה לנסיעת עבודה בת חודשיים לתאילנד כמתאמת. היא חשבה שעד שתחזור, הכול יתייצב. אך כששבה לביתה, הטלפון צלצל.

"שלום, זו קאורו."
"שלום, זה יגאל."
"מה קרה?"
"ראיתי שהאור בדירה דולק, אז חשבתי שחזרת."

קאורו הציצה מבעד לחלון וראתה את יגאל מתקשר מטלפון ציבורי.
"אני יכול לקפוץ עכשיו?"
"לא אכפת לי, אבל... אתה עדיין גר פה?"

במהלך העבודה המשותפת, יגאל הלך ונמשך יותר ויותר לקאורו. היא הזכירה לו את אמו, חווה. הוא חש שזו האישה שאיתה הוא רוצה להינשא. זה היה באפריל 1984.

"תני לי לחשוב על זה," השיבה קאורו.

במצבים כאלה, קאורו תמיד התייעצה עם אחיה החמישי, נוריאן, שהיה שותף לעליות והירידות בעבודתה. באותו ערב, הם נפגשו במסעדת סטייק בעיר סוקה (כנראה).

"אה, מזמן לא התראינו. מה העניין?"
"יגאל הציע לי להתחתן."
"מה?! אתם בכלל בקשר כזה?"
"גם אני הופתעתי כששמעתי את זה."
"תקראי לו לכאן. עכשיו."

כך, שלוש שנים ניהלו שיחה.
"אתם מסתירים דברים, הא?" אמר נוריאן בחיוך.
הוא הביט בהם ואמר:
"קאורו, גבר כזה לא תמצאי שוב. ואם לא תתחתני עכשיו, אולי לעולם לא תתחתני. הוא אדם רציני. כדאי שתעברו לגור יחד כבר עכשיו."

הוא חזר עם משאית מהעבודה, ולקח את חפציה של קאורו מהדירה שלה לדירה של יגאל. כך השניים התחילו לגור יחד.

באותו ערב, קאורו אמרה ליגאל:

"יש לי שלושה תנאים. אם לא תסכים להם – לא נתחתן."
"אני מקשיב."

1. "אני רוצה להמשיך לעבוד גם אחרי שנתחתן."

– "זה מצוין. גם אני לא רוצה לחיות עם אישה שרוצה להיות רק עקרת בית."

2. "אני לא רוצה לערוך חתונה. זה יקר, וקשה לאסוף את שתי המשפחות יחד. גם יש את הוויכוח של לפי

איזו מסורת נעשה את זה."

– "אין בעיה, מבחינתי זה מקובל."

3. "לפני שנתחתן, חשוב שנכיר את המשפחות זה של זו. גם אם אנחנו מסתדרים, נישואין זה איחוד של

משפחות. אם זה לא יסתדר, נהיה אומללים."

– "ברור. אסדר כרטיס טיסה לישראל."

כמה ימים לאחר מכן, אחיהם השלישי, אצ'י, הזמין את קאורו ויגאל לארוחה במסעדה סינית בסוקה (כנראה). כשנכנסו, ראו שכל המשפחה כבר מחכה להם שם: אמא קייו מניאגטה, האחים והאחיות עם בני זוגם, כולל האח השישי מיצו ואשתו (שניהלו חנות סבן-אילבן). כיוון שידעו שהשניים לא רוצים לערוך חתונה, הם רצו לפחות לערוך עבורם חגיגה כלשהי.

עבור קאורו ויגאל זו הייתה הפתעה גמורה.

יגאל הציג את עצמו בפני המשפחה: סיפר שחקר בוטניקה בישראל, הגיע ליפן כסטודנט במלגה ממשד החינוך, התאהב ביפן ורצה להקים בה עסק. קאורו עזרה לו להקים את החברה, והוא סיפר את כל השתלשלות העניינים – כולל דברים שגם קאורו שמעה בפעם הראשונה.

גם אמה של קאורו, קייו, נשאה דברים:

"זה יותר מדי טוב בשביל הבת שלי. תודה שהתחתנת עם אדם הגון וישר כמו יגאל."

קאורו הרגישה שאם אמא שלה חושבת כך – סימן שעשתה את הבחירה הנכונה.

לאחר מכן שתו, שרו, וחגגו בשמחה. גם יגאל וגם קייו שרו. כולם נראו מאושרים.

ישראל

כעבור כמה ימים, איגאל וקאורו הגיעו לישראל כדי לפגוש את משפחתו, ונחתו בנמל התעופה בן-גוריון. הבידוק בכניסה היה מחמיר במיוחד – במיוחד כלפי יפנים. גם קאורו נאלצה לפשוט כמעט את כל בגדיה והייתה נתונה לבדיקה מדוקדקת.

מאז שנות ה-70, אש"ף ניהל פעילות טרור עזה נגד ישראל וארצות הברית. אחת התקריות המזעזעות ביותר הייתה טבח נמל התעופה בלוד ב-30 במאי 1972, כששלושה מחברי הצבא האדום היפני פתחו בירי אוטומטי במסוף הנוסעים, וגרמו למותם של 24 בני אדם. אחד מהם, אוקמוטו קוזו, שרד ונכלא בישראל, והיו ניסיונות חוזרים לשחררו, כולל חטיפות מטוסים. בעקבות זאת, כל יפני שנכנס לישראל נחשב חשוד ונבדק בקפדנות.

לבסוף הסתיימה הבדיקה, ובשער היציאה חיכו יוסף וחווה – הוריו של איגאל.

קאורו אמרה בעברית: "שלום, אימא. שלום, אבא" – וניגשה לחבק את שניהם. בישראל מקובל לקרוא לחמות ולחותן בשם הפרטי, אבל קאורו בחרה להשתמש בכינויים "אמא" ו"אבא", דבר שהתרגשו ממנו מאוד. מבחינתם זה סימן לאישה מנומסת ובעלת חינוך טוב.

איגאל כבר שלח מכתבים מוקדמים למשפחתו:
"מצאתי אישה שדומה לאמא. אני בטוח שתאהבו אותה."
גם הדרישה של קאורו להכיר קודם את משפחתו לפני שתסכים לנישואין נתפשה כאות לאישה זהירה ורצינית.

קאורו, מצידה, הרגישה בנוח עם חווה ויוסף:
"נראה לי שנסתדר טוב. הם אנשים טובים."

איגאל לקח את קאורו לטיולים ברחבי הארץ: מצדה, מדבריות בגבול, ונמל יפו, שם אכלו דג גדול במסעדה. הוא רצה לחשוף אותה לכל פינה שהוא אוהב. קאורו הרגישה שהיא כמעט לא מתקשרת עם ההורים, וזה הפריע לה.

יום אחד, כששמע קולות מהסלון, ראתה את חווה נראית מעט ממורמרת.
"על מה שוחחת עם אמא שלך?" שאלה את איגאל.
"אמא רצתה לצאת לקניות."
"ולמה לא תצאו יחד?"
"חשבתי שזה יכול לחכות. רציתי שתיהני מהטיולים בארץ."
"תגיד, לא נראה לך שאמא רוצה פשוט לדבר איתך? אתה הרי לא פה כל יום..."
איגאל הבין את הרמז, שוחח עם אמו, והבין שעליו להקדיש זמן גם למשפחה. לאחר מכן התחילו לצאת כל המשפחה יחד.

פעם אחת נסעו לחיפה לפגוש את זאב, אחיו של יוסף. איגאל עקף רכבים מהכיוון ההפוך, ונעצר על ידי שוטר. בתוך הרכב כולם שתקו. כאשר השוטר דפק על החלון ושאל אם מישהו מדבר עברית, קאורו ניצלה את ההזדמנות ואמרה בביטחון: "כן, כן!" (במובן של "אני מדברת").

השוטר התרצה ונתן להם להמשיך. לאחר שהתרחק, פרצו כולם בצחוק. איגאל הסביר:
"אמא ביקשה שכולם יעמידו פנים שהם לא מדברים עברית, כדי לנסות להימנע מדוח. ואז את פתאום ענית 'כן', וזה הרג אותנו מצחוק."

מאז, הסיפור הפך לבדיחה קבועה במשפחה.

בביקור אחר אצל אלי, שגר ברחובות, קאורו התכוננה לצאת כשאיגאל שאל:
"את הולכת ככה?"
היא לבשה שמלה רגילה ואמרה:
"מה הבעיה?"

"בחג הפסח כל המשפחה תתכנס, אז אולי כדאי שתלבשי משהו קצת יותר מהודר?"
"פסח? מה זה?"
"אה? לא סיפרתי? זה חג יהודי. חוגגים את בריחת בני ישראל ממצרים, כשהיו עבדים. את לא מכירה את הסיפור שמשה רבנו בקע את הים?"
"אה, מהסרט 'עשרת הדיברות'..."
"כן, בדיוק. ובמיוחד היום – זה הלילה הראשון, שנקרא 'ליל הסדר'. זה ערב מאוד חשוב שכל המשפחה מתכנסת יחד."

קאורו שאלה בגדים מחווה, ולבשה אותם כשהגיעו לביתו של אלי. על שולחן ארוך היה פרוש מפת שולחן לבנה, ובני המשפחה ישבו סביבו. המשתתפים שרו מדי פעם, אכלו "מצה" – לחם דק ויבש דמוי קרקר, וקראו בספר שנקרא "הגדה", שמתאר את סיפור יציאת מצרים. הסעודה הייתה מפוארת.

טקס הסדר היה ארוך מאוד. קאורו, שגם כך הייתה עייפה, לא הבינה מילה ממה שקראו או שרו. היא כמעט נרדמה, וניסתה להילחם בעייפות בעזרת תזוזות, כשבדיה מצלמה. משפחתו של איגאל חשבה שהיא חרוצה במיוחד.

עברו שלושה שבועות מאז שהגיעה לישראל, והגיע יום החזרה ליפן. בשדה התעופה, איגאל התחבק בהתרגשות עם הוריו.

"אממ, גם אני כאן, כן?" אמרה קאורו.
חוה פרצה בצחוק גדול וחיבקה אותה בחום. משפחתו של איגאל כבר נשבתה בקסמה של קאורו. לא רק ההורים – כל המשפחה התאהבה בה באמת ובתמים. גם לאיגאל זה היה מאוד חשוב.

"את מוזמנת לבוא לבקר מתי שתרצי."
"וכמובן, אני מקווה שגם תבואו לבקר ביפן."

כך נפרדו מישראל, עם הבטחות לביקורים בעתיד.

QX

קאורו התכוונה להמשיך לעבוד כמתאמת (קואורדינטורית) עד שהחברה של איגאל תתייצב. אולם זמן קצר לאחר חזרתה ליפן, צ'אנדלר הגיע לבקרה. כשהוא נכנס לבית, פניו היו רציניות.

"בעצם, יש תכנית להקים בהודו חברה לייצור מוצרי חשמל ביתיים. הרעיון הוא ללמוד את הטכנולוגיה היפנית תוך כדי, ולכן הייתי רוצה שתשמשי בעמדה של מעין סוחרת בין יפן להודו – ותטוסי הלך ושוב בין המדינות."

"זה נשמע מעניין."

"אבל... יש בעיה אחת."

"כן...?"

"יש לנו גם עסקאות עם מדינות ערב. ולכן, איננו יכולים לעבוד עם אנשים שיש להם קשרים עם ישראל."

"סליחה?"

"אם עוד לא התחתנתם, תוכלי בבקשה להיפרד מהבן זוג שלך? ניתן לך כל סכום שתרצי. אם תסכימי לקחת את העבודה הזו, תוכלי להרוויח סכום כזה שלא תצטרכי לעבוד לעולם."

"מר צ'אנדלר, עבודה באה והולכת, כסף בא והולך. אבל קשרים עם אנשים יש רק ברגע נתון. תודה על ההצעה, אבל אם עליי לבחור בין בעלי לעבודה, אני בוחרת בבעלי. ננהל יחד את חברת המחשבים שלנו."

גם חברות אחרות, למשל חברות תאילנדיות, ניהלו עסקים עם הצבא העיראקי – כך שהתגובה הייתה דומה. כך קאורו סיימה את עבודתה כמתאמת עצמאית.

לאחר זמן מה, היא שיתפה את אחיה נוריאו במה שקרה. נוריאו נדהם לגמרי:

"מה?! למה לא סיפרת לי על זה?"

"גם אם הייתי מספרת, זה לא היה משנה כלום."

"לא, לא — לא היית צריכה להיות כל כך כנה. אם היית אומרת לי, הייתי יכול לדבר עם האנשים ולסדר את זה גם מבלי לערב את איגאל."

האדם שלקח את העבודה עם חברת החשמל ההודית במקומה, הפך, כך נראה, לעשיר כל כך שהוא קנה מטוס פרטי.

נראה שנוריאו הצטער על כך מאוד — גם לאחר שנים היה מזכיר זאת שוב ושוב, ואומר שאם קאורו הייתה מקבלת את ההצעה, היא ואיגאל לא היו סובלים כלכלית. אבל ההחלטה של קאורו הייתה איתנה.

כך, שניהם החליטו להתרכז בניהול החברה, ואיגאל עזב רשמית את לימודיו באוניברסיטה העברית — שנה לפני קבלת הדוקטורט.

"את בטוחה שאתה מוותר על הלימודים? אתה תמיד יכול לחזור."

"אני לא לומד בשביל תואר דוקטור. אני לומד כשזה מעניין אותי, ואני יכול ללמוד מתי שאני רוצה."

"אתה בטוח שלא תתחרט?"

"אני לא אתחרט."

קאורו ואיגאל שוחחו על לאן הם רוצים לקחת את החברה בעוד עשר שנים. הם הגיעו לרעיון של פיתוח תוכנה למחשבים.

כשהיה איגאל בלימודים בקאגאוה, היו באוניברסיטה מחשבים מרשימים.

"אני מכיר את הדגם הזה מהאוניברסיטה העברית. תנו לי להשתמש בו."

אבל גם כשביקש, לא הרשו לו לגעת במחשב. למעשה, הוא מעולם לא ראה מישהו משתמש בו.

גם במקומות אחרים ביפן היו מחשבים רבים, אך התברר שאין תוכנות להשתמש בהן. לא היה קל לבנות מחשבים חדשים, אך בישראל היו הרבה מתכנתים מוכשרים. לעומת זאת, ביפן היו מחשבים מרובים אך מחסור בתוכנה. אם יחברו את החזקות של שתי המדינות — יפן וישראל — אפשר לבנות משהו מעניין מאוד.

"בעתיד העולם כולו יהיה מבוסס על מחשבים."

איגאל דיבר בהתלהבות, אך קאורו עדיין לא הייתה בטוחה.

באותו הזמן התחולל בעולם שינוי עצום במחשוב האישי. בשנות ה-70, המחשבים האישיים היו מוגבלים בתפקוד ודורשים הזנת פקודות ידנית.

אך בתחילת שנות ה-80, חברת אפל האמריקאית הציגה את מחשב המקינטוש, עם ממשק גרפי אינטואיטיבי (GUI), שהשתמש בעכבר ובאיקונים. באותה תקופה, גם מיקרוסופט השיקה את מערכת ההפעלה Windows, שגם היא כללה GUI — וכך נוצר בסיס הפעלה אחיד לכל מחשב אישי, בלי קשר לחברה המייצרת.

ביפן, חברת NEC הוציאה את הדגם PC-9801 — שהיה מותאם במיוחד לקלט של טקסט יפני רב, והפך ללהיט גדול.

עדיין, מחשבים שימשו בעיקר באקדמיה ובחברות, אך סוף סוף התחילה מגמה שבה גם אנשים פרטיים יכלו להשתמש בהם למטרות מגוונות.

(וזאת, דרך אגב, הייתה תקופה שבה משחק הווידאו "Space Invaders" סימן את המעבר אל עידן המחשב האישי, בשנת 1978).

כדי להתחיל חברה לפיתוח תוכנה, היה צורך במחשב. איגאל וקאורו הלכו שוב ושוב לבנק, ולבסוף לקחו הלוואה של 4 מיליון ין. מאותו רגע, הם התרוצצו יום-יום בחיפוש אחר עבודה.

איגאל, שהיה תלמיד מצטיין, היה תמיד מהסוג שאחרים סומכים עליו — אך הוא כמעט אף פעם לא נדרש לבקש עזרה מאחרים.

הוא לא היה טוב בלשווק את עצמו — זה היה התחום שבו הכי התקשה. לעומתו, קאורו, שהייתה שנים בתחום המכירות, דווקא הרגישה שזה הטבע שלה.

"אני פשוט לא מסוגל לעשות דברים כאלה..."

"לא מסוגל, לא מסוגל... אז מה תעשה? אתה חושב שמישהו יבוא אליך מיזמתו ויגיד 'יש לי עבודה בשבילך'? אנחנו אלה שצריכים לפנות ולהגיד: 'יש לכם אולי עבודה?'"
אין שום דבר להתבייש בו."

קאורו הייתה בודקת בכל יום את המודעות בעיתונים באנגלית, ומתקשרת למעסיקים. אבל היא לא הבינה כלום במחשבים.

כשהיו שואלים אותה משהו, היא פשוט חזרה בקול רם על מה ששמעו לה, הסתכלה על תגובתו של איגאל, והמשיכה בהתאם.

כך הצליחה לקבוע ראיונות עם לא מעט חברות. כשהם הגיעו לראיונות, איגאל היה עונה על כל שאלה ללא בעיה, והיה ברור לקאורו שבעלה באמת בקיאה מאוד במחשבים.

אבל למרות כל המאמצים – התגובה בכל מקום הייתה דומה:

"וואו, זה מרשים מאוד... אבל אצלנו עדיין אין צורך בהשקעה בסדר גודל כזה..."

הדרך עוד הייתה ארוכה מאוד.

(הערת סיום: "מלון" = "מלון", ייתכן ומסמן את סוף הקטע או מעין כותרת לפסקה הבאה).

משה

ביולי 1985, גם אז, העבודה עדיין לא עלתה על המסלול. באותה תקופה, בביתם בסוקה, התארח אנטוניו – חבר קרוב מתקופת לימודיה של קאורו באוניברסיטה לשפות זרות באוסקה. גם אנטוניו נשאר ביפן לאחר שסיים את לימודיו באוניברסיטת טוקיו. הייתה לו בת זוג יפנית, אך משפחתה התנגדה נחרצות בגלל שהוא זר – והקשר הסתיים. אנטוניו היה ממלמל כמעט כל יום את השיר האהוב על סטודנטים זרים – "Koibito yo" של הזמרת גורין מיומי.

יום אחד, איגאל חזר הביתה נלהב:

"תקשיבי, תקשיבי!"

הוא שלף קופסה גדולה – ובתוכה הייתה מכונת הכתיבה האלקטרונית החדשה של טושיבה שזה עתה יצאה לשוק.

בעוד שבעבר היה צריך ללחוץ ידנית על מקשי ההמרה בכל קטע משפט, המכשיר החדש הציע תכונה מהפכנית: המרת קנה-לקנג' של משפטים שלמים – בלי צורך בהפעלה ידנית כלל. גם ניתוח המבנה התחבירי בוצע אוטומטית, והייתה אפשרות להציג תצוגה מוקטנת של הדפסה. המכשיר עלה מעל 100,000 ין – השקעה גדולה.

"עם זה נוכל להתחיל לעבוד בהקלדת מסמכים."

הכוונה הייתה לשירותי הקלדה מקצועיים של מסמכים כמו עבודות אקדמיות, עבור מי שכתב ביד. היקף העבודה היה עצום – מאות עמודים בכל פעם – אבל עם המכשיר החדש, ניתן היה לקצר את זמן ההקלדה באופן ניכר.

"אבל רגע, מי אמור לעשות את העבודה הזו? זה לא קשה להקליד ביפנית?"

"ברור שאת!"

"מה? איך אני אמורה לעשות את זה? אני לא מבינה כלום במחשבים!"

"אני אלמד אותך, אל תדאגי."
"בחיים לא אצליח."

איגאל מעולם לא התפרץ. תמיד היה רגוע, מדבר בכנות, מסביר באורך רוח – וזה נתן לקאורו ביטחון.
"אני בטוח שאת יכולה. תסמכי עליי – פשוט תנסי."
בזכות ההדרכה העיקשת של איגאל, קאורו למדה להשתמש במעבד התמלילים, ויכולתם לפרנס את עצמם התחזקה.

כעבור זמן קצר, קאורו גילתה שהיא בהריון.
איגאל היה נרגש מאוד, ומיהר להתקשר למשפחתו בישראל.
קאורו לא סבלה מתסמינים של בחילות, והיות שהרגישה טוב – לא מיהרה ללכת לבדיקות.
איגאל דאג, ושאל כל יום:
"נו, הלכת לרופא?"
"עוד לא."
"מה יקרה אם פתאום משהו יקרה?!"
"מה כבר יהיה? גם ככה זה עולה כסף, ובסוף תמיד אומרים שהכול בסדר."

לבסוף איגאל נקט בצעד מחאה:
"אני לא מתגלח עד שתלכי לרופא!"
וזה עבד – איגאל ממש לא התאים לשפם.
"טוב טוב, זה מגעיל כבר... אני אלך לרופא – רק תתגלח כבר."

קאורו התחילה ללכת לבדיקות. כל פעם נמסר לה: "הכול תקין."

ספטמבר הגיע.
קאורו, כבר בחודש תשיעי, סיימה באותו בוקר להקליד עבודה שלקחה לה חודשיים.
בדיוק כשעמדה לשמור את הקובץ – בטעות מחקה אותו.
היא נבהלה לחלוטין.
"סליחה איגאל... אני כבר לא יכולה יותר."
אבל איגאל שמר על קור רוח:
"לא נורא. תנוחי קצת ונראה מה אפשר לעשות."

לאחר יום מנוחה, היא קיבלה כוחות – והתחילה הכול מחדש.
עם בטן ענקית, בלי שינה – היא הצליחה לסיים מחדש את כל ההקלדה בתוך חודש.
זה היה ב-28 בספטמבר.
היא שמרה את הקובץ – ואז נשמה לרווחה.

ופתאום – היא הרגישה משהו מוזר.
היא קמה והעירה את איגאל:
"אני חושבת שהלידה התחילה."
איגאל קפץ מהמיטה:
"אנחנו צריכים להתקשר!"
"להתקשר למי בדיוק?"
"לבית חולים, ברור!"

"מה, אתה יודע מה השעה? זה אמצע הלילה!"
"זה בדיוק בשביל מקרים כאלה בתי חולים פתוחים בלילה!"

"אממ... טוב, בסדר. אני אסיים כמה סידורים – תמתין קצת."
קאורו הכינה לעצמה אוניגירי, אכלה אותו באיטיות, ואז הלכה להתקלח.
כשהיא יצאה מהמקלחת, השעה כבר הייתה אחרי חמש.
איגאל היה לחוץ באופן נדיר.

"רגע רגע!"
כשהם כבר עמדו לצאת לבית החולים, איגאל חזר פתאום הביתה:
"אנטוניו! תקום!"
"מה? ... איגאל? מה קרה?"
"מה זאת אומרת מה קרה?! תתעורר! זה דחוף! אנחנו נוסעים לבית חולים!"
"אה?"
"הילד עומד להיוולד, אז תזוז כבר!"

אנטוניו, שישן שינה עמוקה, לא היה מועיל במיוחד – אבל נגרר לבית החולים יחד איתם.

"הלידה עוד תארך. בני המשפחה יכולים להמתין בבית,"
אמר מנהל בית החולים.
שני הגברים, מאוכזבים ועם עיניים טרוטות, חזרו הביתה.

בערך בשעה 12, התקשרו מהבית חולים: "זה עומד לקרות."
איגאל ואנטוניו התעופפו למקום.
נולד תינוק בריא עם שיער אדמוני.
איגאל, חיוך ענק על פניו, החזיק אותו באופן קצת מגושם.

"מזל טוב!"
אמר מנהל בית החולים לאיגאל, ואז שאל:
"דרך אגב, מה סוג הדם שלך?"
"אני? נראה לי סוג O."
"אה? סוג O?"
המנהל העיף מבט באנטוניו.
"ומה עם האדון הזה?"
"חבר שגר איתנו."
"ולך מה סוג הדם?"
"A."

המנהל נראה מהורהר, ואז הציע:
"אולי תעשו שניכם בדיקת דם?"

לא היה ברור למה גם אנטוניו צריך בדיקה – אבל הם עשו.
אחרי זמן מה, חזר המנהל עם חיוך:
"נו, יופי. אתה לא סוג O – אתה A."

איגאל מעולם לא ידע באמת את סוג הדם שלו.
הוא פשוט הניח שהוא O, כי כל היפנים סביבו אמרו לו שזה מה שהוא נראה.
אבל התינוק היה A, וקאורו היה סוג B – ולכן זה לא אמור להיות אפשרי.
כשהמנהל שמע שגם אנטוניו הוא A, הוא נלחץ – עד שהתבהרה התמונה.

לקראת לידת הבן הבכור, איגאל הכין רשימה של כ-100 שמות.
אבל הרבה שמות בעברית נשמעו מוזר ביפנית – וקאורו וגם אמא שלה בניגטה לא הצליחו למצוא שם מתאים.
בסוף, למרות שהילד כבר נולד – עדיין לא היה לו שם.
איגאל התקשר לאמא שלו בירושלים.
"אז מה דעתך על השם משה?"
"משה?"
"כן. לאבא שלי – סבא שלך ז"ל – קראו מקס, אבל בעברית שמו היה משה.
זה מביא מזל לקרוא על שם נפטרים. מה דעתך?"
"מעולה!"
קאורו הסכימה – ושם התינוק הוחלט: משה.

"האישפוז יהיה בערך שבוע."
"מה? שבוע?! אפילו שאני לא עושה כלום?"
קאורו נלחצה – היא נזכרה שצריך לחדש את רישיון הנהיגה שלה.
אם הוא יפוג, יהיה קשה להוציא חדש.

"דוקטור, אני יכולה לצאת רק ליום אחד?"
"מה את מדברת?!"
אבל קאורו לא ויתרה – והיא הצליחה לשכנע את הצוות.
היא יצאה מבית החולים, עם משה התינוק, לתחנת המשטרה בסוקה,
והצטלמה לתמונה נוראית לחדש את הרישיון.

ביום השמיני אחרי הלידה התקיימה ברית מילה – ברית מילה ביהדות היא טקס חשוב,
בו מסירים את עורלת איבר המין – סימן להשתייכות לעם היהודי.
קאורו לא התלהבה, אבל איגאל שכנע אותה שזה גם בריא.

בדרך כלל מבצע את הטקס מוהל מוסמך –
אבל ביפן לא היה.
במקום זה, איגאל ביקש טובה מחבר הלומד רפואה באוניברסיטת טוקיו,
שהתעקש שעשה זאת כבר מספר פעמים.

כל המשפחה הוזמנה, קאורו בישלה הרבה.
האח שלה, אצושי, שימש כסנדק – מחזיק התינוק.
כולם ישבו דרוכים, והפרוצדורה החלה.

אבל מה שאמור היה להימשך כ-15 דקות – לא נגמר.
הרופא הזיע, המשפחה נראתה מודאגת.

"באמת חייבים לעשות את זה? ... מסכן הילד ... אולי תפסיקו?"
גם האם קיו, שהגיעה במיוחד מניאגטה, התחננה.
איגאל היה לחוץ.

לבסוף, כשהכול הסתיים – כולם נראו בהלם.
הרופא סיפר שבגלל שזה לא בבית חולים,
הוא נזהר מאוד – ותפר פעמיים יותר מהנדרש...
רק ליתר ביטחון.

כשנולד הילד הראשון, קאורו לא ידעה הרבה דברים, אבל בזכות החיוניות הטבעית שלה והרעיונות הבלתי
שגורתיים, היא הצליחה להתגבר על הכול.
פעם אחת, חברים הזמינו אותה לביקור, והיא הייתה צריכה לקחת איתה את משה. כשהיא עמדה להיכנס לרכב,
היא לפתע נבהלה:
"אה? מה אני אמורה לעשות עם תינוק בזמן הנהיגה?"
היא לא יכלה להושיב אותו על הברכיים, אז היא לקחה קופסת קרטון מהבית, ריפדה אותה בבד, והניחה בתוכה
את משה.
אז, לא הייתה לה שום מחשבה על מושב בטיחות לתינוק.

"חכה רגע, את בלי תיק?"
"מה זאת אומרת תיק?"
"נו, חיתולים למשל."
"אה, יש לי פה."
קאורו שלפה חיתול חד-פעמי מהכיס הגדול של הבגד שלה.
החבר שלה נדהם, אבל היא חשבה שזה דווקא הגיוני – עדיף להיות קלה וזריזה.

גם אחרי לידת הילד, הם עדיין לא קיבלו הצעות עבודה, אבל קאורו המשיכה להיות עסוקה בהקלדת מסמכים
בוורד פרוססר.

היא עבדה מול המסך עם משה לצידה.
יום אחד, איגאל קרא לה בהתלהבות:
"קאורו, תראי! תראי!"
"אני עסוקה, מה קרה?"
"תראי את העיניים של משה – הן ממש מנצנצות."
משה התינוק באמת נראה כאילו הוא בוחן את סביבתו בעיון.
הוא עדיין לא היה מסוגל לזוז, אבל נראה שהוא עושה מאמץ להבין את העולם שסביבו.
"ילדים הם מדהימים. כשגדלים – זה פשוט נעלם. חבל, לא?"
איגאל תמיד הבחין בדברים כאלה אצל ילדים, וזה גרם לקאורו להתחיל לשים לב יותר לשינויים אצל בנה.

עברו כמה חודשים, וההורים מירושלים הגיעו ליפן לראות את נכדם הבכור.
קאורו ואיגאל לקחו אותם לביקור בעיר הולדתה, ניאגטה.
זו הייתה הפעם הראשונה שהמשפחות נפגשו.

במשפחתה של קאורו היו המון קרובים, וקשה היה לזכור את כל השמות והפרצופים.
הרגע הכי חזק היה המפגש בין חוה (אמא של איגאל) לקיו (אמא של קאורו).
איגאל תרגם את השיחה ביניהן:

"סבתא, בת כמה את?"

וכשהתשובה הגיעה: "נולדתי בשנת טאישו 2",

הוא הסביר: "זו השנה השנייה לאחר הכתרת הקיסר הקודם."

"איזו שנה זו בלוח המערבי?"

"אני לא בטוח... אולי לפני יותר מ-70 שנה."

כל השיחה התנהלה כך – אבל כולם נהנו מאוד.

חוה התרשמה מהאינטליגנציה של קיו.

זו לא הייתה אותה אינטליגנציה כמו של אביה שלה, מקס – שהיה איש משכיל שקרא ספרים רבים.

לקיו הייתה חוכמה שבאה מהחיים עצמם.

היא עזרה לתושבי הכפר והייתה אהובה עליהם – וזה הזכיר לחוה את ההורים שלה עצמה.

כדי לשבור את הקרח, חוה הוציאה את כולם לחצר ולימדה אותם ריקוד פולקלור ישראלי בשם "הורה".
הם עמדו במעגל, נעו קדימה ואחורה.

זו הייתה הפעם הראשונה שכולם רקדו יחד – זה היה מגושם, אבל מלא חיוכים.

מה שהכי שימח את יוסף (אבא של איגאל) בביקור ביפן היה האמבטיה היפנית.

בישראל, נהוג להתרחץ באמבטיה, ולא להשרות את הגוף במים.

בהתחלה, הוא לא הצליח להתרגל לזה.

אבל איגאל שכנע אותו לנסות – והוא נדהם כמה זה מרגיע ומרפא.

הוא אף נהנה להתרחץ עם הנכד שלו, משה.

בסאדו, הם הפליגו בסירת "טראי בונה" – סירה עגולה שמופעלת בידי אישה משייטת בכישרון רב.

זה עורר תחושת טיול אמיתית, וההורים היו מאושרים מאוד.

יאר־צ'ו

רוב החברות היו בטוקיו, והוצאות התחבורה לפגישות עסקיות היו גבוהות. איגאל וכאורו החליטו לעבור לגור בטוקיו. הם מצאו דירה בשכונת יאר־צ'ו ברובע שינג'וקו, בקומה השנייה של בניין בן שלוש קומות.

הם המשיכו להתפרנס בעיקר מהקלדות וורד־פרוססור שעשתה כאורו. העבודה המרכזית הגיעה מהמרכז לטכנולוגיה ומדע, ולכל מסירה היא הביאה את משה עמה.

לאיגאל היו אינספור רעיונות, ומוחו היה שופע תכניות, אך הוא לא ידע כיצד להוציא אותן לפועל, והתייסר יומיום.
לפעמים היה מתקשר מכותב העבודה לבית ומספר לכאורו:

— "עלה לי רעיון חדש, אפשר לספר לך?"

— "בסדר, אבל אתה יודע שאני לא מבינה כלום במחשבים..."

— "זה לא חשוב, את לא צריכה להגיב בכלל. רק תקשיבי לי. אם אני לא אדבר על זה עם מישהו, אני אשתגע."
— "טוב, תספר."

כך היה מדבר במשך שעות על הרעיונות שצצו במוחו, והדיבור שחרר אותו מעט מבפנים.

כעבור זמן מה, סוף־סוף התקבלה פנייה לעבודה. אדם בשם קאנקו, מזכיר נשיא בחברת פיתוח משחקים, פנה אליו. הוא נראה נרגש מאוד.

— "חיפשתי בכל מקום עד שמצאתי אתכם!"
הסתבר שהוא שמע על איגאל דרך אנשים שדיברו עליו באחת מהחברות שאליהן פנו בעבר.

— "אנחנו מפתחים עכשיו משחק תפקידים לקונסולות ביתיות, והוא יהיה הראשון מסוגו בארץ. אני משוכנע שזה יהפוך ללהיט. בבקשה תעזור לנו!"

למרות שמעולם לא עסק בפיתוח משחקים, במהלך השיחה, קאנקו שוכנע שאיגאל הוא האיש שיוכל להוציא את הפרויקט הזה לפועל. הוא עזב בהתלהבות.

כאורו שאלה:

— "מה חשבת על השיחה של היום?"

— "אני לא כל כך בעניין..."

— "מה? למה?"

— "פיתוח משחקים זה דבר מאוד קשה."

— "כן..."

— "כשהילדים משחקים זה טוב ויפה, אבל הם מתעייפים מהר וזורקים את המשחק לפח. אני לא יכול לראות את מה שיצירתי מושלך כך."

— "אז איזה סוג פרויקט כן היית עושה?"

— "משהו שקשור לחינוך למשל. משהו שיכבדו, ושירגיש לי שהוא מחזיק ערך לטווח ארוך. משהו כזה הייתי רוצה ליצור."

— "אז תסרב?"

— "אני לא יכול לקחת את זה על עצמי."

— "אני מבינה..."

למחרת, קאנקו התקשר שוב.

— "מה החלטתם לגבי הפרויקט?"

— "מצטערת, בעלי לא נלהב מהרעיון..."

— "רגע רגע, גברתי! אם הפרויקט הזה יצליח — נוכל להבטיח לכם הכנסה לכל החיים! בבקשה, תשכנעי אותו!"

כאורו העבירה את המסר כלשוננו, אך עמדתו של איגאל לא השתנתה.

— "אני רוצה שתחשוב על זה שוב."

הטלפונים המשיכו להגיע שוב ושוב, אך איגאל סירב בעקביות. לבסוף, נמצא מישהו אחר לבצע את העבודה, ובשנת 1986, חברת אניקס השיקה את המשחק שפותח תחת השם "דרגון קווסט" (Dragon Quest).

העולם הייחודי, הדמויות שתוכננו על ידי המאייר טוריאמה אקירה, הסיפור העמוק והקרבות האסטרטגיים — כל אלו כבשו את לבם של ילדים בכל רחבי יפן ויצרו תופעה חברתית. המשחק הפך ללהיט בינלאומי.

האירוע הזה הפך לשיעור לחיים, והאח נארהו נזף בהם שוב. גם כאורו וגם איגאל התפטרו מעבודותיהם הקודמות כשהתחתנו, ולא היה להם כמעט כסף. אילו היו מקבלים את העבודה, היו נמנעים מקשיים כלכליים. גם אם זו לא הייתה העבודה שחלמו לעשות — לו היו מתאמצים לתקופה קצרה, יכלו לרכוש יציבות, ואז להשקיע בנחת בפרויקטים ה"אמיתיים" שחלמו עליהם.

וורד־טק

אחד מחדרי הבית שימש כמשרד. איגאל, שהיה דומה לאמו חווה, הקפיד לשמור את החדר תמיד נקי ומסודר. במיוחד שולחן העבודה — הוא תמיד דאג לפנות זמן כדי לסדר אותו לפני תחילת העבודה, גם כשהיה עסוק מאוד. קאורו, לעומת זאת, הייתה שונה ממנו לגמרי — גם כשערמה מסמכים בערימות, היא ידעה בדיוק היכן נמצא כל דבר.

"אני לא מצליח להתרכז אם אני לא מסדר קודם, לא משנה כמה אני עסוק."

כשהמשה הקטן התחיל לדדות, הוא היה מתקרב ומתיישב על ברכיו של איגאל, שהתיר לו לראות את המסך. לפעמים הילד היה טופח בחוזקה על המקלדת, דבר שגרם לקאורו לדאגה, אבל איגאל תמיד חייך ואמר:

"זה לא נהרס כל כך בקלות. תני לו לגעת, זה בסדר."

איגאל מעולם לא כעס על אף אחד. הוא היה תמיד רגוע, ובין אם היה עייף או לא, למחרת בבוקר היה מקבל את כולם בחיוך. עבור קאורו, לחיות לצידו היה דבר קל.

כשהמשה התחיל לגדול, הוא הפך לילד פטפטן. אפילו כשקאורו החליפה לו חיתול, הוא המשיך לפטפט בלי הפסקה. הוא קרא לאיגאל "אבא" (כמו בעברית), ולקאורו "אימא" (גם בעברית).

"תגיד, אבא, מי בא? איזה אורח בא?"

"ששש... משה, אני בטלפון עכשיו, תהיה בשקט."

"מה? מי זה האורח? מי בא?"

גם ברגעים כאלה, כשקאורו הייתה נלחצת, איגאל תמיד נשאר מחוץ.

כעבור זמן מה, סוף סוף התחילו להגיע עבודות. ההזמנה הראשונה הייתה הקלדת מסמכים מדעיים.

באותה תקופה, במיוחד בתחום המתמטיקה, אתגר מרכזי היה הזמן הארוך שנדרש להדפסת חומרים. מאמרים במתמטיקה כללו שברים, אינטגרלים, אותיות לועזיות ויווניות, וכל זאת דרש התאמה קפדנית של הגופנים. לצורך ההדפסה השתמשו במכונת כתיבה מסוג IBM, עם רכיבים מיוחדים שנקראו "כדור גולף", והיה צורך להחליפם בהתאם לכל תו. גם כשנעזרה בכתיבה ידנית, טעויות היו רבות והיה צורך להדפיס מחדש שוב ושוב. כל עמוד דרש כשעה עבודה. גם בבתי דפוס, ההדפסות דרשו עבודה ידנית ומדויקת.

כשהמחשבים התחילו להיכנס לשימוש, הייתה תקווה גדולה לקיצור זמן העבודה. הטיפוגרפיה השתפרה, ואם ניתן היה להעביר את הקובץ ישירות לבית הדפוס – זה היה חוסך מאמצים רבים.

פרופסור טושיאו אושימה מאוניברסיטת טוקיו, שחקר מתמטיקה, ראה את השימוש במחשבים באוניברסיטת פרינסטון בארה"ב ורצה ליישם את אותו רעיון גם ביפן. הוא שיתף פעולה עם חברה בשם "נאיגאי דאטה סרוויס" (内外データサービス), וחבר מחשב NEC 8 ביט למכונת כתיבה חשמלית, כך שניתן היה להדפיס אוטומטית. בקרב חוקרי מדעים, הפתרון הזה התחיל להתפשט. המערכת הזאת כונתה בשם המסחרי "WordTech".

אבל אז החלה המעבר למחשבים בני 16 ביט. IBM הוציאה את מערכת ההפעלה MS-DOS, ו-NEC היפנית השיקה את מחשב ה-PC-9801 בעל יכולות משופרות. היה צורך להסב את מערכת ההדפסה למערכת החדשה.

החברה חיפשה מפתח – ומצאה את איגאל. יחד עם פרופסור אושימה הם התחילו לבחון את האפשרויות של שיפור המערכת, בהתאם ליכולות החדשות.

איגאל היה בעל נטייה אקדמית – הוא לא חשב על רווח כלכלי אלא על שאלה כמו "איך אפשר לשפר?" או "איך אפשר להקל על אנשים?". הוא השקיע בכל פרויקט זמן רב, לא משנה כמה זה דרש ממנו.

המחשבים החדשים התחילו לתמוך בגרפיקה בסיסית, והיה אפשר להפיק נוסחאות מתמטיות יפהפיות. לאותיות שלא היו קיימות במחשב, כמו יווניות, היה צריך ליצור גופן חדש במיוחד. פרופסור אושימה המשיך להתייעץ עם איגאל, וכל פעם שאיגאל קיבל רעיון חדש, הוא מיד רץ לספר לו.

האתגר הקשה ביותר היה שינוי גודל אותיות. כאשר היה צורך להציג שבר או אינטגרל בתוך נוסחה – זה דרש פריסה על פני מספר שורות. לכן היה צורך להקטין חלקים מסוימים, להזיז שורות חצי שורה למעלה או למטה, ולהתאים הכל בצורה מדויקת.

השניים דיברו שעות על גבי שעות, כל פעם שנפגשו. קאורו, שלא הבינה דבר מהשיחות, הייתה נרדמת ונופלת מהכיסא.

"אה? את פה?"

הם היו כה שקועים, שרק כשהייתה נופלת בקול הם שמו לב אליה.

התכנות הגיע לשלב של קומפילציה – תרגום קוד משפת אדם לפקודות שהמחשב מבין. כל טעות קטנה בקוד הייתה גורמת לכשל, אבל לפחות ניתן היה לבדוק האם הקוד תקין לפני הרצה. כל בדיקה כזו דרשה 30–60 דקות. באותן הפסקות, איגאל היה אומר:

"אני יוצא לסיבוב קצר."

הוא לא היה מסוגל להשאיר שום דבר שהוא לא הבין. הוא למד הכל בעצמו, והזמין אפילו ספרים מארה"ב בעלות של 10,000 ין לספר, כדי להבין יותר. גם כשהיה שוכב במיטה, מחשבותיו היו עדיין על הקוד. הוא אמנם עבד קשה, אבל היה נראה שהוא נהנה מכל רגע.

「履歴書、一番のあの人の問題は、事前に説明をね。言葉足らず」

(משפט סיום טיפה עמום, אך ניתן לתרגמו כך:

"לגבי האדם ההוא, שהיה בראש הרשימה בקורות החיים – תסבירו מראש, כן? חסרה הבהרה מילולית.")

– ייתכן שמדובר בתזכורת שנרשמה, או הערה שנכתבה לעצמה לקראת מיון מועמדים.)

איתן

עבודת "וורד-טק" הופסקה באמצע, אך היא הייתה נקודת התחלה שיצרה הזדמנויות חדשות. חברת QX החלה להיות עסוקה לפתע, וההכנסה נעשתה יציבה מספיק כדי לשכור משרד מאחורי הבית. כך, ביום ה-9 בספטמבר בשנת שואווה 62 (1987), נולד בנם השני – איתן.

היו לו עיניים גדולות ושיער רך ומתנפנף. הוא היה ממש כמו איגאל כשהיה תינוק. הוא היה עגלגל, וכששמו אותו ליד צעצוע דמוי "בובה שלא נופלת" (daruma), אי אפשר היה להבדיל ביניהם. החיוך החמוד שלו והאופי הרך שלו עוררו אינסטינקטים אימהיים בכל מבוגר סביבו, וכבש את לבם.

הוא לקח יותר זמן מהרגיל כדי להתחיל ללכת ולדבר, אך בסופו של דבר תמיד הצליח לעשות את הדברים בכוחות עצמו.

הוא היה רץ תמיד אחרי משה, הולך אחריו לכל מקום. מאחר שמשה היה מדבר גם בשמו, התחיל איתן לדבר מאוחר יותר.

"הוא כאן~"

"אי אפשר אפילו לכעוס עליו..."

איתן, שמונה על ידי סקרנותו, המשיך תמיד להסתער קדימה – והוא זה שספג את כל הצרות: רץ אחרי הירח והתנגש בעמוד חשמל, נפל והפיל את המפתח לביוב, התגלגל במורד גדת הנהר, הלך לאיבוד, קיבל סוכרייה בתחנת משטרה תוך כדי חיוך...

"איתן-קון בכלל לא משתתף בפעילויות הגן..."

"מה? בבית הוא עושה את זה בשמחה ומלמד אותנו תוך כדי צחוק! באמת?"

נקודת מפנה

ספטמבר 1988 (שואווה 63), איגאל וקאורו פגשו לראשונה את האדם שיהפוך לפריצת הדרך שלהם. באותו יום, הגיע לביתם בקגורסאקה שיראטה קוסאקו, איש שפיתח תוכנה ב-NEC. הוא היה גבר נעים הליכות מדבר בניב שיגה, בעל שיער אפור, ונראה אמין.

כשנפגשו, הוא שלף קופסה כחולה, ועליה נכתב באותיות צהובות גדולות:

The Oxford English Dictionary

מתחת לכך הופיע איור של דיסק כסוף פולט אור כתום – תקליטור CD-ROM.

"אני רוצה שזה יעבוד על מחשבים יפניים."

CD (קומפקט דיסק) פותח בשנות ה-70 על ידי סוני ופיליפס כאמצעי לאחסון מוזיקה. CD-ROM, שנקבע כתקן ב-1983, איפשר לאחסן כ-600MB – מאות מונים מיותר מאשר תקליטון. אמנם אי אפשר לכתוב עליו מחדש, אך

זה הפך ליתרון בהוצאה לאור אלקטרונית. מילונים ואנציקלופדיות התאימו במיוחד, כי תפקוד החיפוש של המחשב איפשר להשתמש בהם בעוצמה. בשנת 1985 שינושה היפנית כבר הוציאה את תוכנת ה-CD-ROM הראשונה ביפן.

ב-1988 יצא לאור ה-CD-ROM של מילון אוקספורד האנגלי – 12 כרכים, 417,700 ערכים, 260 מיליון תווים – על דיסק יחיד. המילון עקב לא רק אחרי שימושים אלא גם אחרי ההיסטוריה של השפה האנגלית, והפך לכלי חשוב לחוקרים. כ-25% מהעותקים נמכרו ביפן.

אולם, התוכנה נבנתה עבור מחשבי IBM אמריקאיים, והייתה זקוקה להתאמה (פורטינג) למחשבי NEC היפניים. לא נמצא אף מתכנת ביפן שידע לעשות זאת, עד ששיראטה שמע על איגאל דרך אחיה של קאורו.

"אני רוצה שהמילון הזה ישמש בכל ספריות האוניברסיטאות ביפן. אתה חושב שאתה יכול לעשות את זה?"

זה היה בדיוק מה שאיגאל רצה – חיבור בין מחשבים לחינוך.

"אולי אני יכול. כדאי לנסות."

קאורו נבהלה. הפרויקט היה שייך לענקיות כמו NEC, Kinokuniya ודאי-ניפון פרינטינג. זה לא פרויקט שאפשר להיכשל בו.

אבל ההצעה הייתה מפתה – 5 מיליון ין. בהתחלה איגאל חשב שמדובר ב-2 מיליון, אחר כך 4 מיליון, אבל בפועל היה זה 5.

השלב הראשון: תרגום של מסמכים טכניים מורכבים מאנגלית ליפנית. איגאל וקאורו ישבו שלושה ימים רצופים ותרגמו.

לאחר מכן התקיימה פגישה עם הצוות של NEC. סוף-סוף אפשר היה להתחיל לדבר טכנית.

"אם זה יצליח, זו תהיה התוכנה הראשונה שיובאה מארה"ב ליפן."

המוצר היה אמור להימכר ב-250,000 ין – בעיקר לספריות אוניברסיטאיות.

החוזה נחתם. ניתנו שישה חודשים. איגאל עבד ללא שינה. הספרות הטכנית לא הייתה קיימת ביפן – הוא הזמין ספרים מארה"ב במחיר של 10,000 ין לספר. כשלא הבין – ניסה, בדק, טעה, חזר.

NEC אף סיפקה מימון מקדים למחקר.

קאורו לא ידעה אפילו איך כותבים חשבונות – אבל הכל נעשה ביושר, ושיראטה עזר בכל פרט.

אחיה של קאורו, נוריו, שהיה ספקן בנוגע לעבודה על תוכנה "בלתי נראית", הבין לבסוף את ערכה.

שישה חודשים אחר כך, התוכנה נמסרה בזמן.

"מושלם עד לפרטים הקטנים."

מסתבר שהעבודה הזו נועדה במקור לשמונה אנשים. איגאל עשה אותה לבד.

בפברואר 1989 (הייסוי 1) יצא המוצר לשוק. מודעה ענקית בעיתון. שמות NEC ו-Kinokuniya הופיעו – אך לא שמו של איגאל.

המוצר הוצג שנים רבות בסניף הראשי של Kinokuniya בשינג'וקו.

זו הייתה נקודת מפנה: הוכחה לכך שאיגאל מסוגל לפתח תוכנה. הוא זכה לביטחון, קאורו – לשקט נפשי, ו-NEC – לאמון.

רנן

מות קיסר שואווה (הירוהיטו)

בזמן של רנן, עכשיו... אימא סבלה מכאבי שיניים נוראיים בגלל עששת. זה כאב, כאב, כאב — ולא הייתה ברירה. אבל כשהלכה לרופא שיניים, הוא אמר שצריך להזריק תרופה, ואז היא חשבה: "מה יקרה אם יקרה משהו לרנן? אני אהיה חסרת אונים." בגלל זה פחדה ללכת.

אז שאלה את ברברה, ובסוף התברר שאין שום בעיה, ורק אז הלכה. אבל אז קרה משהו אחר — רנן החלים, התחיל ללכת לבד, ואז התחיל לברוח בכוחות עצמו...

ניקו, קלרה...

כשהאבא (אבא = אבא בעברית) חזר מהעבודה, רנן ירד מכיסא התינוק שלו ורץ אליו עד לפתח הדלת כשהוא קורא "אבא, אבא".

בדרך כלל, כשאבא חוזר, אתם יושבים בכיסאות שלכם לארוחת ערב. אבל בגיל שנה וחצי, ברגע שאבא אומר "אני בבית!" – הילד בן השנה היה יורד מהכיסא, רץ אליו וקורא שוב ושוב "אבא, אבא, אבא" עם חיוך ענק. תמיד, בלי יוצא מן הכלל, היה רץ לקדם את פניו.

פרסום דיגיטלי

הצלחת הפרויקט של המילון האנגלי של אוקספורד פתחה אפיק חדש. העבודה הבאה שהגיעה מ-NEC הייתה פרויקט הפיכת "המילון המדעי" של הוצאת איוונאמי לגרסת CD-ROM. כבר בשנת 1988 פרסמה איוונאמי את הגרסה האלקטרונית של הקוג'יאן (המילון הכללי המפורסם ביפן), והחלה לקדם פרסומים אלקטרוניים.

עבור QX (החברה של איגאל), זו הייתה אתגר. אף שהפרויקט של אוקספורד נחשב הצלחה, מדובר היה בהעברה (פורטינג) של ספר קיים. כאן, היה צורך להמציא את מבנה המילון מראש.

בעולם ההוצאה לאור בדפוס, ברגע שנעשה העותק המקורי, ניתן להפעיל את מכונת הדפוס ולשכפל. אך דיגיטציה מצריכה לפרק את המידע — כותרות, הסברים, תמונות — ולהרכיב אותו מחדש כדף דיגיטלי. פירוש: לארגן כמות עצומה של מידע ולתעד אותו כראוי.

באותה תקופה, מנועי חיפוש עדיין לא היו דבר שבשגרה. גם לאחר שהנתונים הוזנו למחשב, נדרש היה לעצב אינדקסים, מסכים, ותפריטים — כיצד יוצגו תוצאות החיפוש? מה יקרה כשמשתמש ילחץ? איך לקשר בין המונחים? הכול היה חדש.

גם המשוואות, הנוסחאות והסימנים הכימיים יצרו קושי, כי לא היו קיימים במערכות המחשב של אז. במקרים כאלה, היה צורך לעצב פונטים חדשים ולמצוא שיטות הצגה חדשניות — פה בא לידי ביטוי הניסיון הקודם של איגאל עם פרופ' אושימ'ה. איגאל חקר, למד, ופיתח רעיונות; פעמים רבות העדיפו את הפתרונות שהוא עיצב על פני אלו של בתי הדפוס.

מר שִׁירָאטָה (המנהל מ-NEC) מצא שקל ונעים לעבוד עם איגאל. בזמן שעם מתכנתים יפנים היה צורך לדון בכל פרט קטן, איגאל היה מבין את הכוונה הכללית, עובד כל הלילה, ומספק תוצאה מצוינת תוך ימים ספורים. הוא גם הבחין בדברים שמעבר לבקשה והציע פתרונות לעתיד.

"כשאני מבקש מאיגאל דבר אחד, הוא נותן לי עשר או שתים-עשרה תשובות. זה ממש עוזר."

כך נבנתה אמון רחב. העבודה הבאה ששיראטה ביקש הייתה הפיכת האנציקלופדיה הגדולה של הוצאת הִיבּוֹנְשָׁה ל-CD-ROM — מדובר היה ב־38 כרכים, האנציקלופדיה הגדולה ביותר ביפן. לאיגאל לבדו לא היה סיכוי להתמודד עם זה.

כאן, יצא לפועל רעיון ישן: לחבר בין מחשבים יפניים למתכנתים ישראלים. בישראל, היו רבים מוכשרים מאוד — רבים מהם בוגרי יחידות צבאיות שהתמחו רק בתכנות במשך חמש שנים ברמה שלא נלמדת באוניברסיטאות.

באוקטובר 1989, פורסמה מודעה בישראל, ואיגאל נסע לשם לראיין מועמדים (יחד עם משה והאח נוריהו). הוא חזר נרגש:

"נון-צ'אן, המתכנתים בישראל פשוט גאונים. קבוצה של גאונים."

שימוש במתכנתים מישראל גם איפשר לנצל את הפרשי השעות. איגאל היה מעביר הוראות בערב, ובליילה — בישראל — העבודה הייתה מתבצעת, כך שבבוקר הכל כבר היה מוכן.

המהירות הזו הפתיעה את הלקוחות, והביאה לזרימה של הצעות לפרויקטים חדשים.

לאחר מכן, אבא שלך פגש את אמא שלך, ייסד חברה, והעסק בתחום המחשבים התחיל לעלות על דרך המלך. ואז הוא התקשר אליך וביקש שתבוא ליפן. מה הוא אמר לך? מה בדיוק נאמר?

0005934

באופן כללי, הוא אמר לי שהוא רוצה בכך... למעשה, זה התחיל כבר קודם. כיוון שאני חליתי, ונושא הבונסאי ירד מהפרק, הוא אמר לי שעליי לפנות לתחום המחשבים. אמנם לא למדתי באוניברסיטה, אבל למדתי ברצינות. עברתי הכשרה מקצועית לתחום התוכנה עבור אקדמאים, ועבדתי שנה כמתכנת במשרד האוצר.

לאחר מכן, הוא אמר לי: "תשמע, כבר יש לך ידע בסיסי. אם יש לך ניסיון בתוכנה – בוא הנה. אני אלמד אותך על יפן. אכשיר אותך. אראה לך מה נדרש ומה תוכל לעשות."

הייתה לו תפיסה שלפיה בישראל יש מתכנתים מאוד מוכשרים, אבל ביפן תחום התוכנה עדיין חלש. ולכן הוא הציע שנעבוד יחד – אתה תנהל את הצד הישראלי, תיקח אחריות על המתכנתים מישראל, ואנחנו ננהל את הצד העסקי מהצד שלי ביפן.

והרעיון הזה מצא חן בעיניי, אז החלטתי לתת לזה צ'אנס – והגעתי ליפן.

שאלה: מה הוא רצה לעשות איתך בתחילה, בנושא הבונסאי?

010135

הרעיון של הבונסאי היה שלי. זה לא היה קשור אליו בכלל. תמיד נמשכתי לגידול צמחים. באוניברסיטה גם קיבלתי תואר בתכנון גנים, והייתי מוקסם מאוד מגינות יפניות ובונסאי. כשהוא היה ביפן, הוא הצליח לאתר משתלה לבונסאי דרך הקשרים שבנה שם, והסדיר שאוכל להתקבל לשם לשנה כמתלמד. הוא סידר את זה, ואני באמת התכוננתי לזה – אבל הייתי חולה במשך זמן רב, עם חום ותסמינים מזרזים, והרופאים אמרו שלא יתנו לי אישור לטוס עד שייעשו בדיקות מקיפות.

ברגע שהגעתי לבית החולים, נאמר לי לשכוח מהנסיעה ולשנות את התכניות – ומשם הכול השתנה. זה היה אחרי שסיימתי את התואר הראשון. לבסוף, בעקבות התנגדות מוחלטת של הרופאים לרעיון, איגאל עודד אותי להתמקד במחשבים.

כך נולד הרעיון לעבוד יחד. הרעיון לעסוק בבונסאי היה רק תחום שאני התעניינתי בו, והוא רצה לעזור לי – זה לא היה קשור למה שעשינו יחד אחר כך.

לאחר מכן הלכת להתמחות מקצועית בתכנות במשרד האוצר, ואביך עודד אותך לנסוע ליפן – ואז נסעת ליפן.

מתי זה היה?

010421

אני וסריט התחתנו בשנת 1983. הרעיון הבסיסי היה שנהיה ביחד, ולכן הגענו יחד ליפן.

שנת 1983 היא לפני שההורים שלי התחתנו.

010458

לא, זה בלבול מוחלט. זה היה בשנת 1989. בקיצור, זה מה שהיה: התחלתי תואר שני באוניברסיטה. לא סיימתי.

למדתי במשך שנתיים. המחלה שלי ב־83 הייתה בערך כך. ואז שנת 83 הסתיימה, ובין 84 ל־85 למדתי שנתיים באוניברסיטה לתואר שני. בשנת 86 למדתי מחשבים. בשנת 1987 עבדתי במשרד האוצר, ולאחר מכן...

באותה תקופה, האם גרתם יחד בקומה הראשונה?

010611

לא, בהתחלה גרנו יחד בדיוק באותה דירה איתכם. היה לנו חדר אחד, ואתה ואיתן הייתם עם אבא ואמא, והיה גם סלון. זו הייתה דירה אחת בלבד. זו הייתה גם המשרד. דירה זו והמשרד. ואבא כבר נרצח, אבל נאמר לנו שברגע שמפסיקים באמצע, הנזק גדול, ולכן נוראו ביקש שנמשיך את העסק, והוא עבר לגור בקומה התחתונה של הדירה. וכך נוראו היה שולח את התוכנה מישראל כל שלושה חודשים, אז הוא גר בקומה התחתונה של הדירה. לכן גם כשאני באתי, וגם כשסבתא באה, זה היה גם לדירה שלמטה.

כמה זמן באמת היית ביפן?

010740

אני לא זוכר במדויק, אבל אם הזיכרון שלי אינו מטעה אותי, נדמה לי שהסיפור הזה נמשך עד שנת 1993.

כשהייתי אמור להיוולד – זה כבר היה כך? היא נולדה בישראל?

010819

השניים האלה — אין ספק שהם "תוצרת יפן". את זה אפשר לדעת לפי התאריך, אבל סריט חזרה לישראל לפני הלידה שלה, והיא נולדה בישראל.

לא חזרתם להיות יחד?

010847

לא, מאחר שלסריט לא היה כל כך טוב ביפן, היא לא חזרה איתי. החלטנו שיהיה עדיף שאני אבוא לבקר מדי פעם, אז הם נשארו בישראל. גם זו לא הייתה תקופה קלה, אבל ככה בחרנו לעשות את זה.

ובכן, למרבה הצער, הוא (אבא שלך) הסתדר רע מאוד עם המשפחה של האיש הרשע. אני הכרתי את ג'רי עוד מהלימודים. היה לו בית תוכנה, והיינו באותה כיתה... הוא התקרב אליי, ביקש להיפגש, שאל מה אני עושה, וסיפרתי לו על יפן באופן כללי. ובאמת, הוא זה שהציע את הרעיון. הוא הציע שלא נעבוד לבד, אלא נעבוד יחד. אז הצעתי את זה לאבא ולנוראו, והחלטנו לשתף פעולה.

הבעיה הייתה — שבדיעבד הסתבר שזה פשוט הדרך של המשפחה הזו. משפחה של עורכי דין. אביו של ג'רי היה אחד מעורכי הדין הגדולים ביותר בישראל. והוא אדם רע מאוד. השיטה שלו היא: לעזור לאנשים ואז לנצל את זה — למצוא את הדרך להשתלט עליהם כשהם במצב חלש. וזה בדיוק מה שקרה כאן.

באבא

השכונה יאראיצ'ו שבמחוז שינג'וקו, שבה גרו יגאל וכאורו, הייתה ממש בלב טוקיו. למרות השם שיצא לטוקיו כעיר קרירה רגשית, הם זכו שם להכיר הרבה אנשים חמים.

זה קרה זמן קצר לאחר המעבר. יום אחד, כשכאורו הסיטה את מבטה לרגע, מושה הלך לבד אל הבית הגדול הצמוד. תושב הבית, שראה את מושה האדמוני מציץ מבעד לשער, הופתע — אך מיד פנה אליו בחיוך: "מאיפה באת? בוא, בוא פנימה."

כאורו מיהרה לרוץ אחר מושה הקטן, שצעד ברגליים לא יציבות פנימה. כך התחילה ההיכרות עם משפחת קאג'יווארה, שהפכה לקשר משפחתי של ממש.

בבית משפחת קאג'יווארה התגוררו בעל הבית שעבד בחברת מסחר, אשתו עקרת הבית, שלושה בנים בגילים שונים — מתיכון ועד בית ספר יסודי — וסבתא שנולדה עוד בתקופת מייג'י. מושה והמשפחה קראו לאישה "באבא" (—ゝ—ゝ), והתקרבו אליה מאוד.

הקשר העמוק ביותר של באבא היה דווקא עם איתן, שנולד בשכונת יאראיצ'ו. היא שמחה מאוד בלידתו ונתנה לו המון אהבה. כשכאורו הייתה רצה הלך ושוב בין הבית למקום העבודה, באבא טיפלה באיתן במסירות. כאורו הייתה רצה לבית של באבא בזמן ההנקה — וכשנכנסה פנימה ראתה את באבא נותנת לאיתן לינוק מחזה שאין בו חלב.

"א-אמ... מה את עושה?"
שאלה אותה כאורו בזהירות.
ובאבא ענתה בצחוק:
"הוא פשוט בכה... אז..."

כך התברר עד כמה באבא אהבה אותו.

כשהתבגר מעט, איתן התחיל ללכת לבד לבאבא.
"הו, איתן. בטח אתה רעב, נכון? רוצה לאכול משהו?"
איתן הנהן בראשו.

אבל לא כל בני הבית ראו זאת בעין יפה. אישה אחרת בבית שאלה את באבא בטון מאשים:
"מה, הילד של השכנים יותר חמוד מהנכדים שלך?"

כאשר באבא לא הייתה בבית, והאיתן בא לבקר, אותה אישה אמרה לו:
"היום באבא לא בבית. תחזור."
"אבל באבא תבוא."

"לא, היא לא פה. תחזור."
"בבא תבוא. אני יודע."

בדיוק אז כאורו הגיעה לקחת את איתן.
כאשר נכנסה בזהירות, תוך כדי שהיא שומעת את קולות השיחה, אותה אישה שינתה מיד את הטון:
"אה, שלום, ברוכה הבאה. תיכנסי בבקשה."

למרות האי-נעימות, באבא תמיד קיבלה את איתן בחיוך, כאילו כלום לא קרה.

אדם נוסף שיצר קשר עמוק עם משפחת קורומאטה (古侯家) היה מאצוזאקי-סו.
(המשפטים הבאים לקוחים כנראה מדיאלוגים מקוטעים ולא לגמרי קוהרנטיים, אבל הנה תרגום לפי ההקשר):

- "כבר לפני שנשאת את רנן על הגב, אפשר היה לראות את התנוך שלך תלוי..."

- "מאסטר, תן אקסטרה צ'אשיו."

- "צ'אן, אם אתה בא לעשן ומשאיר את המשפחה בבית – אל תבוא."

מעון הילדים קיטא-יאמבושי

גן הילדים קיטא-יאמבושי, שבו למדו הילדים, היה ממוקם כחמש דקות הליכה מתוך אזור מגורים. כשהיה מושה
בן שנה וחצי, איגאל וקאורו חיפשו רבות, ובחרו במקום שהכי אהבו.

"אצלי, המקום הזה מרגיש מאוד חמים," אמר איגאל, ושמח בכל ליבו כשקיבל את "הודעת הקבלה" של מושה לגן.
עם הזמן, כל האחים למדו באותו גן, והביאו הביתה כל יום התרגשויות קטנות. הדבר שנגע ללבו יותר מכל היה
ה"מאמץ האמיתי" של הילדים. במיוחד, זה התבטא באירועים הרבים שהתקיימו בגן. איגאל, לא משנה כמה היה
עסוק או עייף, תמיד השתתף באירועים של הילדים.

מי שטיפחה את ה"מאמץ האמיתי" הזה ודאגה לילדים במיוחד הייתה מנהלת הגן, פוג'י שו (?), שהעניקה להם
חום. היא דאגה שתהיה כמות גדולה של ספרי ילדים זמינים, ושאפשר יהיה לשאול אותם בכל עת. כשראתה
ילדים, תמיד פנתה אליהם בקולה הרך עם מבטא תוהוקו.

"מושה מאוד אוהב ספרים, נכון?"
"כן."

"אני מבינה. אתה יודע, מי שקורא הרבה ספרים, יכול לטייל בליבו למקומות שונים, ולפגוש אנשים רבים דרך
הסיפורים."
"באמת?"

"כן, וכשיש בעיה, הספרים נותנים כוח לפתור אותה. הם הופכים אותך לאדם חזק וחכם. זה מדהים. תמשיך
לקרוא הרבה."
"הבנתי!"

יום אחד, כשהגיע איגאל לאסוף את מושה מהגן, ראה את הילדים רצים בחצר עם צעצועים של חרבות ורובים. כאדם שהגיע ממדינה שחיה בצמוד למלחמות, זה כאב לו. פתאום הבחין שמושה רץ מאחור, מחזיק ספר במקום נשק. איגאל הרגיש גאווה.

המורה האחראית על מושה הייתה טאקמזאווה רייקו (?), שהילדים קראו לה "המורה לוטוס" (רנקון). היא הייתה קרובה אליהם כמו חברה.

בשנה מסוימת התקיימה בגן תחרות ספורט בבית ספר סמוך. מתחת לשמיים כחולים התלו שלטים עם דגלי מדינות. מושה, שקרא ספרים על דגלים, זיהה רבים מהם, אך הבחין פתאום: "פוג'יי-סנסיי, אין את דגל ישראל!" "באמת? אין?"

בדגלים הסטנדרטיים שמוכרים, מדינות קטנות כמו ישראל לא נכללות לרוב. "חכה רגע," אמרה המורה, הלכה לאנשהו, וחזרה כעבור זמן קצר. "מושה, תליתי אותו שם!" כשהצביעה, פניה של מושה אורו. בין הדגלים התנופף דגל ישראל – כחול ולבן – מצויר בטוש כחול על נייר ציור. הוא אולי לא היה מושלם, אבל היה מלא כוונה.

בחצר הגן גידלו ארנבים ותרנגולות. הילדים נהנו להאכיל אותם וללטף. איתן, אחיו של מושה, היה טוב יותר מכל ילד אחר בלתפוס את החיות הרצות.

לוח זמנים

בשנת 1990 (כנראה), הגיע סוף-סוף הפרויקט הגדול ביותר. הגופים המעורבים בפרויקט היו חברת NEC וחברת הרכבות הלאומית לשעבר JR, שהופרטה רק שלוש שנים קודם לכן. תוכן הפרויקט היה להמיר את כל לוחות הזמנים של הרכבות לדיגיטל, ולשמור אותם על גבי CD-ROM. ההנחה הייתה שכאשר ייקלטו במחשב, מהירות החיפוש תעלה, הבטיחות תגבר, והפצה תתאפשר ביתר קלות.

בפרויקטים גדולים מסוג זה, נהוג להשתמש בשיטת פיתוח בשם "מודל מפל המים" (Waterfall Model), שבה הפרויקט מתקדם באופן לינארי מהגדרת הדרישות, דרך תכנון, פיתוח, ועד בדיקות, כמו מים שזורמים במורד. השיטה מאפשרת בקרה קלה על ההתקדמות והבטחת איכות אחידה.

אולם איגאל ומר שיֵרטה מ-NEC נקטו בגישה אחרת: הם הראו ללקוח דגם אב (אב-טיפוס) בשלב מוקדם, קיבלו משוב, וחזרו על התהליך שוב ושוב. זו הייתה חוכמה שגיבשו במהלך ניסוי וטעייה, והיא קרובה לשיטת "פיתוח אב-טיפוס". היתרון: אפשר להתחיל בפיתוח גם בלי לדעת את כל הדרישות מראש. זה גם עוזר לדמיין טוב יותר את המוצר, ובעיקר — בפרויקט שבו משתתף גם זר (איגאל), זה נתן תחושת ביטחון שיש תקשורת ברורה.

תוך כמה ימים מההזמנה, איגאל יצר דגם אב, והלך לפגישה עם JR יחד עם נוריו ושרטה. אנשי JR נדהמו:

"זה בדיוק מה שרצינו. זה כמעט מוכן!"
"לא, לא, זה רק אב-טיפוס. אין פה עדיין מנגנון אמיתי."

למרות שנשאר עוד הרבה עבודה, הם קיבלו תחושת הצלחה. לאיגאל הייתה גם תכנית גדולה יותר: לא רק להציג זמני רכבות, אלא גם לחשב את המסלול הקצר ביותר לפי שם תחנה, ולהציג מפה עם מלונות ומתקנים בסביבה.

"אפשר גם לעשות ככה. מה דעתכם?"
"הממ... אולי בעתיד... כרגע לא."

אם זה היה מתממש, זו הייתה קפיצה אדירה קדימה — שירות שעתיד להפוך לסטנדרט עשרות שנים קדימה. אבל בצד השני לא התלהבו. ובכל זאת, הפרויקט יצא לדרך בצורה חלקה.

הבעיה הגיעה רק מאוחר יותר:

"אנחנו מאוד מצטערים... תוכלו בבקשה לא לפרסם שאנחנו עובדים עם אזרחי ישראל?"

בעובדה שאיגאל ישראלי ראו בעיה ב-JR. מדינות ערב הטילו חרם כלכלי לא רק על ישראל, אלא גם על כל מדינה או חברה שמקיימת קשרי מסחר עמה. אף שבשנות ה-80 החרם התרופף, חברות יפניות עדיין חששו להיענש, ונמנעו מקשרים עסקיים עם ישראל.

אפילו יצרניות רכב יפניות לא נכנסו לשוק הישראלי, והחברה היחידה שכן — פוג'י תעשיות כבדות (סובארו) — הפכה למותג פופולרי במיוחד בישראל.

מאחר שרכבות נחשבות לתשתית לאומית, JR רצתה להימנע מכל שערורייה. גם בתוך החברה עלו קולות שהטילו ספק אם אפשר לסמוך על מישהו מ"מדינה לא מוכרת" כמו ישראל. איגאל אף נדרש להציג דרכון — מה שהרגיז מאוד את נוריו:

"אם אתם לא סומכים עליו, אז פשוט לא נעבוד איתכם."

למרות הכל, הם הצליחו להמשיך את הפרויקט.

חזון

באחד הימים, איגאל חזר הביתה נלהב. הוא סיפר לקאורו בהתלהבות שהציעו לו להשתתף בפיתוח של מה שעתיד להפוך ל"הטלפון הנייד" ביפן, מאחר שזה עומד להפוך לפופולרי במדינה.

"טלפון נייד? מה זה?" שאלה קאורו.
"בקיצור, כל אחד יחזיק טלפון אישי, ויוכל להתקשר ממנו מהרחוב," הסביר איגאל.

ביפן, כבר בשנת 1979 הושקה מערכת הטלפון הנייד ברכב הראשונה בעולם, ובשנת 1985 חברת הטלפוניה NTT התחילה להשכיר מכשירים כבדים במשקל של כ-3 קילוגרם, שנישאו כתיק כתף. לא נאמר בפומבי, אבל מאחורי הקלעים התקיימו מאמצים להקטין את המכשיר, וכעת הוצע לאיגאל להצטרף למאמץ הזה.

"אני מבינה, אבל איך מושכים את הכבל החוצה? הוא לא ארוך כל כך..." שאלה קאורו.
"אין כבל בכלל," השיב איגאל.

"אין כבל? אני לא מבינה..."
"אנשים יסתובבו עם הטלפון בכיס. עוד חמש שנים זה יהיה רגיל."

קאורו לא השתכנעה. גם כשאגאל סיפר לה קודם על "האינטרנט", בו אנשים ברחבי העולם יתחברו דרך מחשבים, היא התקשתה להבין. הוא תמיד דיבר על העתיד, והיא התקשתה לעקוב.
("נחבר את בתי הספר ביפן עם בתי ספר מעבר לים...")

"זה באמת רעיון חדש ומעניין, אבל גם בעבודה הנוכחית אני לא יכולה להפסיק פתאום... מה לעשות?" אמר אגאל, עם חיוך של התרגשות.

באותה תקופה, פרויקטים של אנציקלופדיות ולוחות זמנים לרכבות התקדמו בצורה חלקה, ואגאל זכה באמון של NEC, מה שסלל דרך לשיתופי פעולה נוספים.
בדיוק באותה תקופה, קאורו גילתה שהיא בהריון עם ילדם הרביעי, ונראה היה שמבחינה אישית ומקצועית — החיים היו על מסלול חיובי.

אגאל דיבר על חלומה — לשלב בין מחשבים ואמנות באמצעות גרפיקה ממוחשבת שמבוססת על דמיון. אף שהיה קשה לדמיין יישומים פרקטיים באותה תקופה, התחום החל להתפתח בתחומים כמו עיצוב רכבים, קולנוע ואנימציה.
וכשיהיה לו יותר זמן, הוא רצה לחזור לאוניברסיטה ולהשלים את המחקר שנטש בעבר. כך הוא דיבר, בעיניים בורקות.

31 במרץ 1985:

חברת המסחר הישיר "מקסל שוג'י" (Maxell Shoji), שמרכזת בעיר סוקה שבמחוז סאיטאמה, בראשות המנכ"ל נוריהירו פקגי, הכריזה על פשיטת רגל בפועל לאחר שלא הצליחה לפרוע צ'ק שני, וכתוצאה מכך הושעו עסקיה מול הבנקים.
לפי חקירה של סוכנות מידע פיננסי פרטית, סך החובות של החברה עמד על כ-1 מיליארד ין (כ-10 מיליארד ין במונחים נוכחיים).

החברה הוקמה בשנת 1971, ומתחה את פעילותה בעיקר במחוז סאיטאמה, במכירת כלי בית, מוצרי מתכת לבתים וביגוד. אך לאור ירידה בביקוש הכללי, והעובדה שמכרה מוצרים זולים, היא סבלה מעלויות כבדות בפרסום והובלה, מה שהוביל לקריסתה הכלכלית.

פרק 11

פרידה

עננים קודרים

פרויקט JR הלך והתגבש באופן קונקרטי. בישראל, הוחלט להקים צוות פיתוח חדש שיקבל הוראות מיפן ויפעל בהתאם. את הרכב הצוות יזם חבר של אלי, אחיו של יגאל – אדם בשם G, שניהל חברה. גם אלי עצמו הוחלט שיצטרף לצוות כעובד.

נוראו הגיש הצעת מחיר בסך של כ-80 מיליון ין, וההצעה התקבלה על ידי NEC. סוכם כי בכל חודש יועברו 5 מיליון ין, והחלו גם העברות כספים לישראל. כמה מתכנתים נשלחו גם ליפן, ועבדו בחדר בקומת הקרקע שמתחת לביתם של יגאל וכאורו. בשלב זה נותר רק להמתין לעבודת צוות הפיתוח בישראל ולבצע התאמות הדרושות.

אולם בישראל, נראה כי התגלעו בעיות כלשהן בין G לבין אלי, והעבודה לא התקדמה כלל. בתחילה, יגאל סמך על אלי כשזה המליץ על G, אך גם לאחר מספר חודשים, לא התקבלה שום תוצאה קונקרטית מישראל – רק בקשות נוספות להעברת כספים.

כאשר ביררו את העניין, התברר שצוות הפיתוח עוסק אך ורק בפרויקט של QX, אך למרות זאת מספר העובדים התנפח לעשרה ואף עשרים אנשים, כש-G טוען שההוצאות על שכר גבוהות. נאמר גם כי G עצמו מושך שכר של 800,000 או אפילו מיליון ין. מהצד היפני, המצב נראה כמו הונאה – משלמים כספים, אך אין כל תוצאה בתמורה.

אלון: מה בעצם היו הדרישות שהם הציבו?

012922

הם דרשו כסף, בעלות על התוכנה, זכויות יוצרים – וכל מיני דרישות בלתי אפשריות. בפועל, התוכנה הייתה שייכת ל-NEC, לא לנו. כאן התחילה הבעיה: מהצד שלנו, האמנו לחלוטין בגישה היפנית, שבה המילה שווה יותר מחוזה. עבורנו, חוזה היה רק מסמך, ובמקרה הגרוע – כלי בידי עורכי דין מהסוג הכי גרוע שיכול רק להרוס אותך אם יוכלו.

לכן לא היו לנו כלים ממשיים להתמודד עם זה. הם החזיקו בכל הכוח.

לפני מות אבי, שמתי לב שהוא הסתבך עם ג'רי בבעיות עסקיות רבות. איך בעצם התחילה כל הפרשה הזאת?

011057

ובכן, למרבה הצער, הוא הסתדר רע מאוד עם משפחה של נוכלים. את ג'רי הכרתי עוד מתקופת הלימודים. היה לו בית תוכנה, ולכן הוא היה באותו קורס כמוני... הוא ניגש אליי, ביקש שניפגש, שאל אותי מה אני עושה, ואני סיפרתי לו בכלליות על יפן. ואז בעצם הוא זה שהציע את הרעיון. הוא הציע שנשתף פעולה. הצגתי את הרעיון בפני אבא ונוריו, והם החליטו לשתף איתו פעולה. הבעיה הייתה, שרק מאוחר יותר הבנו שזו הייתה השיטה של

המשפחה הזאת. משפחת עורכי דין. אביו של ג'רי היה אחד מעורכי הדין הגדולים ביותר בישראל. והוא היה איש רע מאוד. השיטה שלו הייתה "לעזור" למישהו ואז ללכוד אותו. לתפוס את החלשים ולרשת אותם.

וזה בדיוק מה שקרה כאן. ג'רי, בהתאם להסכם עם אבא, התחיל לפתח עבורו את התוכנה. הוא החזיק את קוד התוכנה. ובשלב מסוים הוא אמר שהוא לא ימסור את הקוד עד שיתקיימו תנאים מסוימים, שהיו דרישות בלתי אפשריות. היה ברור לי לגמרי שזה בא מאבא.

מאוחר יותר, Legal (כנראה החברה או פרויקט בשם זה) הייתה מחויבת מול NEC, והם השקיעו שם המון כסף, כך שנקלעו למצב מאוד קשה. זו הייתה השקעה מאוד גדולה, ולא ידענו מה לעשות. לא ידענו מה לעשות.

ואז או שאבא הציע או שנוריו הציע – אני כבר לא זוכר – את הרעיון לקחת מתכנת לישראל ולנהל את הפרויקט לבד. ואז, זמן קצר לאחר מכן, קרתה התאונה. אבא היה תחת לחץ אדיר, ועד היום אנחנו לא יודעים בדיוק מה קרה שם, אבל מה שברור לנו מבחינת עובדות, זה שהוא נהרג בתאונת דרכים.

שאלה: מאז שהבעיה הזו התחילה, המשכת לדבר עליה כל הזמן. על מה דיברת?

011626

תראה, חלק מהבעיה היה שניסינו לדבר על מה אפשר לעשות. ניסינו לחשוב איך אפשר להתגבר על זה. במשך תקופה מסוימת ניסינו להגיע לאיזשהו פשרה עם ג'רי, ועבדנו על זה. אבל בסופו של דבר הבנו שאין לנו סיכוי. עם הזמן, אני מוכרח לומר, הרגשתי שאבא שוקע יותר ויותר. לקראת הסוף, הוא כבר היה מאוד מאוד מדוכא.

בזמן שצוות הפיתוח בישראל כלל לא התקדם, החלה NEC להפעיל לחץ על איגאל לקדם את הפרויקט במהירות. איגאל היה בקשר תכוף עם אלי ודנו בדרכי פעולה.

העברות הכספים מיפן הופסקו זמנית, ונעשו ניסיונות להקים צוות אחר – אך ההתקדמות הייתה איטית. יתרה מזו, מצידו של G התקבלה איום: אם לא ישולם לו הסכום המלא שנקבע בחוזה והחזרה יופסק, הוא ינקוט צעדים משפטיים. אביו של G היה עורך דין ממולח, והחל גם הוא לפנות לאיגאל לעיתים קרובות.

בתוך פברואר 1991, היחסים הידרדרו עוד יותר. איגאל נאלץ להשתתף שוב ושוב בדיונים. בהתכתבות מה-11 לחודש, הוא הדגיש כי למרות שהעורך דין יודע היטב את לוחות הזמנים שנקבעו, הם שוב ושוב הופרו – ובכל זאת ההעברות הכספיות מיפן נמשכו. למרות זאת, הצד הישראלי הדגיש רק את ההפסדים שלו, מבלי לספק תוצאה ממשית.

איגאל גם הזהיר שאם פרויקט ה-JR ייפגע, זה עלול להפוך לבעיה דיפלומטית, בזמן שממשלת ישראל דווקא מנסה לחזק את היחסים עם יפן – אך הצד השני נותר עיקש.

ב-13 לחודש, נשלח מכתב מצד עורך הדין של G בדרישה לחדש את ההעברות. הוא כתב כי אם יהיו עיכובים נוספים בל"ז, QX תישא באחריות. הם לא מתכוונים לוותר על אף אגורה, ודורשים לממש את כל זכויותיהם – בגישה תקיפה וברורה.

אמא סיפרה שביום התאונה היא התקשרה לסבתא בעצמה, ולאחר מכן ביקשה ממנה להתקשר לאבא. האם קיבלת ממנו שיחה?

012249

כן. היה דבר אחד שהיה לנו קשה מאוד, וסביר להניח שזה גם היה אחד הגורמים שהעציבו את אבא עוד יותר. אנחנו רצינו לבקש מאבא שיתרחק מג'רי ויעזור לנו – אבל הוא לא הסכים. רצינו לבקש ממנו את זה, הסברנו לו שג'רי התנהג אלינו בצורה נוראית, וביקשנו ממנו לעבור לגור יחד איתנו – אבל הוא סירב. יכול מאוד להיות שזה השפיע עליו לרעה בצורה משמעותית.

כלומר, אבי נשלח ליפן כנציג של החברה של ג'רי?

012411

כן.

איגאל הזמין כרטיס טיסה לישראל ל-16 לחודש, כדי להתמודד עם שרשרת התקלות ולגייס מתכנתים חדשים. אבל יום לפני כן, קיבל טלפון ממכר ישראלי שאמר לו: "עכשיו, בגלל המלחמה, יש הרבה הגבלות על הכניסה לישראל. כדאי שתשנה את תחנת הביניים כדי שתוכל להיכנס בקלות."

ברקע לכך, באוגוסט 1990, עיראק, שסבלה ממשבר כלכלי בעקבות מלחמה ארוכה עם איראן, פלשה לכווית מתוך שאיפה להשתלט על מאגרי הנפט לשם שיקום כלכלי. בינואר 1991, קואליציה בינלאומית בראשות ארצות הברית החלה בתקיפות אוויריות נגד עיראק – מלחמת המפרץ פרצה.

עיראק האשימה את העולם בצביעות: "את הפלישה לכווית מגנים, אך את כיבוש פלסטין ע"י ישראל מקבלים." בתגובה, עיראק פתחה במתקפת טילים נגד ישראל, בתקווה שתגובת נגד ישראלית תביא את מדינות ערב להסיר תמיכתן מהקואליציה. ישראל, לבקשת ארצות הברית, נמנעה מלהגיב, אך ספגה תקיפות יומיומיות.

בעקבות העצה, איגאל ביטל את הטיסה ל-16 לחודש, והזמין טיסה חדשה ל-20 לחודש. בדיעבד, זה התברר כצעד ששינה את גורלו.

באותו יום (16), איגאל יצא לארוחה עם נוריא. איגאל נראה קודר ולא רגיל:

– "נוצ'אן..."

– "מה קרה?"

– "כל הבעיות בעבודה... אני מצטער כל כך כלפי ההורים בירושלים."

– "מה?"

– "וגם כלפי המשפחה בנייגטה... אני כל כך מצטער."

נוריאו הופתע מהדברים. איגאל, שתמיד התאפיין באחריות גבוהה, נראה כעת כאילו הוא קורס תחת הלחץ. נוריאו הבין שהוא חייב לעודד אותו, לעשות משהו.

ב-16 בפברואר, איגאל נראה מותש גם בבית.

– "אולי... אולי זה הסוף."

קאורו נדהמה – היא מעולם לא שמעה אותו מדבר כך.

– "מה זאת אומרת הסוף?"

– "לא השגתי שום דבר."

– "שום דבר? עשית את העבודה על אוקספורד, המילון של איוונאמי... אתה באמת חושב שלא עשית כלום?"

איגאל שתק רגע ואז דיבר:

– "מאז שהייתי ילד, כולם תמיד אמרו: 'הילד הזה גאון. הוא יהיה אדם גדול, מישהו חשוב.'"

– "באמת?"

– "הרגשתי שאני חייב לעמוד בציפיות. זה היה המון לחץ."

– "זה בטח היה קשה..."

– "אבל הנה אני, ולא הצלחתי בכלום."

– "אני לא חושבת שלא עשית כלום."

– "..."

– "גם מה שאתה עושה עכשיו – לא חייבים להישאר בעבודה שלא רוצים. לא בשביל המשפחה, ולא בשביל

עצמך."

– "..."

– "אם אתה לא רוצה, תעזוב. אם זה לא יצליח, נתחיל משהו חדש – ביחד."

איגאל לא אמר יותר כלום. החיוך הרגיל נעלם, ונראה מותש. קאורו חששה. ובכל זאת, היא ניסתה להתעודד

מהמחשבה שהוא סוף סוף פתח את ליבו וחשף את חולשתו – אולי זה דווקא סימן טוב.

למחרת, ב-17 בפברואר, איגאל היה בפגישה ממושכת במלון באיזו עם מר שירודה. כשחזר הביתה, היה מותש מאוד.

18 בפברואר 1991

זה היה יום שני קר, עם טמפרטורת שיא של 7.6 מעלות.

בשעה 9:00 בבוקר, כשנוריאו נהג בדרכו לתערוכה שהתקיימה בהרומי, צלצל הטלפון ברכב.

"もしもし、のんちゃん?"

"הלוי, נונצ'אן?"

"אה, יגאל. מה קרה?"

"הפסדנו."

זו לא הייתה שיחה מהיום שלפני — אלא מהבוקר עצמו. כשהצ'אן יצא לעבודה, הטלפון צלצל.

היה זה טלפון ברכב.

כשאבא ענה, הוא אמר:

"נונצ'אן, הפסדנו."

כך התחילה השיחה.

הדרך שבה דיבר לא הייתה הדרך הרגילה של אבא.

【ביתם של יגאל וכאורו, טוקיו — שעה 13:00, ירושלים — שעה 06:00】

כאורו הזמינה את יגאל לארוחת צהריים.

"אני צריך לעשות משהו קודם, תלכי בלעדיו."

"אה, אז אני אלך עם אבי."

יגאל לא הגיע. כאורו הרגישה שמשהו מוזר, וסיימה את הארוחה מוקדם עם אבי וחזרה הביתה.

כשהגיעה, בדיוק ראתה את יגאל יוצא עם תיק ביד.

"לאן אתה הולך?"

"סתם, יוצא רגע."

יגאל מעולם לא עזב את הבית בלי לומר לאן הוא הולך. משהו בהבעה שלו הדאיג את כאורו.

"רגע, אני באה איתך."

כאורו אחזה בידו של יגאל — ואז, לצערה, בדיוק צלצל הטלפון.

"שלם לך."

"הלו?"

"קאורו-סאן!"

זו הייתה מכרה.

בזמן שהיא ענתה, יגאל השתחרר מידה ויצא מהבית.

"סליחה, אני ממהרת, אני מנתקת!" — אמרה כאורו וניתקה מיד.

היא רצה בעקבותיו, וראתה אותו עולה לרכב.

"רגע, חכה!"

היא ניסתה לעלות לרכב, אבל הוא כבר התניע ונסע.

משהו הרגיש לה רע.

הוא יצא בלי לומר מילה, בלי החיוך הרגיל.

זוהי הייתה הרכב שאין בו טלפון. יגאל תמיד השתמש ברכב עם טלפון, ותמיד היה מתקשר כשהיה יוצא.

אבל באותו יום, הרכב עם הטלפון היה בידי נוריו שנסע להרומי.

גם היא לא יכלה ליצור איתו קשר.

בדרך כלל, היא הייתה מחכה שהוא יתקשר,

אבל בגלל ההתנהגות החריגה, היא הרגישה תחושת חירום.

השעה הייתה 13:45.

היא ידעה שבישראל בוקר מוקדם, אבל בכל זאת התקשרה לאמא של יגאל, חווה.

【בית משפחת יוסף וחוה, ירושלים — שעה 07:00, טוקיו — שעה 14:00】

הטלפון צלצל, חוה התעוררה.

"שלום, חמותי."

"קאורו? מה קרה כל כך מוקדם?"

"יגאל לא התקשר במקרה?"

"יגאל? לא, הוא לא התקשר. למה?"

קאורו שתקה לרגע.

"לא, כלום. רק רציתי לשאול. הוא יצא מהבית ולא חזר, ואני ממש דואגת."

השיחה נותקה שם.

"מה הייתה השיחה הזו?" — חשבה חוה, וחזרה למיטה.

【בית משפחת יוסף וחוה, ירושלים — שעה 09:00, טוקיו — שעה 16:00】

חוה קמה מהמיטה ונזכרה בשיחה מהבוקר.

"מה זה היה? למה קאורו התקשרה בשעה כזו? אולי רבו?"

אבל ככל שחשבה על זה, זה לא הסתדר לה.

"קאורו לא הייתה מתקשרת באמצע הלילה רק בגלל ריב. משהו לא בסדר."
היא התקשרה לאלי.

"קאורו התקשרה מוקדם בבוקר ושאלה אם יגאל התקשר. משהו קורה. תתקשר אליה ותברר מה קרה. תספר לי מה תגלה."

【ביתם של יגאל וכאורו, טוקיו — שעה 16:30, ירושלים — שעה 09:30】

קאורו הייתה בבית מאז שיצאה מהמשרד בצהריים.

יגאל עדיין לא יצר קשר.

הטלפון צלצל, והיא מיהרה לענות.

זה היה אלי.

"את התקשרת לאמא? היא דואגת. קרה משהו?"

"יגאל יצא בצהריים ולא חזר. הוא נראה מאוד עייף, אז דאגתי והתקשרתי."

"את יודעת לאן הוא הלך?"

"אני לא יודעת. אם הוא ייצור קשר, תגיד לי."

אחרי ששמה את הטלפון, כאורו יצאה לכיוון גן הילדים "קיטא-יאמבושי".

היא יצאה מהבית מוקדם מהרגיל, כי לא רצתה להיות מחוץ לבית כשיגאל יתקשר.

"נחזור מהר הביתה, בסדר?"
לאחר שאספה את הילדים, מיהרה הביתה.

[משד QX – טוקיו, 17:00 | ירושלים, 10:00]

הטלפון צלצל. נוריו, ששב מתערוכת הארומי, הרים את השפופרת.
(האם שמע שיגאל לא במשרד? האם דיברו על שיחה מוזרה?)
(כשנוריו חזר מהעבודה והגיע למשרד, יגאל לא היה שם, ולא היה ברור לאן הלך.)

"הלו, נונצ'אן?"

"יגאל?"

"כן, כאורו שם?"

"לא, היא הלכה לאסוף את הילדים מהגן, לא?"

"אה... הבנתי..."

"קרה משהו?"

"לא, רק רציתי לדעת מה קורה עם הכרטיס של אבי."

אבי היה מתכנת שנשלח מהחברה הישראלית, וכנראה התארח בקומה הראשונה בביתם של יגאל וכאורו.
מכיוון שהיה לבד ביפן, יגאל תמיד דאג לו.
השהות שלו עמדה להסתיים לאחר כחודש, והוא אמור היה לחזור לישראל בשבוע הבא, אבל יגאל דאג אם כבר
קיבל כרטיס טיסה.
נראה שיגאל התקשר מטלפון ציבורי בתחנת שירות על כביש מהיר.

"אני לא בטוח. אני יכול להגיד לכאורו שתתקשר אליך כשתחזור?"

"לא צריך, הכול בסדר."

"יגאל, איפה אתה עכשיו?"

השיחה נותקה.

[בית משפחת יוסף וחווה – ירושלים, 10:30 | טוקיו, 17:30]

חווה הייתה מלאת דאגה. אלי התקשר וסיפר שכבר שוחח עם כאורו, אבל משהו לא הסתדר לה.
לפתע, דמעות החלו לזרום.
למרות שהייתה באמצע העבודה, היא לא הצליחה לעצור.

"סליחה... אני צריכה ללכת הביתה. אני לא יכולה לעבוד עכשיו. נראה שקרה משהו."
היא ביקשה רשות ועזבה את העבודה.

בדרך הביתה, הרגישה כאילו קולה של נשמתה צועקת:
"יגאל, תעצור! בבקשה, תעצור!"

[משד QX – טוקיו, 18:00 | ירושלים, 11:00]

נוריו חזר מתערוכת הארומי.
במשרד הייתה קיוקו, נשואה לישראלי.
הטלפון צלצל.

"מדבר מהמשרה של מחוז טויוקאוה שבמחוז איצ'י. האם מר יגאל בלומנרייך עובד אצלכם?"
"כן, הוא עובד אצלנו."

"ובכן, אירעה תאונת דרכים..."
"מה?! איפה הוא מאושפז?!"
"הוא... לצערנו, הוא כבר נפטר..."

זו הייתה שיחת טלפון מהמשטרה.
הם דיווחו שיגאל נהרג בתאונת דרכים.
הם לא מסרו פרטים רבים.

[בית יגאל וכאורו – טוקיו, 18:00 | ירושלים, 11:00]

נוריוו התקשר לביתם של יגאל וכאורו.

"תשמעי אותי טוב ובלי פאניקה. התקשרו מהמשטרה. יגאל נהרג בתאונת דרכים. אני בדרך אליכם עכשיו."

"מה קרה?"
כאורו עמדה נדהמת. סביבה עמדו הילדים, מביטים בה בדאגה.
(לא יכלה להוציא מילה...)

לפתע הדלת נפתחה. באבה נכנסה בנשימה עצורה.
נוריוו התקשר אליה וביקש לבדוק מה שלום אחותו.

"את... עדיין לא סיפרת לילדים, נכון?"
"נכון..."
"אני אדאג להם. אל תדאגי."

"בבקשה... את יכולה לשמור עליהם קצת?"
"אל תדאגי. הם יבואו איתי הביתה."

כאורו התחילה לארוז תיק.
משה שאל בבלבול:
"מה קרה, אמא?"
"הכול בסדר, מתוק. נלך לבאבא קצת."

כאורו הביטה בילדים כשהם עוזבים עם באבא,
וניסתה להבין מה עליה לעשות עכשיו.
ב-18:25, נוריוו הגיע, והשניים יצאו לכיוון תחנת המשטרה במחוז איצ'י.

[כביש טומיי המהיר – טוקיו, 19:00 | ירושלים, 12:00]

הם נסעו ללא הפסקה בכביש טומיי החשוך (האם עצרו באזור שירות ואז המשיכו לתחנת המשטרה?)
לא משנה כמה ניסתה להבין — תשובה לא הייתה.

עכשיו היה עליה להודיע למשפחתו של יגאל בישראל את החדשות הקשות.
היא התקשרה מהטלפון ברכב למשרד QX והסבירה לאבי את המצב.

"אני הולכת עכשיו להתקשר לחמותי. בבקשה תודיע לאלי."
אחרי שנשמה עמוק, חייגה לבית הוריו של יגאל.

[בית משפחת יוסף וחווה – ירושלים, 12:00 | טוקיו, 19:00]

הטלפון צלצל.

חווה הרימה.

זו הייתה שיחה מיפן.

"קאורו, מה קרה?"

"המשטרה התקשרה... מצאו את יגאל."

"הוא בחיים?"

"..."

"קאורו! יגאל בחיים?"

"לא."

חווה זרקה את השפופרת והתמוטטה במקום.

היא לא זוכרת מה קרה לה אחר כך, אבל דבר אחד היה ברור:

"הבן שלי כבר לא בעולם הזה."

רק מאוחר יותר התברר דבר אחד נוסף – הזמן שבו שמעה זעקה בליבה, "יגאל תעצור!" היה בדיוק בשעה 17:31 לפי שעון יפן – הזמן המדויק שבו קרתה התאונה.

[כביש טומי המהיר – טוקיו 19:00 | ירושלים 12:00]

"לאאא!"

זעקת חווה נשמעה מעבר לקו הטלפון – ואז השתרר שקט.

(האם היא התעלפה?!)

קאורו חייגה שוב לאבי.

"אני מאוד מודאגת. בבקשה, מצא את אלי ותגיד לו ללכת לאמא. בבקשה ממך."

"אני מבין."

השיחה הסתיימה.

[אזור חנייה אקאצוקה – טוקיו 22:10 | ירושלים 15:10]

(האם נסעו קודם לזירת התאונה ואז לתחנת המשטרה? הכול חשוך...)

כשהגיעו לזירה, אחיו הבכור של יגאל, הירומי, הגיע מכיוון הפוך (כנראה מנאגויה).

הרכב של יגאל היה הרוס לגמרי.

(נכנס במהירות לחניון, התנגש בשלושה רכבים...)

חניון אקאצוקה (בכיוון דרום): 22 משאיות, 23 רכבים קטנים – מקום קטן.

יגאל היה בתוך ארון קבורה.

קאורו קפאה כשראתה את הלבן הזה. "זה לא יכול להיות..."

במשטרה ליוו אותה ואת נוריא לחדר בו הייתה מונחת הגופה.
כשראתה את הארון הלבן, גופה קפא.

"לא... הוא בפנים."

היא נזכרה בחיוך של יגאל. היא לא רצתה לראות דבר מעבר לזה. לא יכלה להביט פנימה.

היא רצתה לחזור הביתה, אבל נחקרה על ידי המשטרה. היא ונוריא הופרדו לחדרים שונים.

"מה היה מצבו הבוקר?"

"האם היה משהו חריג?"

שאלות שוב ושוב.

כשהיה נדמה שהסתיים, נכנס שוטר אחר – ושוב, חזרו על אותן שאלות.

קאורו כבר הייתה על סף קריסה.

"אנחנו מאוד עייפים. יש לנו ילדים בבית ואנחנו דואגים. בבקשה, תשאלו את כל השאלות בבת אחת."

"אני ממש מצטער. גם לנו יש עבודה..."

לבסוף יצאו מהחדר, ואז ראו כמה אנשים שלא נראו כמו שוטרים.

"מי האנשים האלה?"

"אה, עיתונאים."

"מה?! אל תגיד לי שזה יפורסם בעיתון?!"

"זה לא אנחנו מחליטים."

"סליחה, בבקשה, בשום פנים ואופן אל תיתנו להם לראיין אותנו."

קאורו ונוריא התקרבו לשוטרים בבקשה:

"בעלי היה באמצע עבודתו. אם יתפרסם, זה יפגע בעסק, במשפחה, בילדים. אתם עדיין לא יודעים מה קרה

בדיוק – בבקשה, אל תעשו מזה כתבה על בסיס ספקולציות."

"אני מבין."

"אנא, אל תפרסמו שום דבר. תעבירו את זה לעיתונאים – זו בקשה של המשפחה. בבקשה."

"אנחנו מבטיחים."

קאורו הרגישה הקלה לשמוע זאת.

[כביש טומי המהיר – טוקיו 3:00 בליל ה-19 בפברואר | ירושלים 20:00 ב-18 בפברואר]

הם עזבו את תחנת המשטרה ברכב של נוריא, והארון עם גופתו של יגאל היה ברכב מאחור.

התאריך כבר התחלף. אולי יצאו בשעה אחת או שתיים – הזמן כבר איבד משמעות.

"זה לא ייתכן. למה זה קרה בכלל?"

זה לא היה מציאותי.

לא הייתה שום סיבה שיגאל ייסע בכלל לכיוון נאגויה.

האם רצה להיות לבד?

האם היה מותש מהעבודה ומהלחצים?

האם איבד שליטה על רגשותיו?

לא משנה כמה חשבה – לא הייתה תשובה.

ההבטחה שלא לפרסם – הופרה.
למחרת, זה הופיע בעיתוני הבוקר:

"ישראלי מת בתאונה על כביש טומי – ייתכן שהתאבד"

ב-18 בפברואר, בסביבות השעה 17:30, ברצועת החנייה של כביש טומי בכיוון דרום, בעיר טויוקאווה, מחוז
אייצ'י –

רכבו של יגאל בלומנרייך (39), תושב שכונת יאראי, שינג'וקו, טוקיו – ישראלי במוצאו –
התנגש בשני משאיות חונות, ואז גם ברכב שהיה בדרכו חזרה לכביש – והתהפך.

יגאל נפטר במקום משבר בראשו.
איש לא נפגע ברכבים האחרים.

משטרת מחוז איצ'י בודקת גם אפשרות של התאבדות –
מאחר שיגאל סיפר לאשתו על לחצים מהעבודה בתחום תוכנה,
ושלפני התאונה התקשר לחברו ואמר:
"אני במקום רחוק... אני לא חוזר יותר."

השם וגם התואר היו שגויים.

אף אחד לא היה אומר דברים כמו: "אני במקום רחוק... אני כבר לא חוזר."
כל כך התחננתי שלא יכתבו על סמך השערות בלבד,
ובכל זאת פורסם מאמר רשלני, שכלל אפילו ציטוטים שמעולם לא נאמרו,
במרוצת רומז להתאבדות – וזה היה מעצבן מאוד.

קאורו מאמינה עד היום, שיגאל לעולם לא היה בוחר במוות.
על הגופה כמעט לא היו פצעים,

והמשטרה הסבירה: "זה מפני שלפני ההתנגשות, הוא אחז בהגה בכל כוחו."
יגאל, עד הרגע האחרון – ניסה לחיות.

צויה

כאשר חזרו לשכונת יאראיצ'ו, הייתה זו כבר שעת בוקר מוקדמת, סביב השעה חמש. הארון של איגאל הועלה
במדרגות הצרות לדירתם בקומה השנייה בידי אחיו ובעלה של בֶּרְבֶּר, שישה אנשים בסך הכול.
באותו לילה, נערך טקס הצויה (ליל ההשכבה). אוהל לבן נמתח בסלון הדירה, ובמרכזו הוקמה מזבח עם תמונת

דיוקנו של איגאל, מוקפת פרחים. כל הסידור נעשה דרך קבלן שדאגו לו האחים. המציאות עדיין לא התקבלה בליבה של קאורו.

גם בני המשפחה מניאגאטה הגיעו במהירות.
"תחזיקי מעמד", אמר ק'ו, אך הוא היה זה שבכה יותר מכולם.

"איזה מסכן... איזה מסכן..."

אמה של קאורו, שלא מרבה לבכות, ליטפה את איגאל ודמעות זלגו מעיניה.
נוראו והאחרים התקשרו לכל הגורמים הרלוונטיים, ובני משפחה, ידידים ושיתופי פעולה לשעבר הגיעו בזה אחר זה.

גם צ'אנדלר, נציגים מ-JR, NEC ו-Kinokuniya, וכן מורות מהגן של הילדים – כולם באו לחלוק כבוד אחרון.
"גב' קאורו, בבקשה... עדיין לא סיפרנו לילדים, אז בבקשה אל תזעזעו אותם."
"ברור, אמא. את לא צריכה לדאוג."

בין המבקרים היה גם יהודי בשם **ג'ק הלפן**, ששלט במספר שפות והיה אובססיבי לרעיון של יצירת מילון אנגלי-קאנג'י. הוא נהג לדון עם איגאל על דיגיטציה של מילונים.
"אני מצטער, אבל איגאל היה יהודי, אז אם אפשר, הייתי רוצה להתפלל עבורו תפילה יהודית."
קאורו הנהנה. הלפן החל להניע את גופו קדימה ואחורה והתפלל את **קדיש**:
"יתגדל ויתקדש שמה רבא..."

במהלך טקס הצויה, קאורו עדיין לא הצליחה להפנים את מה שקרה. למעשה, היא כלל לא רצתה לערוך הלוויה.
לא רצתה להודיע לאף אחד. היא לא יכלה לדמיין את עצם המילה "פרידה".

ביום שלמחרת, ה-**20 בפברואר**, קאורו החליטה לקבור את איגאל בירושלים.
"כמעט עשר שנים הוא חי מחוץ למולדת. אני רוצה להחזיר אותו אל ההורים שלו."
היא התקשרה לאחותו אלי וסיפרה לה שהיא מתכוונת להגיע עם כל המשפחה לישראל.
למחרת בשעה תשע בבוקר, התקשרה אלי ואמרה:
"יש בית קברות יהודי ביוקוהמה. אמא חושבת שאולי עדיף לקבור אותו שם."
"זה לא אפשרי מבחינתי."

"אם תשאירי אותו ביפן, הילדים יוכלו לבקר אותו. אם תביאו אותו לישראל, יהיה להם קשה להגיע... אם זה חשוב לך, תחשבי על זה."
קאורו העריכה את ההתחשבות, אך היא כבר קיבלה החלטה.
"אנחנו נבוא לבקר. אני רוצה להחזיר אותו לאמא ואבא. זה המעט שאני יכולה לעשות למענו."
"אני מבינה. תודה לך."

העברת גופה לחו"ל איננה פשוטה. היה צורך בחניטה, בתיאום עם השגרירות, סידורי טיסה, ובמקביל, נדרש גם טיפול בענייני הביטוח מול בעלי הרכב שנפגע בתאונה.
וכך, הגיע היום ה-**21 בפברואר**. קאורו כבר לא ישנה שלושה ימים.

במהלך כל התקופה הזו, הילדים שהו אצל ברבר. קאורו אמרה להם שהיא עסוקה בעבודה. ברבר השתדלה לא לאפשר לילדים להתקרב לדירה, והייתה רצה איתם כשהם עברו בקרבתה.
משפחתה של קאורו, ששהתה בקומה השנייה, הסתכלה על הילדים מבעד לחלון, חונקת את רצונה לקרוא להם.
קאורו ביקרה את ילדיה פעם-פעמיים ביום. לפני כל כניסה לבית של ברבר, הייתה עוצרת בדלת, נושמת עמוק ומאמצת חיוך.
הילדים רצו לקראתה בשמחה.

"שכחתי משהו בבית. אלך להביא אותו."
"זה בסדר, אמא. אני אביא לך אותו אחר כך."
"לא, לא, אני יודעת בדיוק איפה זה."
"אני אביא את זה. תישאר כאן, טוב?"

הדיאלוג הזה ריגש את ברבר ואת מאצזאקי. הם הסתובבו והסתירו את דמעותיהם.
קאורו התקשתה לראות את זה.

היה עליה להתחיל להכין את הילדים לנסיעה.
"אנחנו הולכים לבקר את אבא בישראל, כולנו."

היא לא יכלה להגיד להם את האמת. לטוס תוך כדי ידיעה שאבא מת זה דבר קשה מדי, והיא לא רצתה שילדיה יחוו את זה – וגם לא היא עצמה. היא החליטה לספר להם רק כשיִרדו מהמטוס.
בכל מקרה, איגאל היה אמור לטוס לישראל ממילא. חפציו כבר היו ערוכים על שולחן העבודה. הילדים גם כך חשבו שהוא שם.
"יש! נטוס לישראל!"

מִשָּׁה סימן בלוח השנה את תאריך ההמראה והחזרה של איגאל, וחיכה לפגוש אותו שוב.
האנשים שידעו את האמת – ברבר ומאצזאקי – הסתובבו ובכו בשקט, מאחורי גבם של הילדים השמחים.

לאחר שהילדים נרדמו בבית של בֶּרְבֶּר, קאורו עזבה את הבית. בדרכה חזרה לדירתה, היא שמה לב שהאור דולק בדירה שמתחת.

"אה... הוא עדיין ער..."

מאז התאונה של איגאל, כל דבר שלא היה קשור לבית נדחה הצידה. קאורו חשבה על אבי, המתכנת ששהה לבדו, והחליטה לעבור אצלו.

"סליחה על כל הבלגן, אבי."

אבי היה אדם רציני וממעט בדיבור, אבל נראה כי צבר בתוכו הרבה רגשות. באותו לילה, הוא התחיל לפתוח את ליבו, טיפין טיפין.

לפני התאונה, מתכנת ממוצא רוסי שעבד איתם היה אמור לצאת לחופשה זמנית, והיה צריך לסדר עבורו כרטיס טיסה. מכיוון שקאורו הייתה עסוקה בעבודה, היא לקחה ממנו את הדרכון ודאגה להחזירו למחרת.
עם זאת, המתכנת הרוסי העיר בזעף, "גם אם זה זמני, אני לא מוכן שמישהו יקח ממני את הדרכון. זה מרגיש כמו כליאה."

קאורו נדהמה. לא הייתה לה שום כוונה רעה, והופתעה לגלות שמה שעשתה התפרש כך.

השיחה התארכה, ובשלב מסוים השעון הראה שלוש לפנות בוקר. לפתע, הפעמון בדלת צלצל.
("מי זה בשעה כזאת...?")

כשפתחה את הדלת, עמדה שם קִיוֹ, מתנשפת.

"למה את עדיין פה?!"

"האה? מה קרה?"

"כבר חשבתי שקרה משהו. לא ידעתי לאן נעלמת. כמעט התקשרתי למשטרה. אבל אז ראיתי שהאור אצל אבי דולק, אז הגעתי לבדוק. למה את יוצאת בלי להגיד כלום?"

קין הייתה נסערת בצורה שלא נראתה בעבר. היא חששה שקאורו עשתה מעשה בעקבות איגאל, ויצאה לחפש אותה. קאורו הבינה היטב את הדאגה, אך מבחינתה – לא הייתה לה שום כוונה לסיים את חייה.

באותה תקופה, בשל מלחמת המפרץ, בוטלו טיסות רבות לישראל, והיה קשה מאוד להשיג כרטיסים. בעלה של ברבר, שעבד בחברת מסחר בינלאומית, הצליח בסופו של דבר לארגן טיסה דרך לונדון (או אולי דרך פריז).

עם זאת, גופתו של איגאל נאלצה להישלח בטיסה שונה, גם היא דרך לונדון.

בתאריך **23 בפברואר**, הגיע היום שבו הם היו אמורים לטוס לישראל. מכיוון שלא היה זה הגיוני לשלוח את קאורו והילדים לבדם, נוריו (範雄) החליט להצטרף אליהם.

מול הבית עמדו ברבר ומר מאצוזאקי להיפרד מהם.

"אני מצטערת... אני משאירה את אבי לבד כאן. אם קורה משהו, בבקשה תדאגו לו."

וכך, קאורו, הילדים ונוריו יצאו לכיוון שדה התעופה.

לישראל

למרות שמדובר במסע ארוך, משה ואיתן נראו מאושרים, ציירו ושיחקו. רנן, שטס בפעם הראשונה, בכה עד שנרדם לבסוף במושב של חנאו. חנאו לא הצליח לשבת, והלך הלך ושוב במעבר. קאורו הביטה בילדים ולא הצליחה אפילו לבכות.

"מה יקרה לילדים האלה?" — זו הייתה המחשבה היחידה שחלפה בראשה.

בשלב המעבר בלונדון (או בפריז), נאלצו להישאר לילה אחד. קאורו התקשרה מהמלון לחמותה בירושלים.

"יש לי בקשה אחת."

"מהי...?"

מאז התאונה של איגאל, קאורו חששה שחמותה שוכבת חולה, וקולה היה עייף מאוד.

"עדיין לא סיפרתי לילדים על אבא שלהם."

"אני מבינה..."

"כשתפגשו אותנו בשדה התעופה, בבקשה אל תבכו לידם. הם יבינו. אני אדבר איתם כשאראה שזה מתאים."
"אני מבינה."

הם נחתו בנתב"ג בשעות הצהריים של ה-24 בפברואר.

כשהם ירדו מהמטוס, חולקו מסכות גז לכל אחד. בשל ההיסטוריה של סדאם חוסיין בשימוש בנשק כימי, ממשלת ישראל חייבה את כלל האזרחים, כולל הנכנסים מחו"ל, לשאת מסכת גז. קאורו חשה לראשונה שהיא הגיעה לארץ במצב מלחמה. כולם התנסו בלבישת המסכה, ולמרות שמושה נחנק לרגע כי לא פתח את שסתום האוויר, הם הצליחו להסיר אותה בזמן. איתן, בניגוד לאווירה הכבדה, שמח — הוא הרגיש כמו גיבור מסדרת טלוויזיה.

האם חוה, אחיו של איגאל — ארי, ובן דודו מוטי חיכו בשדה. כמתוכנן, הם לא גילו דבר לילדים.

כאשר חוה ראתה את נכדיה, היא נזכרה ברגע שאיגאל עזב ליפן לפני עשר שנים — עם חיוך גדול ועיניים כחולות בוהקות. כעת, הוא שב בארון. ייתכן שאם היה נשאר ביפן, היו שורפים את גופתו, ולכן ההחלטה לקבור אותו בישראל הייתה נחמה.

כאשר חוה הביטה בקאורו, היא שמה לב לבטן שלה.

"את...?"

"כן. איגאל כנראה לא הספיק לספר, אבל אני בהריון עם הילד הרביעי שלנו."

הן פשוט התחבקו.

כך גילתה חוה לראשונה על אהרון, שהיה בבטנה (שמו עוד לא נבחר אז).

באותו ערב, סביב השעה שבע, שוב נשמעה אזעקת צבע אדום, וכל האורות בבתיים כבו. קאורו והילדים ישנו יחד על הרצפה, בחדר שאטום בניילונים ובדבק.

הלווייתו של איגאל נקבעה למחרת. לא היה אפשר לצאת מהבית בלי לומר את האמת.

"מסכן, אולי תדברו עם הילדים בעדינות, אל תגידו להם את הכל פתאום," הציעה חוה.

אבל קאורו האמינה שלמשפחה אסור להסתיר דברים איש מהשני.

"גם לילד אסור לשמור סוד ממה שקרה בתוך המשפחה. אספר להם הלילה."

חוה שתקה.

כאשר קאורו הסתכלה בילדים, איתן ורנן כבר ישנו, אך מושה היה ער.

"תגיד, מושה..."

"האה? מה קרה?!"

מושה הסתובב מיד. מאז שנחתו, הוא חיכה לראות את אביו, אך אביו לא הופיע.

"אתה יודע, אבא רצה לפגוש את כולכם. הוא ממש חיכה לזה..."

"כן..."

"אבל הוא כל כך מיהר לבוא, שקרה לו תאונה בדרך..."

"ומה קרה לאבא?!"

"הוא... מת."

בכי של מושה השתלט על קולות האזעקה.

"מה קרה?" — איתן שהתעורר, שאל.

כולם קמו והגיעו לחדר.

(בסוף היא סיפרה להם...)

אף אחד לא אמר כלום, אבל ממה שראו, הכול היה ברור.

קאורו לא יכלה לעשות דבר, רק להחזיק את מושה ולנחם אותו תוך כדי שהוא בוכה.

הלוויה

25 בפברואר, למחרת — יום ההלוויה של יגאל.

קאורו התעוררה מודאגת לשלומו של מושה. הילדים כבר היו בסלון. כשניגשה אליהם, איתן חיך ורץ אליה:

"אמאל'ה, את יודעת? אבא הפך לאיש בלתי נראה!"

"מה? איש בלתי נראה? באמת?"

"הוא הפך לאיש בלתי נראה, אבל הוא לידנו, שומע את כל מה שאנחנו אומרים."

"וואו, איך אתה יודע את זה?"

"מושה אמר."

כנראה חשב על זה במהלך הלילה. מושה הפך את אביו שנעלם בלי לומר דבר לגיבור בעיני אחיו הקטן. למרות שהיה בעצמו עצוב, זה ריגש את קאורו מאוד והקל עליה מעט.

הם נסעו לבית העלמין ברכב.

"אני רוצה להראות את זה לאבא."

איתן החזיק בידיו בגאווה שני ספרים על גיבורי-על פופולריים.

בית העלמין "הר המנוחות", שבו יגאל ייקבר, נמצא על גבעה בכניסה לירושלים.

הם הובלו לחדר קטן שבו המשפחה נפרדת לְפָנֵי הקבורה. גופו של יגאל היה עטוף בבד שנראה מלוכלך. קאורו נבהלה. לפני שיצאו מיפן, הניחו את גופתו בארון וקיינו, אמו של יגאל, כיסתה אותו בשמיכה לבנה ונקייה. אבל כעת גם היא נעלמה.

"למה? איפה השמיכה הלבנה?"

חוזה ביררה, ונאמר לה שהבד הוסר כדי לקיים את טקס הקבורה לפי ההלכה היהודית. קאורו קיבלה את זה בהבנה.

לפי המנהג, בני המשפחה קרעו מעט את בגדם כסמל לאבל. לאחר מכן עברו לשטח הקבורה — אזור רחב, עם מעט קברים סביבו, ורק הרי ירושלים והשמים הכחולים נראו באופק.

המון אנשים עמדו סביב בור קטן שיכול להכיל בקושי גוף אדם. בני משפחה, חברים, עמיתים מהאוניברסיטה ואנשים שהגיעו לאחר שראו את מודעת האבל בעיתון.

קאורו אחזה בידיהם של מושה ואיתן ולא הצליחה לחשוב על כלום. רנן הועברה בין זרועותיהם של חנאו, מוטי ושאר הנוכחים.

גופתו של יגאל, עטופה בבד לבן, הובאה לקבורה. ללא ארון — גופו נראה לעין, וקאורו הייתה מזועזעת. איש דת לבוש כולו שחור התפלל:

אל רחום יושב מרומים,
נא הענק מנוחה בטוחה תחת כנפך
לנשמת יגאל בן יוסף אשר נרדם בשלווה,
ותן לו לשכון במקום טהור ומואר כשמיים.
בזכות המעשים הטובים שנעשו בשמו,
ינוח בשלום בגן עדן.
פרוש עליו כנפך לעולם,
וקשור את נשמתו בצרור החיים.
ה' הוא נחלתו,
וינוח בשלום על משכבו.

את יגאל גלגלו אל תוך הבור הקטן. כאב חד חדר ללב.

"אימא, אבא הולך לישון במיטה כל כך קטנה?" — שאל איתן כשצפה באדמה מכסה את הבור.

"אבא, לילה טוב~" — אמר, והראה לספר את ספר הגיבורים שלו. המבוגרים לא הצליחו לעצור את הדמעות.

מושה הצמיד את פניו לגופה של קאורו וסירב בתוקף להביט במתרחש.

"אל תבכי, אימא! בבקשה אל תבכי!" — צעק בכעס.

הוא נשמע כועס. קאורו הבינה שמצוקתו גדולה, וחששה מהמאמץ שהוא משקיע כדי לא לבכות.

(לבכות זה גם להשתחרר...)

היה לה קשה לראות את בנה הבכור מדכא את רגשותיו כך.

לאחר מכן, אמא לקחה אותנו לישראל לצורך ההלוויה — אתה זוכר משהו מאותה תקופה?
(012802)

במהלך כל התקופה ההיא, היינו כולנו באיזשהו מצב של הלם מוחלט.
אני זוכר שכשנערכה ההלוויה, ג'רי ואביו הגיעו כדי להביע את צערם ולנסות להבין עד כמה המצב היה אומלל
עבורנו — ואני מצדִי, זוכר שהתייחסתי אליהם באדישות מסוימת.

לאחר מכן לא היה לי שום קשר איתם.
(012853)

לא, אני כן זוכר את התמונה שבה הם הגיעו, אבל אני לא זוכר בדיוק מה אמרתי.
משהו כמו: "איך העזת לבוא?"
משהו כמו: "תסתלק מפה."

כעבור כ-30 דקות, הסתיים טקס הלוויה.
בדרך חזרה, מושה — שבמהלך הטקס היה מקור לדאגה — החל לשיר יחד עם איתן שיר שלמדו בגן:

むかしなきむしかみさまが
かなしくてもないて
うれしくてもないて
すっぱいなみだがぽろんぽろん
あまいなみだがぽろんぽろん
それがせかいじゅうにちらばって
いまではドロップス

(בעבר, אל הדמעות בכה
כשהיה עצוב — הוא בכה,
כשהיה שמח — הוא בכה,
דמעות חמוצות נטפו לו טיפות-טיפות,
דמעות מתוקות נטפו לו טיפות-טיפות,
והן התפזרו בכל רחבי העולם —
והפכו לסוכריות דרופס...)

זה היה שיר עצוב אבל גם הומוריסטי ובהיר.
קאורו התרשמה מהחוסן של הילדים, שנראה שהם מנסים לשנות את עצמם אל מול המציאות.
בתוך האווירה הכבדה ששרתה, היא הרגישה לפתע משב קל של רוח רעננה.

למחרת, ב-26 בפברואר, הכריז נשיא עיראק סדאם חוסיין על נסיגה מוחלטת מכווית. בעקבות זאת, נשיא ארצות הברית ג'ורג' בוש הכריז על הפסקת הקרבות של כוחות הצבא האמריקאי ושל כוחות הקואליציה נגד עיראק. ב-28 בפברואר תם לבסוף חודש של מלחמת המפרץ.

לאחר מכן התחילה תקופת האבל, שִׁבָּה, שנמשכה שבוע. רבים באו לנחם. קאורו פגשה לראשונה פנים אל פנים את האנשים עליהם איגאל היה מדבר לעיתים קרובות. לא שיערו שייפגשו בנסיבות כאלו.

הדמעות בקושי יבשו – והעבודה כבר חיכתה.

איגאל, עוד לפני התאונה, פרסם מודעת דרושים בעיתון ישראלי מתוך כוונה לאתר מתכנתים מוכשרים לקראת חזרתו ליפן. אנשים רבים שמעוניינים לעבוד מול יפן החלו להתעניין. קאורו יצאה לראיין מועמדים.

עשרות מתכנתים הגיעו לראיון (המראיינים היו קאורו, נוריו ואלי). כולם היו מבריקים בצורה יוצאת דופן – בוגרי יחידות צבאיות טכנולוגיות או בעלי תעודות בגרות מרשימות מאוד. בסופו של דבר נבחרו שלושה, ביניהם אד מארה"ב ואלכס מרוסיה.

אתה זוכר איזו מין יוזמה זו הייתה? את מי חיפשתם ומי הגיע?

013222

לא ממש...

מה שחיפשנו היה מתכנת שמכיר C או ++C – זה היה הקריטריון העיקרי שלנו: למצוא מתכנת מוכשר. אני כבר לא זוכר בדיוק מי הגיע ומה עשה כל אחד. אני כן זוכר את מי קיבלנו לעבודה, אבל את הריאיונות עצמם – אני לא ממש זוכר.

היה צורך גם למהר בהכנות למשרד. את המשרד מצא אלי. את מחשבי NEC הנחוצים לעבודה מול יפן, הבריח נוריו לישראל תוך יומיים-שלושה, כשהוא טס הלך-חזור. למרות בדיקות הביטחון הקפדניות, בעזרת קשרים, הצליח לעבור בלי בעיות חמורות. כך הוקם סביבת העבודה הנחוצה לתכנות.

בעוד קאורו, עם בטן הריזנית גדולה, התרוצצה בעבודה, הבנים שלה החלו ללכת לגן ילדים בירושלים לתקופה קצרה. בדיוק הייתה תקופת חג תחפושות, בדומה להאלווין במדינות המערב. הילדים סביבם שרו שירים שאיגאל נהג לשיר להם – למרות שהבנים לא הבינו עברית, לשמוע את השירים האלה כאב מאוד.

אחר הצהריים, אחרי סיום הגן, יפנית בשם הירומי נובואו, תושבת ישראל (מה הייתה הקשר שלה?) טיפלה בילדים. שוב קיבלו עזרה מסביבתם. קאורו ניצלה את הזמן הזה כדי ללכת לראיונות ולעבודות ההכנה.

"לא ייאמן שבמצב כזה היא משאירה את הילדים והולכת לעבוד" – היו גם כאלה שלחשו מאחורי הגב. אבל קאורו לא יכלה פשוט לנטוש את העבודה שאיגאל התחיל. היא הרגישה מחויבות לסיים אותה בכל מחיר.

ב-26 במרץ, חודש לאחר ההלוויה, התקיים טקס הצבת המצבה. בשונה מהלוויה, הוא נערך במתכונת אינטימית למשפחה הקרובה בלבד. לפי המנהג, בתקופת האבל לא מסתפרים – ולכן לגברים היו זקנים ארוכים. המצבה של איגאל נבנתה מהכספים שקאורו קיבלה מאנשים מיפן – קרובי משפחה וחברים – כמתנת ניחומים. בישראל אין מנהג לתת כסף למשפחה האבלה, ולכן ההורים של איגאל הסתכלו על כך בתמיהה, אך הסכימו לקבל את הכסף כשקאורו הסבירה שזה מתוך אהבה ודאגה של כולם מיפן.

על האבן נחרטו שמו של איגאל, תאריכי לידתו ומותו, וכן שורה שאביו יוסף הגה:

"חוט החיים נקטע בחצי הדרך"

– מוות מוקדם מדי.

אריה לרנר הקריא הספד:

"אני משאיר כאן את אשתי וילדיי הרכים..."

המצבה כוסתה בפרחים, וסביב הקבר הניחו האבלים אבנים קטנות – כסמל לזיכרון המת. (תפילה, דברי יוסף)

ב-28 במרץ, לאחר סיום כל הטקסים, הגיע יום החזרה ליפן. אל שדה התעופה באו יוסף, חווה, אלי ומוטי להיפרד. חודש סוער הסתיים סוף-סוף.

(כנראה לא נוכל לבקר שוב בארץ הזאת לזמן מה...)

כך חשבה קאורו בעודה עוזבת את ישראל.

פרק 12

הסיפור שאחרי

שיבה למולדת

במטוס חזור, לא היה זמן להתאבל. קאורו חשבה רק על דבר אחד: מה עכשיו? מה יקרה לילדים?

הם נחתו ביפן ב-30 במרץ, יומיים לאחר שיצאו מישראל. לפני שחזרו לדירתם ביאראי-צ'ו, קאורו התקשרה לבארבר מהשדה:

- "הרגע חזרנו לארץ."
- "ברוכה השבה. כל הכבוד שחזרתם."
- "סליחה... יש לי בקשה..."
- "מה קרה?"
- "קשה לי להיכנס ישר הביתה. אפשר לשתות אצלך כוס תה?"
- "כמובן, בואי בזהירות."

לאחר שנשמה לרגע בבית של בארבר, פנתה קאורו עם הילדים לדירה.

כשהתקרבה לדלת, לבה פעם בחוזקה ורעד עבר בכל גופה. היה נדמה לה שכשתפתח את הדלת, איגאל יחי"ך אליה שם.

אבל כשפתחה – הדירה הייתה שקטה, ריקה, כפי שהשאירו אותה לפני הנסיעה.

היא לא הצליחה לישון באותו לילה, ונשארה ערה עד הבוקר.

למחרת התחיל מרוץ מטורף. היא גררה רגליים כבדות אך המשיכה לעבוד. אבל הבעיות היו רבות – ובראשן: מחסום השפה. לוחות הזמנים לחצו, והיה צורך להיעזר גם במתכנתים יפנים, אך כל התיעוד שאיגאל השאיר – היה באנגלית.

כאן נכנסה לתמונה מיקה יאממוטו – מורה ליפנית באוניברסיטת תל אביב, נשואה לישראלי – שהצטרפה לצוות תרגום של שלושה אנשים, שעבדו סביב השעון והספיקו לתרגם את החומרים במהירות שיא. את התרגומים חילקה קאורו למתכנתים.

במקביל, פרופ' אושימה הגיע בתום יומו באוניברסיטת טוקיו כדי לבדוק את מחשבי NEC. היה צורך לאמת אם ניתן לעבוד עליהם ללא סכנה – ולא היה ניתן לסמוך על איש מלבדו.

הישיבות נמשכו יום-יום. קאורו נדרשה להסביר לנציגי NEC את התקדמות הפרויקט והתחזיות לעתיד. את ההסברים הטכניים סיפקו המתכנתים מישראל, וקאורו תרגמה. מאחר ש-JR הייתה שותפה בפרויקט, עשרות אנשים השתתפו בכל פגישה.

כשנגמר יום העבודה, הייתה צריכה להתכונן למחר. אחרי שהרדימה את הילדים, תרגמה בלילות את הדוחות שהמתכנתים הישראלים כתבו באנגלית – למסירה ללקוחות. לא היה זמן לישון.

ביום שלמחרת, נלחמה בעייפות. בזמן הישיבות הצליחה להחזיק את עצמה, אך בהפסקות הייתה מתמוטטת. ברגע שהסתיימה הישיבה – הייתה נכנסת לרכב וישנה שם שינה עמוקה.

עצם היציאה לעבודה הרגישה כמו לגרור רגליים עם עופרת, אך בלי זה – אי אפשר היה לתקשר בין המתכנתים הישראלים ללקוחות, והיא גם הייתה אחראית לדאוג לכל שאר ענייני העבודה.

משפחה חד-הורית

בחודש-חודשיים שלאחר החזרה ליפן, אמה של קאורו הגיעה לטוקיו ועזרה בטיפול בענייני היומיום — קניות, הכנת אוכל, וסידורים כלליים. אך לאחר ששבה לניאגטה, קאורו חשה במלוא עוצמת השינוי — היא הפכה רשמית ל"משפחה חד-הורית", אם שמגדלת לבדה את ילדיה הקטנים. לא היה לה זמן לעכל את האבל, והחיים בגן הילדים התחילו מיד.

הדאגה הגדולה ביותר מאז התאונה של איגאל הייתה ההשפעה על הילדים. עוד לפני העזיבה מישראל, קאורו שלחה פקס למנהלת הגן, הגב' פוג'י:

"מוֹשֶׁה עולה לכיתה הבוגרת מהאביב הקרוב, ויִישָׁאֵר עוד שנה אחת בגן. במצב הנוכחי, אני חוששת שאם גִּייִקו-sensei, המורה האהובה עליו, תוחלף — זה עלול להשפיע עליו רגשית. האם אפשר לדעת מי תהיה המורה שלו בשנה הקרובה?"

התשובה הגיעה במהירות:

"אמא, הכול בסדר. גִּייִקו-sensei תמשיך עם כיתתו של מוֹשֶׁה. כולם מחכים לכם — חזרי בנחת ואל תדאגי."

קריאת ההודעה הקלה מעט על קאורו. הובלת הילדים לגן והחזרה לא היו פשוטות כלל, במיוחד כשעבודתה דרשה ממנה לעיתים להיתקע בפקקים ולא להספיק להגיע לפני שש בערב. כאשר התקשרה להתנצל, הגב' פוג'י השיבה בחיוך:

"אמא, אל תמהרי — רק תחזרי בזהירות. אנחנו נחכה כאן."

היא אף נשארה בעצמה להשכיב את הילדים לישון עד שקאורו הגיעה. בהמשך, ברברה לקחה על עצמה את ההסעות לגן.

מה שהדאיג את קאורו יותר מהכול היה מצבם הנפשי של הילדים. גם אם נראו שמחים כלפי חוץ, היא הייתה מוכנה לכך שתופענה השפעות מאוחרות. לכן ביקשה מהמורה גִּייִקו לעקוב ולדווח לה במחברת יומית, כדי שתוכל לעקוב בעצמה אחר כל שינוי.

ואז זה קרה.

מוֹשֶׁה רץ אליה בגן בהתרגשות:

"אמא, תראי מה ציירתי!"

כשהביטה בציור, קאורו חשה צמרמורת.

"אתה ציירת את זה?"

"כן!"

למרות ששמח, ברור היה שמשוהו השתנה — הצבעים תמיד היו מלאי חיים, אך כאן הופיעו שלוש דמויות שצוירו כולן בשחור.

קאורו שיבחה אותו אך דאגה. היא פנתה לגִּייִקו, שאמרה:

"אני מכירה מישהי שמתמחה בפסיכולוגיה של צבעים. אקח את הציור לאוניברסיטה שתראה."

לאחר מספר ימים, רייקו ביקרה בבית המשפחה וסיפרה:

"הילד הזה עבר לאחרונה שוק אדיר. הוא מאוד דואג לאמא שלו. בכתפיים שלה יש עייפות עצומה. אבל הילד הזה לא יישבר. יש לו עמוד שדרה חזק, והוא יתאושש בעצמו. הוא יהיה בסדר."

רייקו המשיכה לאסוף את ציוריו של מושה.

לילה אחד נשמעה צעקה מהשירותים:

"צא החוצה! תצא כבר!"

קאורו ניגשה:

"מה קרה, מושה?"

"זה לא יוצא! הוא לא יוצא!"

מסתבר שהרגיש צורך להטיל שתן אך לא הצליח. קאורו הבינה — ההשפעה הגיעה גם לגוף.

למחרת הלכה איתו לרופא (ד"ר טאקדה), שאיבחן דלקת בשלפוחית השתן, ונתן תרופה.

"כדאי לשים לו חיתול. זה לא בגלל שהוא תינוק — זו מחלה, והיא תעבור."
כך אמרה לו.

ואכן, תוך חודש-חודשיים, הכול חזר לקדמותו.

אייטן, שתמיד היה מלא אנרגיה בגן הילדים, רץ אחרי ארנבים ותרנגולות, החל לעיתים להתנהג בצורה אלימה. התנהגות כזו מעולם לא נראתה אצלו לפני כן, והוא בעצמו לא ידע איך להתמודד. הוא חדל מלהשתלב עם חברים — גם כשניסו להזמין אותו לשחק, הוא היה מתיישב שפוף על המרפסת, לרוב בחברת רָן. בנוסף, החל שוב להרטיב בלילה, והיה קשה לגמול אותו מהחיתולים.

רָן, שתמיד חיך והיה מזוהה עם שמחה, החל להיצמד לגננת, ולפרוץ פתאום בבכי קולני עם דמעות שוצפות.

"למה זה קורה, לדעתך?"

שאלה אחת המורות בגן.

כשחושבים על זה — אבא אהוב נעלם בפתאומיות, ואף אחד לא הסביר להם לאן. האם עסוקה, אין זמן לקבל חיבוק או תשומת לב.

הילדים לא יודעים לדבר היטב — אפילו להביע רגשות קשה.

רָן, שהיה זה שהגמילה מחיתולים הייתה מהירה אצלו ביותר, חזר אף הוא להרטיב בלילה — בדיוק כמו אייטן.

כדי להקל על מצב הרוח, קאורו התחילה לשיר עם ילדיה בלילות שבהם לא הייתה עבודה, מאבדים את תחושת הזמן יחד בשירה.
אפילו מעט אור – זה מה שיכלה לתת.
עם הזמן, השירה הפכה להרגל.

חמלה

במצב כזה, מי שתמיד תמכו בי היו ברברה וגב' מצוזאקי.
הן פעלו בתיאום – דאגו להסיע את הילדים לגן ובחזרה, להכין להם ארוחות צהריים.
כשהייתי בעבודה ולא יכולתי לשוב הביתה, הן התחלקו ביניהן בשמירה על הילדים.
מעולם לא עשו פרצוף, לא גרמו לי להרגיש חייבת – הכי חשוב: הן התייחסו אליי כרגיל, בדיוק כמו קודם.
מאז התאונה של איגאל, המבט של האנשים סביבי השתנה מאוד.
"מסכנה", היו אומרים לי – אולי מתוך חמלה, אבל בשבילי, עם העצמאות החזקה שלי, זה היה משפיל ומכאיב.
הנוכחות של ברברה ומצוזאקי הייתה הצלה של ממש.

זה קרה זמן קצר אחרי שחזרתי מישראל.
לא ישנתי, לא הצלחתי לאכול.
בכל יום המשכתי לעבוד, למרות שלא הבנתי את התחום הטכני.
אבל לא ידעתי מה יהיה מחר.
בסוף, יום אחד בבוקר, פשוט לא הצלחתי לקום מהמיטה.

(אולי פשוט...)
מחשבה אפלה חלפה בראשי.

ואז שמעתי את הדלת נפתחת. מישוה נכנס לחדר, והתיישב לידי.
הסתובבתי – זו הייתה ברברה.

הדמעות פרצו מעצמן.
מאז מותו של איגאל עוד לא בכיתי.
הייתי כל כך דרוכה – שלא הצלחתי לבכות.
אבל עכשיו הבכי פרץ, עם יללות רמות.
ברברה ליטפה לי את הגב, ובכתה איתי.
לא ניסתה לעשות שום דבר, רק ישבה לידי.
זה היה בדיוק מה שהייתי צריכה.

למרות שהייתי תחת עומס אדיר, ולא ראיתי איך ממשיכים –
לא יכולתי להרשות לעצמי להיעלם. מה יקרה לילדים?
האם מותר לי לגזול מהם גם את העתיד?
מה שעצר אותי מלהיעלם – היו ברברה ומצוזאקי.
אם הן לא היו שם, אני בטוחה שלא הייתי כאן היום.

צ'אן אתלטיק (チャンアスレチック) – הערה: ייתכן שזה שם עסק, מקום משחקים או מועדון ילדים, שלא הוסבר בקטע.
אם תרצה, אוכל לבדוק מה זה בדיוק.

אלון

לאחר חמישה חודשי עבודה ללא שינה כמעט, הגיע היום – ב־22 ביולי – שבו ילדה קאורו את בנה הרביעי.

בסביבות ארבע לפנות בוקר התחילו הצירים.
אמה קיוו ונוריאו היו ערוכים להישאר אצלה בבית או במשרד כדי שיוכלו להגיע במהירות לבית החולים אם תצטרך,
אבל הלידה התעכבה מעבר למועד המשוער, ורק חזרו הביתה – בדיוק לפני שזה התחיל.
קאורו נאלצה ללכת לבית החולים לבדה.

היא מיהרה להוציא את ציוד הגן של שלושת הילדים, והניחה אותו בכניסה.
בסביבות שש בבוקר, התקשרה לברברה.

– "סליחה... אני הולכת עכשיו לבית החולים."
– "אה, הבנתי."

הן נשאו את התיקים יחד וירדו אל תחנת המוניות בתחתית הגבעה.
לא הייתה שם אף מונית, וגם בכבישים לא היו כמעט מכוניות בשעה הזו.
בדיוק כשכמעט התייאשו, מונית אחת חזרה למקום.
הנהג, שנראה מותש, עמד לצאת להפסקה.

קאורו, שכבר הייתה בצירים, השתדלה לחייך ככל שיכלה ודפקה על החלון:
– "סליחה... לסיינט מרי, בבקשה."

היא פחדה שאם תגיד שהיא יולדת, יסרבו להסיע אותה, אז לא אמרה.
הנהג המבוגר, בפנים חמוצות, פתח את הדלת.
קאורו נכנסה, נפרדה מברברה, והמונית יצאה לדרך.
אחרי 15 דקות, הגיעה לבית החולים – אותו בית חולים קתולי שבו נולדו גם איתן ולן, ושם גם עשו להם ברית מילה.

בדרך כלל איגאל היה איתה בלידות, אבל הפעם הייתה לבדה.

כשנכנסה ורצתה לגשת ישר למחלקת היולדות, עצרה אותה עובדת קבלה:
– "סליחה, צריך לעבור רישום."
– "אני כבר מכירה את הדרך. תנו לי לעשות את זה אחר כך."
– "אה... זה בעייתי..."

לא היה לה זמן להתווכח. מחזיקה את בטנה, עלתה במעלית לקומה השלישית.
כשהדלת נפתחה, פגשה אחות מוכרת שטיפלה גם בלידות הקודמות.
– "הו, זה הזמן. איפה הבעל שתמיד איתך?"
– "בעצם..."

היא סיפרה את מה שקרה, וכל הצוות מיד הגיע לתמוך בה:
– "גברת קומאטה, אנחנו כולנו כאן בשבילך!"

במהלך הלידה עודדו אותה ללא הרף:
– "עוד קצת! את יכולה!"
כשהתינוק בכה לראשונה – כל החדר מחא כפיים.

הבן הרביעי היה בלונדיני, דומה מאוד לאיגאל. היא קראה לו "אהרון" – ביפנית 阿朗 – מילה שמשמעותה בעברית "עץ אלון",
העץ האהוב על איגאל שלמד בוטניקה, כי גם אם כורתים אותו, הוא שב וצומח מאותו מקום.

בערב, ברברה ונוריאו הגיעו עם הילדים מבית הספר והראו להם את אחיהם הקטן:
– "וואו, איזה חמוד! איזה מזל שהוא נולד!" קרא איתן.
עברו חמישה חודשים מאז מותו של איגאל, ורק עכשיו המשפחה הרגישה שוב מעט אור.

אבל העבודה לא חיכתה. אי אפשר היה להשאיר את הילדים אצל ברברה לנצח.
אפילו בבית החולים – קאורו לא נרגעה. אחרי שלושה ימים ביקשה להשתחרר, למרות שלא הייתה מוכנה פיזית לכך.

אחרי שאמה חזרה לנייגטה, קאורו נאלצה להתמודד לבדה.
לא היה לה אפילו זמן להאכיל את אהרון בבקבוק.

– "סליחה אהרון, תשתה לבד, בסדר?"

היא עטפה את התינוק בן שבעת החודשים בשמיכה, הניחה אותו בכיסא תינוק,
והוא כבר ידע לשתות מבקבוק לבד ולפלוט בסיום – כך יכלה קאורו להמשיך לעבוד.

עם שלושה ילדים בני 2, 4, ו-6, עוד היו כולם בשלב שהם זקוקים מאוד לאמא.
המקלחת הייתה סיוט. מושי כבר יכל להתרחץ לבד, אבל לטפל באהרון הקטן ולרחוץ גם את שני האחים האחרים היה מתיש.
לפעמים, כשהם התקלחו אצל ברברה, הרגישה חופשיה – אבל גם ייסורי מצפון, על חוסר האונים.

כאשר הילדים בכו או נכנסו לפאניקה – זה תמיד קרה בו-זמנית.
המקום היחיד שבו קאורו יכלה לברוח מהם היה השירותים.
כשהם נדבקו אליה יותר מדי, הייתה נכנסת לשירותים גם כשלא היה לה צורך אמיתי – רק כדי לנשום לרגע.

למרות כל הקושי, היא המשיכה לעבוד במלוא המרץ.
הדבר היחיד שלא הסכימה לוותר עליו היה העבודה שהחלה יחד עם איגאל – את זה רצתה להשלים, בכל מחיר.
אבל המציאות לא הייתה פשוטה.

מאז שאיגאל נעלם, התקשורת עם הצוות של ארי שבישראל הפכה מסובכת, מלאת אי-הבנות וחוסר תיאום.
קאורו הבינה: אם תמשיך כך – המשפחה שלה תתפרק.
הוחלט שהפרויקט לא יוכל להימשך.

באשר לאנציקלופדיה העולמית של הוצאת "הייבונשה" (平凡社), אנשי NEC הצליחו בסופו של דבר לנתח את
הקוד שכתב איגאל,

ולמרות שלקח זמן רב – העבירו את הפיתוח הלאה.
צוות חדש לקח פיקוד, ובשנת 1992 יצאה סוף-סוף גרסת ה-CD-ROM.

לעומת זאת, בפרויקט של לוח הזמנים של רכבות JR, החלו להשמיע קולות ספק:
האם בכלל יש צורך בגרסה דיגיטלית, כשיש כבר לוח זמנים נוח על נייר?
וכך – הפרויקט הופסק באמצע.

פרק 13

יציאה מחדש

תשבץ

עברו ארבע שנים מאז התאונה של איגאל, והימים המשיכו להיות עמוסים בין עבודה לגידול הילדים. באותה תקופה, אחד ממקורות ההכנסה העיקריים של חברת QX היה התשבצים.

איגאל, עוד בחייו, גם בזמנים שלא קיבל עבודות, היה כותב מדי פעם רעיונות לתוכניות מחשב ומראה אותם למר שירוטה מ-NEC.

אחת מהתוכניות שצמחו מתוך הרעיונות האלו הייתה תוכנה שיוצרת פאזלים (תשבצים) באופן אוטומטי.

התשבץ, שבו ממלאים ריבועים לבנים במילים שמצטלבות אופקית ואנכית, לפי רמזים כתובים, נולד בארה"ב והופיע גם ביפן מאז שנות ה-1920, בעיתונים ובמגזינים.

אבל יצירת תשבצים דרשה זמן רב, כי "מחברי התשבצים" עבדו בעט ובנייר. עבור הוצאות לאור שרצו לפרסם תשבץ מדי יום או שבוע, זה היה אתגר.

QX פיתחה, יחד עם מתכנתים ישראלים, תוכנה שמכניסה מידע טקסטואלי למחשב, ולחיצה אחת על כפתור יצרה מיד תרשים תשבץ מלא באותיות.

איגאל הקפיד גם על האסתטיקה של התרשימים — צורות סימטריות, או כאלה שנראות כמו שעון חול, או בצורת דונאט מחולק, כך שהתרשימים עצמם נעשו יפים לעין.

לאחר מותו של איגאל, הפיתוח נעצר, אך לבסוף הוחלט להשלים את המלאכה. על בסיס התרשימים המקוריים שאיגאל יצר, צוות המתכנתים מישראל השלים את התוכנה תוך שנתיים.

קאורו ופנומיו השקיעו מאמצים עצומים בבניית מסד הנתונים.

כך, לאחר קביעת תבנית הריבועים, מילים מהמאגר היו מוזרמות אוטומטית, ותוך דקה אחת היה נוצר תשבץ שלם. ניתן היה גם לבחור קטגוריה, כמו "מילים הקשורות לאוכל".

באותה שיטה, גם פאזלים אחרים כמו סודוקו ופאזלי איורים נוצרו בזמן קצר.

את הרמזים (ה"קלידים") לא ניתן היה עדיין להפיק אוטומטית, לכן קאורו השתמשה במילונים, ניתחה חידות קיימות ממגזינים, ויצרה אותם בעצמה.

היא עברה בין הוצאות לאור והציגה את הפאזלים. כל פרסום של תשבץ הכניס בין 50,000 ל-100,000 ין. בכל פעם שסיפקה חידה, כולם הופתעו מהמהירות שבה הושלמה.

קופרה

כיוון שאיגאל כבר לא היה, קאורו לא הייתה מסוגלת לפתח תוכנה חדשה בעצמה. תוך כדי שהיא שוקלת מה לעשות בהמשך, פנייה חדשה התקבלה דרך לקוחות עבר.

זו הייתה פנייה מחברת כלי הנגינה ימאהה, לפרויקט של צעצוע חינוכי אלקטרוני חדש לגיל הרך בשם "קופרה" (こへら).

המכשיר היה גרסה מתקדמת של מחשב הילדים "פיקו" (ピコ), שפותח בשיתוף עם סגה, והיה אמור להוסיף פונקציות תואמות לחינוך מוזיקלי.

המאפיינים כללו שימוש בעט מגע, תוכנה בצורת ספר עם דפים שנפתחים, משחקים המשולבים בין מסך הטלוויזיה לדפי הספר, ופעילויות ציור על גבי המסך.

קאורו שקלה להתרחק לזמן מה מעבודה עם מחשבים, ולא הייתה בטוחה אם תוכל להתמודד עם הפרויקט. אבל מכיוון שחינוך ילדים תמיד עניין אותה, החליטה לקחת את הפרויקט הזה. היא האמינה שאם תצליח בו, יפתחו בפניה דרכים חדשות להמשיך לעבוד. מה שהדאיג אותה היה הילדים שלה – אם תקבל את הפרויקט, יהיה לה פחות זמן איתם. לפני שהחליטה, היא שיתפה אותם:

"יש עבודה כזאת שהציעו לי. אם אקבל אותה, לא אוכל להיות הרבה בבית איתכם. אבל אם זה יצליח, בעתיד נוכל להיות טוב יותר, גם יחד. אבל אם תגידו שאתם לא רוצים, לא אקח את העבודה עכשיו."

קאורו לא הסתירה בעבר את מצבם הכלכלי מהילדים, וגם עכשיו שיתפה אותם בכנות.

הילדים ענו: "כן, זה בסדר."

היא לא ידעה עד כמה הבינו באמת, אבל כך התחילו ימים סוערים. הפעם גייסה מתכנתת ישראלית מצטיינת עם רקע צבאי, אבל מכיוון שהיה רציני מדי, הוסיפה לצוות גם מתכנתת יפנית שאהב משחקים כדי להכניס אלמנט של שעשוע. היא גם שכרה מעצב יפני, ובכל מה שלא הבינה, פנתה למרצים באוניברסיטה.

וכך, קופרה הושקה ב־1 בדצמבר 1993. היא שימשה כחומר לימוד בבתי הספר למוזיקה של ימאהה, ונמכרה גם בחנויות כלי נגינה ובסופרמרקטים גדולים.

קונפליקט

הילדים היו עדיין קטנים, והחיים בבית נמשכו באווירה סוערת ועמוסה.

שני הבנים הגדולים כבר עלו לבית הספר היסודי. מוֹשֶׁה, תלמיד כיתה ד', היה טוב בכתיבת חיבורים, וביחס לילד בבית ספר יסודי, הוא הכיר הרבה מילים. לכך הייתה גם מעט השפעה מצד קאורו. בגלל עבודתה בתחום הספרים האלקטרוניים, היו מוציאים לאור ששלחו לה מילוני קאנג'י ומילונים יפניים באומרם "לילד שלך".

קאורו נתנה את המילונים למוֹשֶׁה ואמרה לו:

"זהו, קיבלתי את זה, אבל שמעתי שיש בו שגיאות כתיב – תוכל לחפש אותן?"

זו הייתה שקר לבן לגמרי, שנועד ליצור תמריץ להתחיל לקרוא את המילון ולהפוך אותו למוכר וידידותי. ובכל זאת, מוֹשֶׁה חשב שהוא עוזר לאמא בעבודה, וקרא את המילון מן ההתחלה ועד הסוף בלי לדלג.

אחרי זמן מה:

"מצאתי משהו!"

כשקאורו הסתובבה לראות במה מדובר, מושה חייך בגאווה ופתח את המילון היפני.
"תראי, כתוב כאן 'שקיעת שמש' (夕焼), אבל הפוריגנה (הברות הפירוש) של האות '焼' כתוב 'た'." זה יוצא 'た' (תא) 'יוֹיִקֶה', נכון?"

"וואו, מושה! באמת קראת את כולו?"

מושה חייך בגאווה.
כשהייתה עסוקה, קאורו ניסתה לגרום לכך שהילדים ילמדו ביוזמתם. היא מעולם לא אמרה להם "תלמדו!", אבל ידעה להוביל בעדינות.

"אני צריכה לחשוב על שאלות לקרוסוורד בעבודה. אז אם בטלויזיה אומרים משהו מעניין — תודיע לי."

היא נתנה למושה מחברת, ואמרה לו לכתוב בה תוכן מתוכניות ידע.

"מובן!"

הם בחרו יחד שתי תוכניות: תוכנית החידונים של TBS "תגליות העולם המופלא!" שעסקה בהיסטוריה, גיאוגרפיה ותרבות של ארצות העולם, והתוכנית הדוקומנטרית של Nippon TV "חשבתי שידעתי!", שסקרה את חייהם של אישים מההיסטוריה.

לילד בבית ספר יסודי, לרשום בזמן אמת את תוכן השידור היה אתגר לא פשוט, וההתחלה הייתה קשה. ובכל זאת, מושה המשיך בכך מדי שבוע ללא הפסקה, ודיווח לקאורו.
את מה שלא הבין — השלים דרך אנציקלופדיות.
כעבור שנה, כבר היה בקיא לא מעט בגיאוגרפיה והיסטוריה של יפן והעולם — אף לפני שלמד אותם בבית הספר.

גם איתן התפתח יפה והיה מצטיין בלימודים. אחת המתנות הגדולות שלו הייתה הפגישה עם המורה קייקו נאגאסאווה.
היא הצמידה דמויות של חיות שהמציאה על הלוח, לימדה בצורה יצירתית, והכירה היטב את אופיו של איתן — שכאשר מחמיאים לו, הוא מסוגל להתאמץ מאוד.

"וואו, איתן, הכתב שלך ממש יפה!"

כששמע זאת, איתן היה פותח את מילון הקאנג'י, מתאמן שעות על גבי שעות, וכבר בכיתה א' ידע את כל הקאנג'י עד כיתה ו'.
גם בשיעורי מתמטיקה, אם פתח פתרון שונה מהמקובל:

"נהדר! נקרא לזה שיטת איתן!"

בגלל האווירה הזו, איתן אהב מאוד את בית הספר.

כשרָן היה בן חמש, הוא היה בגן חובה, והחינוך הבוהק שלו הפך לסימן ההיכר שלו. הוא היה נוהג לבקר בבית של הגברת מצוזאקי, וגם הסבתא שגרה בקומה השנייה של אותו בית חיבבה אותו מאוד.

"רנן-קון, תאכל את הממתק הזה," הייתה מציעה לו.

"סבתא, תני לי עוד שלושה, אני אתן גם לאחרים."

בצורה ממזרית הוא היה לוקח גם בשביל אחיו, אך גם כך לא נמאס על המבוגרים — אולי בזכות הקסם האישי שלו והאהבה שהפגין כלפי אחיו.

יכולת גופנית, יום ספורט, נפילה, עקשנות

אהרון היה ילד ביישן. הוא היה יונק את אגודלו ותופס את תנוך האוזן של עצמו, של קרוביו או של מבוגרים סביבו. הוא נצמד לרנן ושיחק איתו הרבה בגן, וכשהאמא קאורו חזרה מאוחר בערב, הוא היה נכנס למיטה של מושה. גם אם לא דיבר הרבה, כשהמושה סיפר סיפורים, אהרון נרגע וחזר לבסוף למיטה שלו.

החיים עם ארבעה ילדים היו קשים במיוחד. היו ימים כאוטיים שבהם קאורו חזרה הביתה בחמש בבוקר, ויצאה שוב לעבודה בשבע. כשהייתה קמה מהמיטה, מושה, שהיה אז תלמיד יסודי, כבר הכין לה קפה.

ואף על פי כן, קאורו הקפידה לשמור על שני טקסים עם הילדים: האחד — קריאת ספרים לפני השינה. מאז שנולד מושה, היא לא פספסה ערב אחד. הזמן הזה שבו שקעה יחד עם הילדים בעולם של אגדות היה גם בשבילה מפלט, נחמה והנאה.

השני — טיולים. מאז שאהרון התחיל ללכת, בכל יום שישי בערב, אחרי ארוחת ערב, הם היו יוצאים לטיול בשכונה. שוחחו, שרו שירים אהובים, צפו בכוכבים וספרו אותם, הביטו בירח — כל זה שחרר אותם מטרדות היומיום. עם הזמן האריכו את המסלול ואת משך ההליכה, ודאגו שהילדים לא ישתעממו. כיוון שכל אחד מהם הלך על רגליו, זה גם הקל על קאורו פיזית. אהרון הפך לחזק יותר, וכמעט לא ביקש שיסחבו אותו יותר.

ובכל זאת, ארוחות, מקלחות, והכנות לגן — הגיעו מדי יום מבלי רחמים. בעומס הזה, מי שתמיד תמכו בה היו ברברה ומצוזאקי. ברברה דאגה להסעות לגן ובחזרה, מצוזאקי הכינה קופסאות אוכל ליום הספורט ודאגה להם.

איתן ואהרון נקשרו מאוד לברברה, ובערבים היו רצים לבית משפחת קאג'יווארה. לפעמים היו הולכים לשם היישר מבית הספר.

"ברברה, אני רעב! יש משהו לאכול?"

"כן כן, תיכנסו."

וכך, תמיד קיבלו אותם בחום. מושה, לעומתם, הרגיש שעליו לשמור על הבית ולא להפריע לאחרים. הוא חש תחושת אחריות ולא ביקר לעיתים קרובות אצל ברברה. רק כשהקאורו איחרה מאוד, הוא הציץ מבעד לוילונות, התחבט אם להיכנס, ולבסוף, אחרי התלבטות, היה נכנס פנימה.

קאורו הרגישה לא נעים על כך שהיא נשענת על ברברה ומצוזאקי, אך יחד עם זאת חשה שוב ושוב את חוסר האונים, כי לבד — לא יכלה להתמודד עם הכל.

החופש הגדול של הילדים שהיו אז תלמידי בית ספר יסודי, היה גיהנום. עם עומס העבודה על קאורו, היא לא יכלה פשוט להשאיר את הילדים בבית כל היום.

כשהמושה עלה לכיתה א', קאורו לימדה אותו איך להשתמש ברכבת התחתית, וביקשה ממנו לקחת את איתן וללכת בעצמם למקומות בילוי לילדים. הם נסעו לבד ל"ארמון הילדים", מרכז ממשלתי לילדים בשיבוייה; למוזיאון האנרגיה "דנריקוקאן" של חברת החשמל טוקיו, גם הוא בשיבוייה; לגן החיות של אואנו; לאקווריום ולפלנטריום שבקומפלקס סאנשיין באיקבוקורו. המעברים בין הרכבות...

צהרון, קיץ, ארמון הילדים, נייגאטה, קייסוקה מוותר על חופשת הקיץ

תוך כדי שהיא רודפת אחרי עבודה וסידורים יומיומיים, הזמן רק המשיך לעבור, וקאורו החלה להטיל ספק במצב הקיים.

"אני באמת יכולה להמשיך לחיות ככה?"

היא הרגישה שאין לה מה להוריש לילדים. כל מה שהיא יכולה לתת להם, זה חוויות שהם יזכרו לטובה כשהם יתבגרו. הילדים ימשיכו לגדול ולהתפתח מכאן והלאה.

בעוד עשר שנים, כשהם ירצו לעשות משהו, אם הם יתחילו רק אז, זה עלול לקחת המון זמן. האם היא בכלל מכינה להם סביבה שתאפשר להם להתחיל מוקדם יותר?

הדבר הכי חשוב הוא העתיד של הילדים. "ידע" הוא נכס לכל החיים. היא רצתה למצוא להם מקום חינוכי שיאפשר להם ללמוד אותו באמת. איך אפשר לתת מקום שיכבד את הייחודיות של כל אחד מהם ויעזור לו לצמוח?

ואז עלתה במוחה מחשבה אחת:

"נלך לישראל."

העתיד

לעזוב את יפן ולשנות את סביבת המחיה – כך אפשר יהיה להרחיב את "האפשרויות" של הילדים. ככל שלחיים יש יותר "בחירות", כך טוב יותר. גם הבמה לחיים – עדיף שלא תהיה מוגבלת על ידי "גבולות לאומיים". חשוב גם שהילדים ילמדו שיש בעולם אנשים שונים מהם.

קאורו שקלה גם את ארצות הברית, מדינה עם מגוון תרבויות ועמים. אבל המחשבה שחזרה שוב ושוב הייתה על ישראל, מולדתו של איגאל. היא ידעה ממנו שזו מדינה שמשקיעה רבות ב"חינוך" לילדים. ואם הילדים יכירו את מולדת אביהם, זה עשוי לעזור להם לבחור בעצמם בעתיד איפה לחיות. גם החיבור עם המשפחה בישראל יוכל להישמר, אם תהיה תקשורת.

אבל היא מעולם לא גרה שם, ולא הכירה את המדינה. על בסיס מה ששמעה מבעלה, היא ניסתה לדמיין את החיים שם בעצמה.

העברית – לא אנגלית – היא השפה הרשמית. אם ילמדו אותה, זו יכולה להיות נכס לחיים, אבל מדובר גם בנטל כבד על הילדים. האם זה שווה את זה? גם הדת והתרבות שונות לגמרי. זה יצר אצלה דילמה עמוקה.

יום אחד, תוך כדי תהיות אין-סופיות, היא החליטה לשנות את צורת המחשבה:

בואו ננסה קודם – ונחשוב אחרי זה אם זה מתאים. אם לא יצליח, אפשר פשוט לחזור. בואו ננסה לחמש שנים. אם נצליח לעבור את התקופה הזו, נוכל לראות את הפוטנציאל. ומכאן והלאה, לא אתן לדאגות על הלא-נודע לשתק אותי.

"להיפרד מיפן זה לא סיום, אלא התחלה – פרידה חיובית."

כך היא ניסתה לשכנע את עצמה. הפרידה מאיגאל הייתה כואבת, אבל הפרידה הזו טומנת בחובה עתיד. כעת היא תוכל להפוך לעצמאית, בלי להסתמך על אחרים. וכשייפגשו שוב, זה יהיה מרגש אף יותר. קאורו קיבלה את ההחלטה הסופית.

זו הייתה אתגר עצום – גם לה, וגם לילדים. לא הייתה שום הבטחה שזה יצליח. זה דרש אומץ. אולי יקרה משהו קשה בדרך. ובכל זאת – היא הרגישה שהיא מסוגלת. גם אם יקרה משהו רע – היא תתחזק. היא האמינה בזה.

היו המון בעיות שצריך היה לפתור כדי להגשים את המעבר לישראל. הדבר הראשון שעשתה היה לשוחח עם הילדים. היא רצתה שיבינו ויקבלו, כל אחד בדרכו, עד כמה המעבר הזה חשוב. אחרי כמעט עשר שנים בשכונת יאראיצ'ו, אפילו רק לעזוב את השכונה היה קשה.

"מה? לישראל? כן! אני רוצה!" – מושה התלהב. כמו קאורו כשהייתה ילדה, לא הייתה לו התנגדות לאתגרים חדשים. שאר האחים הנהנו גם הם בהתלהבות. איתן נראה מעט מהוסס – קשה לו היה להיפרד מהבֵּאָה – אבל הוא קיבל את זה.

קאורו שיתפה גם את נוריאו (האח הבכור):

"זו החלטה נהדרת. את חייבת ללכת על זה."

הוא עודד אותה, גם כשהבין את כל הקשיים. דבריו של אחיה, שהיה לה הכי חשוב לסמוך עליו, חיזקו אותה מאוד.

הם הודיעו גם להורי איגאל בירושלים דרך אָלִי.

היה צריך לסיים את שארית העבודה, להתארגן על מעבר דירה, לדאוג לרווחת הילדים. רשימת המטלות עד מועד היציאה הייתה אינסופית. אבל כבר לא הייתה דרך חזרה. החלו ימים של פעילות אינטנסיבית.

ועדיין – הילדים הלכו איתה.

היעד היה: שכל אחד מהילדים יוכל לעמוד על רגליו בכוחות עצמו. קאורו האמינה שזה אפשרי.

הכנות מוקדמות

ראשית, היה על קאורו להחליט היכן יגורו. היא כבר החליטה שלא יגורו בירושלים. עד כה נאלצה להסתמך שוב ושוב על הסובבים אותה — או אולי נכון יותר לומר, לנצל את טוב לבם. אם תגור ליד חמיה וחמותה, לא תוכל להיות עצמאית באמת. בצד של אלי (אחיו של יגאל) יש גם נכדים, והבחירה לא לגור לידם תפר את תקוותם להיות קרובים אליהם — אבל לא יכלה להכביד עליהם עוד.

לכן שקלה את תל אביב. העיר המסחרית הגדולה ביותר בישראל, שעה נסיעה מירושלים — מספיק קרוב כדי לבקר מדי פעם את חמיה וחמותה, ומספיק רחוק כדי לשמור על מרחק סביר. עלתה השאלה: איפה לשכור דירה? קרוב לאוניברסיטה, מן הסתם, הסיכון סביבתי יהיה קטן. אם יתברר שזה לא טוב — פשוט יעברו. אבל לחפש דירה מיפן היה קשה.

בזמן ההתלבטות, הגיעה פנייה מחברת ימאהה, שהמשיכה לעבוד עמה על תוכנת "קופלה". "המכון למוזיקה שלנו מקיים הופעות בחו"ל כל שנה. השנה זה יתקיים בישראל. אם יש לך קשר לישראל — האם תצטרפי אלינו?"

קאורו הרגישה שדרך נפתחת. במהלך השעות בישראל התפנו לה יומיים בלבד — והחליטה לנצלם למציאת דירה.

כך, בנובמבר 1995, נחתה קאורו בישראל. המופע של ימאהה היה אירוע רב-רושם, והתקיים במוזיאון תל אביב לאמנות. בין האורחים היה גם יצחק רבין, שביקר ביפן שנה קודם לכן כראש ממשלה — הביקור הראשון אי פעם של ראש ממשלה ישראלי במדינה זו. קאורו חיפשה דירה בזמני ההפסקות, אבל סוכני הנדל"ן הראו לה רק נכסים בשכונות יוקרה. עם ילדים, לא הייתה יכולה להרשות לעצמה להיכנס למצבים מסוכנים או בעייתיים.

"בבקשה תמצאו מקום שנוח לבית ספר ולגן", אמרה.

לבסוף הציעו לה דירה בצפון תל אביב, בשכונת רמת אביב. בעל הבית היה עורך דין מוצלח.

"נראה טוב למדי", חשבה. אבל לא רצתה להחליט לבד. למחרת חזרה לירושלים כדי להראות את הדירה לחמיה וחמותה, שהכירו את תנאי החיים בישראל. ביקשה מהמתווך להמתין יום אחד, ובינתיים חזרה לירושלים.

כשהייתה בסלון ושוחחה עם חמותה חוה, נשמעה פתאום צעקה מחדר השינה של יוסף, חמה. יוסף כבר עבר מספר התקפי לב, ולכן היא נבהלה ורצה לחדרו — אך גילתה שפשוט האזין לרדיו.

"למה אתה צועק ככה? אתה מבהיל אותנו!" אמרה חוה בכעס.

"רבין נרצח", ענה יוסף בקול חלוש.

זו הייתה בליל 4 בנובמבר. ראש הממשלה יצחק רבין, שהוביל את תהליך השלום וחתם על הסכם היסטורי עם הפלסטינים, נרצח. הרוצח היה סטודנט יהודי קיצוני שהתנגד להסכמים.

"זה לא יכול להיות... יהודי לא ירצח יהודי", אמרה חוה, אך זו הייתה המציאות.

למחרת, ב-5 בנובמבר, נערכה הלווייתו הממלכתית של ראש הממשלה. הדרך מירושלים לתל אביב נחסמה — קאורו לא הצליחה לשוב לראות את הדירה.

ואז התקשר המתווך:
"יש מישו אחר שרוצה לחתום מיד. אם תוסיפו 200 דולר לשכר הדירה, בעל הבית מוכן לתת לכם את הדירה. מה החלטתכם?"

ברור היה שמנצלים את מצוקתה.
אבל מכיוון שלא יכלה לשוב לתל אביב או לחפש דירה חלופית — לא הייתה לה ברירה אלא להסכים לתנאים ולחתום על החוזה.

ההכנות למעבר מיפן

מרגע החזרה ליפן, התחילו ימים סוערים במיוחד. היו הרים של משימות עבודה שצריך היה לסיים לפני מועד היציאה, והימים התנהלו ברצף של לילות ללא שינה. הראש היה כל הזמן טרוד בענייני עבודה, ורוב הזמן קאורו לא הייתה בבית. כשהייתה חוזרת, הילדים כבר היו במיטה. על השולחן היו מונחים חביתה מגושמת שמושה הכין בשביל ארוחת לילה, מנות קטנות שבאבא השאירה, וציורים או פתקים שהכינו ארבעת הילדים.

"ברוכה השבה! תעבדי קשה!"
כך כתבו.

קאורו תמיד הרגישה אשמה על העומס שהילדים, שהיו אז בני 10, 8, 6 ו-4, נאלצו לשאת. אך כל פעם שקראה את המכתבים הללו, העייפות התפוגגה. היא גם חשה עמוקות את הדאגה של באבא.

בזמן שקאורו הייתה שקועה בעבודה, אלו שבפועל קידמו את ההכנות למעבר היו חברות מהשכונה והורים של חברים לספסל הלימודים של הילדים. הן באו מדי לילה ועזרו באריזת הארגזים, רישום הציוד ועוד. הילדים, בניגוד לעומס של המבוגרים, נראו שמחים מהאווירה התוססת של נוכחות מתמדת של אנשים בבית. הימים היו מלאי הודיה על הברכות והעזרה שקיבלו מחברים ומכרים. בלי התמיכה החמה הזו, העזיבה את יפן פשוט לא הייתה מתאפשרת.

סוף־סוף, בלילה שלפני ההמראה, הסתיימה העבודה. הציוד נמסר לחברת ההובלות, והבית, שבו חיו כמעט עשר שנים, התרוקן ונעשה שקט. ספירת לאחור ליציאה החלה. קאורו הרגישה את גופה מתכווץ מהתרגשות ומהכרה בגודל הרגע — אך באותו שלב, עדיין לא שמה לב שמשו מוזר קורה עם איתן.

יציאה לדרך

6 בדצמבר 1995. יום היציאה הגיע. אף שהיה בוקר מוקדם, קבוצה גדולה של אנשים באה להיפרד ליד הבית – שכנים, מורות מהגן. אנשים שהיו חלק מהחיים שלנו לאורך זמן, כמו משפחה, באו להיפרד בפעם האחרונה.

"שוב, הגיע הזמן לשדה התעופה."

כמו תמיד, ספרתי את הילדים.

"אחד, שניים, שלושה... הא?"

אֵיתָן לא היה שם.

(לא ייתכן! ברגע הקריטי הזה...!)

הוא היה לצידי ממש עד הרגע האחרון. אם לא נמצא אותו – נפספס את הטיסה. אווירת הפרידה הרגשנית נעלמה באחת.

"אֵיתָן!"

צעקתי את שמו בלי לשים לב איך זה נשמע, אבל לא הייתה תשובה. איפה הוא הסתתר? האם הוא משחק? דיברתי איתו כל כך הרבה פעמים. הוא בטח יודע עד כמה היום הזה חשוב. כולנו התחלנו לחפש אותו בכל פינה.

"מצאתי אותו!"

רצתי לכיוון הקול. זה היה בבית של בַּאבָּה.

"אמא של בַּאבָּה, אני לא רוצה ללכת לישראל! אני רוצה להישאר אצלך...!"
אֵיתָן אמר ובכה.

אמא של בַּאבָּה (שלא תמיד קיבלה בברכה את הביקורים של אֵיתָן) ענתה בדמעות:
"ככה אתה מרגיש? אז תישאר פה."

הרגשתי כל כך את הלב של אֵיתָן. לו רק יכולתי לעזוב הכול ולקחת את הזמן כדי להקשיב לו באמת. אבל הזמן היה קצר. לא היה זמן לשכנועים ארוכים.
הוא התיישב על הרצפה וסירב לזוז. נאלצתי לגרור אותו בכוח לרכב.
המנוע התניע. עכשיו כבר באמת יוצאים לדרך.

"אה! שכחתי את מר חמור!"

אֵיתָן צעק.

"מר חמור" היה מגנט ענק עם דמות מצוירת שמורתו נאגאסאווה המציאה – והוא קיבל אותו כמזכרת.

"אני אחזור לקחת אותו, תחכה כאן!"

עצרתי את אֵיתָן שלא יירד מהרכב ורצתי חזרה לדירה.

כשהצלחנו סוף-סוף לצאת, נשימתי הייתה כבדה.

"זה באמת בסדר ככה...?"

האמנתי שזה הדבר הנכון עבור הילדים – ובכל זאת, שאלתי את עצמי שוב ושוב.

בשדה התעופה נריטה חיכו לנו אמא שלי קי"ו שהגיעה מנייגאטה, אחי נוריאו, משפחת באָבָה, וגם חבר הילדות של מוֹשֶׁה.

הפרידה הייתה מלאה ברגשות: געגועים, דאגה, עצב. אפשר היה לראות הכול בפנים של כל אחד מהם.

כשהגיע הזמן לעלות למטוס, אֵיתָן שוב התיישב על הרצפה וסירב לזוז. אולי זו הייתה ההתנגדות האחרונה, תקווה שיקרה נס.

לא נשאר זמן לנופף ולומר שלום.

"זהו. בואו נלך כולנו הביתה!"

רציתי כל כך לצעוק את זה בקול רם.

אבל אם הייתי נשברת שם, לא הייתה עתיד לילדים.

חיזקתי את החלטתי וגררתי את אֵיתָן אל שער העלייה למטוס.

לא נותר בי כוח להביט לאחור.

כשהגענו לתוך המטוס, ההקלה הציפה אותי ולא יכולתי לעצור את האנחה.

"מעכשיו כבר אין דרך חזרה."

עברו 11 שנים מאז הפעם הראשונה שנסעה לישראל – ועדיין לא היה קיים קו טיסה ישיר. בלונדון, תחנת הביניים, הייתה צריכה לרכז שבע מזוודות כבדות במקום אחד, ולא יכלה לזוז כלל. לא היה אפשר להרפות – אסור היה לאבד את הילדים. עיניה עקבו אחרי תנועותיהם של כל הארבעה ללא הפסקה.

עד הטיסה הבאה נותרו שבע שעות. הילדים, עייפים מהמסע הארוך, נרגעו ונשכבו על המזוודות. הלילה התקרר והאוויר שבחוץ ירד למינוס מעלה אחת. כדי שלא יתקררו, הלבישה את הילדים בכל שכבות הבגדים שיכלה למצוא.

כשהתקרב זמן העלייה למטוס, העירה את הילדים – שעדיין היו מנומנמים – ופנתה איתם לבדיקה הביטחונית. הבידוק של אל-על היה כרגיל קפדני. נדרשו להציג את כל תכולת המזוודות. אבל מהמעמסות והעייפות, היא לא הצליחה להיזכר בקוד של המזוודות. ראשה התרוקן. ככל שהתאמצה, כך התבלבלה יותר.

עברו כבר 40 דקות מהזמן המתוכנן לעלייה למטוס, אך הפקח סירב לוותר. בלי בדיקת המזוודות – אין עלייה למטוס. לא נותרה ברירה אלא לפרוץ בכוח את כולן. בפנים – בגדי הילדים. לאחר שנמצא שאין בעיה, התקבלה סוף סוף ההרשאה לעלות לטיסה.

היא חשה שוב את המציאות הבלתי מתפשרת של מדינה שכבר חוותה אינספור פיגועים וחטיפות. ברגע שהתיישבה במטוס, העייפות כיסתה אותה כגל כבד.

אחרי כארבע שעות טיסה, ניתן היה לראות את אורות תל אביב. הייתה זו שעת בוקר מוקדמת, סביב שש, וחשוך עדיין בחוץ. הפעם, הנוף לא נראה קודר כפי שהיה כשראתה אותו עם איגאל לפני ארבע שנים – הוא נראה לה מואר יותר. התחושה של התחלה חדשה מילאה את ליבה.

"ננחת בקרוב בנמל התעופה בן-גוריון," הכריזה מערכת הכריזה.

ההכרזה הזו חידדה את ריכוזה. עם הנחיתה, נשמעו מחיאות כפיים במטוס. בין אם זו הייתה הקלה על ההגעה, או שמחה להגיע לארץ הקודש – רק לאחר מכן הבינה שזהו מנהג נפוץ בטיסות לישראל.

כשהם ירדו מהאוטובוס שהסיע אותם מהמטוס לטרמינל, היא הרפתה לרגע – ואז, בהתרגשותו, איתן הסתובב במהירות ופגע בראשה. פתאום ראייתה היטשטשה. עדשת המגע מהעין הימנית נפלה.

"אל תזוזו!"

היא צעקה אינסטינקטיבית. כולם כרעו על הרצפה, מחפשים את העדשה בין המזוודות. אך כל המאמצים עלו בתוהו. לבסוף נאלצה לוותר ולהתקדם לבדיקת הדרכונים.

עם עין אחת, התקשתה למקד את הראייה. המאמץ היה גדול, והיא נאלצה לפתוח ולסגור את העין לסירוגין – מה שנראה כמצמוצים חוזרים. קצין הביקורת הביט בה בחשדנות. אולי משום כך, לקח זמן רב עד שקיבלה אישור להיכנס.

ובכל זאת, ברגע שעברו את שערי הכניסה, חיכו שם חמ"ה – יוסף וחווה – שחיבקו את הנכדים והביעו את שמחתם על הגעתם בשלום אחרי טיסה של יום וחצי.

הדבר היחיד שעליו התפללה – שיגיעו בשלום לישראל, ארבעת הילדים ואמם – התגשם. המסע הארוך היה קשה ומעייף, אך הוא סימן התחלה חדשה – צעד ראשון לקראת חיים עצמאיים.

8 בדצמבר 1995. זה היה באמצע חורף קר.

חיים חדשים

לאחר שנסעו כשעה ברכב משדה התעופה, הם הגיעו לדירה בתל אביב, שתשמש להם כבית. התחושה עדיין הייתה כאילו הם מרחפים, אך לפחות כבר לא היה צורך להמשיך לסחוב את המזוודות הכבדות ממקום למקום. כשחמי וחמותה חזרו לירושלים, הם נשארו באמת לבדם. הכאב והלחץ שוחררו באחת, והיא פלטה אנחת רווחה גדולה.

בדירה היה רק שולחן קטן בסלון, ומיטה בחדר השינה. המראה הריק של החדר גרם לו להיראות גדול עוד יותר.

(זה באמת לא יפן...)

אין יותר את באבא, ואין מכרים. הם החליטו על המעבר הזה כדי לעמוד על הרגליים בעצמם, אבל כעת התחוור לה באופן מוחשי שהחיים בארץ זרה באמת מתחילים.

הילדים נראו נרגשים במיוחד. בעצם, מותר היה להם להיות יותר רגשניים או עצובים, אבל משום מה פניהם המאירות העניקו לה נחמה.

האור החל לעלות. כשהעייפות השתלטה על הילדים, הם נכנסו למיטות ונרדמו במהירות.

למחרת בבוקר, חמי וחמותה הגיעו שוב מירושלים. אמנם באו לישראל עם ההחלטה לעשות הכול לבד, אבל בלי שפה ובלי היכרות עם המקום – לא היה אפשר לזוז. כדי לבצע את כל הסידורים הנדרשים לחיים החדשים, הם הסתובבו יחד איתם במשרדים הממשלתיים.

במשרד הפנים נרשמו כתושבים. במשרד העלייה טיפלו בזכויות שמגיעות לעולים חדשים. בעירייה טיפלו מיד – בעדיפות עליונה – בכל מה שקשור לבית ספר ולגן של הילדים. התמיכה של חם, שהכיר את המערכת הציבורית היטב, הייתה עוגן חשוב.

בכל מקום היה צורך באימות זהות, ולכן לא יכלו להשאיר את הילדים לבד בבית. עם שבעה אנשים, קשה מאוד היה לנוע ממקום למקום. באוטובוס, הנהג לא הודיע על התחנות – הם היו צריכים לבדוק בעצמם איפה לרדת. במונית, נדרשו תמיד שתי מוניות לפחות.

כשהילדים סוף סוף חזרו הביתה, הם החלו לשחק. לא היו צעצועים מוכנים, אז הם השתמשו בנייר ובעפרונות כדי להמציא משחקים ולמצוא בעצמם דרכים להנאה.

איתן ישב לבדו ליד החלון. הוא שר את המנון בית הספר היסודי מיפן, וכל פעם שעבר מטוס, הביט בו בשקט ולחש:

"יכול להיות שבאבא על המטוס הזה...?"

ברור היה שעדיין מתגעגע מאוד ליפן.

בית הספר היסודי "ארן"

ביום השלישי לאחר הגעתם לישראל, הגיע היום הראשון ללימודים בבית הספר החדש. אף שלא יכלו להבין את השפה ולא ידעו למה לצפות, קאורו חשה התנגדות מסוימת לשלוח את הילדים לבית הספר. אבל להישאר בבית בלי לעשות כלום רק יבזבז זמן. יותר חשוב מלימודים או שפה, היה לגרום לילדים להתרגל במהירות לאווירת בית הספר וליצור חברויות – דבר שיתרום ליציבותם הנפשית.

בשעה 7:30 הם יצאו מהבית, כדי להגיע לבית הספר בשעה 8:00, שעת ההתחלה. הוריה של קאורו לנו אצלם בלילה הקודם והתלוו אליהם. בית הספר היסודי "ארן", הקרוב לביתם, היה במרחק הליכה של מספר דקות – בחירה שהוכיחה את עצמה בעת בחירת הדירה.

בעודם ממתינים בחדר המנהלת, פניהם של הילדים לא נראו כמודאגות, אלא מלאות סקרנות וציפייה לקראת ההרפתקה החדשה. זמן קצר לאחר מכן נכנסה לחדר אישה קטנת קומה: "ברוכים הבאים! אני רחל, מנהלת בית הספר." היא לחצה את ידיהם של כולם, ודיברה באנגלית ובעברית לסירוגין כשהסבירה לקאורו ולהוריה על בית הספר. המוסד קיבל לראשונה תלמידים מיפן, והמורה הבטיחה לעשות כל שביכולתה כדי להפיג את חששותיהם. הילדים לא הבינו אף שפה מאלה שמסביב, והתבוננו בפני המבוגרים בניסיון לפענח מה נאמר.

כשהגיע הזמן להתחלת השיעורים, הופיעו מספר תלמידים מכיתותיהם, שליוו את הבנים אל הכיתות. מכיוון ששנת הלימודים בישראל מתחילה בספטמבר, הילדים שובצו לשכבה גבוהה יותר מאשר ביפן: מושה לכיתה ה', איתן לכיתה ג', ורנן – שעזב את הגן – לכיתה א'.

קאורו הציצה בכיתתו של מושה, שם הילדים התקהלו סביבו וניסו לשוחח איתו בעברית ובאנגלית. למרות שלא הבין, הוא נראה מרוצה מהפתיחות והחמימות של חבריו החדשים. המורה שנכנסה לכיתה הסבירה עליו לחברים. בכיתה של איתן המצב היה דומה.

תגובתו של רנן הייתה מעט שונה. אף שישב בכיסא וחיך, פניו היו מתוחות. לא רק שהוא עבר סביבה חדשה, אלא שמעולם לא חווה את מסגרת בית הספר, לאחר שהיה בגן עד שבוע קודם לכן. הבלבול וחוסר הביטחון היו מובנים לגמרי.

כאשר החלו השיעורים, יצאו קאורו והוריה עם אהרון, בנם הצעיר, אל גן הילדים. הגגנת פנתה אליו בעברית, והוא נראה מתוח, אך בדרכם חזרה הביתה ניכר שהיה גם שמח.

לאחר שחזרו הבנים מבית הספר, והורי קאורו עזבו חזרה לירושלים, נשמעה דפיקה בדלת. כשקאורו פתחה, ראתה את מסדרון המעלית מוצף בילדים. בחשש מתלונות השכנים, היא הזמינה את כולם להיכנס הביתה.

חבריהם החדשים הסתובבו בחדרים וחיפשו צעצועים או משחקים משותפים. בהתחלה הילדים היפנים היו המומים, אך שלפו חיש מהר קומה (סביבונים יפניים) וקנדמה, והחלו ללמד את הילדים המקומיים את המשחקים בתנועות ידיים. הילדים הישראליים התלהבו מהמשחקים שלא הכירו, וכולם קראו זה לזה בשמותיהם וחוו רגעים משותפים מהנים.

רק מאוחר יותר התברר סיבת ההפתעה: המורים סיפרו לתלמידי הכיתה על הילדים החדשים, שעברו לישראל מיפן לאחר שאיבדו את אביהם – ובמחווה של חמלה ורצון לעודד, הם באו יחד לבקר. גם אמהות רבות התקשרו אל קאורו: "אם תצטרכי עזרה, תרגישי חופשי להתקשר." המילים החמות שלא ציפתה להן ריגשו אותה מאוד.

למחרת, החל כל בוקר בשעה 7:45, כשהילדים צועדים לבית הספר. עדיין לא היו להם ספרי לימוד, ובתיקם היו רק כלי כתיבה וכריך. בתרבות המקומית, נהוג לאכול ארוחת צהריים חמה בבית, ולכן לא היה צורך להכין ארוחת בנטו מסודרת כמו ביפן – מה שחסך לקאורו טרחה רבה.

הלימודים אמנם התחילו, אך כצפוי, הילדים לא הבינו כלל את תוכן השיעורים. בתחילה, התקיימו מספר פעמים בשבוע שיעורים פרטיים לעולים חדשים, ובהם למדו את יסודות השפה העברית – כתיבה וקריאה בסיסית.

חבריהם לכיתה דיברו אליהם בהתלהבות וניסו ללמד אותם מילים חדשות. קאורו נתנה לילדיה מחברות, וביקשה מהם לרשום כל מילה חדשה שהם שומעים ולשאול מיד מה פירושה – שיטה שהיא עצמה השתמשה בה כשהייתה בניו יורק ולמדה אנגלית.

אבל תוך כמה שבועות לא ניתן היה להבין שיעורים שלמים. מבחינת הילדים, המורה רק זזה ומשמיעה קולות לא מובנים. איתן, למשל, שכב משועמם על רצפת הכיתה.

גם אהרון, בנם הצעיר, היה יוצא בכל בוקר לגן עם קאורו אחרי שנפרד מאחיו הגדולים. מכיוון שמטרת הגן היא לא לימודים, ניתן להשתלב בפעילויות גם בלי להבין את השפה – אבל בכל זאת הייתה בעיה משמעותית.

הישראלים, כך חשה קאורו, מדברים בקול רם מאוד – למי שבא מיפן, נדמה כאילו הם צועקים או רבים. כאשר דיברו אליו באותו טון, אהרון הרגיש כאילו נוזפים בו. אפילו ברכות פשוטות מהמורות או מהילדים האחרים גרמו לו לעצור נשימתו. כשהיה חוזר הביתה, ניכר בו הרוגע רק מעצם העובדה ששוב שומעים אותו מדבר יפנית.

אבל גם אהרון השתנה מאז שהגיע לישראל. יום אחד מישהו הבחין במשהו יוצא דופן:

"היי, מה זה? אהרון לא מוצץ את האגודל!"

"באמת! אתה צודק!"

כולם הביטו בו מופתעים. ביפן, הוא תמיד מצץ את האגודל – מתי זה הפסיק?

"אה, כן. הפסקתי עם זה כבר."

"מתי זה קרה?"

"מהיום שנחתנו בישראל!" – ענה אהרון, במבוכה קלה.

"וואו! כל הכבוד! הפסקת לבד, בלי שאמרו לך!"

"כי חשבתי שאם אני אמצוץ אצבע פה בישראל, כולם יצחקו עליי..."

שילד בן ארבע ירגיש כך, ויפעל מתוך מודעות עצמית כזו – קאורו התרגשה. היא הבינה שילדים הרבה יותר עדינים ובוגרים ממה שנדמה לנו. היא הרגישה גאוה אמיתית בבנה הצעיר.

אחת התופעות שהפתיעו את המקומיים בישראל לאחר שהגענו, הייתה שבניי רצו בחוץ עם מכנסיים קצרים גם בחורף. ביפן זו הייתה תופעה רגילה, ובאותה תקופה אפילו הייתה תלויה סיסמה בבית הספר היסודי: "נחשל את הגוף בלבוש קל!". אמנם תל אביב יחסית חמה, אך גם כך, בתקופה הזו, הטמפרטורות נעות סביב 15–20 מעלות בממוצע. חבריהם לכיתה, הורים ומורים רעדו למראה המכנסיים הקצרים.

כך, הגיעה גם החג הראשון שלנו בישראל — חג החנוכה. חג שנמשך שמונה ימים וחוגג את נצחונם של בני ישראל על היוונים ואת השגת העצמאות. בכל ערב מדליקים נר נוסף בחנוכייה — ביום הראשון נר אחד, ביום השני שניים, וכן הלאה. מקובל לאכול סופגניות, וזהו חג אהוב במיוחד על ילדים.

גם ביפן חגגנו את החנוכה כל שנה כאשר איגאל עוד היה בחיים, אבל לא ממש הבנתי את סדרי הטקס. באותה שנה, ביום הראשון, הגיעו חמי וחמותי מירושלים. כשיוסף התפלל והדליק את הנר, התפשט מראה קסום בבית.

אבל, השמחה של החג הפכה במהרה. באותם ימים התפרצה מגפת שפעת. תחילה חלה משה, אחריו איתן, ואז רנאן. חום גבוה, חולשה, בחילות, חוסר תיאבון — תסמינים שונים שפגעו בשלושתם. ביפן הם כמעט ולא חלו, ואם כן — תרופות נגד התקררות פתרו את זה מיד. אבל בארץ, התרופות מיפן כלל לא הועילו.

חשבתי שזה יעבור מעצמו, אך זה הפך לבעיה חמורה. לא הייתה לנו מכונית, ולא יכולתי לנהוג לבית החולים. הילדים היו חסרי כוחות, ולא היה מצב שאוכל להוציא אותם החוצה. מצד שני, לא יכולתי להשאיר אותם לבד בבית.

בנוסף, בסופי שבוע, אין רכבות או אוטובוסים בישראל, והמרפאה השכונתית הייתה סגורה. היה צורך לפעול במהירות — או שהילדים יישארו כך עד יום שני.

(מה אעשה אם הרופא יתגלה כ"חאפר"?...)

הדאגה חלחלה, אבל לא הייתה ברירה. באומץ לחצתי על מספר הטלפון.

בשעות הצהריים המרפאה הייתה עסוקה, והיה קשה להשיג מענה. רק בסביבות שבע בערב סוף-סוף הצלחתי לדבר עם הרופא עצמו.

"היום כבר סיימנו את קבלת החולים," אמר, בלי לשמוע אפילו את הסבריי.

"חכה רגע!"

אם יסגור עכשיו — זה הסוף. ניסיתי לפנות אליו בצורה הכי מנומסת שאפשר, וביקשתי שיבוא לבדיקה ביתית. "זה יעלה הרבה, אבל אם לא מפריע לכם שיהיה מאוחר — אגיע לביתכם," הוא אמר.

כמובן שהסכמתי מיד.

"הרופא יגיע בקרוב," אמרתי לילדים, שוכבים עם עיניים כבדות, מביטים בתקרה, חולים מאוד. הרגשתי חסרת אונים, רק לחכות. עלו בי פחדים — מה אם בכל זאת הוא לא יבוא?

הזמן זחל. מחשבות שליליות התרוצצו בראשי. ניסיתי לעודד את הילדים. עברו שעותיים.

כמעט כשהייתה כבר מיואשת, נשמעה לפתע צלצול בדלת. מול הדלת עמד גבר שנראה כרופא. על ראשו הייתה כיפה — אותה כיפה קטנה שחובשים יהודים שומרי מצוות.

"אני צחי גרוסמן, זה שענה לך בטלפון," אמר. מבלי לשאול שאלות מיותרות, הוא נכנס מיד לחדר שבו שכבו הילדים, ושלף את הסטטוסקופ.

"זוהי שפעת נפוצה. אם תיקחו את התרופות, הכול יהיה בסדר." משפט אחד, וכל הדאגות שהיו עד אז התפוגגו. הוא נתן תרופות זמניות במקום, והנחה לרכוש את אותן תרופות בבית המרקחת. לאיתן ורנאן — תרופות לילדים; למשה בן העשר — תרופה למבוגרים. היא נתנה לכולם לבלוע את התרופות.

"אקמול — זו תרופה בסיסית מאוד נגד התקררות בישראל." למחרת, ביום שישי בבוקר, היא רצה לבית המרקחת, שפתוח רק עד הצהריים. התרופה הייתה מונחת בכמויות ליד הקופה.

הילדים, שהחלו ליטול את התרופה, החלו להחלים במהירות מפתיעה. כל הסבל נעלם כלא היה, והתיאבון סוף סוף חזר.

אבל אז, אמה — קאורו — והבן הקטן אהרון, שניהם נדבקו במחלה. היא חשבה קודם כל על ילדיה. השקתה אותם בהרבה מים כדי שיזיעו ויתהפנו, ורק כשמצבם התייצב, גם להם נתנה אקמול — וגם הם החלו להחלים.

נותרה רק היא להבריא. קאורו, שכמעט מעולם לא הייתה מרותקת למיטה, לא העריכה נכונה את כוחותיה. ברגע שנפלה — לא יכלה לזוז.

אולי זאת הייתה גם העייפות שהצטברה עוד לפני שיצאה מיפן, ועכשיו התפרצה בשילוב עם הצינון. למרות שהצליחה להגיע עד כאן, היא רק גרמה לילדיה לחשש, בלי יכולת להסביר להם מה קורה. ולמעלה מזה — היא הרגישה לראשונה בחייה בדידות עמוקה, בלי אף אחד שהיא יכולה לדבר איתו.

הכרת התודה לבארבר ולמשפחה שתמכו בה ביפן, היכתה בה בעוצמה. ("באמת הגעתי למקום רחוק כל כך...") השפעת גרמה לה להתרגש במיוחד. חמישה ימים של חוסר כוחות עברו עליה.

ביום האחרון של חופשת החנוכה, כאשר התחזקה קצת, סוף־סוף התעורר בה הרצון להדליק את הנר האחרון. ("מה שלא יקרה, לא אתחרט שבאנו לכאן. נחפש כאן את הדרך שלנו, בכל הכוח.")

הילדים נעמדו מול החנוכייה עם הנרות בידיהם. "ברוך אתה ה'..."

הם הכירו רק את השורה הראשונה של הברכה. בלית ברירה, הדליקו כל אחד את נרו. במקור, לאחר ההדלקה שרים שירי חנוכה אחד אחרי השני — אך הם עדיין לא הכירו את השירים. הם פשוט הביטו יחד באור הנרות המרצדים בחדר הריק. גל של בדידות בלתי ניתנת לתיאור עטף אותם.

("לא ארשה לעצמי להרגיש כך שוב לעולם.")

מאז, חנוכה הפך ליום מיוחד עבור חמשת בני המשפחה. בכל שנה, הם הזמינו את כל מי שלימד אותם עברית, עזר להם בעת מצוקה, שיחק עם הילדים — והביעו תודה מעומק הלב. המספר הלך וגדל מדי שנה, עד שהפך לעשרות אנשים, והקשרים הלכו והתחזקו.

"איזה יום השנה חוגגים אצלכם?"
כך שאלו כולם — מצפים כבר לחנוכה של משפחת קומאטה.
הם כבר לא היו בודדים.

שנה חדשה

במהלך השבוע שבו שכבתי חולה מהצטננות, הרגשתי כאילו נותקתי מהעולם. האוכל אזל, והמקרר היה ריק. כשיצאתי סוף־סוף לקניות, הרגשתי עמוק בלב כמה הבריאות יקרה.

בלי לשים לב, הגיע ערב השנה החדשה. אבל בישראל, בניגוד ליפן, החיים מתנהלים לפי הלוח העברי. גם כששנת הלוועזית עומדת להסתיים, זהו סתם יום חול. בית הספר והגן פועלים כרגיל, והעולם סביב ממשיך להתנהל בלי שינוי.

כשחזרתי הביתה, חיכה לי פקס ממשפחתי בניגאטה עם ברכות סוף שנה. בתמונה הם נראו חוגגים יחד מול שולחן מלא כל טוב, כשהשלג יורד בחוץ. רק המחשבה על הסשימי והמאכלים הצבעוניים שעל השולחן גרמה לי לרייר.

למרות שנפרדנו לא מזמן, הגעגועים למשפחה הציפו אותי. יחד עם הילדים כתבנו מכתב תשובה ושלחנו בפקס. הייתה זו הפעם הראשונה זה זמן מה שכתבתי ביפנית, וזה הרגיש לי מוזר. שלחנו עדכון גם למשפחות וחברים אחרים, וסיפרנו להם על החיים החדשים.

הילדים שפכו את שעל לבם. מביניהם, איתן ביטא את עצמו בפשטות ובישירות:
"חשבתי על ברברה כל הזמן, והסתכלתי על המטוסים."

וכצפוי, זמן קצר לאחר מכן, ברברה שלחה מכתב תשובה. בשעה שבע בבוקר לפי שעון יפן, שמעתי את צלצול קבלת הפקס. כנראה שהתקשתה עם המכשיר הלא מוכר, אבל התעקשה לשלוח.

"ברברה, אני רעב! יש משהו לאכול?"
הקול של איתן וארון לא ירד לה מהאוזניים. בכל פעם שנזכרה בילדים, הדמעות לא הפסיקו לרדת. כל מילה ומילה הייתה מלאה אהבה.

"אתם אוכלים הרבה שם?"
רק המחשבה על חיי היומיום שהיו עד לא מזמן גרמה לי לדמעות.

כמה שעות אחר כך, הגיע מכתב נוסף מברברה:
"קראתי את הפקס שלכם שוב ושוב, וזה גרם לי לרצות לכתוב עוד. אל תשכחו אף פעם איך כותבים או מדברים יפנית."

המילים הארוכות האלו שידרו את העצב העמוק שברברה חשה. אסור לי לשכוח את כל מה שעברנו כדי להגיע לישראל. כדי לא להצטער על כך, כדי לומר לעצמי שהיה שווה – אני מוכרחה להמשיך להסתכל קדימה.

במחשבות על האנשים שתמיד היו לצדי, ועל הפערים הגדולים שבין ישראל ליפן שהדגישו את תחושת הריחוק – הסתיימה לה סוערת שנת 1995.

אני לא טיפש

לאחר שהחלים מהשפעת, הילדים חזרו ללימודים. במהלך ניסיונות התקשורת באמצעות תנועות ידיים, הם התחילו בהדרגה להבין ולדבר, ובמהלך השיעורים – כאשר המצב נעשה לא נעים עבורם – הופיעו חברים שהתנדבו לעזור להם. הם התחילו לבוא אליהם הביתה כל יום ולשחק.

יום אחד, כאשר קאורו ביקרה בבית הספר מסיבה כלשהי, ניגש אליה בן כיתתו של משה וניסה להסביר לה משהו בלהט בעברית – אך היא לא הבינה אותו.

כשהביטה לתוך הכיתה, ראתה את משה מוקף חברים, דמעות בעיניו ומבט מודאג.

– "מה קרה?" שאלה.

– "אני לא טיפש! אם אומרים לי פעם אחת – אני מבין!"

משה צעק בקול.

הסיבה להתפרצות הייתה כזו: המורה הסביר משהו שקשור לתוכניות עתידיות, ומשה הבין את ההסבר. אך כמה מהתלמידים, כדי לוודא שהוא באמת הבין, ניסו להסביר לו שוב – שוב ושוב. למרות שמשה רצה לומר "כבר הבנתי", הוא לא ידע איך לבטא את זה, והרגש התסכול הציף אותו. כשקאורו הופיעה – הרגש הזה התפרץ.

בגלל מחסום השפה, החברים שלו דאגו לו יותר מדי. משה, ילד חד תפיסה ומהיר הבנה, נפגע בגאוותו – וזה כאב לו מאוד.

המורה של משה, ראה, הייתה מורה מנוסה ומבינה. לאחר התייעצות עם קאורו, היא קבעה כלל חדש בכיתה: אם משה מסמן באצבע, מפסיקים לשאול אותו שאלות. מאז – לא היו יותר תקריות כאלה.

ראה טיפלה בכל מקרה בגמישות, וניסתה לחבר בין משה לשאר התלמידים. הדאגה שלה באה לידי ביטוי במיוחד בסוף הסמסטר, חודש לאחר מכן.

הילדים עברו לבית הספר בדצמבר, ולא הספיקו כמעט להשתתף במבחנים, ולכן לא היה בסיס לציונים בתעודת הדיווח. למרות זאת, ראה כתבה על כרטיס קרטון עבה תיאור של ההתנהגות של משה, של מאמציו – ואף כתבה גם בעברית וגם באנגלית כדי שגם קאורו תוכל להבין. העובדה שמשה זכה במורה כזו – הייתה מזל גדול עבורו.

להיות מחוץ לעניינים

בוקר אחד באמצע ינואר, פנתה אליי שכנה שגרה בדירה מולנו. היא הייתה אמא של תלמידה מהכיתה של איתן.
"את באה היום?"

"אה? לאן?"

"את לא יודעת? לבית הספר. אני הולכת עם הבת שלי."

איתן לא סיפר לי כלום, אבל כששאלתי אותו, הוא אמר שקראו לו לבית הספר בשש בערב. הוא התחמק מלספר מה בדיוק קורה שם. לא היה לי משהו מתוכנן באותו יום, אז לקחתי את כל הילדים ויצאנו יחד לבית הספר.

כשהגענו, ראיתי את איתן יושב במרכז הכיתה מוקף בחבריו. סביבם ישבו ההורים על כיסאות. לפי האווירה, היה ברור שמדובר באירוע מיוחד. פניו של איתן נראו שמחות מהרגיל, כאילו ידע מה הולך לקרות.

המורה ברכה את כולם, והילדים התחילו לשיר. לאחר מכן החלה להתנגן מוזיקה שקטה, והמורה התחילה לקרוא את שמות התלמידים, אחד-אחד. כל תלמיד קם, שלף ורד מתחת לכיסאו והגיש אותו לאמו. בדיעבד נודע לי שזהו "יום המשפחה", מעין יום האם יפני. האימהות והילדים חייכו מאוזן לאוזן — מראה מרגש.

איתן חיכה בשמחה שיקראו בשמו. הוא לא מבין את השיעורים בדרך כלל, ולא מצליח להשתתף. סוף־סוף הגיע אירוע שגם הוא יכול להיות חלק ממנו. הוא נעץ מבט במורה, מנסה להבין מי עוד לא נקרא. נשארו רק שני ילדים — הוא והחבר האחרון. איתן כבר היה בטוח שהוא הבא בתור.

אבל לפתע, המוזיקה נפסקה, והמורה נתנה דבר סיום קצר. האירוע פשוט נגמר. ההורים קמו והחלו לעזוב. לא הצלחתי להבין מה קרה, אבל הבטתי באיתן. הפנים השמחות התחלפו בהבעת כאב, והוא לא זז ממקומו.

"רגע... למה רק איתן לא קראו בשמו?"

שאלה אותי רנאן, ואותי הכה ההלם. עיניי פגשו את עיניי המורה, אך היא לא חייכה כרגיל ולא אמרה דבר. היא עברה על פניי בשתיקה.

משהו קרה. לא רק שלא קיבלתי פרח כמו שאר האימהות, הכאב האמיתי היה בזה שאיתן עצמו נפגע. סוף־סוף הזדמנות להיות כמו כולם — והיא נלקחה ממנו מול עיניי כולם. שוב, הוא נשאר מחוץ לתמונה, 蚊帳の外.

ידעתי שאם אתפרץ עכשיו, גם שאר האחים שלו ירגישו את אותה דחייה.

"יכול להיות שקרה משהו, אני אשאל את המורה אחר כך."

ניסיתי לשמור על קור רוח והחזרתי את הילדים הביתה.

בדרך, שאלתי בעדינות את אותה שכנה מה קרה. כשאמרתי לה שלא קראו בשמו של איתן, היא התעצבנה מאוד. "מה פתאום לשתוק על דבר כזה?! תחזרי הביתה ותתקשרי למורה מיד! או שתרצי שאני אעשה את זה במקומך?"

"לא, לא צריך. אני אטפל בזה בעצמי."

שאלתי גם את הבת שלה ואת שאר הילדים מהכיתה:

"הייתה הכנה מראש? למה רק הבן שלי לא קיבל פרח?"

הילדים החלו לשתף במתרחש. כשהמורה חילקה את דפי ההזמנה לאירוע, איתן לא הבין במה מדובר והיסס.

התלמיד שישב לפניו שאל את המורה מה לעשות.

"לא צריך לתת לו. תדלג עליו ותמשיך אחורה."

כך ענתה המורה.

הילדים בכיתה מחו:
"למה רק לאיתן לא?"
"זה בסדר! הוא לא מבין כלום גם ככה!"

סביבי הילדים סיפרו עוד ועוד.
"ככה זה תמיד! אנחנו כל הזמן כועסים על המורה."

נראה שהיחס הזה מצד המורה לא היה חריג — הילדים עצמם כבר הצטברו בתוכם תסכול.

באותו יום, למזלי, האמא יכלה לתרגם עבורי, וכך הצלחתי להבין את הדברים.

כשהגענו הביתה, איתן נכנס מיד לחדרו ושתק. הבנתי אותו, אז נתתי לו מרחב.

למחרת, הילדים הלכו לבית הספר כרגיל. זמן קצר לאחר מכן, קיבלתי שיחת טלפון מחברה ותיקה שלנו בארץ (ציונה), שתמיד דאגה לילדים. כשסיפרתי לה מה קרה, היא פנתה בעצמה לבית הספר.

לא עבר זמן רב, וסגן המנהל התקשר להתנצל.
"המורה לא נמצאת כרגע, אך תתקשר מיד כשתחזור."

בשעה תשע בערב, גם המנהל התקשר. הוא התנצל שוב ושוב, בקול מתבייש:
"זהו מעשה שלא ייעשה מצד מורה. אני מתבייש."

באותה שיחה, התנצל גם ישירות בפני איתן.

לבסוף, המורה עצמה התקשרה:
"לא עשיתי את זה בכוונה."
חזרה ואמרה בקולה המחויך הרגיל.

לי, כבר לא היה אכפת מה יש לה לומר.
במקום זה ביקשתי דבר אחד:
"בבקשה תתנצלי בפניו ישירות. תנסי לרפא את הפצע הזה."

כשאיתן הניח את השפופרת, היה נדמה שמשוהו בתוכו השתחרר. פניו שוב היו רגועות.

בהמשך אותו סמסטר, המורה עזבה את בית הספר.
במקומה הגיע מורה צעיר ונלהב בשם מיהארו.

כשגילה שאיתן טוב במתמטיקה והשיעורים משעממים עבורו, הכין לו במיוחד דפי עבודה אישיים, שהוא יכול לעבוד עליהם בקצב שלו.

הוא גם נשאר איתו אחרי שעות הלימודים כדי לעזור לו, והיה קשוב במיוחד לצרכיו.

מאז, איתן הפך לילד שמח. בית הספר הפך למקום שהוא נהנה ללכת אליו — כמו דג במים.

עברית

יום אחד, בזמן שנסעו באוטובוס, מִשָּׁה דרך בטעות על רגלו של גבר שעמד לידו.
הגבר כעס, אבל מִשָּׁה שתק והסתכל למטה.
"אבל במצבים כאלה אתה חייב לבקש סליחה!"
כשחזרו הביתה, קאורו נזפה בו.
"אני פשוט לא יודע איך אומרים 'סליחה' בעברית!"

קאורו נדהמה. מיד פתחו יחד מילון ולמדו איך מתנצלים. אבל היא הבינה שגם חוסר ההבנה של השפה העברית פוגע מאוד בחיים היומיומיים שלהם. גם בבית הספר, למִשָּׁה ולֵאִיתָן היו בעיות. קשה לדמיין את מצבם הנפשי של שני בנים שיושבים בכיתה 5–6 שעות ביום, בלי להבין את השפה.

היא ביקשה מהמנהלת שיספקו מורה לעברית, אבל אמרו לה שבבית ספר ציבורי נדרש אישור מהעירייה, והחלטה כזו לא מתקבלת עצמאית על ידי בית הספר. אף שהייתה בקשר עם בית הספר מדי יום, לא היה לה מושג איפה הדברים עומדים.

בהתחלה הייתה מהססת, אבל בישראל היא הבינה — אם את לא פועלת, כלום לא קורה.
היא התקשרה לכל מקום אפשרי, והמנהל, מכרים, וחמותה וחמותה מירושלים כולם ניסו לעזור.
למרות שבתחילה אמרה לעצמה "אני לא אבקש עזרה מאף אחד, אסתדר לבד", היא הבינה שללא תמיכת הסובבים — אי אפשר להתקדם.

"גם ביפן נעזרתי באחרים. גם עכשיו. אבל אם נצליח אי פעם לעמוד על הרגליים, אני לא אחסוך בעזרה לאחרים."
לבסוף הצליחה לאתר אדם בעירייה שמקבל את ההחלטות, ושוחחה איתו ישירות — אך הוא לא ידע מתי תתקבל החלטה.
מתוך תסכול, קאורו החליטה לנסות למצוא מורה פרטי, גם אם יעלה כסף — רק שמישהו יוכל סוף־סוף להבין את הילדים ולהכניס אותם לעולם של העברית.

"יש מישהי שמוכנה להקשיב, אולי תנסי לדבר איתה?"
יום אחד, אחת המכרות נתנה לה טיפ. לא היה זמן להסס — כבר למחרת תיאמה פגישה.

במקום שנקבע הופיעה מורה מנוסה, אישה רחבת גוף ונראית נעימה, עם 30 שנות ניסיון.
המורה דיברה רק עברית, אז המכרה תרגמה את השיחה. קאורו הסבירה את המצב שלהם.

"אם כך, אולי תוכלי להפנות אותי למישהו מתאים?"
"יום שני פנוי לי, איך זה נשמע?"
"סליחה... מה זאת אומרת?"
"אני אלמד אותם בעצמי."

הייתה זו הפתעה משמחת במיוחד. אבל קאורו חששה מהעלות — גם מורה ותיקה, גם ללמד ארבעה ילדים...
אך המורה הציעה סכום סמלי כמעט חנם — מתוך הבנה למצב הכלכלי ורצון כן לעזור.

וכך, סוכם שהיא תתחיל לבוא מהשבוע הבא.

ב־8 בינואר, התחיל סוף־סוף השיעור הפרטי המצופה.

"שלום!"

המורה, ששמה היה חֵיָה, נכנסה לבית והכריזה בקול רם. היא התכופפה להסתכל בילדים המתוחים, ואז פתאום

צבטה בחיור את לחייהם:
"איזה חמודים אתם! חה חה חה!"
"איי! כואב!"

מהרגע הראשון, חיה הייתה יוצאת דופן.
אבל איך תלמד ילדים יפנים שלא מבינים מילה, אפילו לא באנגלית?

כל המשפחה התיישבה סביב שולחן הסלון הקטן. לחיה, אישה רחבת ממדים, היה כיסא קטן מדי, אך היא לא נראתה מוטרדת כלל.

"מה עומד לקרות עכשיו...?"
כל הילדים הביטו בה במתח. לפנייהם היו מחברות ועפרונות — מוכנים להתחיל.

חיה סימנה להם לצייר את פניה על הדף — במחוות ידיים בלבד. כולם ציירו את מה שראו. ואז, מתוך ההתלהבות, החלו הילדים לשלב בדיחות ביפנית.
מיד נשמע קולה של חיה:

"עברית! עברית!"

המסר היה ברור — אין לדבר שפות אחרות.
כל פעם שמישהו פלט מילה ביפנית, היא עצרה מיד:

"תני לי מחק!"

"עברית!"

"מחק..."

"עברית!"

"מח..."

"עברית!"

לאט לאט, המילים ביפנית קוצרו והשתתקו. הילדים התרגלו לא לדבר יפנית — כי לא יכלו.
במקום זאת, ניסו לבטא את עצמם בכל דרך בעברית, עם המילים המעטות שהכירו.

כך הסתיים השיעור הראשון.
הילדים, שונים בגיל וברמה, לא השתעממו אפילו לרגע. הניסיון של חיה ניכר.
ועדיין, קאורו חשבה לעצמה כמה מאמץ זה בטח דורש ממנה — והעריכה אותה עוד יותר.

עד עכשיו, הילדים ניסו ללמוד עברית באופן אקראי, מתוך אינטראקציות.
כעת, הם סוף־סוף מצאו דרך מסודרת. הם אפילו החלו ליהנות מלימוד השפה.
גם אחרי השיעור, המשיכו לתקשר עם חיה בתנועות ידיים ובחיוכים.

"במתי השיעור הבא?"
גם בלילה, הילדים לא הפסיקו לשמוח ולצפות.

מאוחר יותר נודע לקאורו שגם חיה עצמה איבדה את בעלה בתאונת דרכים.
אולי לכן הרגישה חיבור עמוק למשפחה במצב דומה, והסכימה ללמד אותם.

קאורו הרגישה תודה עמוקה על המפגש הזה — מתנה של גורל.

הלך לאיבוד

בסוף ינואר, אחת הדאגות העיקריות הייתה איך להעביר את סופי השבוע מבלי שהילדים ישתעממו. האוטובוסים לא פעלו, רוב החנויות היו סגורות, ולא הייתה להם מכונית לצאת לטיולים רחוקים. מה שכן היה להם — זה את הרגליים, שחזקו בזמנו דרך טיולים רגליים ביפן. כך צעדו, צעדו — ולפעמים אף הגיעו ליפו, במרחק יותר מחמישה קילומטרים מהבית.

ביום ההוא, הם הלכו לפארק הירקון, במרחק של כ-20 דקות הליכה. הפארק גדול מעט יותר מסנטרל פארק בניו יורק, עם מדשאות רחבות משני צדי נהר ומתקני ספורט רבים.

הם שמעו שיש שם אירוע גדול ומעניין — לא ידעו מה בדיוק, אבל מכיוון שזה קרוב, החליטו ללכת לבדוק.

כשהגיעו לפארק, שאלו אנשים לאן ללכת, והצביעו להם קדימה: "תלכו אחרי האנשים ההם, אין סיכוי שתפספסו."

ככל שהתקדמו, ההמון הפך לצפוף יותר. הם חזרו על כללי החירום הקבועים: "אם תלך לאיבוד, תחזור לעץ הגדול הזה ותחכה שם עד שאמא תבוא."

העץ הזה עמד ליד האגם, בולט על פני המדשאות, ולא היה קשה למצוא אותו.

הם התמזגו עם זרם האנשים, והמשיכו ללכת. אחרי שעה של הליכה לא פשוטה, שמעו מוזיקה שמחה ורועשת. נראה שזהו המקום.

היו שם מתקני משחקים, אנשים ששטו בסירות, ודוכני מזון. הילדים הבחינו בדוכן גלידה ורצו לשם — אחרי הליכה ארוכה, ובחום לא אופייני לחורף, זה היה מובן.

קאורו הזמינה גלידה לכולם וחילקה לילדים. אחד, שניים, שלושה... רגע, חסר אחד. "רן-רן, איפה הוא?!"

פניה החווירו. הוא היה איתם רק לפני רגע. היא סרקה בעיניים את הסביבה — אך רנאן נעלם. למצוא ילד בן שש בהמון כזה זה כמעט בלתי אפשרי. והוא לא מדבר עברית — לא יוכל לבקש עזרה.

(חטיפה? תאונה? לא, זה לא יכול להיות...)

היא ניסתה לא לחשוב על האפשרויות הגרועות ביותר. "יכול להיות שהוא חזר לעץ הגדול שחיכינו בו קודם?" שאל מוֹשֶׁה.

"זה בלתי אפשרי!" צעקה קאורו. הם הלכו יותר משעה במסלול לא פשוט. אפילו למבוגר קשה לחזור. היא דחתה את הרעיון. מוֹשֶׁה נבהל מהתגובה ונדם.

השעה הייתה כבר שלוש וחצי.
היא הייתה חייבת למצוא אותו לפני רדת החשיכה.
הם הגיעו במהירות למשרד הנהלת הפארק.

העובדת שם קיבלה אותם בדאגה, והציעה להכריז בכריזה.
"מה הילד לבש? תארי אותו."

קאורו מסרה את כל הפרטים: גיל, לבוש, שיער, גובה.
מיד שידרו הודעה ברמקולים של הפארק. גם שוטרים באירוע עודכנו.
אבל רנאן לא מדבר עברית. וגם לא ילד שממהר ללכת עם זרים.

קאורו ביקשה בעצמה לדבר במיקרופון.
הפארק הדהד ביפנית:

"רנאן, אתה שומע? תקשיב טוב. אם אתה רואה מישהו עם מדים בצבע תכלת — תגיד את השם שלך.
הם שוטרים. הם יביאו אותך אל אמא. אל תדאג, הכל בסדר."

כמובן שרק הם מבינים יפנית בפארק.
אבל רנאן לבד, ואין לו למי לפנות. קאורו ניסתה להרגיע אותו דרך המילים.

היא לא הצליחה להישאר במקום. התחננה להצטרף לחיפושים.
שלושת האחים נשאו עם שוטר במשרד. היא עלתה על ג'יפ סיור יחד עם שלושה שוטרים.

השוטרים ניסו להרגיע:
"אנחנו נמצא את הבן שלך, אל תדאגי."
אבל שום מילה לא עזרה.
כל ילד בגובה של רנאן, כל חולצה תכלת שראתה — לבה קפץ.
כל הדיווחים בקשר היו: "עדיין לא נמצא".

החיפושים התרחבו גם לכבישים סמוכים, לנהר ולאגם.
בשש בערב כבר היה חושך מוחלט.

היא ניסתה להתקשר הביתה — אך אף אחד לא ענה.
שלחו אופנוען לבדוק אם הילד חזר לבד — אך הדירה הייתה ריקה.

למרות זאת, אחרי זמן קצר, אחד השוטרים ביקש לבדוק שוב.

ואז — בקשר נשמעה קריאה:
"נמצא הילד — בריא ושלם — מחוץ לבית!"

קאורו כמעט התעלפה מהתרגשות.

הג'יפ שינה כיוון במהירות לדירה.
ואכן — זה היה רנאן. עומד שם עם שוטר.
הוא לא בכה, רק נראה מתוח.

הוא לבש ז'קט כחול כהה — לא את החולצה התכולה שזכרה. אולי בגלל זה אף אחד לא זיהה אותו.

קאורו שאלה אותו מה קרה.

רנאן סיפר: כשהלך לאיבוד, הוא ניסה מיד לחזור באותה הדרך — והצליח להגיע לעץ הגדול שהבטיחו בו להיפגש.

הוא חיכה שם, מביט באגם.

כשהתחיל להתקרב, לבש את הז'קט שהיה כרוך סביב מותניו.

כנראה שבגלל שינוי הבגדים, אף אחד לא קישר אותו להכרזה.

כשהבין שלא באים, החליט לחזור לבד הביתה — ברגל, את כל הדרך הארוכה.

אבל לא היה לו מפתח.

כשהתלבט ליד הדלת — הגיע השוטר.

הוא לא הבין מה הוא אומר, אבל רגע לאחר מכן הגיעה קאורו.

"סליחה, סליחה!"

קאורו התנצלה מכל הלב.

היא לא האמינה שילד בן שש מסוגל לחזור בעצמו, במסלול לא מוכר, לאורך שעה הליכה.

היא לא האמינה בו — והוא הוכיח את ההפך.

היא הייתה גאה באומץ שלו.

וגם: הכרת תודה עצומה למשטרת ישראל — שלא חסכה מאמץ, ועודדה לאורך כל הדרך, בארץ זרה ולא מוכרת.

תרפיסטית

הבן הצעיר, אָהֶרֶן, נכנס לגן הילדים בישראל כשהיה בן ארבע.

קאורו חשבה שבגלל גילו הצעיר, הוא יתרגל מהר לסביבה החדשה ולא יתקשה ללמוד את השפה.

אבל, מבין ארבעת הילדים, דווקא אהרון היה זה שלקח לו הכי הרבה זמן להתחיל לדבר עברית ולפתוח את לבו לסביבה.

הוא אמנם שמח ללכת לגן בכל יום, אבל בכל פעם שהיה אירוע מיוחד, החיוך נעלם מפניו והוא היה נעמד קפוא כמו אבן ליד שער הכניסה.

גם ריקוד שהוא התאמן עליו רבות עבור האירוע — לא הצליח לבצע ולו פעם אחת כשהגיע המופע האמיתי.

המהפך התרחש כשפגש לראשונה את **התרפיסטית**.

בישראל, לפני הכניסה לבית הספר, מומחים בתחום בריאות הנפש מבקרים בגנים, ובודקים האם ישנם ילדים שאינם רגועים, שאינם מסוגלים לשבת במהלך השיעורים, או שעדיין לא מוכנים למסגרת של בית הספר.

אם יש צורך, ממליצים לדחות את תחילת הלימודים בשנה, ובינתיים — הילד מקבל ליווי של תרפיסטית בליווי העירייה.

אצל אהרון לא היו בעיות יומיומיות, ולא נדרשה דחיית כניסתו לבית הספר. אבל אחת הגגנות המליצה – שאם יוכל ללמוד "לפתוח את הלב" קצת יותר, הלימודים יהיו מהנים עבורו והוא יוכל לבטא את יכולותיו בצורה חופשית יותר.

לכן, קאורו החליטה לשלוח אותו לתרפיסטית, לזמן קצר עד הכניסה לבית הספר. "אם ישעמם לך – אפשר להפסיק מתי שתראה." לא היה שום כפייה, והם התחילו במפגש אחד בשבוע.

במהלך המפגשים, אהרון היה עם התרפיסטית לבד במשך שעה שלמה – בלי אמא. בהתחלה היה חשדן, מתוח. אבל בהדרגה התחיל להיפתח, ולחכות למפגש הבא בקוצר רוח. נראה שהשיטות המקצועיות עבדו היטב.

כעבור כחודשיים, קאורו שמעה את אהרון מדבר עברית שוטפת מתוך חדר הטיפול – היא לא האמינה לאוזניה. עד אז, בקושי פתח את הפה, וגם כשכן – דיבר בלחשה, מוצף מרוב האנרגיה של הילדים הישראליים סביבו.

"כולם עושים טעויות. מותר לטעות."

אהרון, שפחד שיצחקו עליו, קיבל את המסר הזה מהתרפיסטית, ואזר סוף־סוף אומץ. זה הקל עליו מאוד.

התרפיסטית גם עדכנה את קאורו בכל פעם על מצבו של אהרון ועודדה אותה. אמנם הומלץ להמשיך בטיפול עוד קצת, אבל כשהתרפיסטית האהובה עליו יצאה לחופשת לידה, אהרון הפסיק לשמוח לקראת המפגשים – ולכן קאורו לא הכריחה אותו להמשיך.

גם כך, התרפיסטית הצליחה, בתוך חודשיים בלבד, להסיר את תחושת החרדה שאהרון עצמו לא היה מודע אליה, ולהעניק לו ביטחון עצמי.

על כך, קאורו חשה תודה עמוקה – גם כלפי התרפיסטית, וגם כלפי הגגנת שיצרה את ההזדמנות למפגש ביניהן.

לאחר מכן, אהרון התחיל ללכת לבית הספר בחדווה. הוא השתתף בשיעורים באופן פעיל – בצורה שקאורו לא הייתה מדמיינת רק כמה חודשים קודם. היא הרגישה הקלה כשראתה את הביטחון העצמי הולך ונבנה.

לא צריך ללכת לבית הספר!

פברואר 1996 הגיע. הקור נמשך, ויום אחד ירדו פתאום גושי ברד גדולים. הילדים המשיכו ללכת כל יום לבית הספר בלי להחסיר, אך המצב נותר כשהיה – הם לא הבינו את תוכן השיעורים.

לילה אחד שאלה קאורו את הילדים:

"מה אתם עושים מחר?"

"לא יודעים..."

"בבית הספר – יש משהו מיוחד שעושים כל יום?"

"לא..."

"אז מה אתם עושים כל היום בבית הספר?"

"כלום במיוחד..."

"כיף לכם בבית הספר?"

" בכלל לא!! "

המילים האחרונות נאמרו בתקיפות לא רגילה.

(למרות שהשתפרו בזכות השיעורים של חיה, הם עדיין במצב כזה בבית הספר...)

לחשוב שהם פשוט יושבים בכיתה מבלי לעשות דבר — זה כאב לה.

והם מעולם לא ביקשו חופש. הם ממש התאפקו יפה עד עכשיו.

"אני מבינה. אז מחר — לא צריך ללכת לבית הספר!"

"מה??"

הילדים היו מופתעים. עד עכשיו, גם כשהרגישו לא טוב, לא נשארו בבית.

אבל עכשיו, אמא שלהם בעצמה אומרת להם להישאר בבית, בלי שביקשו.

כולם הביטו בה בתמיהה.

למחרת, לפני תחילת הלימודים, קאורו התקשרה לבית הספר. המזכירה ענתה.

"היום הם לא יבואו לבית הספר."

היא ביקשה שתעביר הודעה למחנכים של שלושת הבנים.

המזכירה כמובן שאלה לסיבה.

"אין מה לעשות בבית הספר — אז הם לא יבואו."

היא אמרה זאת וניתקה.

באותו יום, בגלל מזג האוויר הרע, גם אהרון נשאר בבית מהגן.

המשפחה כולה — חמישה אנשים — נשארה בבית.

הילדים, שלא נאלצו ללכת לבית הספר המשעמם, נראו שמחים.

אבל זה לא היה יום חופש בשביל כיף — זה היה יום לחשוב איך להמשיך הלאה.

קאורו החליטה לבדוק יחד עם הילדים מה הם כן מבינים בלימודים.

היא הכינה שלושה דפי ציור לבנים, וכתבה עליהם את מערכת השעות של בית הספר.

ליד כל מקצוע, הילדים הדביקו מדבקה לפי רמת ההבנה שלהם:

● **שמש אדומה** – מבינים לגמרי

● **כוכב זהב** – בערך 80% הבנה

● **חצי ירח צהוב** – חצי מבינים

● **ירח דק צהוב** – מבינים קצת

• **שום מדבקה – לא מבינים בכלל**

מוֹשֶׁה, שהיה טוב בעבודות עדינות, עזר לאחיו.
כך התבהרה תמונת המצב.

המקצוע שבו לכולם הייתה שמש – היה **חינוך גופני**.
הם היו טובים בתנועה, יכלו לעקוב אחרי ההוראות במחוות גוף.
עבור רנאן, שהיה מצטיין בספורט, זה היה רגע הזוהר שלו – תמיד ראשון בריצה, כוכב בכדורגל ובכדורסל.

גם בשיעורי **אמנות** יכלו להשתתף בלי מילים.
הם אהבו לצייר, לפסל, ולעבוד עם חומרים חופשיים.
חדר האמנות היה עבורם כמו נווה מדבר – מקום מפלט מהשיעורים הקשים להבנה.
והמורה תמיד קיבלה אותם בחיוך.

למרבה הפתעתם, גם במדבקות של חצי ירח היו כמה מקצועות – בעיקר **חשבון**.
ביפן, תוכנית הלימודים התקדמה מהר יותר, ולכן מוֹשֶׁה ואיתן, שלמדו שם, הרגישו שזה רק חזרה על החומר.
המספרים הם שפה בינלאומית, אז גם בלי להבין את ההסברים – הבינו את הלוח ופתרו תרגילים.
זה היה מקצוע שבו הרגישו עליונות – והוא נתן להם ביטחון.

מוֹשֶׁה גם הצליח להבין משהו משיעורי **היסטוריה**, כנראה בזכות סדרת קומיקס על תולדות העולם שסבו נוריהו
קנה להם ביפן – והוא קרא בה שוב ושוב.

לעומת זאת, מקצוע חדש שגרם לקושי היה **תנ"ך**.
במדינת ישראל, זה מקצוע חובה – אפילו בבחינות הבגרות.
אבל בניגוד לילדים המקומיים, שבאו עם רקע מסוים מהבית, לילדים שאיבדו את אביהם יגאל לא היה מי שיסביר
להם את הסיפורים.

התנ"ך נכתב בעברית עתיקה – הרבה יותר קשה מעברית המדוברת.
זה כמו ללמוד יפנית עתיקה בלי לדעת יפנית מודרנית.
לכן, קאורו הזמינה מהארץ תרגום יפני של התנ"ך, כדי שיוכלו להכין שיעורים.
מוֹשֶׁה, שאהב אתגרים, קרא בעצמו והסביר לאחיו.

נוסף על כך, התחילו ללמוד **אנגלית**.
ללמוד שפה שלישית – שונה גם באותיות וגם בדקדוק – היה מאמץ עצום.

מוֹשֶׁה התקשה במיוחד. הילדים בכיתה למדו אנגלית מכיתה ג', וכבר יכלו לדבר בסיסית.
והישראלים, שלא מתביישים לטעות, התקדמו מהר.
מוֹשֶׁה הצטרף בכיתה ה' – וכבר היה פער ניכר.
העובדה שביפן למד כתיבה ברומאג'י (אותיות לטיניות בכתיב יפני) רק בלבנה אותו יותר.

מאותו יום נקבע יעד חדש:
בכל סוף שבוע, חוזרים לדפים עם המדבקות – אם הבינו יותר במשהו, מחליפים מדבקה למדבקה טובה יותר.
כך יכלו לראות את ההתקדמות שלהם בעיניים.

בימים שהצליחו להחליף מדבקה – הילדים נראו גאים מאוד.

גם המורה חיה, שלימדה אותם עברית, השתמשה בדפים עם המדבקות — כדי לדעת מה לשאול ואיך לכוון. זה גם הקל על התקשורת עם מחנכי הכיתה.

ומישהו מהילדים אמר:

"השיעור בבית, ביום ההוא שלא הלכנו לבית הספר — היה השיעור הכי מעניין מאז שהגענו לישראל."

2/2

למידה מרחוק

חלף זמן מה, ואז הגיעה קופסת קרטון.

המשלוח היה מיפן, הכתובת נכתבה ביפנית.

חיכו שכל חמשת בני המשפחה יתאספו, ויחד פתחו את האריזה.

למעלה היה שקית של אטריות ראמן אינסטנט — דבר שכמעט בלתי אפשרי להשיג בישראל.

הילדים היו באקסטזה כאילו היה זה חג.

בתחתית הקופסה נמצאו ארבע מעטפות חומות, גדולות ועבות.

מוֹשֶׁה ואֵיתָן מיד הבינו מה יש בפנים:

אלו היו חומרי לימוד ללמידה מרחוק (通信教育), ערוכים לפי תוכנית הלימודים של בתי הספר היסודיים ביפן.

קאורו ביקשה מאמא של חבר ילדות של מוֹשֶׁה שתשלח להם את החומרים.

הם הגיעו בדיוק בתקופה שבה הילדים היו על סף שבירה — הלחץ מהשפה הלא מוכרת, התחושה שלא מצליחים

לעקוב אחרי השיעורים, תחושת הדחייה וההשפלה.

והנה — סוף־סוף חומרים שהם יכולים להבין, שהם יכולים להתקדם בהם בקצב שלהם.

שמחת הילדים הייתה עצומה.

לרנאן, שלא הספיק להיכנס לבית ספר ביפן לפני שהגיעו לישראל, נשלחו חוברות הכנה לכיתה א'.

זו הייתה הפעם הראשונה שהוא נחשף לקריאה וכתיבה ביפנית.

ללמוד לכתוב בכתב הִירָאֶגֶנָה וקטאקאנה היה חוויה חדשה עבורו.

הוא היה נלהב — כתב מכתבים ביפנית שטרם שלט בה, אל חבריו בגן ולגננות שלו ביפן.

לֶאֱהָרֹן, הקטן, צורפו ספרי תמונות חדשים ומחברת מיוחדת לציור — לא היו לו חומרי לימוד כמו לאחיו, אך הוא

קיבל חבילה משלו — והשמחה על פניו אמרה הכול.

חבריהם מיפן, מתוך טוב לב, התחייבו לשלוח את החומרים האלה מדי חודש.

באותה תקופה, זו הייתה המתנה החשובה ביותר עבור הילדים.

גם אם אינם מבינים עברית — הם מבינים יפנית.

גם אם אינם מסוגלים לקרוא ספרים בעברית בבית הספר — הם כן מסוגלים לקרוא ספרים ביפנית, ששאר

הילדים לא מבינים.

וגם לכתוב — הם יכולים.

זה העניק להם ביטחון אדיר.
אין ספק.

טרוור

נדע שבבית הספר תיערך מסיבת תחפושות, וההכנות לקראתה החלו.
האירוע התקיים לרגל **חג הפורים**, שמציין את הצלת העם היהודי מהשמדה בידי האימפריה הפרסית העתיקה.

זו הייתה הפעם הראשונה שהם חוו דבר כזה, ולא בדיוק ידעו איך להתכונן,
אבל בכל זאת מצאו תחפושות בחנות סמוכה.
הילדים בחרו תחפושות, אבל היה להם קצת מביך ללבוש אותן.
ובכל זאת — הם חיכו בכיליון עיניים להגיע עם התחפושות לבית הספר.

בלילה שלפני כן, החליטו פתאום להסתפר.
בין, תמיד הסתפרו אצל ספר מקצועי, אבל עברו כבר כמעט שלושה חודשים מאז התספורת האחרונה.
הילדים היו לחוצים להפקיד את השיער בידי אמא שלהם, שאין לה ניסיון, אבל כבר לא יכלו לחכות.

התוצאה — תספורת לא אחידה, עם קרחות ברורות. אי אפשר היה אפילו לומר שזה יצא "מגניב".
וכמובן, אי אפשר להחזיר את השיער.

"אחרי שבוע זה יתאזן," ניסתה קאורו לנחם.
הילדים החליטו לאזור אומץ וללכת כך לבית הספר.

5 במרץ — יום המסיבה.

הילדים התחפשו ויצאו מהבית בשמחה.
קאורו החליטה ללכת להציץ בסתר, יחד עם אהרון, שלא הלך לגן באותו היום.

אבל כשהגיעו לשער בית הספר, לא ראו אף ילד מחופש.
גם את הקולות השמחים הרגילים של הילדים — לא שמעו.

בדיוק אז פגשה את המורה של מוֹשֶׁה, לָאָה — ולראשונה לא היה על פניה חיוך.

"סליחה... איפה מתקיים היום אירוע התחפושות?"

לאה הנידה בראשה בעצב.

"קרה משהו?"

"זה קרה שוב..."

"שוב מה?"

"פיגוע טרוור."

בהתחלה קאורו לא הבינה, אבל כשהקשיבה להסבר — התמונה התבהרה:

בערב שלפני כן התרחש **פיגוע התאבדות** במרכז הקניות דיזנגוף סנטר בתל אביב.
הפיגוע בוצע על ידי ארגון חמאס.

כאשר המחבל זיהה שומר בכניסה למתחם — הוא שינה תוכנית, ופוצץ את עצמו במרכז מעבר החצייה שמול הקניון.

המטען, שמשקלו היה כ-20 ק"ג, היה ממולכד במסמרים ורסיסי מתכת — כדי להגדיל את הנזק. 13 בני אדם נהרגו — ביניהם גם בני נוער. מעל 120 נפצעו.

לדברי לאה, העירייה הורתה לבטל את כל אירועי השמחה כאות אבל. ההחלטה התקבלה רק בבוקר אותו יום.

מאז רצח רבין, תהליך השלום במזרח התיכון נקלע למשבר חדש. לאחר שיישראל חיסלה בכירים בחמאס שניסו לפגוע בתהליך, חמאס החל בשרשרת פיגועים. הפיגוע הזה היה הרביעי בתוך תשעה ימים. מספר ההרוגים המצטבר עבר כבר את 60.

על רקע ההתקפות האלה, בתוך חודשים ספורים — בניגוד לציפיות — בנימין נתניהו, ראש האופוזיציה באותה עת, ייבחר לראשות הממשלה. אבל את זה עדיין אף אחד לא ידע.

רוב הילדים באו באותו יום לבית הספר בתחפושת, בציפייה. לאה לא דיברה הרבה, רק נשפה שוב ושוב ונעצה מבט ברצפה.

"ככה, כל פעם שוברים לילדים את החלומות ואת השמחות שלהם... פשוט אי אפשר להכיל את זה."

מנקודת המבט של משפחה שבאה מיפן — מדינה שקטה ובטוחה — לא ניתן היה להבין מהו פיגוע טרור, למה הוא קורה, או מה השפעותיו.

כשהבינה שהפיגוע התרחש לא רחוק מהבית — החליטה קאורו לקחת את הילדים למקום למחרת.

נסעו במונית כעשר דקות. משני צדי השדרה ניצבו בנייני קניונים גבוהים. הפיצוץ התרחש ממש באמצע מעבר החצייה של הרחוב הזה.

פינת הבניין הייתה מרוסקת מהפיצוץ, פעורה חור שחור. גשר הקומה השנייה שחיבר בין המבנים — זכוכיותיו התנפצו. כמה מכוניות שהיו בחניון הסמוך נפגעו גם הן.

לפני הבניין עמדו אינ-ספור נרות נשמה וזרי פרחים — שהונחו בידי אזרחים.

האם ייתכן שדבר כזה באמת קורה?

זו הייתה הפעם הראשונה שקאורו ראתה במו עיניה אתר של פיגוע טרור. היא הרגישה צמרמורת, פחד מהול בהלם. אבל לא היה לה מה לעשות — רק לעמוד שם בדממה ולהתפלל בשקט.

יום אחד, זמן־מה לאחר מכן, קאורו שמה לב שהילדים הולכים ברחוב מוקדם מהרגיל — אפילו לפני שעת ההגעה לבית הספר.

זה היה מוזר. אבל כשהגיעה כרגיל לבית הספר, גילתה שהשיעורים כבר החלו.

הסתבר שעברו לשעון קיץ — השעון הוזז שעה קדימה. כמובן, אף אחד לא טרח ליידע אותם.

"לא ראיתם חדשות?"
אמרו לה בתמיהה.

היא ניסתה לנחם את עצמה בזה שהיא לא מבינה את השפה, אבל הבינה — שאם תמשיך כך, היא תישאר מנותקת ממידע חשוב שנוגע לחיי היומיום.

זה לא רק הפיגוע ההוא — זה כל מה שמתרחש בעולם. להיות מנותקים מהחדשות זו לא דרך טובה לחיות.

קאורו החליטה להתחיל לעשות מני לעיתון.

מאז, מוֹשֶׁה לקח על עצמו לקרוא עיתון כל בוקר, עם מילון ביד, להבין את התוכן ולסכם אותו לשאר בני המשפחה. בערב, כשהיו רואים חדשות בטלוויזיה, מוֹשֶׁה היה מסביר לכולם מה נאמר.

בהתחלה גמגם, התבלבל.

אבל כעבור כמה שנים — הוא כבר היה מסוגל לתרגם סימולטנית, תוך כדי שהוא מוסיף הסברים ורקע למה שקורה.

מותר לך לבכות

נחזיר מעט את הזמן לאחור – ליום שישי, 23 בפברואר 1996.

קאורו לקחה את ילדיה באוטובוס לירושלים. באותו יום לא הלכו לבית הספר. לפי הלוח היהודי, זה היה יום השנה למותו של יגאל.

בשעה 10 בבוקר, יוסף וחווה – והמשפחה של יגאל – חיכו להם בבית העלמין הר המנוחות, על הגבעה בכניסה לירושלים.

זו הייתה הפעם הראשונה שהם מבקרים בקבר מאז הגיעו לישראל.

ארבעת הילדים עמדו סביב הקבר הלבן של אביהם.

אהרון אחז חזק ביד של קאורו.

כשיגאל נפטר, זה היה לפני חמש שנים — הילדים היו אז בגילאים חמש, שלוש ואחת.

אהרון עוד היה בבטן.

כשהם נפרדו ממנו אז, לא עלה בדעתם שיום אחד ישובו למקום הזה.

כשיוסף קרא תפילה בעברית, הזיכרונות חזרו.

מוֹשֶׁה, שזכר היטב את התקופה ההיא, השפיל מבט וניסה להתאפק שלא לבכות.

גם שאר הילדים הביטו מטה בדממה, כל אחד עם תחושותיו.

קאורו חשבה לעצמה:
מאז שיגאל נפטר, היא פשוט המשיכה לרוץ קדימה.
לא היה לה זמן לבכות.
ואולי — אם הייתה בוכה אז, היא הייתה קורסת.
הפחד הכריח אותה לקבור את כל התחושות עמוק בלב.
היא הרגישה כאילו היא עדיין עומדת שם, באותו יום, בלי לזוז.
כשסיימו את התפילה, שאר בני המשפחה התרחקו מעט מהקבר — והשאירו את קאורו והילדים לבד.

אז הם החלו לשיר.
כמו תמיד, הם ביטאו את רגשותיהם דרך שירים.
כששיר אחד הסתיים, מישהו מהילדים התחיל את הבא.

"כולם, בואו נדבר עם אבא!
תספרו לו כל מה שתמצאו!
מותר לבכות היום!"

כל אחד מהם פנה לאביהם בלב — כבן זוג, כאב, כאדם שהם מתגעגעים אליו.

מוֹשֶׁה רעד כולו ובכה בלחש — הדמעות שבלם כל השנים פשוט פרצו.

אֵיתָן התאמץ לא לבכות — לא הרים את מבטו לרגע.

רְנָן הביט בדממה לשמיים.

ואהרון — שלא הספיק לפגוש את אביו כלל — הסתכל על אחיו העצובים בפנים קודרות.

קאורו התבוננה בילדיה, שרצו כל כך להעביר לאביהם את התחושות הקשות שלהם.

"תגיב להם... תענה להם..."
היא התפללה בליבה.
הדמעות זלגו — והיא לא ניסתה לעצור או לנגב.
לפחות היום, היא הרשתה לעצמה להיות כנה עם הרגשות.

"לא צריך להתאמץ להיות חזקה."
אמרה לעצמה.

"נכון, יגאל?"
הרי באנו היום כולנו —
כדי לבכות עבורך..."

אחרית דבר

מאז שהתחלתי לכתוב את הטקסט הזה, עבר זמן רב מאוד. במהלך הזמן הזה, היו בני משפחה שנפטרו מבלי שזכו לקרוא את מה שכתבתי, וגם נוספו בני משפחה חדשים. לפני עשר שנים, כל זה היה בלתי ניתן לדמיון.

סבא: אהבתי אותך מכל הלב, אבל לא ידעתי איך לאהוב. אני מצטערת.
סבתא,

ואמא – אימא: מאז שהגענו לישראל, תמיד פתחת את ליבך לסטודנטים הזרים. תמיד היית מאושרת. לא משנה איפה היית – תמיד יצרת חברויות, וכל דבר שעשית – עשית מתוך שמחה. הזיכרון הכי שמח הוא כשישבנו כולנו ביחד, אוכלים אבטיח – וצוחקים בלי הפסקה.

אמא שלי לא חיה חיים קלים. כשאבא נפטר בתאונה פתאומית, קיבלנו תמיכה רבה – ממשפחה, חברים, ואנשים טובים רבים. אמא תמיד אמרה, שיש חסדים שלא נוכל להשיב – גם אם נקדיש לכך את כל חיינו.

אבל אמא ידעה:
אנשים שעוזרים – לא תמיד נשארים שם לנצח.
לכן, התחילה להכין את בניה לעצמאות, כדי שיוכלו ללכת על רגליהם.

היא לקחה החלטה אמיצה: לקחת את ארבעת ילדיה ולעבור לארץ זרה – ישראל – בלי לדעת את השפה, את המנהגים או התרבות.

הבית שלנו בישראל היה תמיד מלא אנשים.
אמא קיבלה את כולם בחום, בלי הבדל, כמו בני משפחה.
בזכותה, רבים מהישראלים, הסטודנטים הזרים, וגם היפנים ששהו בישראל – נקשרו אליה מאוד.
כשהצעירים היו נכנסים הביתה עם קריאה של "אמא, אני רעב!" – היא הייתה מושיבה אותם לאכול ארוחה ענקית.
כשסטודנט התקשר ואמר: "המקלחת שלי נשברה!" – היא הייתה עונה בצחוק: "אז תבוא להתקלח אצלנו!"

היו גם לא מעט אנשים שבאו להתייעץ איתה, בעניינים שלא העזו לשתף אף אחד אחר.
אמא שלנו הייתה מקור גאווה עבורנו, האחים והאחיות.

היא הכירה לעומק את התחושה הקשה של תלות באחרים.
היא הבינה היטב את העלבון שבקבלת רחמים.

לכן, תמיד ידעה להיות שם בשקט – לצד מי שסבל מעצב, בדידות או כאב,
והחזירה את החסדים שקיבלה בעצמה – אל האנשים סביבה.

כעבור כ-20 שנה מאז שבאה לישראל, כשאחי הצעיר סיים תיכון –
אמא חזרה ליפן.

היא תמיד אהבה ילדים, ורצתה לעבוד בתחום החינוך – וכך עשתה, כשהפכה למדריכה בצהרון.
זו הייתה התקופה הכי שלוה שאני זוכר מאמא שלי.

אבל אז, בדיוק כשנראה היה שהיא סוף־סוף יכולה להתחיל לחיות את חייה — אובחנה אמא בסרטן המעי הגס, והחלה תקופת מאבק במחלה.

גם כשהבינה שאין תקווה, היא לא ויתרה.
כשלא יכלה ללכת — זחלה לשירותים.
גם כשהייתה מרותקת למיטה — המשיכה בשיקום ככל שיכלה.
"לעשות לבד את מה שאני כן יכולה" — זו הייתה דרך החיים של אמא.

בחודש האחרון לחייה, אחיי הגיעו לטפל בה.
עברנו — הילדים שלא הצליחו להיפרד מאבא בזמנו — הזמן הזה היה מתנה יקרה מפז.

זה היה ביולי.
עוד אפשר היה לדבר איתה, אז שאלנו:
"אמא, מכל מה שעברנו — מה היה הדבר הכי שמח?"

ואמא אמרה:
"כל החיים הייתי מאושרת..."
אבל מה שהכי שמחתי בו — זה שישבנו כולנו יחד בבית בישראל, אכלנו אבטיח בלילה, ודיברנו וצחקנו עד הבוקר.

אמא, שהמשפחה תמיד הייתה הכי חשובה לה —
אנו מבטיחים לשאת את הרצון הזה איתנו, וללכת קדימה כאחים המלוכדים שנותרנו.

אנחנו עדיין לא מושלמים.
אבל בדיוק כמו בחיי אמנו, נבקש להמשיך ולקבל את תמיכתכם גם בעתיד.

המשפחה שהתוספה —
(סיום חסר — אם יש המשך, אוכל להשלים)

תודות

הכתיבה התאפשרה בזכות העדים הבאים (ללא תארים, לפי סדר א-ב יפני):

- ארייה קוץ
- אילנה האס (הרנשטט)
- אלי בלומנרייך
- אוזי פליטמן
- אופר פלדמן

- גברת קאורו קומטה
- גברת רייקו טאקאנזאווה
- דר' טושיו אושימה
- דר' קואיצ'י יאנאגה
- דר' הידטומו יאנאגה
- דר' מרים בלומנרייך
- דר' קלרה (חוה) בלומנרייך
- דר' נוריו קומטה
- פרופ' איצ'י יאמאגוצ'י
- רדי ג'יבולה
- קוהיי שירוטה
- קואיצ'י יאנאגה
- שירוטה קוהיי
- תסיאן צ'אנגפֶה
- היריושי יאמאגוצ'י
- ימיאגה איצ'י
- ימאנגה יאסוקו
- ימאנגה הידטומו

(ייתכנו חזרות או שיבושים קליניים בטקסט המקורי; ניתן לערוך אם תספק רשימה ממוספרת או פורמט אחיד)

אישים שעוד נדרשת איתם שיחה / עדות:

- קוהיי שירוטה

- פרופ' איצ'י יאמאגוצ'י

- אלי בלומנרייך

תודה מיוחדת גם לשמות הבאים,
על התרומה בביקורת, עידוד, קריאה, תרגום עדויות,
וכן על עזרתם באיתור חומרים:

- מוטי ברנשטיין

- יעקב גרופר

- יעקב הלפרן

- אנטוניו מילונה

- פרופ' יונארה פוג'י

- עופר פלדמן

- יעקב צ. בוצקי

- יונארה קימיקו קאגע

- מסאקי קומטה

- משפחת פרופ' יאמאמוטו

- (אם אמצא) אקיטו

- (אם אמצא) אריקה

- לשלוח מייל לנכדים של פני שפ

וכן ל:

- הפקולטה לשפות זרות של אוניברסיטת אוסקה (לשעבר)

- מאי נאמיקי

- לינה צ'אן

- ג'ורג'יו וזֶפֶה סטראנו

- קינקין לי

- יה חה וונג